

מולד

ירחון מדיני וספרותי

אלול תשי"א כרך ז' חוברת 41-42 ספטמבר 1951

207	ה. ברגר	עם סיום המשבר המדיני
212	ח. בן-אשר	החלוציות וחידוש הסמכות בעם
216	ל. יחיל	החלוציות כמבוכ
225	שאול אדלר	המדע והמדינה
230	דבורה בארון	באור הרדות
234	פ. ג. לורקא	אהבת דון פרלימפלין לבלויסה בגן
242	יצחק שנברג	בין החוחים
257	ש. הלקין	האדם כשירתו של וולט ויטמן
266	ישעיה רבינוביץ	בעטיו של משורר
275	בן-ציון לוריא	לתולדות התרחבותה של מדינת יהודה
284	מנחם זולאי	כיצד חוקרים בפיוטי הגניזה
		רשימות:
290	ה. מיוזם	מעמדה החברתי של האישה בערי ישראל
		ספרים:
292	י. א. זיידמן	אזנים לתלמוד
294	ז. לקויר	ישראל והקומוניזם
296		ספרים שנתקבלו
297		כשולי החוברת

דפי החתימה: 2.750 ל"י לשנה; 1.400 לחצי שנה; מחיר החוברת 250 פרוטה; שכר הסודעות: 40 ל"י העמוד, 20 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין הסערכת אחראית לתוכן הסודעות; כתיביר שלא צורפה להם מעטפה כתובה ומבויילת אינם מותרים; הכתובת: רחוב יהודה הלוי 40, ת.ד. 2881, תל-אביב.

M O L A D

MONTHLY REVIEW OF POLITICS AND LETTERS

EDITED BY EPHRAIM BROIDO

Vol. VII

No. 41-42

September 1951

PUBLISHED BY THE JEWISH LABOUR PARTY OF ISRAEL

The Offices of MOLAD are at 40, Yehuda Halevi St., Tel Aviv, Israel.

Tel. 5774. Annual Subscription: LI 2.750; abroad \$ 9, including postage.

עם סיום המשבר המדיני

הרצל ברגר

ברית פועלי ארץ-ישראל) ועוד כמה רשימות שלא הגיעו אלא למספר קולות מועט. כך נתבזבזו אז קולות כדי חמשה-עשרה מנדטים, ברובם מן הסקטור ה"אזרחי", והמנדטים האלה נפלו רובם בחלקן של מפלגות הפועלים. נוסף על כך, גרם הפעם השינוי בשיטת חלוקת המנדטים להפחתה מלאכותית של נציגות מפלגת פועלי ארץ-ישראל בכנסת. למעשה באה איפוא עליהם של הציונים הכלליים לא מתוך שינוי ביחסי הכוחות המעמדיים בארץ אלא בגלל ריבוי הבחורים שבמחנה הבלתי-פועלי סביב מפלגה אחת והחלשת כל שאר המפלגות שבמחנה זה. תוצאות הבחירות לכנסת היה בהן כדי לסיים את המשבר מבחינתו המדינית. שכן כשלושה של הממשלה השניה, העובדה שהיא לא החזיקה מעמד אלא ארבעה חדשים בלבד, בא במידה רבה בעטין של תוצאות הבחירות המוניציפאליות. עליהם הגדולה של הציונים הכלליים בבחירות ההן, העובדה שבסיכום הארצי (שהקיף אמנם רק את המקומות שהיו בהן בחירות, היינו רק למעלה מ-100) והכל ידעו שבמחצית האחרת כוחם של הציונים הכלליים צנוע מאוד) התיקר מספר בחוריהם למספר הקולות שקבלה רשימת ההסתדרות ובתל-אביב עלה במידה ניכרת על מספר הקולות של רשימת ההסתדרות עוררה ספק, אם ההגמוניה של תנועת הפועלים במדינת ישראל עדיין קיימת בהיקף המדינה, מבחינת יחסי הכוחות בין המפלגות השונות בישוב. לא הציונים הכלליים לבדם תבעו בחירות חדשות לכנסת מתוך תקווה לעלות, מאופר זיכיה לשלטון. גם מפלגות החזית הדתית שהועמדו עקב תוצאות הבחירות המוניציפאליות כגוש פוליטי שמקומו במרכז, בין שני הגושים הגדולים של מפלגת פועלי ארץ-ישראל והציונים הכלליים, ראו באופק אפשרות של קואליציה אלטרנטיבית — לא עוד עם מפלגת פועלי ארץ-ישראל אלא עם הציונים הכלליים. הציונים הכלליים טענו כי חל שינוי ביחסי הכוחות בארץ המאפשר הקמת ממשלה בראשותם וקיוו כי השינוי שהתחולל הרחיק לכת עד כדי סיכוי ממשלה נגד תנועת הפועלים. החזית הדתית ידעה כי לא תוכל לקום ממשלה בראשותה,

המשבר הממשלתי שנסתיים ברוב באוקטובר עם השבעת הממשלה הנבחרת השלישית ארד, למעשה, למעלה משנה, תחילתו בהתפטרותה של הממשלה הנבחרת הראשונה. הממשלה השניה, שהורכבה בשינויים קלים לעומת הראשונה לא חר משא-ומתן שנמשך כמה שבועות, לא החזיקה מעמד. אף היא התפטרה לאחר חדשים מעטים והכנסת שלא היה בכוחה להרכיב ממשלה אחרת, החליטה להתפזר ולערוך בחירות חדשות. הבחירות נערכו בסוף יולי אך המשא ומתן על הרכבת הממשלה החדשה ארך עד ראשית אוקטובר, ואז הוקמה הממשלה השלישית על בסיס פרלמנט טרי צר יותר משתי הממשלות הראשונות בכנסת הראשונה ובהשתתפות אותן המפלגות, חוץ מן הפרוגרסיביים שסירבו להצטרף אליה אם כי לא נצטרפו לאופוזיציה וחוץ מן הסיעה הספרדית שכבר התפוררה, למעשה, בכנסת הראשונה.

תוצאות הבחירות לכנסת השניה הערכתן שנויה במחלוקת. הדבר הבולט לעין בתוצאות הבחירות האלה היה גידולם של „הציונים הכלליים“, מ-8 (ובכלל זה חבר הסיעה הספרדית שנספח אליהם בתקופת כהונתה של הכנסת הראשונה) ל-23 (ובכללם הצירים של הרשימה הספרדית והציר האחד של הרשימה התימנית). תוספת זו של 14 צירים (כי להתאחדות התימנים היה ציר גם בכנסת הראשונה ובחורי הרשימה הזאת לא ידעו כלל — ולא יכלו לדעת — כי נציגים יצטרף בכנסת השניה, מיד לאחר בחירתה, לסיעת „הציונים הכלליים“) באה בעיקרה מתוך האגף ה"אזרחי": 6 מנדטים מ"הירות" שירדה בבחירות לכנסת השניה מ-14 ל-8, מנדט אחד מן ה"לוהמים" שנעלמו, מנדט אחד מן הפרוגרסיביים שירדו מ-5 ל-4; מנדט אחד מן המפלגות ה"אזרחיות" שירדו מ-7 ל-5 (המנדט האחר נכבש בידי מפלגות הפועלים הדתיות); שלושה מנדטים מן הספרדים — ורק אחד מרשימות הפועלים. יש עוד להביא בחשבון גם זאת, שבבחיירות לכנסת הראשונה הופיעו כמה רשימות אשר כל אחת מהן ריכזה מספר קולות שהתקרב למודד המנחיל מנדט אך לא הגיע אליו (הרבי-יוניסטים, רשימת גרינבוים, הנשים הדתיות,

נידון בכנסת הראשונה. מבחינה מעשית פירוש הדבר חוסר כל אפשרות להקים ממשלה בלי השתתפותה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל. לעומת זה יכולה מפלגת פועלי ארץ-ישראל — ושוב מבחינה אריתמטית בלבד — להקים ממשלה עם מפלגת הפועלים המאוחדת בתמיכת ציי רי הרשימות הערביות; או עם מפ"ם והפרוגרסיביים; עם או מפ"ם ומפלגות הפועלים הדתיות; עם מפלגות הפועלים הדתיות והפרוגרסיביים בתמיכת הצירים הערביים; או עם המפלגות הדתיות כולן בתמיכת הצירים הערביים; עם המפלגות הדתיות ועם הפרוגרסיביים; עם הציונים הכלליים לבדם או בצירוף הפרוגרסיביים; והיא יכולה גם להקים ממשלה יחד עם אחדים מבין הגושים האלה.

ב.

הבחירות לכנסת השניה לא פתרו את שאלת יציבות השלטון בישראל מעיקרה: הן לא העניקו למפלגה אחת רוב מוחלט שהיה מביטיח את קיומה של ממשלה לכל תקופת כהונתה של הכנסת, ואפילו היתה המפלגה בעלת הרוב המוחלט, כפי שניתן לשער, משתפת בשלטון מפלגות אחרות, מתוך התחשבות בצרכי הדוחקים של קציבי הגלגליות. מפלגת פועלי ארץ-ישראל, המפלגה הגדולה במדינה, תבעה לעצמה רוב מוחלט ויציב עוד בבחירות לכנסת הראשונה; הוא לא ניתן לה אז. היא הגיעה אך ל-35.7 אחוזים מכל הקולות במדינה שהיו באותה שעה, שהם 37.2 אחוזים מכלל הקולות שניתנו למפלגות היהודיות, וביחד עם שתי הרשימות הערביות הקרובות לה הגיעה ל-38.1 אחוזים מכלל הקולות במדינה. היא תבעה לעצמה רוב מוחלט ויציב בבחירות לכנסת השניה ואף הפעם לא ניתן לה. היא הגיעה ל-37.3 אחוזים מכלל הקולות, שהם 40 אחוזים מן הקולות שניתנו למפלגות היהודיות, ויחד עם שלוש הרשימות הערביות הקרובות לה השיגה 42 אחוזים מכלל הקולות במדינה. הבחירות לכנסת השניה לא העניקו איפוא את היציבות הנכספת למדינה, אך הן סילקו לחלוטין את המקור המיוחד של חוסר-יציבות שנבע מתוצאות הבחירות המוניציפליות — הן עקרו את הטענה, כי הרכב הכחות בכנסת שוב אינו הולם את יחסי הכוחות בעם וביטלו את התקוה שהגו אנשי מפלגות שונות בישוב כי תחול מן החיים המדיניים שלנו אף אותה מידה של יציבות יחסית הנובעת מקיומה של מפלגה גדולה המאחדת סביבה כארבעים אחוזים מן העם, מצב פרלמנטרי המחייב

אך קווה קיומה כי יתהווה מצב שבו תוכל להתרקם קואליציה לפי בחירתה — עם מפלגת פועלי ארץ-ישראל בלי הציונים הכלליים או עם הציונים הכלליים בלי מפלגת פועלי ארץ-ישראל, או עם שניהם יחד, ובלבד שתוכל להכתיב את תנאיה להקמת כל ממשלה.

הנסיונות שעשו כמה חוגים בחזית הדתית לנצל מצב מדומה זה עורר תסיסה בחזית הדתית עצמה. חלק גדול מן „הפועל המזרחי“, המרוכז בעיקר בסייעת „למפנה“, ורובם של „פועלי אגודת ישראל“ התקוממו על הרעיון של התקשרות עם הציונים הכלליים נגד תנועת הפועלים. תביעותיהם הדתיות אינן נופלות מן התביעות הדתיות של שאר חלקי החזית הדתית. כשאר חלקי הדתית הם מוכנים לחוץ לחץ פוליטי רב להשגת התביעות האלה מן המפלגות הבלתי-דתיות, שהן רוב עצום בישוב, קרוב ל-90 אחוזים ממנו. אך אין הם מוכנים להתקשר עם מפלגות חילוניות אנטגוניסטיות נגד מפלגות הפועלים. תסיסה זו גרמה למתיחות קשה בתוך „הפועל המזרחי“ ולהתפרקותה של החזית הדתית לארבע מפלגותיה, כי „למפנה“ לא היה מוכן להופעה ברשימה אחת עם המפלגות הדתיות ה„אזרחיות“ וכמוהו לא היו מוכנים לכך פועלי אגודת ישראל. והנה תוצאות הבחירות לכנסת השניה הפריכו את כל החשבונות הללו והוכיחו כי הם היו תלויים על בלימה. נתברר, שלא יתכן כלל להקים ממשלה בישראל נגד תנועת הפועלים.

אמנם מבחינה אריתמטית אין עוד רוב לשתי המפלגות הציוניות-הסוציאליסטיות. בבחירות לכנסת הראשונה זכו שתיהן יחד ב-51 אחוז מן הקולות (בכלל זה מחצית האחוז שקבלה הרשימה הערבית ת' שהיתה קשורה במפ"ם). בבחירות לכנסת השניה לא הגיעו שתיהן אלא ל-49.8 אחוזים. עליתה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל (1.6 אחוזים) לא היה בה כדי לאזן את ירידת מפ"ם (2.9 אחוזים). גם ההשוואה של תוצאות הבחירות לכנסת הראשונה עם בחירות קודמות בישוב מלמדת כי עליתה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל אטיית יותר מירידתה של מפ"ם. אלא שיש לזכור כי נוסף על כך ניתנו ארבעה אחוזים מכלל הקולות במדינה לקומוניסטים 4.7 אחוזים לרשימות הערביות הקשורות במפלגת פועלי ארץ-ישראל, והפעם לפחות שנים מחמשת הצירים הערביים קשורים בבית פועלי ארץ-ישראל. הרי שכל נסיון להקים ממשלה נגד תנועת הפועלים נידון לכשלון מראשיתו, ממש כשם שהיה

היה לצפות מתוך עיון מתוך כוונת-ראש בחיבור בים כלכליים. תהליכי הפיתוח והרחבת הייצור אטיים יותר בהתגשמותם מאשר יחלו רבים מא- תנו בתמימותם. העליה שבאה בהמוניה והכפילה את הישוב מקץ שלוש שנים דלה יותר בהון, בכוחות מקצועיים, ביכולת התמדה ובכשרון תר- גומו של החזון לשפת המעשה, משהורגל לשער בן הישוב הממוצע בפרוס קיבוץ-הגלויות.

ולא זו אף זו: התחוללו תהליכים פסיכולוגיים בישוב הותיק ובחוגי העליה החדשה, שאולי לא קשה להסבירם אך, מכל מקום, לא קל לחיות בהם ולקיים בהם את המפעל הציוני ולהגשימו. אנו עדים עתה לכל ההופעות הפסיכולוגיות וה- פסיכולוגיות-החברתיות של התפרקות נפשית ואכזבה הכרוכה בעקב הנצחון והשגת המטרה שדורות חלמו עליה והמונים נלחמו לה. בייחודים המדיניים בישוב ובתנועה הציונית שלפני הקמת המדינה נבטאה הדעה התמימה והמוסכנת, כי המדינה היא מטרתה הסופית של הציונות, ביטוי פוליטי רק בארגונים הראויזיוניסטיים, ובמשך תקופה מסוימת. מתוך הצורך להיבדל ממפלגת פועלי ארץ-ישראל, גם ב"סיעה ב". התנועה ברובה הגדול ראתה את הקמת המדינה כראות אחד השלבים — אמנם שלב מכריע — בתהליך ההגשמה הציונית, כסיום תקופה וכראשית תקופה של בעיות חמורות, מאמצים נואשים וסבל רב. אך מסתבר כי הראיה הפוליטית לחדוד וצפית הנפש לחור. משקמה המדינה ונתברר, כי אין זה סוף-המסע אלא התחלה קשה אולי לא פחות מן הראשונה. הגיב על כך הישוב בגילויים של התפרקות נפשית רבת סכנות.

על כל אלה נוספו התוצאות הכלכליות הבל- תי-נמנעות של תהליך הפיתוח והרחבה המת- גשם בהנאים מיוחדים במינם: אינפלציה הפור תחת אפשרויות התעשרות ממשית למעטים והת- עשרות מדומה לרבים; מחסור משווע בכוחות מקצועיים, באמצעי ייצור ובמצרכים. במשק היש- ראלי כיום כמעט עברה ובטלה ההתחרות בין יצרן ליצרן, בין בעל-מקצוע לבעל-מקצוע. כל המופיע בשוק וסחורתו בידו, ואפילו היא גרועה ביותר, או שיכולתו המקצועית בידו, ואפילו היא פחותה ביותר, קונה לעצמו מעמד של מונופולין כמעט, כי הביקוש עולה על ההיצע במידה לא- רגילה. הוסף ההתפרקות הנפשית, ועל ערעור האיזון הכלכלי את הפגישה הכאוטית של בני שבטים וארצות ותרבויות שונים ומרוחקים זה מזה. הכל נתון בראשיתו. בחיי הכלכלה שוררת

ממילא את עמידתה בראש הממשלה בכל צירוף קואליציוני שהוא. תוצאות אלה של הבחירות הושגו בימי משבר חמור בהספקה ובמטבע זר ועל אף ההתקפה המרוכזת והמשולבת של כל המפלגות על מפלגת פועלי ארץ-ישראל, אותה התקפה שסיסמת הציונים הכלליים, "מספיק ודי בשלטון מפא"י" שמשה לה ביטוי נכון, אם כי בעברית משובשת.

ג.

אחרי הבחירות עמדה מפלגת פועלי ארץ- ישראל כשהברירה בידה וחובת הברירה מוטלת עליה בבואה להקים ממשלה. במצב שבו נתונה עכשיו המדינה החליטה מפלגת פועלי ארץ- ישראל, כשם שמן הסתם היתה מחליטה גם אילו השיגה רוב מוחלט בבחירות, להקים קואליציה לאומית רחבה, שתקיף את כל המפלגות חוץ מ"חירות ומק"י, ותייצג 107 מבין 120 הקולות שבכנסת ואת כל החוגים בעם שיש להם הרצון והיכולת לשאת ולעשות במשימות התקופה. כי גם זאת הביאו הבחירות לכנסת השניה: בסיימן תקופה של אי-ודאות בנוגע ליחסי הכוחות הפרי ליטיים במדינה, שארכה כשלושת רבעי שנה, פתחו פתח למערך כוחות חדש וליחסים חדשים בין המפלגות. משנבחרה כנסת חדשה ונקבעו יחסי הכוחות בזירה המדינית הפנימית למשך ארבע שנים, נוצרו הזנחות הפסיכולוגיות הרא- שונות להתחלה חדשה בעיצוב היחסים בין המפ- לגות השונות במדינה.

אין ספק כי הנימוקים המחייבים ממשלת קו- אליציה לאומית רחבה גברו מאד. כל החישובים העיוניים שנעשו לפני שנים, לפני הקמת המדינה ואחריה, חזו חזות קשה לישראל בשנים הראשו- נות לתקופת קיבוץ הגלויות. החישובים האלה לא הוצנעו בתיקי ועדות ולא נגנזו בסוד יודעי חן. הם הובאו וחזרו והובאו לפני העם. אך העם, בחדוות הצפיה לעצמאות ולעלית המונים, בשכ- רון הנצחון במלחמת השחרור וראשית פעמי קי- בוץ הגלויות, קיבל את האזהרות על הקשיים הג- דולים הצפויים לו כמצות אנשים מלומדה, ובי- חדרי לבו היה מלא אמונה כי יתגבר בקלות ובי- מהירות על כל המכשולים הכלכליים. מה שלא הצליחה לעשות ההסברה לפני ארבע ושלוש שנים עשתה המציאות בשלוש השנים האלה. נת- ברר, כי הכלכלה אינה כר נוח להתרחשות נסים כשטח המדיני והצבאי. מעמסת מפעלי העליה והפיתוח כבדה יותר מאשר העלו המוני העם בדמיונם, אם כי עדיין אינה כבדה כפי שאפשר

לא משום שלא היה עוד כל סיכוי להגיע לסיום החיובי אלא מפני החשש שמא תחייב המשכנתו של המשא-ומתן לסכמו סיכום חיובי. עקרון „הקולקטיביות הרעיונית“, כשהוא מופעל בתוך מפלגה פוליטית שרק חלק ממנה מודה בו ומפיל עיל אותו, מבטיח לבעליו רוב בכל שאלה. למעשה המחזיקים בעקרון זה מצבם נוח לא פחות ממצב בעלי „הולדינג-קומפאני“ בעולם העסקים האמריקני, השולטים בדרכי השתתפות שונות, במפעלים שהונם הכיול עולה פי כמה על ההון השייך לבעלי חברת ההשקעות הראשונה. ברור, מכל מקום, שבהכרעה זו כפה מיעוט את רצונו על הרוב, שהיה מורכב מחטיבות „לאחדות העבודה“ ופועלי ציון ומן המיעוט של חטיבת השר מר הצעיר. קוצר-היד שבו קיבלו שתי חטיבות המיעוט את הדין הוא מופת חותך להרגשת חולשתן המעמיקה בציבור הפועלים, ואפילו בתוך מצודתה העיקרית של „לאחדות העבודה“, בקיבוץ המאוחד. לפני כמה חדשים, לאחר שנתפרסמו ההצעות שהביא הרוב בקיבוץ המאוחד למועצת נען על הוצאת חברי מפלגת פועלי ארץ-ישראל באשדות-יעקב ובגבעת-השלושה מן הקיבוץ המאוחד, ביקשו נציגי מפא"י לדחות את ההכרעה, שפירושה היה הוצאת חברי מפלגת פועלי ארץ-ישראל בכל ישובי הקיבוץ, מתוך תקווה שמא ימצא פתח לשמירת אחדות הקיבוץ המאוחד. בקשה זו נדחתה בכל תוקף. נראה כי מצבה של הסיעה „לאחדות העבודה“ בתוך מפא"י אילץ אותה להבטיח גם לעצמה מצודה משלה, שתהיה מחוסנת בפני רוחות בכוחה של הקולקטיביות הרעיונית, דוגמת הקיבוץ הארצי של השומר הצעיר. אולם הסיעה איחרה את המועד. התעמולה המתנכרת לצרכי המציאות הישראלית והמשתלבת בצרכי אחרים, שנראתה בשעתו כצורך תיחום ברור כלפי מפלגת פועלי ארץ-ישראל, עשתה את שליחותה למעלה מן הרצוי לבעלי התעמולה עצמם. הסיעה לאחדות העבודה שוב אינה השליטה היחידה בקיבוץ המאוחד — גם לאחר שחברי מפלגת פועלי ארץ-ישראל יצאוהו. בולמוס „ההשתלבות“ עושה שמות בשוררות הסיעה, בקיבוץ ומחוץ לקיבוץ. ההרגשה הגוברת של חוסר-האונים היא שגרמה, כי „התנועה לאחדות העבודה“, שקמה מתוך שלא יכלה לקבל את הכרעות הרוב במפלגת הרוב של מעמד הפועלים, מקבלת עכשיו את הכרעות המיעוט במפלגת המיעוט.

מפלגת הפועלים המאוחדת על כל חלקיה

אזכרה של צבירת-בראשית. החברה היא בתחילת התמזגותה והתארגנותה; העם חייב לחנך עצמו מחדש להיות נושא יעודים לאומיים וחברתיים. והמשימות הכבדות אף הן אינן ניתנות עוד לפריקה, לפי ראות-העין. כי אך תמימות היא לחשוב שהפסקת העליה תסיר את המעמסה מן המשק הישראלי. המעמסה באה בעיקרה לא מן העליה שתגיע מחר אלא מן העליה שהגיעה את-מול ושלשום; כשם שתמימות היא לחשוב כי אפשר להתנכר לתפקידים הגדולים של פיתוח הארץ. אפילו תפסק מחר העליה באין דורש לה בתפוצות, תהיה מדינת ישראל זקוקה לפיתוח נרחב ומהיר, שבלעדיו לא תוכל לכלכל את יושביה.

ד.

זה הרקע אשר עליו חייבת לפעול הממשלה החדשה — כל ממשלה שהיתה קמה בישראל. רקע זה מסביר את המאמץ שנעשה להקמת קואליציה לאומית רחבה. המאמץ הזה סוכל עם סירור בה של מפלגת הפועלים המאוחדת להצטרף לממשלה. סירוב זה בא לא עקב כשלונן של המשא-ומתן שנמשך כמה שבועות. הוא בא כפרי ההתפתחות הפנימית בתוך מפלגת הפועלים המאוחדת. חזון „ההשתלבות“ בעולם-הקומאינפורם לא זו בלבד שהוא קובע את דרכה ופוסל בעיני רבים מחבריה כל צורה של „הזדהות“ עם שלטון לא-קומוניסטי, שהם רואים אותו כראות דבר בן-הלוף, הנידון להיכשל במהרה והעתיד ליתן את הדין על עצם קיומו, הוא וכל המזדהה אתו. חזון זה כובלת את ידי המפלגה הזאת ומפקידה למעשה את זכות ההכרעה בשאלות גדולות בידי הקבוצה הקיצונית ביותר, אשר המפלגה כולה, ככל שהיא מתקדמת בלי הפוגה בדרך „ההשתלבות“, אינה יכולה להדביקה, שהרי קבוצה קיצונית זו מתקדמת תמיד לפניו. משנתברר כי מתנגדי ההצטרפות לממשלה — בכל התנאים האפשריים במדינת ישראל בשנת 1951 — זכו בתמיכת הרוב בחטיבת „השומר הצעיר“, ומשראתה המנהיגות הוותיקה של חטיבה זו כי השפעתה בקיבוץ הארצי נתונה בסכנה, מיד הופעל העקרון המבורך ששמו „קולקטיביות רעיונית“. כיון שעשו כך, נשתנו מיד יחסי הכוחות במפלגה והרוב שרצה בהמשכת המשא-ומתן והיה מוכן, בתנאים מסוימים, לסכמו בחיוב, הפך למיעוט. הרוב המלאכותי חזר על המעשה שכבר עשתה לפני יותר משנתיים מועצת פתח-תקוה של מפלגת הפועלים המאוחדת. גם אז הוחלט על ניתוק המשא-ומתן

טרובה של מפלגת הפועלים המאוחדת להצטרף לממשלה של „ריכוז לאומי“ שלל מן הקואליציה הרחבה לא רק את האיזון החברתי אלא גם את יסוד היציבות במדיניות הכלכלית ואת סיכוי היציבות הקואליציונית. משנתברר כי „הציונים הכלליים“ מבקשים להם, בצד ותרנות שבפה, את כל היתרונות הפוליטיים שקואליציה חד-צדדית יכולה להעניק להם, נסתם הגולל על אפ-שרות ממשלה בהשתתפותם.

הממשלה החדשה שהוקמה על בסיס קואליציה מצומצמת נשקפים לה סיכויי היציבות הטובים ביותר שאפשר לצפות להם בכל הרכב קואליציוני שהוא בכנסת הבלתי מאוזנת הזאת. היא נשענת על רוב של למעלה מ-85 אחוז בשאלות מדיניות החוץ. אף קוי הפעולה שלה במדיניות הפנים ברובם המכריע מוסכמים — ולמעשה, אפילו עם שתי המפלגות הגדולות שלא הצטרפו לממשלה. ובכל זאת, ממשלה זו תצטרך להאבק ולהחזיר לה אפילו את מידת האשראי המוסרי שניתנה לממשלות הקודמות. הסכמתם למעשה של חוגים נרחבים מאד בישוב לתכנית המשלה עדיין אינה קובעת את תמיכת החוגים האלה כולם בממשלה תוך ביצוע התכנית הזאת. הממשלה החדשה זקוקה להרחבת התמיכה בה בעם מעל לשיעור המשתקף ביחסי הכוחות הקפואים בכנסת. היא תזכה בהרחבת התמיכה רק כמידת התנופה, הכשרון והאומץ שתגלה בהגשמת מדיניותה ובפתרון הבעיות הדוחקות בשבועות ובהדשים הקרובים.

שקועה ראשה ורובה בנסיון הבלתי-מציאותי למ-צוא קו פעולה, שיישב וימוג שני דברים שאינם ניתנים להתישב ולהתמוג: את הנאמנות לצוים האקטואליים של המדיניות הקומאינפורמית עם הנאמנות לציוויים ההיסטוריים של מפעל הגשמת הציונות. ככל שהנסיון הזה נמשך, גובר משקל הצוים האקטואליים, החולפים והמשתנים, על משקל ההכרח הפנימי להשתתף באחריות למפעל ההיסטורי. הנסיון להוציא את מפלגת הפועלים המאוחדת מבדידותה הגוברת, מתלישותה המע-מיקה מן המציאות הישראלית, מהתרחקותה המ-הירה מחיי המעשה וממקורות הכוח של תנועת הפועלים הציונית, נכשל גם הפעם.

כשלוך זה קבע את גורלה של הקואליציה הרחבה. להלכה היה מקום, כמובן, לממשלה המ-קיפה את מפלגת פועלי ארץ-ישראל, המפלגות הדתיות, הפרוגרסיביים והציוניים הכלליים, וממ-שלה כזאת היתה בטוחה בתמיכת 92 מבין 120 חברי הכנסת ובתמיכה ציבורית רחבה מאד בעם. אולם החשבון האריתמטי לא יכול לחפות על העובדה, שצירוף מעין זה היה מטה את מדיניות הפנים הישראלית הטיה ניכרת ימינה. הדבר נת-חורר בשלב האחרון של המשא-ומתן עם הציונים הכלליים, שתבעו לעצמם לא רק את הפיקוח על החינוך, על האדמיניסטרציה והרשויות המקומיות אלא, ובעיקר, השפעה מכרעת על עיצוב המדי-ניות הכלכלית, מדיניות כלכלית זו שהתנגדו לה בתוקף רב במערכת הבחירות אך קיבלו את עק-רונותיה במשא-ומתן על הצטרפותם לממשלה.

ההתיישובות הסוציאליסטיות

לאחר שתירכש הארץ, ותובטח ליהודים במשפט העמים, תחל ההתיישובות. הפרולטריון היהודי יחולק לקבוצות של עשרת אלפים איש, שתתייבנה בזו אחר זו. הקרקע היא קנינה המשותף של הקבוצה שהעבר אותה מתוך שימוש במכונות ובשותפות. הבתים, מוסדות התעשייה וכלי הייצור אף הם קנין הכלל. מידת העבודה היא השעה. אורך כל עבודה, מתוך שימוש במכונות הנתונות ועל יסוד יחסי הייצור הסוציאליסטיים, נקבע בדרך אֶמפירית.

איגוד הקבוצות

האגודות המרובות מתמוגות על ידי הוזה ליחידה כלכלית וחברתית. הן מקימות מתוכן מרכז, שממנו יתכן לפקח על כל החיים הכלכליים ולהסדירם. היחסים בין הקבוצות ערים מאד, הן מבחינה כלכלית והן מבחינה חברתית ומדעית... הכפר אינו אלא מעין כפר-תעשייה עצום, שבו התעשייה ועבודת-האדמה נוגעות זו בזו.

החלוציות וחידוש הסמכות בעם

ח. בן-אשר

פיתוח הישימון ובנין העם. האמנם ניתן לשער עם שיבחר בחבלי גאולה וביסוד עולם חדש — בקלפי ובבחירות ישרות. יחסיות וחשאיות? ולעומת זה, הישוער משטר הכופה את דרך היסוד החלוצי על העם? בעם המקבץ גלויותיו ובונה עצמאותו מתוך בחירה הפשית אין להשליט משטר של גאולה, "ביד חזקה ובזרוע נטויה", ואפילו הזרוע זרועו של מיעוט חלוצי, ואפילו הוא טהור ונוזר מיצר השלטון. משטר כזה הן יהיה בניגוד פנימי למהפכה הלאומית הגדולה. כל דיקטטורה פרוליטארית או בלתי-פרוליטארית פירוש ויתור על רוב מנינה ובניה של האומה, שנשאר ארה לפליטה בכמה יבשות, פירושה התאבדות מלכת-חילה. והחזון הצחיח של דיקטטורה פרוליטארית הנישאת על כתפי מעצמה זרה הן סותרם את חזון קיבוץ הגלויות הבונה את הסוציאליזם מתוך בחירת יחיד ועם.

והובה לשאול: אם לא דמוקראטיה מעין זו המקרי בלת עד כה בעולם ולא דיקטטורה כדרך עיצובה של מדינת ישראל — מה מייחד איפוא את הדימוקראטיה שלנו במהפכת קיבוץ הגלויות? וזו תשובתנו: יחודה — וסיכוי יחודה — של הדימוקראטיה שלנו הוא בסמכותו של היסוד החלוצי, לא על דרך הדיקטטורה כמשטר ממלכתי, אלא כיסוד הכובש את לב העם להגשמה קיבוצית עממית וזכה באמונו בזכות המופת החינוכי, השכל המתכנן, וההגשמה הדינאמית. הנוסחה הזאת זקוקה לפענוח והוכחה ולכמה נוסחאות עזר. היסוד החלוצי זכה במנהיגות האומה וברכיבוש העצמאות בזכות המופת האנושי של ההתישבות הלאומית ותורבות היינה. אכן בעבר הגיע היסוד החלוצי להגמוניה באומה מתוך בדידות בתוכה, ואולם עם תקומת המדינה לא יוכל עוד היסוד הזה לזכות לאמון העם אלא מתוך נגע מיוחשי, נגע חיים והוי ללא מחיצה, עם העם המתערה בארץ, על סבלותיו וסבלות משפחתו וילדיו. הדרך לחידוש הסמכות החלוצית בלב העם היא במימוש שיוון ערך האדם והאזרח בישראל. כיצד? עלידי שיתוף ביצירה ובהוי הצנע, עלידי אפשרויות שוות בהווה ועתיד משותף לילד מחר, על-ידי שיתוף בין החלץ הותיק לאיש העבודה הרוחנית, וביניהם לבין העולים והמתישבים החדשים. רק מתוך שיוון ערך האדם במדינתנו, הלכה למעשה, יש סיכוי לתקומה סוציאליסטית.

אמר חבר: "החלוציות של ימי ב. כצנלסון לא חשוב. הדור אחר, הענינים אחרים". שאלתי את עצמי

העובדה שבשתי מערכות-הבחירות האחרונות בארץ נמצאו המונים בישראל שהצביעו בעד חוג מנוגד להגמוניה של האדם העובד במהפכת העצמאות, חוג היונק ממסורת אנטי-ציונית, עוינת לפועל, נכנעת לשלטון הזר, ללא חוט של קנאות אישית לעם או לדגל סוציאלי, עובדה זו היא אזהרה לדור. אכן העם מחר, תבע לדין, בעט. אך צורת הבעיטה הדהימה. עדים היינו לנשירת-אדם, נשירה פאסיבית ואקטיבית, ביום הבחירות. נשירה זו מעוררת מחשבות. האם הגזע בריא או שמה נפגם משהו גם בשורש? האם לא נכנס רקב הפיצול החברתי גם לפני ולפנים?

שלוש הנחות מתבקשות: ההגמוניה של הפועל בעם ובמדינה אינה מובטחת מאליה; פטריוטיותו של הפועל כלפי "חברת העובדים" אינה מובטחת מאליה; ההרמוניה בין הדמוקראטיה שלנו ובין האחריות לקיבוץ-הגלויות אינה נתונה מראש. בא ערעור על סמכותנו — ונדרש איפוא הידוש בניה וחידוש סמכות מן היסוד. פירוש הדבר: חידוש היסוד החלוצי של סמכותנו בעם. כי רק על יסוד זה, יסוד הראייה החלוצית והביצוע החלוצי, נתן בנו העם אמונו עד כה.

מפלגת פועלי ארץ-ישראל בשנותיה הראשונות של מהפכת העצמאות הועמדה נוכח בעיות ראשית עיצובה של האוטופיה הסוציאליסטית במעבר האומה שרידת הכליה אל הויה ממלכתית. והבעיות הן: כיצד יתמיד קסם היסוד החלוצי וכיצד תתחדש הסמכות החלוצית בעם עד שיקבל עליו מאהבה את מצוות קיבוץ גלויות, בטחון המדינה, בנין הארץ, הבראת העם והפיכתו לעם מתישבים בני-חורין; כיצד יתגלה כוחה של הדמוקראטיה שלנו למשוך ולהניע את יהודי ארצות הברית ויבשות אחרות לעליה; וכיצד יחסן היסוד החלוצי את עצמאותה הרוחנית והתרבותית של האומה בפני הלחץ המיתולוגי של הקומוניזם הררסי בגלגולי גלגוליו?

הסוציאליזם בעולם לא עמד בנסיון כנסיונו. בשנות מבחן לו נכשל מבפנים והכשיל את הדמוקראטיה ואת הדור. והרצון למהפכת-יסוד בחיי העמים לא נתגלה עדיין בסוציאליזם לאחר חורבנו בשתי מלחמות עולם. ואכן בדפוסי הדמוקראטיה הבדוקים והמקובלים לא ראינו עדיין סוציאליזם בונה מלכות עבודה חפית, שחזון האדם בן-החורין, העצמאי, ביסודה.

לכאורה קשה להניח, כי בתוך הוי הדמוקראטיה הקיימת בעולם יש בכוחנו לכבוש את העם לשם קיבוץ גלויות מתמיד, לשם מאמץ על-אנושי של בטחון ולשם

העבודה ומצפון האדם בן-התורה. והנה יסוד חלוצי כזה בדמוקראטיה על קיבוץ גלויות דורש חלוצים מרובים יותר ומוכשרים יותר, בעלי יכולת חינוך, תכנון ועשייה גדולה הרבה יותר. עליהם להוכיח לא רק אפטרות הקמתו של משק חלוצי אחד באיס-ג'וני או בכנרת, אלא עליהם, תוך כדי בנין משק חלוצי אחד, להגות ולסלול דרך לבנין חבל-ארץ שלם בתבנית-חיים חלוצית, דרך לבנין עם וצבא ומדינה. לפיכך מן הראוי הוא שבתוך העם המתיישב התישבות חלוצית ובטחונות ומתוכו יקום המהנדס, המהנדס, המפקד, האדריכל, מיניסטראטור המעולה, איש-המדע, האמן, מוסדות מדע, אמנות ותרבות, בתי-ספר למיניהם, מחנות אי-מונים וחזות לימוד לצבא, תחנות נסיון וארגוני ספרט מפותחים, מקומם הטבעי הוא באזורי ההתישבות החלוצית, הראויים להביא לידי איוון הרמוני את הציביליזציה הטכנית והמדעית של ימינו בחקלאות ובתעשייה עם צרכי הרוח של האדם החלוצי, הבונה עולמו מתוך מגע של עבודה ביקום. אכן לא נשתנתה החלוציות של ימי ב. כצנלסון, בתמצית חיותה, ביצירה, בדרך האדם שבה על אדמת ישראל. עולם מראוי היה וחזון כיבושית אינם נופלים בעושר גוניהם והתגלותם ליחיד ממה שהיו על שפת הכנרת בשעתו. יצר ההשתלטות על הישימון הישראלי, איתניו וגניזו, מתוך הוי של חירות העבודה והמצפון, שויון, שיתוף ועזרה הדדית, עדיין הוא היסוד המכריע בנשמת החלוציות ועדיין הוא מבקש תיקונו בנוער הארץ-ישראלי והעולה גם לאחר תקומת המדינה — ודוקא לאחר תקומתה.

באין מופת חיים מהפכני, באין רוח של טוהר וקסם חלוצי, באין הודעות חירות היחיד עם עצמאות ישראל, לא ננער ולא נעורר את יהודי ארצות הברית. רק יחודה של דמוקראטיה ישראלית מתגלמת במשטר של חיי עם, מתוך מיוזג הרמוני של עצמאות כלכלית ורוחנית בהוי האזרח, ללא היירארכיה הברתית ורדיפת תפנוקים, יש בו כדי להאבק בנפש הנוער היהודי ואחר כך בנפש המוני העם עם הדמוקראטיה האמריקנית ועם שכרון האמונה התמימה ברווחה האמריקנית, על הטמיעה בתרבות זרה שמקורה במיתוס קולוניאטורי אחר, שונה משלנו. וכיצד נעמוד בפני המיתוס האחר, מיתוס הדיקטאטורה הפרוליטארית, הנישא על גלי רומנטיקה של התפשטות מדינית וצבאית בעולם, אם לא נוכיח בהוי מוחשי את אמתו והידושו של הסוציאליזם החלוצי בנפש הנוער ובהוי ההמונים? בפניו לא נעמוד אלא בכוחה של אמת-החיים וקומת-האדם במדינת ישראל, שהיא כיצירה עממית חלוצית אשר האזרח מקבל יסוריה באהבה, מתוך בחירה ואחריות. מדינת ישראל, הנבנית במיפנה העתים והגורל, היא

אל מה רומזים הדברים? מה חידשה המדינה במהות החלוציות הישראלית? מה משנה הממלכתיות הישראלית בצרכי האומה ובנפש הדור? ומהו מדי-האמת של המשבר החלוצי בנפש הנוער? כלום זקוקה הארץ פחות לחלוצים וכובשי ישימון, למחדשי תרבות וסג'נין חיים, או שמא זקוקה היא להם יותר, אכן לחלוצים בעלי יכולת גדולה יותר, העולה אולי גם על יכולתם של טובי העליה השניה?

אין ספק, המדינה חידשה משהו. היא חידשה מדיניות ממלכתיים, אחריות לקצב בקנה-מידה לאומי ומתוך מגע בתהליכי הדור והעולם. היא כופה עלינו את הזיקה להישגים החדשים בטכניקה ובמדע. בארגון ובחינוך. אמת, המדינה זקוקה לסולם של אחריות מומחית וכן להיירארכיה צבאית, אדמיניסטרטיבית, מדינית וטכנית. ברם בעית היסוד במחשבה החלוצית בעיניה עומדת: כלום ממדים גדולים ואחריות מורחבת לפיתוח ולהגנה ולבנין עם מחייבים גם היירארכיה חברתית, חיץ בהוי ובחינוך הילדים, חיץ בין ההנהגה ובין העם? הבה נמצא את הדין: האם בכלל ניתן לבנות עם עובד של מתישבים בני-הורין, המקבלים באהבה עול מצוות של מהפכה באומה, ללא אחדות שבהוי, ללא שויון ומויגה של אמת בין נושאי-התארים של הממלכתיות הישראלית ובין העם המגשים? האין ניגוד עמוק ביותר לעול להתהוות בדמוקראטיה שלנו על רקע ההתפצלות בין עצם המדינה, היינו „הסובסטיציה“ שלה, ובין „האטריבוטים“ שלה?

על אחת כמה וכמה אמורים הדברים בנוער, זה שעדיין לא הכה שורש בהוי החלוצי, והמבקש את דרכו ומקומו במדינה. כאן חמור ביותר מיבחן המה-פכה הלאומית, מיבחן ההנחלה החלוצית מדור לדור. טראגי מעמדו של הדור הבא ממעמדו של הדור ההר-לך. הדור ההולך זכה לכיבוש העצמאות ולראשית כינוס העם ולהנהת אבני-שתיה לבניה סוציאליסטית. אך הימצא ברזול הבא שאר-רוח לחידוש היצירה החלוצית ולעיצוב האומה? כי הן לא תוכל מדינת ישראל, כדמוקראטיה של קיבוץ גלויות, להתקיים ולהתפתח ולמשוך אליה גם את בני הגלויות השאננות, אם לא יחזור ויוכיח הדור הבא במופת של יצירה את אחדות-האמת, שויון ערך האדם והזדהות העצמאות הכלכלית עם החירות האישית במדינת ישראל. כי לא על בדידות והתנשאות חברתית יבנה החלוצ את עולמו של ישראל, כי אם על צירוף אחדות ההוי עם חירות הבחירה בהייה של אומה עובדת ומתישבת. איני משלה נפשי לחשוב שהיסוד החלוצי בדורנו יכלול את רוב האומה. אולם בידי היסוד החלוצי להשרות מרוחו על סגנון החיים וההווה הממלכתית, ולטהר את בית-הספר והצבא בדרך העולה למלכות

להאזין האזן היטב לאזהרת ההיסטוריה הנשמעת מנסת-יוכן של תנועות גאולה. מסירת המונופולין על סמלי החזון ונציגות הגאולה בידי מיעוט אינטלקטואלי וביורוקראטי, כרתה בכל מקום ובכל זמן תהום בין נושאי התפקידים בהייה הממלכתית ובין מציאות חייו וסגנון חייו של העם. דרך זו לא כבשה את לב העמים ולא קיימה את אמון העמים בשום מפלגה סור-ציאליסטית בימינו. בנקודה זו נתגלו סימני התנוונותו של הסוציאליזם מבפנים. המשימה הכבדה של העלאת עם והבראתו, של הגנת מולדת ופיתוח ארץ ובניה סוציאליסטית מתוכננת, לא היתה ניתנת להתגשם אף בדימוקראטיה המעורה והעשירה ביותר, ללא נושא דינאמי לסמכות החלוצית, ללא חן ההגשמה החלוצית על הנוער — הנוער העולה והותיק, ילדי המעברות והפקידות הגבוהה כאחת. — ללא דבקות פטריוטית בחברה סוציאליסטית ובתרבות-חיים חלוצית הנבנות במאמץ משותף על ידי הנוער ואנשי הרוח והחזון, על ידי האחראים למדינה ועל ידי ההמונים כאחת.

הריני שואל לצביונה וטעמה המיוחד של הדמוק-ראטיה שלנו לנוכח הדמוקראטיה המערבית והעממית כאחת. הריני שואל למקור החכמה הסוציאליסטית של התנועה החלוצית, ואיני מוצא אותה אלא בעיקר אחד: מסירת היכולת האישית לעם, מסירה שלא על מנת לקבל פרס. מכל אורח לפי יכולתו לעם, ומן העם לפי יכולתו לאורח — זו כל התורה כולה, תורה היונקת משרשי תרבות הטהרה האישית בחיי העם ומגזירת קיבוץ הגלויות. איני משלה את נפשי כי בידי מדינת ישראל להשליט בכוח חוק ממלכתי את עיקר הקבוצה, שפירושו מסירת היכולת לעם שלא על מנת לקבל פרס, להשליטו כמשטר של חיי עם, הלכה למעשה. אין תקדים לכך. הגברת העקרון הזה בחיי העם הריהו תהליך היסטורי ממושך של חינוך לאומי ובניה לאר-מית. עוד ימים רבים יעברו עד שעקרון זה ייספג במחשבה הלאומית, ויהפך ליסוד אורגני בתרבות וב-הוי הלאומי, לאידיאל החוקה והמשטר, ויתחיל לפכות בזרמי יזמה עממית, אישית ושיתופית, ללא תביעת זכויות-יתר ויתרון-הנאה. ובכל זאת עלינו לזכור: במהפכה שלנו אין העקרון הזה תלוי על בלימה. בא-רץ הן קיימת הקבוצה, המגשימה את העקרון הזה כתבנית חיים ומשטר כלכלי. המהפכה ירשה את הק-בוצה. אך הקבוצה אינה בשמים. היא עובדה ממשית ואיתנה. ואף זו: יש ממשות אחרת וצליל אחר לכל גילוי אנושי-חברתי כשהעצמאות היא אדמת-מעט. והנה הקבוצה, שצמיחתה היא מעתה על קרקע הריבור-נות העברית, יש לה נסיון אדם של קרוב ליובל-שנים, שאין משלו בדברי ימי האדם.

אין לסוציאליזם אהיזה ממשית יותר מן הקבוצה,

כחחנת אדם חדשה, שמתהווה בה נסיון עם ואדם ללא תקדים. וכיצד תיבנה תחנה זו של אחרוני הסר-ציאליזם בעולם, אם לא בידי הנוער החלוצי ועל ידי חידוש סמכותו של הפועל בעם ובמדינה? וכיצד תח-דש הסמכות, אם לא על ידי אות ומופת של ליכוד והתגברות קיבוצית-מהפכנית על תהליכי השיתוק של הכוחות החלוציים והנוער בראשית המהפכה הלאומית, אם לא על ידי התגלות חדשה המעלה מן הגניזה את היכולת המחנכת החלוצית? מתוך הגינה של תקומת המדינה ותנופת בנינה, הגיון המחייב סמכות אורגנית, יציבה ומתחדשת תמיד של היסוד החלוצי בתוכנו, אנו מגיעים לנוסחה ממשית של דמוקראטיה חלוצית: מיזוג היכולת הטכנית המדעית, הארגונית, הצבאית המהנכת מתוך הפוטנציאל החלוצי עם הוית העם העולה ומתקבץ ומתיישב בארץ. לשון אחרת: איחוד הנוער הער, החלוצי, והדור המצווה על מתן דמות למדינה, עם המעבדה האנושית הגדולה ששמה קיבוץ גלויות, ומיבחן האיחוד הזה בהתישבות הסוציאליסטית בת-החזון.

גדולה סכנת ההתפצלות החברתית בתוך הפוטנ-ציאל האנושי המוכשר לאהריות לאומית ובניה סוציא-ליסטית. הפרדת היכולת המדעית והטכנית של אנשים צעירים מתהליך האיתנים של בנין עם וכיבוש הש-ממה, סופה שתביא לידי דלדול גמור במקורות ההת-ישבות החלוצית, ואבדן החוש לעיצובה ולתכנונה הסוציאליסטי של מפת הארץ. הפרדה זו, שביטויה הממשי הוא ד-פרנציאציה חברתית היירארכית באומה עולה ומתיישבת, קורעת קרע בלב העם ובאמונו לכובשי העצמאות, ומערערת בהכרתו את סמכות האי-שיות החלוצית, שנבחנה ונצרפה בכור העבודה. העם יש לו חוש בריא ושכל פשוט וישר. העם המתנסה ביסורי הקליטה סופו שידון את נושאי האחריות הל-אומית לפי מופת ההוי האישי וחינוך הילדים. העם הזה לא יתן אמון בסוציאליזם ובתרבות חלוצית. אם ילדיו ונכדיו של איש המנגנון הממלכתי והפיקוד הצ-באי ובחיר המדע וכל מי שזכה לעמדה של אחריות, לא יגדלו יחד עם ילדיו באוירה של חלוציות וכיבוש. ומאידך: שרידי אירופה, עולי צפון אפריקה ותימן, הם לבדם, ללא מסורת רצופה של בניה, ללא מורשה חלוצית, לא יבנו את הסוציאליזם בארץ. בלי מיזוגה של היכולת האינטלקטואלית עם כוחות הנפש של שא-רית החלוציות העברית בארץ לשם כיבוש מסלול חדש בממדי התקופה, שיטבע דפוסים להוי הלאומי וידריך את חוקת המדינה, אין לדבר באמת ובתום לבב על דרך עצמאית — על דרך כלשהי — להגשמת הסוציאליזם בישראל.

בדברנו על הגשמת הסוציאליזם בישראל, עלינו

בדרך העולה לסוציאליזם? ואף זו: אין כוונת הדברים האלה להפלות בין צורות ההתישבות העובדת. אכן חבר צעיר במפלגה, שילך למושב בכפר נטוש, ידבק במעברה, יתמסר להיגון חלוצי התישבותי בצבאנו — ראוי הוא להעלותו כמות חלוצי. אולם עיקר הבעיה הוא: היכן נקודת המבחן המרכזית למהפכה הלאומית בדרך לעיצוב דמות הדמוקראטיה הצעירה שלנו, היכן נקודת התורפה הטראגית של הדור החלוצי לעת כזאת? מהי נחלת הדור התובעת כינוס והצלה, ואילו הם הכוחות המשוועים לא חוד בונה, שיעזי להניף את דגל ההתמסרות לעם במופת בניה שיתופית עממית? משבר הקבוצה במדינה כמשבר ההגשמה החלוצית בנוער רומז להתנוונות הסוציאליזם החלוצי על כל גילוייו, ואם אין התאזרות של תנופה חדשה לקבוצה בהכרת העם והנוער, משמע שתש כוחה של התנועה ללא תקנה. באין קבוצה לא יהיה מושב. ובאין קבוצה ומושב, נגזר דינה של חברת העובדים. ובאין חברת עובדים נסתם חזון מתכנן ומחנך לקראת אומה עובדת ובת־חורין. לכל אדם המגשים חזון אורב הכשלון הגדול. זוהי אזהרת כל הדורות. במה תיבחן תסיסת אנשים צעירים מבקשי דרך לחידוש כוחה של תנועת הפועלים, מבחינה אנושית, חברתית ורוחנית — אם לא בפיתוח הישימון, במגע עם האדם במעברה, ובבנין הקבוצה לעצמם ולעם? ואם בנוער לא יימצא הכוח לכפירה בהירארכיה חברתית במדינת ישראל, הכוח לאהדות שבהוי עם העם לשכבותיו, אם בו לא יימצא היצר לארריכלות חברתית חדשה, המאחדת את בנין המשק והשליחות המהנכנת בעם, היכן יימצא? יתכן כי אין דרך להתחדשותו הפנימית של הדור הצעיר בתנועתנו בלי התאזרות כוללת של אחרוני המבשרים הראשונים, של ההנהגה המדינית והארגון־נית, הנושאת באחריות במדינה, בהסתדרות ובמפלגה. אם הנהגת העם לא תמצא את מקומה הטבעי בהתישבות החלוצית לצורותיה, אם הנהגת תנועת הפועלים לא תראה את עצמה אחראית לבנינה של התנועה הקיבוצית מחדש כיסוד מחנך ומתכנן את בנין האומה, איני רואה נקודת־מוצא לזינוק חדש ולתנופה מחדשת את חיי המדינה. במסיבה אחת אמר חבר: ראש הממ"שלה, מפקד חיל האויר, נציגי העם, האחראים למדינה, מקומם בקבוצה. הקבוצה אולי תצטרך להיות אחרת, מותאמת יותר לתמורה הזו. אולם זוהי הדרך. שאר החברים המסובים תמהו, לא הבינו פשר הדבר. אכן לי נראתה הגישה המרומזת בפסוקים הללו כנקודת־מוצא לתמורה בגורל התנועה. ספק הוא אם יש דרך אחרת לקראת התאזרות כללית בנוער ובעם, דרך „נבונה“ יותר ואוטופית פחות, דרך ריאליסטית יותר, לחידוש הסמכות החלוצית של שלטון הפועל בעם.

תבנית־חיים זו המשלבת את החזון בהוי האישי יום יום, המאחדת את בנין המשק עם השליחות המהנכנת בעם. ואין ליסוד החלוצי באומה נקודת־מוצא ריאלית, עמוקת־שורש ומלומדת ביסורי יצירה, רצופה כשלון אדם ועלית האדם, ואין לנוער עמדה איתנה לזינוק המחדש את הסמכות החלוצית בעם, מן התנועה הקיבוצית.

גדולה ועמוקה אחריותו של הנוער שלנו דוקא עכשיו, כשבתנועת הקבוצה נתגבש ונתאבן הפילוג על רקע השסע העולמי בנושאת הסוציאליזם. נסתרסו יחסיה הפנימיים, שותק יצרה המחנך, נתפרד רצונה המתכנן, ונגזר כוחה הבונה דוקא בימי המעבר הגדול להיותה ממלכתית, עד כדי פרישת חלקים גדולים מאחד ריות ממלכתית לקיבוץ גלויות. התנועה הקיבוצית עומדת נוכח הבעיה, כיצד תבנה מחדש מתוך עוז לשיתוף שבאחריות לבנין המדינה ולבנין העם. אנשים צעירים המאמינים בשליחותם ובכוחם הבונה, והם משתמטים מבנין התנועה הקיבוצית לעת כזאת, דומה, משהו לקוי בחוש הראייה שלהם את בעיות השורש של הדור. הרי הם כשומטים מידיהם את המנוף העיקרי להגשמת היעוד. דור צעיר, המוכן ביודעים ובלי יודעים להפקיר את היצירה הקיבוצית להתלבטות, לבדידות, למתיחות־סרק, לאפיסת כוחות, בלי להיות שותף לה בבניה והסתערות חדשה, דור צעיר המוותר בקלות על מורשה כזאת, ספק אם יימצא מוכשר לקיים ולחדש את נחלת העצמאות במלוא היקפה. נוער שלא ינסה לבנות ולקום את הקבוצה, ספק אם יבנה מדינה יפה ממנה. שהרי אין כהתישבות הקיבוצית בית־יוצר ובית־חינוך לבנאי־חלוץ של המדינה. כל מאמץ התחדשות של אנשים צעירים במפלגה, שאינו מגלה את החוש והכושר לקבל את נחלת ההתישבות החלוצית והיצירה הקיבוצית ולחדש בנין לאור הנסיון של קיבוץ הגלויות והמשבר החלוצי בנפש הנוער, ההולך ומעמיק עם תקומת המדינה, כל מאמץ כזה טעון בדיקה המורה. תנועת התחדשות, שיש בה יותר מתסיסה ביולוגית בלבד, חייבת לשאול את עצמה, מה החזון שבלבה, מהי הדמות האנושית הנכספת שלקראתה היא רוצה להחנך את הנוער והעם, כיצד היא אומרת לקיים את רצונה לתת צורה לעם בד בבד עם הפריית הישימון ומיזוג הגלויות.

דברי מופנים לנוער הרוצה בשלטון הפועל ובאופי חלוצי לשלטון, החרד להתנוונותה של מפלגת־המונים בשלטון, גם כשהורתה ולידתה בהויה חלוצית ומהפכה אישית ועמידה עצמאית בנוסיונותיו של דור, האין משבר הפילוג בקיבוץ המאוחד נוגע ללבו של הנוער? והיש לנו — למפלגה — דרך גילוי וטיפוחו של כוח השליחות בעם, שהיא ממשית ופורה יותר מבנין תנועה קיבוצית, הנרתמת בעול קיבוץ־הגלויות ובנין המדינה

החלוציות במבוכ

ל. יחיל

פה (היו שפירושו כך את תורת מארכס), אלא שזקוקה היא, כדי שתתגשם, לאנשים המחוננים בראית-הנולד והם יחוללו את המהפכה הנדרשת. העם, הנושא והמחולל את המהפכה, עלול להחטיא את המטרה כשאינו מודרך בכיוון הנכון וכששיטות ההגשמה מטות אותו ימינה או שמאלה. אכן הנוער שלנו, הוא שנלחם את מלחמת השחרור, וציבורנו כולו, לא הפך מקץ שלוש שנים את עורו. עדיין הוא אותו הנוער המסוגל לשים נפשו בכפו, עדיין הוא אותו הציבור שהתמיד בחייו כסדרם נוכח אימת ההפצצות. לא בקטגוריה ובהטפת מוסר ניושע. לא קשירות-כתרים לעבר וחזות קשה לעתיד יניעו את דורנו לקבל עליו בנפש חפצה את הקרבנות ההכרחיים ואת התפקידים שהומן גרמם. חובה ראשונה לנו בשעת מבוכה זו להריק את אמתהתנו ולבדוק מה שבתוכה. עלינו לחזור למקורות תנועתנו כשם שחזר התועה למקום מוצאו כדי שיקבע מה מגמת-פניו. אם נמוד את מציאותנו בקנה מידה של ערכי-יסוד שגיבשה תנועתנו אפשר תתבהר לנו דרכנו, אפשר ונדע לגלות מחדש את מעניות האמונה וההתנדבות, ואף ליצור כלי הגשמה חדשים ומתאימים לצרכי השעה. בשעות קשות לא התחמקה תנועתנו מעולם מויכוח נוקב ובעיקר — מבקורת עצמית. סגולה זו היתה סס-חיים לתנועתנו והיה לה חלק בסוד כשרונה להשתמש בשעת-הרצון כשבאה לידה. סגולה חיונית זו ניטשטשה בשנים האחרונות. אך בדק ביתנו הרוחני שוב אינו ענין ליחיד או למעטים. עלינו לצרף קו לקו במאמץ מחשבה משותף למען נגיע לתוצאות משותפות. כל עין בוחנת, כל איזון קשבת, הייבת להוסיף את אשר תמצא למאמץ הרוחני והנפשי המשותף.

ב.

שלושה היו מקורותיה של החלוציות: ההכרה הציונית, ההכרה הסוציאליסטית והמורשה היהודית, וביחוד מורשת החסידות מכאן וההשכלה מכאן. משלר שה מעינות אלו ניוונה משאת-הנפש של התנועה החלוצית: הקמת חברה הפשית של עובדים עברים בארץ-ישראל, תכנה רב-הפנים של התנועה נתבטא בציווי הגשמה שונים. מהם שנתחייבו מן המטרה המדינית של ריבוי הכוח העברי והשתרשותו (ולמטרה זו פנים כלכליים, הגנתיים, תרבותיים, ובמרוצת זמן אף פוליטיים במובן המצומצם); מהם שנתחייבו מן

„לא טוב אנוכי מאחי, אינני מחוץ למבוכה, ומן הראוי כי לא יסתיר אדם מעצמו את מבוכתו“. ב. כצנלסון

אם ראוי לאדם כי יעשה את חשבון נפשו בלי מורך, ראוי הדבר וראוי לתנועה בכואה עד משבר. למן גמר מלחמת השחרור נפש התנועה נבוכה. לא סוד הדבר, בראש חוצות, בכינוסים ומעל דפי העתרות מוכרזים על „משבר החלוציות“, מקוננים על הרוח החלוצית כי סרה מעל הנוער, מוקיעים את הציבור שנלאה לשאת בחומרות מהפכתנו ונתפס לכול מוס של רדיפת בצע ותשוקת נוחות ותענוגות החיים. וכנגד המקטרגים מתוך יאוש ואבהן-עצות עומדים המקטרגים מתוך אמונה ביעודנו ומתוך ידיעת צרכי השעה ההיסטורית וקוראים לחידוש החלוציות ואף מנסים לארגנה אירגון ממלכתי.

אין אנו התנועה הראשונה שאירע לה דבר זה, שדוקא בשעת הצלחתה פגה דריכותה הפנימית, כאילו יד נעלמה מכה אותה בסנוורים ובהולשת-דעת. אכן הבא להתבונן היטב בסיבות ההתפתחות הזאת ובנסיבותיה יווכח לדעת כי אותה חולשה לא באקראי באה. אין לתנועת-שחרור שעת מבחן חמורה כשעת הנצחון. מעתה עליה לתרגם את שאיפותיה לשפת החולין של יום-יום וממילא ייחשפו כל טעות ופירושי-כזו, כל פירוד וכל סתירה פנימית שמצצו את לשד התנועה בסתר או בגלוי, אלא שעד כאן חיפה על כל אלה המאמץ האדיר להתגבר על הכוח המשעבד. אעילו ערכי-היסוד של התנועה, שהם לה בבחינת נכסי צאן ברזל, נבחנו במבחן המציאות החדשה המוגשת לתנועה כחומר היולי למען תטבע בו את דפוטיה. רפיון שמתגלה בשעת הגורל, ככל שייראה כפרי תנאי-חוץ קשים, לאמיתו של דבר מתוך-תוכה של התנועה הוא נובע. רב מספר המהפכות שלא עמדו במבחן הצלחתן. כך אירע למהפכה הצרפתית הגדולה וכך אירע למהפכת הסוציאלידימוקראטיה הגרמנית והאוסטרית. ואירע גם זה שבהתגבר המהפכה על חולשתה ויתרה על תכנה האנושי המקורי — כמעשה המהפכה הבולשביסטית. אין ערובה.

ממארכס למדנו כי תופעות חברותיות והיסטוריות אינן בנדר „אשמה“ ואין לתלות את הקולר בצואר יחיד זה או אחר, ואפילו בצוארו של דור, לא שההיסטוריה מתגלגלת גלגול מיכאני והכרתי מתקופה לתקור

בלי הרף, את ההמונים הקהים, היא מנהיגה אותם, היא משתמשת בכל הזדמנות, היא מנצלת את כל המ-אורעות, הפנימיים והחיצוניים, כדי להגשים את השח-רור, היא, רק היא, משלמת את כל המחיר — את המחיר המר, השלם, בעד השחרור. מלבד רגעים ספר-רים יוצאים מן הכלל היא בודדת ועוובה לנפשה: כך גורלה, והיא נוחלת נצחון בשעה שהיא נושאת באמת באחריות האומה, כשהיא מרכוז באמת בקרבה את רצון האומה וגורלה. רק כשיש כוח זה קמים ההמונים ברגע המכריע ומסתפחים להתקוממויות הע-צומות ובוניהם את הבאריקאדות המסתירות אחר כך לעשרות שנים את הפרצוף האמיתי של התנועות העממיות. ובכן לא „חלוציות“ בלבד ולא „תנועה המונית“ בלבד, אלא חלוציות הכובשת מתוך פרוצס מכאיב, ולעתים מחריב את ההמונים ומתגברת על אדישות העם“ (*). ההכרה כי תנועת השחרור מונהגת בידי „חטיבה חלוצית“ נוסחה בידי מארכס: „...הם (הקומוניסטים) מיצגים בכל עם תמיד בשלבי ההת-פתחות השונים, שבהם עוברת המלחמה בין הפרולי-טריון והבורגנות, את האינטרס של כלל-התנועה. הקומוניסטים הם איפוא למעשה החלק התקיף ביותר של מפלגת הפועלים בכל הארצות, הממריצן תמיד לילך קדימה; יש להם יתרון תיאורטי על פני שאר ההמונים של הפרולטריון בהבנת תנאיה, מהלכה ותוצאותיה הכלליות של התנועה הפרולטרית“ (*). הדברים האמורים בקומוניסטים ביחס אל המוני הפרולטריון כוחם יפה לגבי החלוצים ביחסם לתנועה הציונית. בזכות „יתרון התיאורטי בהבנת תנאיה, מהלכה, ותוצאותיה הכלליות של התנועה“ קמו ועלו בבחינתמה ראתה כל תנועת-הפועלים בארץ את עצמה כתנועה חלוצית, אמנם בוני התמישות הער-בדת נחשבו תמיד ל„חלוצי החלוצים“, בהם כאילו נתגלמה תמצית חזונה של התנועה. לראשם בלבד נקשר כתר ההגשמה המלאה. דומה היה, כי בחיי הקיבוץ והקבוצה — שנראו כמדרגת הגשמה גבוהה מן המושב — נרקם עצם התחדשות העם. חלוציות זו, הבוחנת ומוכיחה את אמיתה יום יום במבחן המציאות, היא ושלוחותיה היו לחוט-השרדרה של תנועת הפוע-לים וגם של הישוב כולו. ובכל זאת נשארה החלור-ציות בבדידותה. המוני העם אינם נוהים אחריה. היא נשארת „החטיבה החלוצית“ נבדלת באורח חייה מרוב רובו של העם. עליה גאותו, בידיה הנהגתו — ועם זאת זרה היא ומרוחקת. רק בשטח אחד של עשייה

המטרה החברתית של יצירת תאי חברה חפשית החיה על יגיע כפיה היא בלי ניצול הזולת; מהם שנתחייבו מן המטרה האישית של הפיכת היהודי הגלותי לטיפוס חדש של עברי העובד את אדמתו, מדבר בשפתו, ועור-מד ברשות עצמו.

כמטרתיה כן דרכיה של התנועה החלוצית. בראש מצוותיה היתה „ההגשמה העצמית“, ועל דגלה אחדות התנועה וכלליותה. את מלחמתה ראתה, בעיקר, כמל-חמת יצירה ובניה. בין סימניה-היכר המובהקים לתנר-עה החלוצית היתה הזהות השלימה בין צרכי היחיד והכלל. בנית חברת העובדים החפשית היא צורך אישי עמוק וחיוני לבוני המשק השיתופי. מכאן המי-דה הבלתי-רגילה של מסירת-נפש וגבורה, ש„תולדות עם ישראל מכירות כמותה לעתים רחוקות... ובתולדות התנועות הדתיות והציבוריות אצל עמים אחרים יש לחפש הרבה כדי למצוא דבר דומה לחזיון זה“ (*). אנשי העליה השניה, שהניחו את היסוד לתנועת הפרע-לים החלוצית, חוננו בתחושה היסטורית, בכשרון האזנה דק לתביעת הדור, ותחושה זו הנחילו לתנועה כולה. בכוחה יצאו מתוך בדידות של מתי-מעט והיו לעם רב. בכוחה הקימו את משקי העובדים, את מוס-דות השיווק והמימון, את רשת מוסדות העזרה ההד-דית, את האיגוד המקצועי — כללו של דבר, את כל מסכת כליה הכלכליים, החברתיים והתרבותיים העצ-מאיים של התנועה. עובדות אלו שיצרה, קבעו אה אופי תנועת הפועלים ושינו את פני הישוב. „מראשית היות תנועתנו עמד במרכזה האימפולס החלוצי ובעק-בותיו היצירה הישובית. תנועתנו נתברכה בכוחה ברוכים, בלתי שאננים, אשר שטשו מעל עצמם את מחלצות הבעל-ביתות, אשר לא הסכימו לראות את האידיאה ואת החיים כשתי רשויות נפרדות. מכאן ההכרח לצקת את כל כוחות הנפש והפעולה לתוך מעשה ההגשמה. מכאן אי-אפשרות להשתמש בתבניות החברה המוכנות והנחות, מכאן מאמצים בלתי פוסי-קים לתקן, לחדש, לשנות. מכאן הכוח המדרבן את עצמו ומדרבן את הכל מסביבו. כזאת היא החטיבה החלוצית, שגם בעמדה בפנינו הארץ הנידחות ביותר, היא היא המעצבת את דמות תנועת הפועלים ומכוונת את דרכה“ (ב. כצנלסון, „מכתב לחברי בדגניח“, כרך ז', ע' 198).

את בדידות „החטיבה החלוצית“ בתוך העם בסללה את דרכו לשחרור היטיב לבטא ביטוי נמרץ מ. ביליני-סון. „קבוצה בודדת של חלוצי האומה אשר בה מתרכז רצון האומה וגורלה, אשר היא נושאת בדעה ובהכרה באחריות האומה, קבוצה זו מחנכת ומעוררת.

(* מ. בילינסון: במשבר העולם, עמ' 5.

(**) המאנפסטס הקומוניסטי, לפי הוצאת הקב"י

המאוחד, תש"ב.

* מ. בילינסון: חצי יובל לעליית השנייה.

על המקום שעתידה העיר לתפוס ברקמה הכלכלית והישובית שלנו, ולא היתה רואה בה רק צר ורע הכרחי לכל היותר, אפשר לפני ציבורנו היו אחרים כיום, וממילא היו שונים פניה החברתיים של הארץ כולה. כאן נכשלה התנועה בתפקידה החלוצי שהרי שומה על החלוץ לברר את סיבות התנועה הסטיכית של ההמונים למען הדריכה על פי "יתרונו התיאור רטי".

ג.

שנה ב. כצנלסון, אימפולס חלוצי" ולא פירש. בשעה שנאמרו הדברים לא היה כלל צורך בפירוש. להללו שבאזניהם נאמרו היה זה יסוד מוסד של חייהם. ואילו אנו שלעינינו אימפולס זה דועך והולך, כביכול, דוקא בשעה שאנו זקוקים לו ביותר, חובה עלינו לפרשו. המרד היה המניע הנפשי העיקרי לאנשי העליה השניה. הם היו מורדים לא רק במציאות היהודית, ובתנועה הציונית, אלא גם בתנועה הסר ציאלסטית של ימיהם, ובדמות הרוחנית והחברתית של התקופה בכללה. למרד הזה קדם היאוש הגדול, מתהומותיו עלה, האימפולס החלוצי". לא קם כברנר מכטא ל"אקלים הנפשי" הזה. וב. כצנלסון, בתארו את דרכו לארץ, מספר על "בגידותיו" ככל המפלגות ועל החלטתו לעלות, לא מתוך אמונה ציונית, כי אם רק מתוך עלבון, מתוך עקשנות, מתוך אי רצון להיות שותף לדור זה שאין לו גם כוח למות בכבוד". בסופו של אותו סיפור הוא מצייר כיצד נתקל, עם עליתו בחוף הארץ, בחזיונות המיאשים של ה"חזורים", של ציניות, ורדיפת בצע, והוא נדהם עד שבפגשו חבר נערץ והוא בין החזורים, לא ידע להסביר לו מדוע בא. "לא יכולתי לומר שאני מאמין בציונות מפני שלא האמנתי". כעבור עשרים וחמש שנה סיפר ב"מכתב לחברי בדגניה" כיצד הגיעו — והוא אז פועל בפתח תקוה — השמועה הסתומה על "רפוב" ליקה" זו של ששה בחורים: "שום דבר של ממש לא ידעתי, אך את האחת ידעתי: תקומתו של הפועל העברי תבוא משם". והוא הלך אחרי קרן האור. "עד היום הזה לא אשכח להם חסדם שסיפחו אותי, פועל חדש וחלש וקדחנתי, לעבודתם שלא ידעתי טהורה ורצינית ממנה" אלו — והם לא נשאו אחר כך במסגרת התנועה הקיבוצית — היו המתחילים, ומה שעשו, ומה שהתקינו, ומה שקבעו למעשה ביחסי עבודה ובסדרי חיים, לא עשו אלא מתוך עצמם. ובעשיתם נתנו מבע לצרכים צפונים, חיוניים, בני קיימא... כאן נגלתה האמת, כאן צמחה האמונה והש" תכנה בלב, כאן נסתיימה הנדידה והחלה העשיה. מכאן הסתלקו ציניות וביטול, כאן שררו רצינות וטהרה. המרד הפך יצירה. מן הפארדוקס של יאוש

ציבורית, הוא שטח הבטחון, עלה בידי התנועה החלוצית להיות לכוח המדריך במסגרת שהקיפה את כל שכבות העם.

אם כי השותפות בין הפועל בעיר ובין הפועל החקלאי העצמאי עלתה אצלנו תמיד על המידה המ" צויה בכל תנועת פועלים אחרת, היתה בכל זאת חלקית. היא היתה שותפות ארגונית ופוליטית, אך לא היתה מעולם שותפות כלכלית, ורק במידה זעירה שותפות חברתית, אם כי שני חלקי התנועה היו קשורים באלפי נימים של קשרים אישיים ותנועתיים. המחיצה בין המוני העם היושבים בעיר לבין יחידים הסגולה שבהתישבות העובדת הורגשה גם בניגוד הכלכלי, השורר בכל מקום בין הצרכן העירוני ובין היצרן החקלאי, גם ברחשילב הסמויים מן העין, הפועל העירוני מדד את חייו באמת-מידה של ערכי החלוציות — ולפיה נמצא חסר. הוא ראה את עצמו כנחות-דרגה לעומת חבר הקיבוץ, ועם זאת לא רצה, או לא יכול, לשנות את אורח חייו. מאידך, אף הח" לרץ על פי תודעתו התנועתית ראה את עצמו כבחיר האומה — וממילא התנשא על כל שאר חלקיה. ברם, דומה כי שורש הניגודים הללו עמוק יותר ונעוץ באופיה של החלוציות, כפי שנתגלמה בתקופת תנו. התנועה החלוצית, בשאפה לחזור אל המקורות וליסד את חיי העם על עבודת-האדמה, משכה ידה מן העיר מלכתחילה. היא לא ידעה, ואף לא נתכוונה, להדריך את הפועל העירוני באורח-חייו יום-יום. יתכן כי ההתפצלות לשתי חזיתות היא למעלה מכוח אנוש ויתכן גם כי בימי העליה השניה והשלישית לא ניתן עדיין לחזות באיזו מידה נהיה זקוקים לפי תוח תעשיני. מכל מקום, התנועה ההתישבותית לא נתנה דעתה על העיר אלא כשוק לתוצרתה, כמקור מילואים לעצמה על ידי תנועות הנוער, וכתחים הש" פעה פוליטית באמצעות האיגוד המקצועי ושאר מוס" דות ההסתדרות. מחשבתנו החברתית לא חתרה לדפור סי חיים מיוחדים בעיר, שיהיו מותאמים לאופיה ולרעיונותיה של תנועתנו. אם במלחמה המקצועית ובטיפול הרפואי היה בארגון הקיים כדי סיפוק כל- שהו, הנה בשדה השיכון ועיצובו החברתי, (ובמילוי חייו של הפועל העירוני בתכנים תרבותיים, נעזבה העיר העובדת לנפשה. הפועל בעיר לא על; בידו לגבור על הפיצול והעקרות החברתית אפילו כשהת" אגד בהצלחה משקית במפעלים קואופרטיביים. חייו של הפועל העירוני, שהיו קשים למדי, לא זנו באור התפקיד הלאומי והחברותי העילאי, שהיה זיוע על דרכה הקשה של ההתישבות העובדת. והנה התנועה החלוצית, שחוננה בראית-הנולד בכמה וכמה שטחים, שגתה כאן שגיאה פאטאלית. אילו עמדה בעוד-מועד

לכל תנועת שחרור. תמיד היו אלה הבודדים והנבדלים, שעשו מלאכתם מתוך ידיעת עמדתם הקדמית בעם והכרת חובתם כלפי התנועה ה"סטיכית" של ההמונים. "הרי לא די בכך — אומר לנין* — שנקרא לעצמנו "חלוצי", החיל ההולך בראש המחנה — נחוץ גם לפעול באופן שכל יתר המחנות יראו ויאלצו להודות בכך שאנו הולכים בראש". תפקידו של החלוצי הסוציאלי-דימוקרטי בנוסח של לנין היא ההנהגה הפוליטית הכוללת... ולפיכך אנו מחויבים להרצות לפני כל העם ולהדגיש את התפקידים הסוציאלי-דמוקרטיים, בלי להעלים אף רגע את דעותינו הסוציאליסטיות. כל השוכח למעשה את חובתו להיות ראשון לכל בהעלאת כל שאלה דימוקרטית, כללית, בהחרפת השאלה, ובפתרונה, איננו סוציאלי-דימוקראט**.) שתי נקודות מודגשות כאן בגוף דבריו של לנין: "לפני כל העם" — היא כלליות החטיבה החלוצית מבחינת שדה פעולתה החברתי, וראשון לכל" — היא כלליותה מבחינת שדה פעולתה הפוליטי. אך מטרתה המוחשית, כתברותית כפוליטית, אינה "כל-לית" אלא מוגדרת ומיוחדת מבחינה פוליטית-רעיונית: כיבוש השלטון, וכאן נבדלת החלוציות הישראלית בדמותה המקורית מן ה"אואנגארדיות" הקרמוניסטית: מטרתה המוחשית היתה יצירת דפוסי חיים. מרכז-הכובד היה לה לא במשטר, אלא בגאולת האדם היהודי. למענו נוצר המשטר החברותי של הקיבוץ. הקומוניזם הרוסי פיתח בהתאם להשגתו הפוליטית בעיקרה, את הטיפוס של "המהפכן המקצועי", המחולל את המהפכה הסוציאליסטית בעבודתו הפוליטית השיטתית והנועות, המדריך את התנועה הסטיכית של ההמונים, מכשירים להתקוממות וקוראם להפיכה ברגע ההיסטורי המתאים. החלוציות הישראלית פיתחה בהתאם להשגתה הכוללת על חברת העובדים העברית את חיי החברה החלוצית, המגלמים ומגשימים את המהפכה הלאומית, הסוציאליטית והאנושית גם יחד. החלוצי הוא טיפוס של מהפכן שהבניה והיצירה היא המיתרס שלו.

אולם התנועה החלוצית היתה תמיד גם תנועה פוליטית במובן המצומצם של המלה. היא עמדה במערכה הפוליטית של הציונות אף נתברכה בכוח מהפכני דוחף וממריץ. כוחות הנפש שצמחו לתנועה החלוצית מעשייתה הקונסטרוקטיבית אותם הוריימה למערכה הפוליטית. בתחילתה מורדת היתה בפוליתיקה הציונית, אך סופה שהתיצבה בראשה להנהיגה

ועקשנות של "חוף אחרון" עלה מעשה בראשית. (מחיינו, מחיי דורנו, שאב ב. כ. את הידיעה והאמונה בכוחם המפרה והיוצר של הספק והמבוכה הכנה העומדים לפני סתירות החיים — אותה ביטא ביטוי ממצה באותו מאמר ששמו נישא כל כך הרבה לשוא, כי משמש הוא כסות לשחצנות למיניה והן מקורו — ענוה).

אכן היתה הקבוצה הזוהרת-הכל. בה מצאה מרפא נפשו השסועה של הדור. עם הקרקע הנגאל נגאלה אף היא, עם הקמת סדרי חיים, שהצדק וכבוד-האדם ביסודם, נוצר גרעין חברת העתיד: "כי אם הצדק, המשפט והחירות אינם יסוד-מוסד, אזי מדוע עליה, מדוע התישבות, מדוע הצלת עם ותקומת ישראל?"* שלימות הנפש ושלימות המעשה חד הן. מכאן הזהות בין חיי הפרט וחיי הכלל. מכאן הזולז המוחלט בנורחות היחיד וגילויי הנזירות וההסתפקות במועט. העבור דה שוב לא היתה צורך החיים בלבד, היא עצמה היתה קדושת החיים. היא בלעה את שעות היום והלילה ולא הנחה מקום ופנאי לאלהים אחרים, ואפילו (כדברי ב. כצנלסון) להומור. לאורו של הסיפוק הכולל והעילאי, לא זו בלבד שהיו התענוגות מיותרים ונטולי חשיבות אלא אף מפריעים ומסוכנים. בהם טמונה סכנת השאננות, החלשת הדבקות, חוסר מעשה וחוסר הגשמה. מכאן גם שורש ההתנגדות הפנימית לעיר.

אליהו גולומב, במכתב מט"ז אייר תרע"ג, כותב לחבר-בג'מנסיה דב הוז על מטרות, הסתדרות חניכי הגימנסיה" שנוסדה על-ידיהם וחייבה את חבריה להגישמה חלוצית: "אנו איננו הולכים אחד אחד בכוח אישיותו אל המערכה, אלא עיקר רעיוננו הוא ליצור הסתדרות של צעירים, חבר של כוהנים שינורו מענייניהם הפרטיים, יתחסרו להסתדרות ויעבדו בעד עמם, לא כל אחד לפי דעתו, אלא כולט לפי דעה אחת ובשיטה אחת**). אך כאן אתה מוצא את "האימפולס החלוצי" שכולל הוא את ויתור היחיד אל איתלותו האישית, הוא סר למשמעת הכללית מתוך הכרה שהכלל הזה, הפועל מתוך אחריות משותפת כלפי פנים וכלפי חוץ, בו מותנית הגשמת המשימה. כנגד זה מקבל הכלל על עצמו את האחריות לסיפוק צרכי היחיד.

ד.

הצורך בחטיבה חלוצית, היינו בקבוצת אנשים העושים את חייהם קודש להשגת המטרה, הכרח הוא

* ב. כצנלסון בזכות המבוכה ובגנות הטיה. כתב-ים כרך ט', ע' 262.

** אליהו גולומב: חביון עזו, הוצאת מפלגת פועלי א"י, ע' 73.

* לנין: "מה לעשות?", כתבים נבחרים, הוצאת

הקיבוץ המאוחד, ע' 72.

** שם, ע' 71.

אחת משאלות הגורל לכל מהפכה: מה יהיה על החטיבה החלוצית לאחר הנצחון? „המהפכן המקצועי“ של המהפכה הבולשוויסטית נעשה חבר הסור ביט העליון או אפילו חבר הפוליטבירור, וידוע כיצד פתרה רוסיה הסובייטית את בעיית הניגודים הפנימיים שנתגלעו בחבר המהפכנים תוך כדי הגשמת המהפכה: היא השמידה חלק מהם. רק חלק זעום ממחוללי המהפכה הם גם במגשימה בברית-המועצות (ואין אנו דנים כאן בטיב ההגשמה ותכנה).

ומה היה גורל תנועתנו עם הקמת המדינה? הידענו לשמור על רציפות החלוציות? והחלוציות, שמרצה נתרכו במלחמת השחרור ובשליבים שקדמו לה, האמנם נפתה מעכשיו באתו מרץ מרוכז לחזית המשקית, החברתית והתרבותית של הגשמת המהפכה? מה פירוש „הגשמת המהפכה“ אצלנו? תהליך העלייה ההמונית עצמו הוא תהליך מהפכני, אך אין הוא בגדר הגשמת המהפכה. זהו תהליך סטיכי שרק בהזרימנו אותו באפיקים חברתיים, כלכליים ותרבותיים הוא מגיע ליצירת דפוסים חיים מתחדשים, הריהו בגדר מהפכה מתגשמת. תכנה הלאומי של המהפכה נתון בעצם העלייה, אך דמותם של העולים מותנית בשני גורמים: במגמות ההמונים ובתנאי הארץ, ואם גם שני גורמי-יסוד אלה עשויים להפגש ולהתמוזג בצורות שונות וברוח שונה מאד, התמוזגות זו עלולה להביא לידי תחיה ועלולה להביא לידי חורבן, ובזה יעודה של החטיבה החלוצית, שחברת העובדים הסור ציאליסטית היא הכרתה וחזונה. עליה להדריך, להסייר, במעברות ובישובי העולים אנו מוצאים תנאים חלוציים אך מעט מהכרת החלוציות וכן מרוח החטיבה החלוצית. אכן, נתחלפו היוצרות: לשעבר נוהגים היינו לעורר את הרוח החלוצית באנשים קודם שהגיעו לחיות בתנאים הקשים של עבודה בכבישים או התנחלות בקרקע; עתה קודמים התנאים הקשים לנטיעת ההכרה וטיפוחה. אך אם נשתנה סדר מוקדם-ומאוחר — לא בטל הצורך בנוטעי ההכרה ומטפחיה, והיכן הם צעירינו אשר יגשימו את המהפכה אשר חוללו, ובעקבותיה ילכו כל העם?

ו.

המטרה הפוליטית הלאומית הושגה בפרק-זמן הרב בה יותר קצר משדימו רוב מקימיה. מעטים היו חוזים ובעלי-אמונה בתוכנו שלבם היה סמוך ובטוח כי עליהם המלאכה לגמור וכי הם עצמם יזכו לראות בתקומת ישראל. מהירות המיפנה, שהפתיעה אותנו ממש כשם שהפתיעה את אויבינו, אפשר הצילה את מפעלנו, אך היא גם הצניעה בחובה סכנות העלולות לחייט עלינו שואה. למה הדבר דומה? לאדם המאמץ

ולכוונה, הן בחזית הדיפלומטית והן בחזית ההגנה וההפעלה. בשתי החזיתות האלו היתה למנהיגת העם היושב בציון והחותר לציון, על אף הבדלי התפיסות בתוכה, אפילו בדרכים פוליטיות נפתלות, כגון המלחמה בספר הלבן מכאן וההתגייסות לצבא הבריטי מכאן, הלך הישוב ברובו אחרי הנהגתו. וכשניסו האנגלים לפגוע במרכז ההתנגדות — בהתישבות העובדת — הרגיש כל העם כי בציפור נפשו נגעו. ידוע מה קשים היו באותם הימים נפתוליה של הפרויקט הציונית מבית ומחוץ ומה מרה ההאבקות בקרב מחנה ההפועלים. עם זאת שררה אחדות המעשה במחנה החלוצי שעמד בראש המערכה על שחרורנו הלאומי, ולא רק אחדות המעשה, אלא גם כלליות. שדה פעולתו של המחנה הקיף את כל שכבות החברה ואת כל השלמות הפוליטיות, הוא הלך „לפני כל כל העם“ והיה „ראשון לכל“. ארגון ההגנה היה כללי ומשותף לכל חלקי התנועה ולרוב הישוב. כאן ידע גם הפועל בעיר — ולא הוא בלבד — כי ממלא הוא את חובתו לעם. כשווה-זכויות, והוא מילאה בכל מאורו, ללא רתיעה, במלחמת השחרור סהפה החלוציות את הציבור כולו, כאשר ייעשה רק בשעות ההיסטוריות הגדולות של האומה.

ה.

זה לא כבר קראנו במאמר על יוגוסלאוויה החדשה* כי אותם הצעירים, „בחוריו של טיטו“, שנלחמו את מלחמת השחרור נגד חילות היטלר הם המעצבים את דמותה של המדינה כיום. הפרטיזנים אשר „עיצבו את שיטותיהם בויכוחים בלתי פוסקים שהתרחשו וכחו ביערות ועל פסגות ההרים בשעה שריתקו עשרים ושמונה דיוויזיות של האויב“ הם ההופכים עתה את הארץ לארץ תעשינית, מחפשים דרכים חדשות בחקלאות קולקטיבית, ממלאים את האוניברסיטאות הישנות והחדשות, הם הם חלוצי האומה במהפכה הכללית והחברתית שבעקבות השחרור, ואם אמת בתמונה המתוארת לפנינו, הרי מגמת טיטו היא למסור להם מידה גוברת של אחריות ועצמאות בהנהגת בתי-חרושת והמשק החקלאי, בניהולם של שירותי המדינה במקום, כשהוא מקצץ והולך, צעד אחרי צעד, במנגנון המדיני הצנטראליסטי שהוקם כמתכונת רוסיה הסוואטית. נראה אפוא שעלה בידי טיטו לשמור על רציפות תנועתו גם לאחר הקמת המדינה, וכל הכוחות שנלחמו את מלחמת השחרור הם הם הקובעים את דמותה החברתית והפוליטית של המדינה. הגשמת המהפכה נשמרה בידי מחולליה, והן זו

* ה. ג. בריילספורד, „מולד“ חוברת 34.

אופיה הקונסטרוקטיבי של תנועתנו כנגד פעולתו הפוליטית ההרסנית של הקומוניזם בארצות שבו הוא נתון במיעוט. את החלון הבונה הצגנו כנגד האגיטאטור המהרס ואת החטיבה החלוצית המקימה את גרעין חברת העובדים — כנגד האואנגארד הקר מוניסטי החותר תחת השלטון הרקוב לכבוש. דימינו כי בכוא שעת השחרור לא יהיה לנו אלא להמשיך בדרך בה הלכנו, מתוך שכלולה והרחבתה. לא ציפינו למשבר האופיני לכל המפכה פוליטית בשעה שהמור־דים, נושאים, מצווים להמשיכה ולהשלמה במהפכה חברתית. ואף זו: חייה הפנימיים של החברה הקיבוצית מתנהלים ברשות עצמם ובהתאם לצרכיהם, כשכיוונם נקבע על פי מצפון חבריה. גם חלק מיחסי החברה הקיבוצית אל כלל התנועה והישוב נקבע על פי הכרתה הפנימית והעצמית ולא על פי הכרת הכלל. אך בידיעה שהיא „ראשונה לכל“ נכנעה החטיבה החלוצית למשמעת הלאומית. עתה העברה נקודת הכובד חוצה לה.

אם נצרף את כל הגורמים הללו, את המרץ המהפכי כני שתכליתו נשללה ממנו, מבלי שהופנה לאפיק חדש, את האכזבה בעליה הגדולה שחיי הקיבוץ אינם קוסמים לה ואת האכזבה במדינה הריבונית, וכן את העדר התודעה הממלכתית של הכלל הקיבוצי ושל כל יחיד בתוכה, אם נצרף את כל הגורמים האלו יחד, אולי נבין משום מה נתפס חלק מן התנועה הקיבוצית ליאוש ואף לבעיטה במדינה זו, ומאידיך גיסא נבין משום מה הלך שבי אחר פיתויי משטר פוליטי, חברתי ומשקי זר ורחוק, שמהפכתו מובטחת. לכאורה, ושבזכות הבכורה, כביכול, לכוחות הקולקטיביים, בשמו ובהשראתו מקוה חלק זה להמשיך בדרכו כתמול שלשום, ללא צורך לבדוק ולהיפוך משגיירי סוד.

ואם תגובתם של חלקים מן החטיבה החלוצית (לא כולה) כך — שאר האוכלוסיה לא כל שכן, רובה אינו נתפס לקומוניזם ולשלוחותיו, אלא לרדיפת הנורחות, ובחלק משכבותיה הבורגניות והזעיר-בורגניות לרדיפת הבצע, היא פורקת עול משמעת גם משום שעדיין לא ניתנה לה תעודה חברתית-כלכלית חיר-בית, תחת התעודה הלאומית-פוליטית שמילאה, גם משום שהטילה עתה את האחריות למפעל, שהיתה קודם אישית, על המדינה הריבונית, אותו גוף מופשט המתווכח בכנסת. אף לה אין תודעה אזרחית דימורקראטית, שמדווג בה הציות לחוק עם רגש ההשתתפות בעיצובו ובהגשמתו. ובני הנוער בעיר ובמור שבה? הם עברו את השלבים מתחייה להתקוממות ועד לאולת יד. מהם מנסים למצוא את מקומם ותפקידם במסגרת המדינה, בצבא ובשירות האזרחי, מהם

את שריריו להטיל כידון. עוד גופו נמתח לתנופה, סרם כילה את כל תנועתו, והנה נזרק הכידון מידו והועף אל על. הכידון אפשר יקלע אל המטרה, אך האיש ודאי יאבד את שיווי-משקלו. כדבר הזה קרה לישוב כולו, ואולי יותר מכל „חטיבה החלוצית“. תפקידה הפוליטי-הלאומי נסתיים, לכאורה, פתאום, ללא כל תקופת מעבר. היעוד הלאומי הגדול היה רוח-אפה של החלוציות, והנה היעוד נתמלא כביכול — ונפגמה הנשמה, ירד המתח הגבוה שבו הורגל המחנה, שכן מצא את עצמו בן-לילה במציאות שלא היה מוכן לה. „החטיבה החלוצית“, שהלכה בראש המחנה וחייה מופת למסירת-נפש, נמצאה שרוייה בצדי הדרך שהיא סללה לעם. והרי העם זורם בדרך הגדולה, אך לא לאורה הוא הולך ולא בה אמונו וכולה בעיניו ככת מוזרה ומחמירה.

העובדה שמוסדותינו האבטונומיים והממלכתיים התקמו על קרקע בתולה, נוצרו בחינת יש מאין, וחינו הפנימיים נתבססו על מידה גדולה של רצון טוב וחפשי מצד כל גוש וחטיבה, עובדה זו השרתה על כל יחיד ויחיד את ההרגשה כי את הכרעתו האישית הוא מקיים בקיימו את מצוות העם. מתודעה זו נבע מעין מתגבר של מרץ אישי, תודעת החלון היתה כי הוא הוא המדינה בדרך, התגייסותו היתה אקט של רצון אישי. כמו ידיו הוריד את המדינה משמי החזון וכוננה עלי אדמות, ואולם משקמה, דומה, לא הכיר עוד את יציר-כפיו. שוב לא היה זהה עמה כמקודם, אלא היא נבדלה ממנו ועמדה נכחו: עצמאית, ריבונית, תובעת ומצווה, תוחמת תחומי רשות ומענישה. תחילה תהה, רטן והתמרמר, לבסוף אמר נואש ועטה ציניות.

אכן התנועה החלוצית בצאתה למלחמת עצמאות ישראל התקינה עצמה למערכה ממושכת, מתוך יצירת גרעין משקי, תרבותי, הגנתי ופוליטי, גרעין מהפכני, במציאות של העדר-מדינה, בהאבקות עם שלטון שבוכותו המוסרית היא לא הכירה, אך לא היה סיפק בידי תנועתנו להתכונן למערכה החברותית הפנימית שלאחר המהפכה. בכל שטח מן השטחים — כלכלה, חברה, תרבות וחינוך — לא הוכנו דפוסיים ממלכתיים. רק בשטח הצבאי נוצר מתוך צרכי המאבק ארגון כולל שניתן להתפתח לצבא סדיר. אף לא היה סיפק בידי תנועתנו לפתח תודעה ממלכתית בחבריה, מחוללי המהפכה. לא למדנו ולא לימדנו לקבל עלינו מרצון עול מדינה ריבונית, מורדים נדרשו לנו ומור־דים חינוכנו. באמרנו תמיד כי הבניה והיצירה היא דרכנו המהפכנית, התעלמנו במידת-מה מן העובדה שהמרד הוא שהיה שורש הבניה ומסקנות מתחייבות מעובדה זו. ועוד: תולדות תנועתנו רצופות ויכוח עם הקומוניזם והיה לנו צורך חיוני להדגיש את

והתובעים מהם הם הללו שלגבי עצמם כבר המירו את מושג המדינה שלהקמתה יש לתת הכל במושג המדינה החייבת לתת להם כל. ברי אפוא כי טעות פאטאלית כפולה לפנינו: לשוא ישלו עצמם תושבי הארץ הותיקים לחשוב כי הגיעה להם שעת הרווחה — ולשוא יתבעו מן העם הרב הזורם לארץ אותה מידת הקרבה עצמית, שהמעטים אשר עלו לפני היות המדינה היו מוכנים לה מהכרה ומרצון.

ודאי, היו גם עליות לא־חלוציות לשעבר, ביחוד מן העליה הרביעית ואילך. והאמת ניתנה להיאמר כי לא ידעו גם אז נושאי ההגשמה החלוצית לפלס להם דרך אליהם. בעית הקליטה נפתרה בזכות יומתם הכלכלית ואף התרבותית של העולים, בכוחה המט־מיע של הארץ ובתוקף שלשלת המאורעות שהתיכו את הישוב לגוש אחד — ולא בזכות הכרתה הסר־ציולוגית של התנועה. כיום — שאני. עם הכמות משתנית גם האכיות (ואף טיבם של העולים הן אף הוא שונה בהרבה). תנועתנו מראשיתה תנועת מע־טים ובודדים היתה. מעולם לא ידעה להדריך המונים מדעת, ולהקנות להם מושגים מדיניים והרגלי תרבות בכל ימות השנה ולא רק ערב בחירות. אידיעה זו עברה בירושה, כנראה, למדינה, ולא מקרה הוא שבין כל ענפי פעולתה של הממשלה אין ענף נחשל כשרות המודיעין וההסברה שלה. חוסר תכנית חבר־תית לגבי ההמונים העירוניים והעירוניים־למחצה ניכר — ומתנקם — בכל שטחי החיים. הדבר בולט בבנית שכונות לעשרות שאין בהן דאגה למגרשי משחק, למועדונים לילד ולמבוגר; כשם שמעידה עליו העובדה שמוסד הסתדרותי משקי מקים בית רחבי ידים במרכז העיר ואינו רואה חובה לעצמו להשכין בו, ליד המשרדים ובתי־העסק הפרטיים והקולנוע, גם אולם־קריאה נוח לפועל, החסר „נוחות“ מעין זו בעיר העברית הגדולה...

הלא אך כפסע בין „העלאת רמת החיים“, שכל תנועה סוציאליסטית חותרת אליה, לבין אותה „זעיר־בורגנות“ שהיא לה תופעה חברתית מאוסה. והרי עיקר ההבדל היא ביחס אל ההישגים החמריים — שכר טוב, דירה נאה, דאגה לילד, אפשרויות נופש וכיוצא באלה — ובהשפעתם על נפש האדם. סימניה של הזעיר־בורגנות הם קידוש ההישג החמרי כשלעצ־מו; שאננות הקופאת על שמריה ללא רוח יומה ויצירה; התפרקות החברה לחטיבות משפחתיות זעיר־רות ומתבדלות, ששום שאיפה כוללת אינה מאחדתן לגוש יוצר. צרות אופק, ריבוי משפטים־קודמים וש־איפה לשמור על ההישגים בכל מחיר; ובעקבות כל אלה — כיוון פוליטי ריאקציוני. כל חברה פועלית היא בחזקת סכנה להיתפס לזעיר־בורגנות בשעה

מבקשים דרך וסיפוק לנפשם, ומהם פונים לתענוגות זולים כדי להימלט מן החלל הריק שבנפשם.

ז.

בדרך אל ההגשמה אבדה המהפכה מידי המהפכן. וכל כך גדולה מבוכתו עד שאין הוא מרגיש בצמי־חתה סביבו, על כל שעל, ותחת לטפחה כאן, על קרקע זה, הוא מבקש לספקה בתורת סחורת־יבוא. בינתיים מתחוללת בארץ מהפכה חברתית והיא זקוקה למהפכן שידריכה ויזרימה לאפיקים הנכונים.

עדים אנו לשני תהליכים סטיכיים, סותרים זה את זה, והם: העליה ההמונית של קיבוצים יהודיים שלמים למדינת ישראל מכאן — ושאיפתו של הישוב הותיק לעלות בגרם המעלות החברותי והחמרי מכאן. שני התהליכים הם תוצאות הקמת המדינה. המדינה היא שפתחה את שערי הארץ לשם הגשמת החזון הציוני שלמענו נוסדה. ואילו תושבי הארץ הותיקים שנלחמו למדינה, רואים עצמם עתה זכאים לאכול את פרי עמלם והתנדבותם וליהנות מכל אותם היתרונות שמדינתם חייבת, לדעתם, להעניק להם. אכן השאיפה לעליה חברתית ולהטבת תנאי חיים נובעת לא רק מן הנסיבות ההיסטוריות המיוחדות שבהן הוקמה מדינתנו בן־לילה ממש, אלא היא טבועה עמוק בעצם טיבו של אזרח המדינה הדימוקראטית המודרנית.

טוקוויל, הראשון שחקר דרך שיטה את הסוציולוג־גיה של הדימוקראטיה החדשה, ראה בשאיפה ל„חיים של רווחה“ את המגמה היסודית של האזרח הדימו־קראטי. לדעתו שאיפה זו נובעת מעצם מהותה של הדימוקראטיה, אך היא גם מקור להשתת מידותיו של המורה ולאבדן חירותו. טיב הדימוקראטיה, תנאיה, דרכיה, סיוכיה, סכנותיה, חינוך אזר־חיה, כל אלה הן בעיות שעלינו לחקֶרן ולבדקן לאור מציאותנו וצרכינו המיוחדים למען נבין את המגמות המסתמנות כיום בציבורנו ונדע לכוונן. והנה שאיפת הישוב הותיק ל„חיים של רווחה“ סותרת סתירה מוחלטת את הדינאמיקה של תהליך העליה וקליטתה. היא סותרת אותה, קודם כל, משום שהיא שאיפה סטאטית העשויה להתגשם רק בגבולות מדי־ניים וחברתיים יציבים וקבועים. ולא עוד אלא שבהיות שאיפה זו נעוצה בתודעת קיום המדינה, הרי נתבעים העולים למעשים חלוציים של כיבוש קרקע והפרת השממה, בדפוסים טרום־מדינתיים. לפנינו טעות תודעתית יסודית: המושג „עליה“ וה־מושג „חלוציות“ שמות־נרדפים היו במידה מרובה, והמושגים האלה שעוצבו בתקופה החלוצית שקדמה למדינה, מופנים כעת אל המוני העם העולים למדינת ישראל הריבונית מתוך צורך־חיים ושאיפה סתומה,

דורנו הצעיר שיקבל על עצמו את המשימה שהיא חיונית ומכרעת לא פחות ממלחמת השחרור? אכן בשורות הנוער הטוב שוררים אי-שקט ואי-שביעת רצון. דומה, מצפה הנוער לבשורה שתגאל אותו מבטלה-מאונס, כביכול, שתמצא אפיק למרצו הכבול. כלל גדול ובריא לתנועתנו כי זכויות אינן נקנות בטענות ובתביעות, אלא במעשי בנין ובגילוי כוח יצירה. „סיסמה חלוצית היא לבנות ולהיבנות. רבים הם שכל חפצם אינו אלא להיבנות בלבד. אך מי שרוצה להיבנות בלי לבנות איננו חלוץ“ (ב. כצנל-סון). מצד אחד אתה שומע את הטענה: „אין נותנים לנו“, ומן הצד שכנגד אתה שומע „אין אנשים“. האמנם אין נותנים? האמנם אין אנשים? ולא עוד אלא שמתנהל ויכוח-סרק, תפקיד חלוצי מהו? מפעל התעופה הוצע של ה„הגנה“ נחשב בזמנו — ובצדק — למפעל חלוצי ברום-המעלה. מדוע סר חנו מאחר שהיה לחיל האויר של צבא ההגנה לישראל — ומדוע הוטל בו דופי, כאילו התגנדרות היא להקדיש כמה שנים ללימוד המלאכה המורכבת הזאת, שהאוחז בה, פריחתו, מבהינת התעופה, סמוכה לנבול? התואר „נוטר“ היה בשעתו כתואר-כבוד שציין שירות נאמן לכלל הישוב. מדוע הפך השם „נוטר“ במדינת ישראל כמעט לשם גנאי ואין למצוא בין הצעירים מי שיקבל על עצמו את השליחות החשובה הזאת? היו ימים וגם עבודת המורה לעבודת-קודש נחשבה. כיום המוני ילדים, ילידי הארץ וחדשים מקרוב באו, משועים ממש למורים. מדוע אין צעירינו מתנדבים להוראה בהמון? כל אלה תפקידים חיוניים, ראשונים במעלה, שחלוציותם לא פחתה ברבות הימים — מדוע אין הם מושכים עוד את לב הצעיר? מדוע אין הוא רואה אותם כשליחות ציבורית שמילויה יתן לו גם סיפוק גם כבוד ויקר בחברתו? מדוע אין הנוער שלנו קם ויוצא קבוצות קבוצות לפעולה בכל מערכות חינוכו, מתוך אחריות משותפת עצמאית? כלום היה נמצא מי שירצה או אף יוכל „לא לתת“ לו? והן לא התפקיד והתואר מכריעים, אלא התוכן והרוח שבהם ממלאים אותם; אותו התפקיד עצמו עלול לשמש מקור לגילוי חלוצי נעלה ואף מקור לציניות וכפירה בעיקר. לעת כזאת קשה לקבוע בדיוק נמרץ, מה התפקיד הקל ומה התפקיד הקשה. הטורח בעיצוב דמות חברותית למעבֵר רה ולכפר עבודה, למשל, כלום דרכו קלה יותר מדרך הנכנס להתישבות שמסלולה קבוע ומוכר? הנה, לעומת התנועה הקיבוצית שסבכיה ותסביכיה הפנימיים הקֵי שים עיכבו בידה מלבקש דרכים חדשות לקליטת העֵ ליה בתוכה, ידעה תנועת המושבים, על אף המחסור בידיים עובדות, לגלות בתוכה כוחות מתנדבים מתוך תחושת השעה ולהענות לצרכי העליה והדרכתה.

שהיא מצליחה להיטיב את תנאי החיים של הפועל. כיצד נישמר מפני סכנה זו — וכיצד נתגבר עליה במידה שכבר נתפסנו לה? עלינו ללכת בשתי דרכים בבת אחת: ייצוב הבסיס הכלכלי של המוני העם כדי שלא יהיו חרדים לעצם קיומם, ושיתוף רבים ככל האפשר באחריות לעניני הכלל, לניהולם ולהסדרתם. בלי בטחון חברתי וכלכלי לא יתגבר האדם על פחד המחסור, ההופך את הערכים התמריים לאליל חיינו. ואולם אם תבטיח המדינה לאזרחיה את מחיתם בלבד, ולא תבין לקשור אותם באותה שעה באלפי נימים אל הפעולה בשטח התרבותי, החברותי, הפוליטי, במנהל המקומי — ולא תקנה להם את רגש שיתופם הפעיל בה רגש האחריות האזרחית הישירה, ידלדל כוחם היוצר והיוזם של האזרחים וינסו לחת של המדינה עצמה.

פעילות אזרחית זו צריכה לבוא במקום המרד שהוליד את הקמת המדינה. רק אם נצליח ליצור יחסי גומלין אלה בין הכלל ובין הפרט — העלאת רמת- החיים והגברת הפעילות האזרחית בצדה — ניחלץ ממיצר ההתבדלות האדישה והעקרה שלתוכו נקלענו. רק אז נחזור ונשהיר את המרץ הציבורי הטמון בעם לשדרותיו, ירבו המתנדבים, ורק אז יקבלו המוני העם באהבה את הצמצום ואת הקרבנות ההכרחיים. הגשמת תפקיד כפול זה, בתנאי קיבוץ גלויות ובתנאי העולם של ימינו, אין כמוה לקושי, אך בתהי ליק כפול זה ללא תקדים, תלוי אולי כל עתידנו. בו תלויה החירות, הירות אמת, שנשכין בתוכנו. בני-האדם אחראים בדרך כלל לענין שהכרעתו והגשֵ מתו ניתנות בידם. אין כשלטון-עצמי בממדים מקרֵ מיים — החל בעניני השכונה והרחוב — מחנך האנֵ שים לחשב את חשבון הכלל. הריכוז המינהלי היתר השורר אצלנו אין בו ברכה. עלינו להפש דרך להעֵ נקת יתר זכויות ולהטלת יתר חובות בהיקף מצומצם. בידי תנועת הפועלים לפלס דרך זו בתעשייה ובמוסֵ דות השיווק שברשותה. גם כאן יש מקום ליישב את צרכי הניהול המרוכז של המפעלים, הדרוש לתקֵ נתם ולהרחבתם, עם המנהל העצמי של הפועלים היודעים כי שותפים הם למפעל. מכיוון שיהיה בית החרושת כבית לפועל, משום שתהיה לו זיקת בעלות אליו, ישתנה יחסו לבעיות התפוקה, ויווצר כר לטיֵ פוח חיים חברותיים ותרבותיים מסביב למפעל. וכך יצמחו תאים תאים של חיים חברתיים אורגניים בתוך החברה העירונית הגדולה והאלמונית.

ה.

מי יטול עליו את התפקיד לצאת בראש המערכה החברתית הזאת? ומצטרפת לכך השאלה: היכן הוא

רואה הוא את עצמו חסר-אונים לנוכח המנגנון החב-
רתי הקיים, על הישגיו ומגרעותיו. ובלבו מצטברת
מרירות הסותמת את מעינות העשיה והינמה. יש רואים
פתרון בשינוי נוקב של המשטר הפוליטי, יש מסתפ-
קים בשינויים מסוימים בשיטות הפוליטיות הנהוגות,
ואולם אין חותרים לליבוץ שאלות היסוד, כגון תוכן
החינוך, ודרך חברותית-פוליטית מחנכת לנוער ולעם
(ולא דרך פוליטית פורמאלית). והן זה, ולא אחר, סודה
וכוחה של החלוציות, כתורת חיים שכתבה על דגלה
את ההגשמה העצמית מתוך אמונה באדם וחינוכו. והן
זה ההבדל היסודי בינה לבין מלחמה פוליטית במובן
המקובל. אין היא מבקשת „להגיע לשלטון” — ואחר
כך לשנות את החיים, אלא ראשית דרכה בשינוי
החיים עצמם. אין היא משליכה יתבה על „המתפכה”
אלא על האדם. כלום לא הוכיחו תולדות ימינו צד-
קתה ?

מהפכתנו גם עתה כמקודם מהפכת בניה היא ולא
מהפכת משטר, ונושאה הוא החלוץ ולא הפוליטרוק
למינהו. עדיין בנין הארץ בראש דאגותינו, עדיין מגי-
עים אלינו המונים יהודים הזקוקים להצלת נפשם
ולהעלאת חייהם. עדיין תעודתנו היא הקמת חברת
עובדים חפשית. אם מהפכתנו לא תהא מהפכה של
התחדשות האדם סופה להודיף. שומה עלינו לחפש
כל דרך ארגונית, חינוכית, תחוקתית, כדי להתגבר
על סתירת חיים זו בין השאיפה ל„חיי רווחה” שאננים
מכאן, לבין החיים החלוציים שדינאמיות העליה כופה
על העולים ועלינו.

בתוך ים המבוכה והאדישות, זעיר פה זעיר שם,
פזורים על פני ארצנו עשרות, מאות, ואולי אלפים,
מבני כל הגילים ומכל העדות, העושים מלאכתם האל-
מונית. תפגשם במעברות, במושבים נדחים, במעבדות,
בצבא, בקרב רופאים ואחיות, מורים, וסתם פועלים,
אנשים ונשים — ראשית „הצבא האזרחי”. שמם לא
יפקד כמעט בעתון וברדיו, אך הם הם המקנים לעולה
את הרגשת המולדת ופוחתים את לבו לחדוות היצירה.
הם הם הנושאים את מפעלנו כיום. לרוב אין הם יוד-
עים זה מזה, ואין ביניהם קשר, זולת מגע בעבודה
פה ושם. חסרים הם הכרה משותפת וכוחותיהם אינם
מלוכדים לגוש חלוצי ולכות חברותי. בדידותם אינה
כבדידות „החטיבה החלוצית” בראשיתה, היא בדידות
האדם העוזב לנפשו. מי יתן ויצמחו סביבם גרעיני
חברה חלוצית חדשה, כי בידיהם תמצית רצון העם
וגרולו בימינו.

כאן הציתה הדינאמיות של העליה דינאמיות באגף
של הישוב הותיק, והשניים, העולה והותיק, נאחזו זה
בזה והתאחדו ביצירה חדשה ומחדשת. כאן, לכאורה,
החלוציות אינה במבחך.

מדוע איפוא אין כוחו של הנוער שנתגלה במלח-
מת השחרור מתגלה בחדות-בניה כדוגמת דורות הח-
לוצים הראשונים ? אחת הסיבות היא, בלי ספק, שהדור
הזה לא ידע את הגלות ואת היאוש, שהיו לכוחות
פעלים בנפש העליה השניה והשלישית והולידו אותו
„אימפולס חלוצי” מבורך. בני-נעורינו רגליהם עומדות
איתן על אדמת הארץ, העברית ניתנת להם כשפת אם,
ועוד כמה וכמה דברים שהיו לראשונים מחוץ-חפץ
ועל הגשמתם נאבקו, היו להם ליסודות-חיים שאין
מהרהרים אחריהם. נפשם אינה יודעת את עצמה
כזקוקה לגאולה ועל כן אינה מבקשת תיקונה בעבודה
הגואלת. שמחת החיים אינה להם הפאראדוקס שיש
לאמתו, להוכיחו, ולהשמיעו בריקודי הורה לילה-לילה.
שמחת חייהם כעצבותם נובעות מאליהן. בעבודה אין
הם רואים תכלית חייהם, אלא תוחמים לה תחום ורור-
צים לבלות את שעותיהם הפנויות הרחק ממנה. טובת
הכלל וטובת היחיד אינן זהות עוד בנפשם במידה
שנזדהו בנפש הראשונים. הדור הראשון רצה שילדיו
יהיו שונים מהם בריאים יותר, טבעיים יותר, ללא
נפש שסועה כנפש היהודי הגלותי. כלום יש לתמוה
שבני הדור הצעיר אינם חותרים לאותם פתרונות חיים
כאבותיהם ? ראינו כי אין הם חסרים נאמנות למולד-
תם. מדוע איפוא אין ברכת נפשם יורדת על מפעלנו
בשפע — לא רק בשעת חירום אלא במבחן יום-יום ?

אין ספק כי חינוכנו לא ראה את הנולד. לפי המ-
סורת המקובלת לא חינוכנו לשום תכלית חברותית זר
לת הקיבוץ, ואם דרך הקיבוץ (או אפילו המושב) אינה
נראית לצעיר כדרך חייו — הריהו נשאר ללא הגה
וללא מסלול. כאילו גזירה היא : אם לא הדרך ה„קלא-
סית” דרכו של צעיר בישראל — שוב אין לו מנוס
מועיר-בירגנות. ולא זו בלבד שלא ידענו לעצב דמות
חברותית מקורית ומחנכת לחיים בעיר, אלא הולכים
ומתרבים הקוים השליליים בחיינו הציבוריים. ביחסים
שבין אדם לחברו שולטת התחרות רכושנית בצורתה
הגרועה ביותר, ואף שיירי הנימוסים הנהוגים בין בני
תרבות, העשויים לרכך ולהמתיק, הולכים ומתנדפים.
לפיכך האינדיבידואליזם בגילוייו הנוקשים והצרים
ביותר, אוכל בנוער בכל פה. וכיון שנוער זה דרכו
למרוד, הרי בקרתו הציבורית רובה שלילה עקרה.

המדע והמדינה

שאל אדלר

עית העלולה להרחיב ולפתח את יכלתנו הכל-כלית.

והנה בראשית צעדינו אנו נתקלים בחסרון אנשי-מדע המוכשרים לקבל עליהם את השלבים הראשונים של מפעלים מדעיים שהם הכרחיים לקיומנו. הוא הדין בכמה וכמה מקצועות טכניים ועיוניים יסודיים. לפני מלחמת-העולם השניה היה לנו מלאי גדול של אנשי מדע וטכניקה במערב אירופה ובמרכזה, אך הוא נשמד כמעט כולו בידי הגרמנים. לפני המלחמה הספיקו הכוחות שהיו ברשותנו במקום להיקפו המצומצם של הישוב, אך אין הללו מספיקים כלל לצרכי מדינה, העומדת על-כרחה לפני צרכי תכנון כביר ביחס אל שטחה ומספר אוכלוסייה. בכמה מקצו-עות חיוניים אנו תלויים באישיות מרכזית אחת, תחת חבר מומחים ותיקים בעלי נסיון כבדמדינות המערב. בלי היסוס רשאים אנו לומר כי הישוב לא הטביע את חותמו במדה ניכרת על המדע המודרני ומקומנו לא נודע בקהל המחדשים הגדולים בביולוגיה כללית, במדעים המדויקים ובטכניקה. איני אומר זאת לגנאי, יתכן כי לאחר כל הפורעניות שנתנסינו בהם בשנים האחרונות אי אפשר לצפות להישגים גדולים במדע ובטכניקה. יש בזה משום הסבר, אך אין בזה נחמה. אכן גם במדינות מבוססות מורגש היום מחסור בכוחות מדעיים וטכניים. העולם משתנה ומתחדש במהירות שלא שוערה לפני דור. אין מחסור בידיים עובדות. אך אין די מוחות קונסטרוקטיביים ואנשי-מדע. אפילו ארץ בעלת מסורת מדעית מפוארת כבריטניה סובלת ממחסור זה, ואמריקה האדירה והעשירה באנשי-מדע סופגת כל כוח טכני ומדעי שיש בידה להשיג. עוד ימים רבים יעברו עד שארץ-ישראל תוכל לגדל ולהקים מקרבה, בלי עזרה מן החוץ, את הכוחות המדעיים ההכרחיים לקיומה. אך אין לנו שהות. השעה דוחקת, והעבודה אינה סובלת דיחוי. ולפיכך אנו מחויבים להזמין אנשי-מדע מחוץ לארץ — וכל המרבה הרי זה משובה. כיום אין קניין כלכלי יקר וחשוב יותר מאנשי-מדע: כיומאים מכל המינים, פסיקאים, ביאוכימאים, בירוגים אכספרימנטליים, אגרונומים וכו', וכו', כי בהם עזרה ותושיה במלחמת הקיום הכלכלי. לא

מדינת ישראל עדיין לא יצאה מחיתוליה וממילא היא עומדת לפני בעיות חמורות שהיו מעמידות בנסיון קשה גם מדינות חזקות ומבוססות. הדברים ברורים למדי ואינם טעונים הוכחה. ארצנו קטנה היא ומאות בשנים היתה שרויה בשממון ודלות. אפשרויותיה הכלכליות בצורת חמרי-הגלם אינן ידועות ומי יעז להינבא שהן גדולות ואפילו כדי לפרנס אוכלוסייה בת שני מיליונים בלבד. אמנם ברור שמציאות חמרי-גלם היא יתרון כביר, אך כשהיא לעצמה אין היא מספיקה. יש דוגמאות של נכסי-טבע עצומים הכרוכים בעוני קיצוני. הרי פרס, שעושר מחצביה לא ישוער ואפשרויותיה החקלאיות עצומות, והרי ארם-נהרים שכאילו נוצרה להיות אסם למזרח התיכון, לפי שטחיה העצומים ומקורות מימיה, והיושבת גם על מעינות נפט, ובשתיהן מתנוונת האוכלוסייה במחסור. ומאידך גיסא, הרי ארצות קטנות כמו שווייצריה ודאניה, שאין להן אוצרות טבע גדולים, המקימות דרגת חיים גבוהה על סמך התרבות, היזמה, כוח-ההמ-צאה וכשרון-המעשה של אזרחיהן. אין זאת אומ-רת שתושבי פרס וארם-נהרים נופלים בכשרונם מבני אומות אחרות. יש סיבות אחרות לכך, ועל קצתן נעמוד כאן משום שהן כבדות-גורל בשביל-ינו. לא קורצנו מחומר שונה מיתר האנושיות; אין אנו עולים עליהם או נופלים מהם בחכמה ואנו נפעלים מאותה החוקיות של סיבה ומסובב ככל העמים. יש לנו רק יתרון אחד, שראוי כי ישמש לנו פיצוי על כל הקשיים אשר על דרכנו, והוא שמתחילים אנו מחדש ויש לנו האפשרות ליצור תנאים משלנו ולהתגבר מלכתחילה על אותם הגורמים שדלדלו ארצות עשירות במזרח הקרוב.

ב.

מה לנו לעשות כדי לפרנס בכבוד אוכלוסייה בת שני מיליונים בארצנו הקטנה שחציה מדבר-יות? אין יחיד מוסמך לענות על שאלה זו בשלי-מותה. רק חברי-מומחים, מורכב מאנשי כלכלה, אנשי טכניקה ושאר אנשי-מדע המוסמכים לכך על ידי המדינה, יש בכוחו לגשת לדיון ולתכנון בכיוון זה. יפה עשתה הממשלה שהקימה מועצה מדעית וטכנית, שמתפקידה לדון בכל הצעה מד-

יצליח למצוא מו"ל לספר במתימטיקה, כימיה או פיסיקה בדרגת השנתיים הראשונות של לימוד באוניברסיטה, שהרי, במקרה הטוב ביותר, לא ימצאו לו לספר כזה יותר ממאות קונים, ומובן מאליו שתפוצה מעין זו אין בה כדי לכסות את הוצאות הדפוס. ובכל זאת הכרח הוא להדפיס ספרי-מדע ברמה אוניברסיטאית בשפת המדינה. מי יעשה זאת אם לא המדינה? ספרים בלימודי יסוד עיוניים הם קנין מדעי, ולפיכך גם כלכלי, שערכו קיים לשנים. אמנם לא נוכל להשלות את עצמנו להאמין שיש בידנו לספק את כל הדרוש לנו באיזה מקצוע שהוא מלימודי-היסוד בשפתנו. גם אין כל צורך בכך. כל חוקר מדעי בימינו מחויב לשלוט במדה מספקת באנגלית, צרפתית וגרמנית, או לפחות בשתיים מלשונות אלה, בש"ביל עבודתו. אף החוקר ששפתו אנגלית אינו יכול להסתפק בספרות המדעית הענפה והעשירה של בריטניה ואמריקה בלבד, והוא הדין בגרמני ובצרפתי. אנחנו לא נוכל לעולם לספק את כל צרכינו המדעיים בעצמנו, כשם שגם עמים גדולים אינם יכולים לעשות זאת. אך הוצאת ספרים טור-בים במקצועות היסוד של המדע, מקור ותרגום, היא תנאי הכרחי להתפתחותנו המדעית והלשונית, ויפה שעה אחת קודם.

ג.

אבל הבה נניח כי התגברנו על כל הקשיים מצד כוח-האדם במדעי-היסוד ובמדעים השימושיים, השגנו את כל הציוד הדרוש, הוצאנו ספרי-מדע בשפה העברית. היש לנו בכל אלה משום ערובה להצלחת מצעלנו? אנו חייבים להשיב תשובה לשלילית, ואפילו יעמדו לרשותנו המעולים בכשרונות. המנגנון המדעי המשוכלל ביותר אינו פועל בחלל ריק ואינו נותן פירות אלא בקרקע מתאים. החברה, או ביתר דיוק המיבנה החברתי, הוא הרקע לפעולת מנגנון מדעי. מבנה החברה בארץ והרכבה המשתנה מיום ליום יכריעו את עתידנו לשבט או לחסד. נסתכל נא בארצות העוני כפרס, הודו, ארם-נהרים. מהי סיבת דלותן ופיגורן? קל להגיד שהאימפריאליזם הזר דלדל אותן. תשובה זו היא שטחית, ובחלקה גם כוזבת. ארצות אלה היו עניות ומשועבדות בטרם באו במגע עם האימפריאליזם המערבי. הן השתעבדו רק משום שהיו משועבדות ועניות. ואין ספק כי האימפריאליזם הזר השפיע עליהן גם לברכה. האנגלים, ולא ההודים, ביטלו את נישואי הילדות בגיל רך,

קל יהיה להשיג את הכוחות הדרושים מחוץ-לארץ. רבים הקשיים מבית ומבחוץ. על הכל יקשה לנו לספק לחוקרים את האמצעים לעבודה העומד-דים לרשותם באמריקה ובאירופה המערבית ובכל זאת עדיין מצוי שפע של אידיאליזם בקרב אנשי-היהודים בחוץ-לארץ, והמדינה חייבת לעשות לפי מיטב יכולתה. כל "חיסכון" בתחום זה יעלה לנו ביוקר רב.

יחד עם הזמנת כוחות חדשים מחוץ-לארץ עלינו לשכלל את מוסדותינו הקיימים, הן בצידוד והן בכוח-אדם, כי דלוננו מאד. הרינו מעמיסים על איש אחד או שניים תפקידי הוראה ומחקר שמתחלקים בחוץ-לארץ בין ששה אנשים. יש ענפי-יסוד החסרים כוח-אדם במידה מבהילה — כגון כימיה פיסיקאלית. במקצוע זה שכלנו את שני כוחות-היסוד שלנו, את פרופסור פרקש ואת פרופסור סמואל ז"ל. יש מקצועות-יסוד, החסרים לגמרי (כגון המיקרוביולוגיה של הקרקע) ושהם הכרח לכל מדינה הניגשת לתכנון חקלאות מת-קדמת. אבל גם אם נמלא את כל החסר לנו בכוח-אדם, עדיין נהיה עומדים לפני בעיות-יסוד בארגון.

הנטיה לרכז כל מקצוע סביב איש אחד טב-עית היא בארץ קטנה ועניה. נטיה זו היא מסוכנת מאד משום שהיא עלולה לפגוע בכל מנגנון המחקר והיצירה המדעית, שמטבעם דורשים הם רבגוניות בגישה. סכנה זו אינה קיימת בארץ מפותחת העשירה בכוחות-מדע, שבדרך הטבע פוזרים הם במכונים שונים שברחבי המדינה. לביצוע עבודה טכנית (לאחר גמר תכנון ודיון) דרושה אישיות מרכזית העומדת בראש המפעל. אבל בשדה המחקר נחוץ חופש גמור בפעולה ובמחשבה לכל יחיד.

והרי עוד שאלה כאובה, שלא עמדנו עליה כלל. בראשית בנין הארץ החליטו קודמינו לחדש את השפה העברית כשפתנו הלאומית. החיאת העברית היתה נסיון נועז שהצלחת, ודומני שזוהי הלשון העתיקה היחידה שזכתה לשוב לחיי יום-יום. קיבלנו את השפה ונתנו לה את הריבונות בחיי הרוח לכל ענפיהם — אך לא הסקנו את כל המסקנות מעובדה זו. אין לנו ספרות מקצועית מדעית בעברית, זולת כמה ספרים בהם אחדים שהם מוצלחים בדרגת בית-ספר תיכון. אין לנו ספרות במדעי-היסוד שתהא מספקת לצרכי למור-דים גבוהים. יתר על כן, אין סיכויים שמחבר אשר אינו בעל אמצעים פרטיים הגונים (ומי-חברי ספרי מדע אינם נמנים עם בעלי-ההון)

שלא תצליח לצאת מן העבטיט הכלכלי אם לא תעלה את דרגת-ההשכלה של ההמונים. מן הנרסיון למדה שפריון עבודה ורמת-חיים הוגנת להמוני העם תלויים תלות ישירה בהשכלתם. עבודת ה"קולים" ודומיהם במושבות, ששכרם פרוטות, ספק אם זולה היא, בסופו של חשבון, מעבודת פועלים משכילים. אמריקה מעניקה השכלה תיכונה חנם לכל יושביה לא רק מפני שהיא עשירה, אלא גם משום הכרתה כי אוכלוסיה בלתי משכלת היא מעמסה כלכלית כבדה מנשוא.

כל פיתוח כלכלי מחייב הכנה תרבותית ודרגת השכלה כללית מספקת באוכלוסיה כולה. הדברים אמורים, כמובן, גם בפיתוח החקלאי (ואולי דוקא בפיתוח חקלאי). גידול פרות חלב משובחות במזרח התיכון הצליח רק בישובנו, וביחוד בישוב הקיבוצי בעל ההשכלה הכללית. בשום פנים לא היו פועלים חקלאים בורים מצד ליחים להתגבר על כל המכשולים שעמדו על דרךם בענף זה. טעות מסוכנת מאד היא, להניח, שהעבודה החקלאית (או כל עבודה אחרת), ובר יחוד בתנאינו אנו, דורשת פועלים, "פשוטים", שאין להם השכלה כללית, ואין להם תביעות תרבותיות.

כמה פעמים שמענו אומרים כי יש לנו בעלי השכלה גבוהה די והותר, ושאין אנו זקוקים אלא לתוספת פועלים פשוטים. אך באמת אין לנו בעלי השכלה מדעית כדי צרכינו. אמנם יש לנו צורך בפועלים נוספים, אך לא בפועלים, "פשוטים". זוכר אני את מראה עמק יזרעאל לפני עשרים וחמש שנה. לא יתכן שפועלים, "פשוטים" היו הופכים את השטח הממאיר והדל (והוא היה ממאיר ודל בימים ההם) לאזור חקלאי המפרנס אוכלוסיה בת כמה אלפים. פועלים, "פשוטים" או שהיו בורחים מהמקום או שהיו נמקים בדלור תם ובבורותם. רק משום שבונים ה"עמק" היו בעלי השכלה כללית, — לא מקצועית גרידא — שאב בו מן החדר והישיבות, מבתי-ספר אירופיים ומן המגע בתנועה שהכילה הרבה משכילים, רק משום כך הגיעו למה שהגיעו. כל עבודת פיתוח חלוצית דורשת שיעור של אידיאלים שאינם צומח בקרב אנשים, "פשוטים", החסרים השכלה כללית טובה ומקיפה.

ענין זה — דרגת ההשכלה הכללית של ההמונים — יכריע את עתידנו בארץ לשבט או לחסד. אמנם מוטל עלינו לעשות הרבה עבודה, "שהורה", אבל גם זו תיטיב להיעשות על ידי פועלים בעלי השכלה כללית מאשר על ידי

אסרו על שריפת אלמנות והנחילו את מושגי המדע וההיגיינה החדשים להודו. המבנה החברתי תי הפנימי של ארצות אלו קבע את גורלן הרבה יותר מגורמי חוץ. ושוב ראוי להדגיש ולחזור ולהדגיש, כי המיבנה החברתי, ולא העדר כשרון טבעי הכריע את הכף. וכי צריכים אנו להביא הוכחות על הכשרון הטבעי של הערבים? במאה האחת-עשרה הביטו הערבים על בני אירופה בבוז מהול בחמלה. הם ראו אותם כבורים שאין להם תקנה. בימים ההם עסקו הערבים באל-גברה וטריגונומטריה, בעוד שאירופה עדיין הייתה מתקשה בחשבון פשוט. אריסטו בזמנו קבע שעמי אירופה הצפוניים הם בבחינת ילדים, ולעולם ישארו בגדר ילדים פראים, ואין לעשות בהם דבר. הערבים במאה האחת-עשרה, כאריסטו בזמנו, טעו כמו שטועים כל אלה המעיזים להביע את ההעצה המחפירה כי העמים הנחשלים בימינו הם נטולי כשרון. דעה זו גם כזבת וגם עלבון צורב למושג האדם.

עמי אסיה המפגרים, וביחוד עמי הודו ופרס, הם בעלי השכלה כללית נמוכה ורוב אוכלוסיה אינו יודע קרוא וכתוב. אמנם יש מקום לטעון כי הודו ופרס עניות הן ולפיכך אין בידן לספק השכלה מינימאלית לרוב האוכלוסיה. מכל מקום, חוסר השכלה הוא סיוע עצום לעוני מנוון. והרי כאן מעגל-קסמים: העוני כרוך בחוסר-השכלה, וזה מגביר את העוני עד קצה גבול סבלו של האדם. סח לי איש מדע מצרי, שעמד בראש מוסד מדעי ממשלתי, כי אין תקוה לחלץ את הפלח המצרי משפל-מעמדו כל זמן שאיננו יודע קרוא וכתוב. אך ילמד לקרוא יגדל פרוין-עבודתו והוא יסרב לעבוד בעד כמה גרושים ליום. ממילא ישופר מעמדו הכלכלי וגם מצבה הכלכלי של המדינה.

באמצע המאה התשע-עשרה הכירה אנגליה בערכה הכלכלי הרב של השכלה כללית. או חוקקה חוק לימוד-חובה ופסקה ענשים חמורים להורים שאינם שולחים את ילדיהם לבית הספר. בכל מחוז ומחוז נתמנו מפקחים שהיו אחראים להגשמת החוק. הללו בלשו ועקבו אחרי כל משפחה שלא שלחה את ילדיה לבית-הספר. כל ילד נתחייב ללכת לבית-ספר עממי עד גיל שלוש-עשרה, ומסוף מלחמת-העולם השניה עד גיל ארבע-עשרה. דוקא בימי מצוקה כלכלית, שבריטניה לא ידעה דוגמתה, הגדילה הממשלה הבריטית את תקציב החינוך וקבעה חובת למוד תיכון עד גיל שש-עשרה מתוך הכרה ברורה

התפתחות אטית בנידון זה היא בגדר ויתור לע- וול משווע ולכוחות בלתי-מוסריים בתכלית. קשה להפריז בתביעה זו. החוק לשיווי זכויות האשה שנתקבל בכנסת הוא צעד במגמה הנכונה. אם נסקור את המערב והמזרח בימינו ניוכח לדעת, כי היוזמה וההישגים בתחומי המדע, התרבות וה- כלכלה הם נחלת הארצות המטילות לימוד חובה על הילדות והמאפשרות השכלה גבוהה בצד שיווי-זכויות שלם לנשים. פיגורו של המזרח במדע, תרבות והשכלה כרוך במעמדה הירוד של האשה. תהיינה מה שתהיינה סיבותיו של דיכוי האשה בארצות המזרח, אין מנוס מהעובדה שקיפוח האשה מלווה תמיד בשפל כלכלי ותר- בותי. עושק חצי האוכלוסיה גורם ממילא רקבון והתנוונות בחצי האחר בכל שטחי החיים. החמ- ריים והרוחניים. גם מבחינה חוקית וגם בפועל ממש מן הזין שיושם קץ למנהג ההשפלה וקיצוץ ההשכלה עד לאפס שנוהגים בני כמה מעדות המזרח שלנו באשה. בלי שינוי מהפכני ביחסן לאשה תהיינה עדות המזרח לאבן-נגף בדרך בנין המדינה. מהפכה מהירה היא בגדר האפ- שרות. הכל תלוי בפעולה נועזה ללא רתיעה מצד הממשלה. אין להתחשב גם בהתנגדות נצי- גיה הרשמיים של הדת במידה שהיא מתגלה. הדת לא תזכה כלל מהתנגדות נציגיה לשיווי זכויות גמור לנשים. אם יוסיפו המפלגות הדתיות להתעקש בהתנגדותם, לא רק ירחיקו את הדור הצעיר מהיהדות הדתית, אלא גם ירוקנו אותה עצמה מרעיונות הנביאים ויצמצוה לשיטה דיא- טטית גרידא השלובה במנהגי נישואים וגטים מסוימים.

אין לחשוש גם מפני שחרור האוכלוסיה הער- בית היושבת בארץ מפיגורה התרבותי ומיחסה לאשה. דוגמת תורכיה, הנאמנה לאיסלאם, מוכיחה שאמונה זו אינה סותרת את שחרור האשה. ברור שכל שכלול בחיינו התרבותיים והכלכליים, הבא בזכות המדע החדש, מן הראוי שיביא תועלת ממשית לישוב הערבי לא פחות מאשר לישוב העברי. דבר זה מחייב שיווי זכויות והזדמנויות, ועם זה שיווי חובות בלימוד ובתיקונים חברוי תיים. העובדה שרק תלמידים ערבים מעטים לומ- דים באוניברסיטה העברית כיום צריכה לעורר בנו צער על ההווה ודאגה לעתיד.

ה.

מעטות הן הדוגמאות של עמים עתיקים שקמו לתחיה. בעינינו ראינו השמדה גמורה כמעט של

מחוסרי השכלה. הריני אומר „השכלה כללית“ דוקא, הואיל ובלעדיה אין לחלום על הכשרה מקצועית טובה בכל השלבים, החל בפועל השחור ועד למהנדס ואיש המעבדה.

מה הוא מצבנו מבחינה זו כיום? גם לפני הוסד המדינה היו בתוכנו אנשים שאינם יודעים קרוא וכתוב במספר ניכר, ביחוד מבין עדות המז- רח והנשים, והשכלתם הכללית היתה לקויה. הע- ליה הגדולה הוסיפה על המספר הזה כהנה וכה- נה, וכיום אנו עומדים נוכח בעית בערות ונח- שלות המונית. עובדה חמורה זו היא מעצור גדול בדרך התפתחותנו הכלכלית, והיא מכשול בחיי- נו התרבותיים והמוסריים. אין כל ספק שכל חלקי העליה מכילים חומר אנושי יקר, אך שפל-מדר- גתם ההשכלתי יהיה עוד ימים רבים למעמסה כלכלית כבדה על מדינתנו. כפית חוק לימוד חובה על כל ילד, ומאמץ נואש לחסל את הבורות בקרב נשים וגברים (ובכלל זה באוכלוסיה הער- בית), דברים אלה הם צו השעה. כל הזנחה בהג- שמת לימוד-חובה, הלכה למעשה, ובדאגה לה- רמת דרגת התרבות של הישוב תעמידנו לפני סכנת הליואנטיניות. שסימניה אינם חסרים בתו- כנו כיום. כי מהי ליואנטיניות אם לא קליפה מבריקה, ללא תוך תרבותי. הליואנטיניות פותרת כל בעיה על ידי גיבוב מלים. היא מתגלה בקר- בנו גילוי מסוכן בנטיה לראות חזות-הכל בשתים או שלוש סיסמאות מצלצלות. הליואנטי- ניות מתנכרת מטבעה לחומר תרבותי רב-גוני הדרוש לחיי רוח בריאים. הוא מצטמצם ברפרוף שטחי על פני נושאים מעטים וקלים, אך מזון חדש למחשבה אינו יוצר, וממילא אינו יוצר ספ- רות בעלת-משקל.

האווירה הרוחנית בארץ כיום קלושה, במידה כזו שמיטב הנוער שוקע בויכוחי-סרק על נוש- אים „אידיאולוגיים“ שטחיים משום העדר ספרות מחנכת ומדריכה בענפים אחרים. אמנם נעשו נס- יונות מוצלחים להעשיר את המחשבה על ידי תרגומי ספרי-מופת, אך עדיין לא הגענו לסיפוק צרכינו המינימאליים בתחום זה, ולא כל שכן לשלב יצירה רוחנית מקורית.

ד.

בעית השכלת האשה ומעמדה בתוך החברה מוטלת על המדינה ומשוועת לפתרונה, כי בנפ- שנו הדבר. אסור להתחשב בנימוקי מורדי-האור המסוכנים, הדורשים כאן התפתחות אטית, כי

ה.

רמזנו שלא בסמכותו ולא לפי יכולתו של יחיד הדבר, להציע תכנית של פיתוח מדעי, עיוני ומעשי, למדינתנו. בכל זאת אפשר להכריז על שני עקרונות מרכזיים. העקרון האחד הוא שאסור לחכות להתפתחות אשית, כי הקרקע בוער תחת רגלינו. בשבילנו, אמר ד"ר רופין פעם, חמש שנים הן בחינת נצח. מאז נשתנו פני הדברים לרעה, והשעה דוחקת ביתר שאת. ועוד עקרון הוא התכנון לתפוקת מזון. פרוין החקלאות הוא בעיה מרכזית בימינו, שהרי לפחות חצי מין האדם אינו ניוון במדה מספקת, גם מבחינת הכמות וגם מבחינת האיכות. ארצנו אינה נמנית עם האזורים הברוכים בתנובת-אדמתם (יותר ממחציתה מדבריות). יש בה מחסור במומחים לחקלאות, אבל פחות מאשר בענפים אחרים. אנו מצויים על מעוף-דמיון בתכנון וקצב מהיר בביצוע, לשם ניצול כל השטחים העומדים לרשותנו, שכן אם ננותק מארצות היצוא החקלאי, לרגל סיבות בלתי צפויות במצב הבין-לאומי הפרוע של ימינו, נהיה נידונים לרעב.

אפילו נפתח את חקלאותנו עד קצה גבול היכולת לא נפתור את שאלת המזון בשלימותה. שתי סיבות לדבר: אין לנו שטחים מספיקים למזרע כל החטה הדרושה לנו, ואין לנו מקור מספיק לחלבונים. לעולם לא נצליח לגדל בהמות בשר במידה מספקת שהרי לא נוכל להקצות שטחים גדולים די הצורך למרעה. ענף הצאן שלנו הוא זעיר, ורובו ככולו מיועד לחלב, תופעה אופיינית לארצות עניות. על חבר מומחים לחזור ולעיין בשאלה, אם יש להמשיך בדרך הנוכחית, או שיש לצרף לתכנית גם צאן לבשר או לצמר. בין כך ובין כך, כאמור, לא יפתור ענף זה את בעיית החלבונים בשלימותה.

גם בתנאים הטובים ביותר נהיה מוכרחים, ככל מדינה תרבותית, לפנות לדיג בשביל הספקת חלבונים להמונים, ובתנאים הקשים הנוכחיים על אחת כמה וכמה. במקצוע זה אנו עומדים דלים וריקים. כיבוש הים לצרכי דיג הכרחי הוא לקיומנו ואינו נופל בחשיבותו מכיבוש הים לצרכי תחבורה. הממשלה חייבת להקים מיד תחנות לחקר הים מכל הבהינות, הביולוגיות והטכניות. הגענו למה שהגענו בחקלאות אחרי נסיונות וכשלונות שהיו בלתי נמנעים. משער אני שלא נפתור גם את בעיית הדיג בלי שנות עבודה קשה. הכשלונות לא יפחידונו גם כאן, כמו שלא הרתיעונו בשטחים אחרים.

שני עמים עתיקים. האשורים בארם-נהרים והיהודים באירופה.

רק שני עמים קדומים בעלי זכויות עצומות בתולדות התרבות האנושית קמו לתחיה, הם היונים והיהודים. שחרור יון לפני מאה שנה ויותר עורר תקוות כל שוחרי הקידמה האנושית, שלבם רחש תודה לאותו מעין עתיק של מחשבה, אמנות ושירה, שממנו שאבה אירופה של הרייני-סאנס את כל הודה ותפארתה. אין לך אומה מוכרת יותר מן האומה היונית, ובכל זאת לא נתקיימו התקוות הגדולות שתלו בה אוהביה. כיום יון היא דווייה ופצועה, אכולת רקב וקצוצת כנפים. מרובות הסיבות למצבה הנוכחי של יון ועלינו ללמוד לקח מהן. בהן יש למנות בראש וראשונה את המלריה שהחריבה את תרבותה ועשתה שמות בתושביה. על זו יש להוסיף את המלחמות שדלדלוה, את הנטיה הבלתי מרוסנת להתפלגות ולמלחמת אחים, וקשה מכל, השכלתם הלקויה של הכפריים, שהיא הגדול בפגיעיה הכלכליים של יון. בסיוע המדע החדש יכולה יון להתגבר בזמן קצר על המלריה ולחדש את נעוריה, אם רק תמצא דרך להתגבר על מכשוליה החברתיים הגדולים.

מאות שנים היינו גם אנחנו אסירי תקווה ועתה נתגשמו התקוות בחלקן (איני מתכוון כלל לשאיפות טריטוריאליות). ושומה עלינו לתהות ולשאול את עצמנו אם כל צער הדורות וסבלם שלא יתואר, וכל חלומות חזונו לא יהפכו ללעג אכזרי מנשוא עלידי יסוד מדינה שבלונית ונטולת חזון, עניה בחומר ועניה ברוח. לא נוכל להשלים עם רעיון כזה. בארצנו העניה במקורות כלכלה טבעיים מוטל עלינו להקים ולקיים חברה החיה בכבוד ושואפת למשטר של צדק לכל בניה בלי הבדל דת וגזע. לא נוכל להגשים את המוטל עלינו אם לא יעלה בידנו לפתח את המעט שהיטבע העניק לנו, ועם זה, ולמעלה מזה, ליצור מקורות כלכלה חדשים מתוך טיפוח היוזמה וכשרון-המעשה של הדור הצעיר. אין לגשת לתפקיד זה בלי שימוש כל הכוחות המדעיים המצויים ברשותנו, ושאינם מספיקים למטרותנו. בלי הזמנת כוחות מדעיים מן החוץ, ובלי תכנון בהיקף ארצי. אבל גם מיטב התכנון על ידי מיבחר המומחים יעלה בתוהו מבלעדי רמה גבוהה של השכלה כללית בתוך האוכלוסיה על כל שברטיה ומבלעדי תיקונים חברתיים מתאימים. כל הדברים הללו שלובים זה בזה. ועל המדינה לפעול כי רק לה הסמכות והיכולת לבצע.

באור חרדות

דבורה בארון

בעצם ימי ההפצצות החליטה הבת החיילת, זהבה, לעשות את מעשה „ההתקשרות“, כפי שקראה לזה אמה, והיא לקחה חופשה ליום אחד ובאה להכין לכך את בני המשפחה.
— יש לה בחור — סחו ביניהן בנות בעל הבית הבלות, בהביטן בַּנְאָה על זה, התמירה, המלבלבת, שהיא הדורה בחלוק הממורטט כמו במדי צבא.

בני המשפחה לא היתה דעתם נוחה מהדבר.

— עכשו, כשכל הארץ בוערת — אמר הבן, מנחם, הסמינריסט לשעבר, שנמצא אף הוא בחזית — בזמן שאין פרוטה בכיס.

— מילא, העיקר הלא יַעֲשֶׂה מן הסתם בועד הקהילה — יישבה את זה האם, לאה זישה — ואנהנו פה נתקין עוגה.

לבוא עם ידידה בברית הנישואין החליטה הנערה אחרי אשר זה, חייל רגיל כל הזמן, הצטרף לפלוגת חבלנים ונמצא מאז — הוא, הענוג, הצעיר כל כך — פנים אל פנים עם המות. געגועי הרוך, הצפיה המתזקה לראיון וכל אותן תקוות האור לעתיד נרתעו מפני החרדה, זו אחות האהבה, שמילאה אותה כולה.

רק עכשו, לאור הסכנה, הוברר לה שהיא בלעדיו לא תחיה, לא תוכל לחיות.

בשעת הפגישות הקצרות ישבה אתו על פי רוב על ספסל בגן, ידה בכף ידה וחשה את אשר יחוש הנידון למות, כאשר הוצאת גורדינו לפועל נדחתה לאיזה זמן, ועוד אפשר לו לנשום ולראות את העצים והשמים. ופעם, בשבתם כך, אמרה לו בהמית לבה — היא, הכבושה והבישנית — שטוב היה אשר הם יתחננו, והוא הסכים לכך. אז קבעו את היום שבו יוכלו לבוא שניהם העירה, אל הצריף, והאם, לאה זישה, לאחר שנמלכה בבתה האלמנה נחמה ובבנה רפאל חולה הרגלים, עמדה לעשות את ההכנות ליום הטכס. הוציאה ממלאי המצרכים הקטן שלה סוכר ושמן, ניפתה קמח ליד פתח הצריף ובררה צימוקים.

בחצר, מסביב, היתה אוירה של ימי חירום. נשים „חטפו“ ושטפו כבסים בהפסקות שבין ארגעה לאזעקה ורצו אל „תור“ לקבל את מנות הנפט.

בקטעי הצל על יד הבתים, מיינו ילדים את שברי כלי הזין והכדורים שב„אספיהם“, מ„ברן“ ומ„סטן“ ומאקדוחים אבטומטיים, או שהם שיחקו במשחק ההאפלה: זקפו פתאום עיניהם אל החלונות וצעקו בקולי קולות:
— לכבות את האור.

בתוך כך זינק לפעמים פתאום, כנופל מן השמים, אוירון וטרטר־חג, לחרדת הצפרים, ממעל לגיבובי הגגות.

— „שלנו“ — הריעו הקטנים ורצו אחריו פשוטי זרועות, רוגשים־מ־להבים, עד אשר נבלע בלב הכחול, והנה קולות של צופרים — אזעקה.

החצר מתרוקנת תוך רגע אחד. ברק חרדות לשמשות החלונות המפוספסות בנייר ההדבקה. בשלולית שעל יד ברו המים מהבהבת פיסת שמים מעומעמים, רחוקים.

לאה זישה ובנה, אשר אל המקלט אינו יכול לבוא, נשארים בצריף עם תריסו המוגף ומקשיבים לזמזום של כלי המשחית האויריים.

האם, אשר „הפקידה את רוחה בידי אלהים”, סבר של הכנעה לפניה, אולם האיש המרותק למיטתו מראהו כמראה שור עקוד בשעה שהוא רואה לפניו את להב המאכלת.

כאשר כלי המות ממעל מתקרבים, עושה הוא תנועה כמבקש לקום, ואז באה אמו ומתכופפת בצורת גיגית כדי להגן עליו, ומנשיבת הרחמים שלה מתפזרת פה מעט מעט חשרת האימים.

נשמע איך שכנו של בעל הבית, איציק, המציץ בקוצר רוחו מהמקלט, מכריז:

— אלה הם מפציצים בעלי שני מנועים.

ובו ברגע רועם רעם, שהוא כאילו יוצא מבטן האדמה, אישם נאנק מה, והאויר מתמלא קולות נפץ ודרדור ושברים, וסמוך לכך נשמע רעש של כלי רכב והצלצול המיודע של מכבי האש.

— שרפה — קובע הנער.

קרה גם אשר „הם” — אם מפני שהוכו „אי-שם” על ידינו מכה קשה, או משום שהופצצו וחובלו אוירוניהם — לא „פקדו” יום אחד את העיר, עשו כעין „הפוגה”, ואז, ביחד עם הרגשת הרווחה, טעמו פה האנשים — הם, אשר במשך אלפי שנים היו רק מוכים — את הטעם המתוק של הנקמה.

— כמו בימי גדעון ויפתח — יישב לעצמו את הדבר מנחם, תלמיד הסמינר לשעבר.

— עכשו — טען למי שהוא — משניתנה לנו, לבסוף, קרקע כדי מעמד רגלינו, (קרקע האדמה שלנו מאז), שוב אין כאן מקום לרוצחים ונרצחים, כי אם להתמודדות, לעמידת מחנה מול מחנה — למלחמה, אם אתם רוצים דוקא בכך.

הוא הוציא אחת מן הסיגריות שהיו שמורות אתו (בתפקידו, בשמירה על כפר כבוש נמצא עתה), והציתה לכבודו של היום הזה. בכלל ממעט היה בעישון, כדי שלא לבזבז את הפרוטות הדלות של האם.

ולאה זישה, אשר שיערה כי ביום כזה יבואו „אפרוחיה”, עמדה לקלוף ירקות בשביל התקנת תבשיל. היא התישבה בנוחות על האצטבה של הישיבה אידלה שכנתה, ששם יש צל, והסיר וסל הירקות אתה.

מתפוח האדמה, אשר בקילופו היתה מאומנת עוד שם, הסירה קליפה ארוכה אחת, רבת חוליות, פתלתלה ודקה כמלמלה.

בתוך כך, כמו תמיד בעסקה במלאכה כזאת, הציצה אחורנית, לדרך חייה, (כשביל צר בתוך יער עבות נראתה לה זו), ומקצת ממה שראתה סחה לשכנה, שעשתה על ידה במלאכת סריגה.

רבים היו החתחתים ופה ושם גם עקבות דם.

הן בכפר ישבה, בין גויים, שסכיניהם מושחזות תמיד וצמאונם רב לדם יהודי.

במשך שנה אחת הרגו את אביה ואת בעלה, אותו, את בעלה, ביום השבת רצחו, בלכתו אל ה„מנין” להתפלל.

בהשכמת הבוקר יצא ואמר לה שהיא יכולה עוד לישון. והיא אמנם נרדמה וישנה, בעצם הזמן שאותו חתכו בסכינים, ישנה היא במנוחה — לא יכלה לסלוח לעצמה — באו והעירו אותה ואז ידעה כי שחוטה הנה גם היא.

עד אשר אנשי ה"חברה קדישא" באו מהעירייה, ישיבה היא עם "אפרוחיה" על יד הנפטר. והכפר מסביב צהל כולו. ערב יום החגא שלהם היה והתהוללו עליה המסבאה וצרצרו בהרמוניקות שלהם. "גדולה" נפלה עליהם שהרגו את היהודי.

בנה רפאליקה בא מן הישיבה (עוד בריא היה אז) ואמר:

— אמא, בואי ונלך מפה, נעלה אל הארץ. והם מכרו את מעט התכשיטים וכלי הבית ונסעו.

— ואולם הגוי הלא גוי הנהו גם פה — העירה הזקנה — והוא מרים את היד.

— ואז עונים לו — אמרה לאה זישה — הלא תראי: משיבים מכה תחת מכה.

היום שלמחרתו עמדו לערוך בצריף את חגיגת הנישואין היה שוב ככד בהפצצות. באיזו סימטה בצפון נפגעה אשה בשעה שעמדה וחבטה כלי מיטה על הגוזזורה, ובסמוך, פה, ברחוב, הופצץ בית רב קומות בזמן שיושביו עמדו לרדת אל המקלט.

מתוך הקירות העשנים, לחוכי האש, בקעו גניחות ואנקות עד שנדמה היה כי הבנין כולו זועק, אולם אלה שעשו בעבודת ההצלה היו פניהם מאופקים, ואנשים מכרים, כשנפגשו ברחוב, קראו זה לזה בלשון עידוד, מתוך בטחון:

— יהיה טוב.

בצריף כבר היו מוכנים בעת ההיא עוגת דבש, לפתן של שזיפים וירקות בשביל סלטים. חוץ מזה עמדו פה מן הצד כמה בקבוקי יין, מתנתה של הבת האלמנה וסל ענבים, אשר הנער מוריק, בנה של האלמנה, שנמצא אף הוא בחזית, הביא מן המחנה.

מנחם, כשהציץ הנה בשעת הצהרים (את חופשתו עמד לקבל רק עם ערב), ציין לעצמו בצער, כי משלו אין פה כלום, והוא החליט ללוות מעט כסף מאחד החברים ולקנות משהו בשביל בני הזוג. והנה היה זה אשר בשבתו אחר כך במקומו, בקצה הכפר, ראה כי מציבור העצים שמנגד יצאה איזו בריה, אשר לאחר שהתנערה ועמדה הכן על רגליה, הוברר לו כי זאת היא תרנגולת.

— הנה המתנה — נצנץ בו רעיון — "מרק של זהב" בשביל סעודת הכלולות. והוא, בזרקו לארץ כמה פירווי עוגה שמצא בכיסו, קרא לה:

— הלו, גברת.

אז קרבה ובאה בהילוך ציתני, מתוך הכנעה, אכלה את זה שהושם לפניה ונעמדה לפניו דוממה ובאותה ההבעה של הכנעה, ורק כשהניח עליה את ידו הגדולה והכבדה וביקש להכניסה לאמתחתו, זקפה בתנועה של יצור אנושי את צוארה, וסקרה אותו אלכסונית, מן הצד, במין מבט שהביאו לידי מבוכה.

— נו, נו — השתדל לבטלה והרגיש עם זה שאת גופו חלפה בכל זאת צמרמורת של קור. בצריף אחר כך, בערב, לא עשתה זו רושם רב. רק הנער, מוריק, העביר עליה דרך ליטוף את ידו, וכשראה את הזלזול שבו קושרים אותה לדופן המרפסת, עמד בלבו הרך להתחנן: — אל תעשו לה את "הדבר הזה", אל תעשו זאת — לא צריך.

בני הבית עוסקים היו פה עתה ליד החלון המאפל בהתקנת כריכים בשביל החגיגה של יום המחרת. (הנערה החיילת, בכל פעם שפשטה את ידה לקחת מן הלחם או המרגרינה, נצנץ באויר קו של אור) — ומנחם, לאחר שהסתובב כה וכה, צנח בעיפותו לקצה הספה ונתפס מיד לסיוט שנמשך כל הלילה.

חש היה כל הזמן בגופו את הצמרמורת שהעירה בו לפני כן במבטה התרנגולת, ידע בתוך תוכו כי לה, המורעבה, המושלכת בחוץ מופקרה לפצצות, נעשה עוול, ועם מי שהוא רב על כך, נאבק, כמו שזה יהיה בחלום, בכובד לשונו וצעק בקול לא קולו:

— למה קמתם עליה כולכם, תנו לה להתאושש, תנו לה לעמוד על רגליה.

וכדי להחליץ מן המחנק, מאין לו מוצא אחר — הקיץ, והנה אמו עומדת עליו ופניה כפני איש אשר בשורה טובה בפיו.

— „היא“ הלילה הטילה, היא מטילה ביצים — אמרה — לעת כזאת הלא זה אוצר.

כשיצא אל המרפסת כבר היתה אחותו האלמנה מתקינה שם אוכל ומי שתיה בשביל התרנגולת, וזו, אשר כאילו גדלה במשך הלילה, עמדה עמידה מאוששת במקומה וחזותה כזו של מי אשר מעמדו וחיוו עצמם ניתנים לו לא בחסד, מתוך רחמים, כי אם בזכות.

ואז, מרגשי הגיל על התמורה הזו, וממועקת הסיוט שטרם פגה מקרבו, וגם מזה שאחותו הקטנה, הנפלאה, הולכת להתחתן היום בתנאים כאלה, גאה לבו. והוא כבש את פניו במטפחת החאקי שלו — הוא, הגיבור, שעשה נפלאות בשדה הקרב — ובכה לתוכה.

אהבת דון פרלימפלין לבליסה בגן

מנחת־אהבה בארבע תמונות

פדריקו גארסיה לורקא

עברית רפאל אליעז

מארקולפה: היי הנישואים רבי קסמים הם, סניור שלי. אין תוכס דומה לברם. מלאים הם דברים כמוסים. ואין זה נאה, כי דברים אלה ייאמרו מפי משרתת... אני כבר...
פרלימפלין: מה?
מארקולפה: הסמקתי.

(אתנחתא. נשמעים צלילי פסנתר)
קולה של בליסה: דודים, דודים...
בין זרועותי החשוקות
שוחה השמש כמו דג.
בין האגמון שוקטים המים,
דודי.

התרנגול,

לו בא הלילה עד סופו!

מוטב, מוטב כי לא יבוא!

מארקולפה: ראה תראה, סניור שלי, אני אצדק.

פרלימפלין: (מגרד ראשו) זמרתה נאה.

מארקולפה: זוהי אשה בשביל הסניור שלי: בליסה לבנת־העור.

פרלימפלין: בליסה... ואותי, שמא...

מארקולפה: לא... דווקא עכשיו.

(אוחזתו ביד ומתקרבת אל הגוזזטה) הגד: —

בליסה.

פרלימפלין: בליסה...

מארקולפה: בקול רם.

פרלימפלין: בליסה!

(מתגלה הגוזזטה מהבית שכנגד ומופיעה בליסה

כולה מזהירה ביופיה. היא ערומה למחצה).

בליסה: מי קורא לי?

(מארקולפה מסתרת מאחורי הוילון).

מארקולפה: ענה!

פרלימפלין: (רועד) אני קראתי לך.

בליסה: כן?

פרלימפלין: כן.

בליסה: מדוע כן?

פרלימפלין: כיון שכן.

בליסה: ואם אומר לך לא?

פרלימפלין: אתעצב אל לבי... יען כי... גמרנו אומר

שעלי להתחתן.

הנפשות:

דון פרלימפלין: אמה של בליסה

בליסה: שדון א'

מארקולפה: שדון ב'.

פרולוג

(בביתו של דון פרלימפלין. כתלים ירוקים. כסאות ושאר רהיטים צבועים שחור. בירכתי הבמה גוזזטה, שממנה נשקפת גוזזרתה של בליסה.

פרלימפלין לבוש מקטורן לבן, לראשו פאה נכרית לבנה ומסולסלת. מארקולפה המשרתת, לבושה שמלת־פסים לפי נוסח מקובל).

פרלימפלין: כן?

מארקולפה: כן.

פרלימפלין: מדוע כן?

מארקולפה: כיון שכן.

פרלימפלין: ואם אומר לך לא?

מארקולפה: (בארשת פנים חמוצת) לא?

פרלימפלין: לא.

מארקולפה: הגד נא לי, סניור שלי, מדוע לא?

פרלימפלין: הגידי לי, עקרת־בית עקשנית, מדוע כן? (אתנחתא)

מארקולפה: עשרים ועוד עשרים הם ארבעים...

פרלימפלין: (מקשיב) הלאה.

מארקולפה: ועוד עשר — חמשים.

פרלימפלין: ובכן?

מארקולפה: אדם בן חמשים שוב אינו תינוק.

פרלימפלין: ברור.

מארקולפה: (בוכה) ומה יהא עליך אם תישאר גלמוד

בעולם הזה?

פרלימפלין: יהיה מה שיהיה.

מארקולפה: עליך, איפוא, להתחתן.

פרלימפלין: (בפיוור־נפש) כן?

מארקולפה: כן.

פרלימפלין: (במורת רוח) אבל מארקולפה... מדוע כן?

בהיותי נער קטן חזקה אשה אחת את התנה. הוא

היה סנדלר. זאת איני יכול לשכוח. תמיד סבור

הייתי, כי לא אקח לי אשה. די בספרי. מה ברכה

תצמח לי מזאת?

הבינותי... אף על פי שזה עשרים שנה לא היה לי כל מגע־ומשא עם גבר.
 מארקולפה: (מן הצד) החתונה.
 פרלימפלין: החתונה...
 האם: בכל עת שתרצה... אף על פי (מוציאה ממחטה ובוכה) שלכל אם באשר היא אם... להתראות... (יוצאת).
 מארקולפה: סוף סוף.
 פרלימפלין: אי, מארקולפה, מארקולפה, מה העולם שלתוכו את אומרת להטילני?
 מארקולפה: לתוך עולם הנישואים.
 פרלימפלין: אם לדבר בגילוי־לב, אני צמא... למה אינך מביאה לי מים? (מארקולפה מתקרבת אליו ואומרת לו דבר־מה באזנו) לא יאמן כי יסופר! (נשמע הפסנתר. הבמה שרויה באפלולית. בליסה פותחת את הווילאות בגוזזתה. היא כמעט עירומה, ומזמרת בנעימה של געגועים)
 בליסה: דודים דודים...
 בין זרועותי החשוקות
 שוחה השמש כמו דג.
 מארקולפה: עלמה נאה.
 פרלימפלין: כולה מעדנים... תוכה צחור ולובן...
 התהיה מסוגלת לחנוק אותי?
 מארקולפה: הפחד את האשה בעתה והיא תחלש!
 בליסה: דודים, דודים...
 התרנגול,
 לו בא הלילה עד סופו!
 מוטב, מוטב כי לא יבוא!
 פרלימפלין: מה היא אומרת, מארקולפה? מה היא אומרת?
 (מארקולפה צוחקת)
 ומה מתרחש בי? מה מתרחש?
 (הפסנתר מוסיף לנגן. מעל הגזוזטרה חולפת סיעת צפרים של נייר שחור)
 (מסך)

תמונה ראשונה

(חדר בביתו של דון פרלימפלין. בטבורו מיטה גדולה עם אפריון וכרי פלומה. בכתלים מסתמנות שש דלתות. הראשונה מימין משמשת לפרלימפלין בצאתו ובהכנסו. ליל הכלולות).

(מארקולפה עומדת אצל הדלת הראשונה משמאל ובידה פמוט ובו נר).

מארקולפה: ליל מנוחות.

קול בליסה: (מבפנים) ליל מנוחות, מארקולפה.

(נכנס פרלימפלין, לבוש חדר)

בליסה: (צוחקת) במי?
 פרלימפלין: כך...
 בליסה: (רצינית) אבל... (בקול צעקה) אמא, אמא, אמא שלי!
 מארקולפה: הכל הולך למישרים.
 (יוצאת האם בפאה נכרית גדולה נוסח המאה הי"ח, עטורת צפרים, סרטים, פניני־זכוכית).
 בליסה: דון פרלימפלין רוצה להתחתן בי. מה עלי לעשות?
 האם: ערב טוב ומבורך, שכני שלי, איש־חמודות. תמיד סיפרתי באזני המסכנה, כי לך החן והלייכותיה היפות של אותה גברת כבודה, שהיתה אמך הורתך ואשר לא זכיתי להכירה.
 פרלימפלין: רב תודות!
 מארקולפה: (זועפת מאחורי הווילון) גמרתי אומר ש...
 פרלימפלין: גמרנו אומר, ש...
 האם: שנכרות ברית נישואים, לא כן?
 פרלימפלין: אמנם כן.
 בליסה: אבל, אמא... ואני?
 האם: את מסכימה, כמוכן. דון פרלימפלין הוא בעל נפלא.
 פרלימפלין: אני תקוה כי כן אהיה, סניורה.
 מארקולפה: (קוראת לדון פרלימפלין) כמעט ונשלב.
 פרלימפלין: את מאמינה?
 (משוחחים)
 האם: (לבליסה) לדון פרלימפלין נחלאות רבות, בנחלאות הרבה אוזנים וכבשים. את הכבשים מביאים לשוק, בשוק משלמים תמורת הכבשים מטבעות. במטבעות משיגים יופי... והיופי הוא משאלתם של רוב הגברים.
 פרלימפלין: ובכן...
 האם: נרגשת אני עד עמקי הלב... בליסה... הכנסי פנימה... אין זה מן ההגינות, שעלמה כמוך תקשיב לשיחות מסויימות.
 בליסה: להתראות... (יוצאת)
 האם: היא חבצלת לבנה. האם ראית את קלסתר־פניה? (מנמיכה את קולה) אילו ראית אותה מבפנים! כולה מעדנים... אבל... סליחה. לא עלי לשפוט על דברים כאלה לפני אדם בן הדור החדש ובעל־נסיון כמוך.
 פרלימפלין: כן?
 האם: כן... זאת אמרתי בלי שום לגלוג.
 פרלימפלין: לא אמצא מלים בפי להביע את כל הוקרתנו.
 האם: הו! הוקרתנו!... עדינות־נפש בלתי מצויה! הוקרת הלב והוקרתך אתה... ירדתי לסוף כוונתך...

פּרלימפּלין: לא.
 בליסה: פרלימפלין!
 פּרלימפּלין: לא, בליסה. בטרם נשאתי אותך לא אהבתיך.
 בליסה: (בלעג) מה אתה סח?
 פּרלימפּלין: התחתנתי... מכיון שהתחתנתי, אבל לא אהבתי אותך. לא יכולתי לשוות לנגד עיני את מראה גופך, עד שראיתו בעד חריר המנעול בשעה שלבשת את בגדי כלולותיך. ואז, רק אז חשתי באהבה. אז! כמין חתך עמוק של תער בגרוני.
 בליסה: (בסקרנות) אבל הנשים האחרות?
 פּרלימפּלין: אילו נשים?
 בליסה: אלו שהכרת לפנים?
 פּרלימפּלין: וכי יש נשים אחרות?
 בליסה: אתה מפתיעני.
 פּרלימפּלין: אני הופתעתי בראשונה.
 (אתנחתא. נשמעות חמש שריקות).
 פּרלימפּלין: מה זה?
 בליסה: האורלוגין.
 פּרלימפּלין: עתה חמש?
 בליסה: כבר עת לישון.
 פּרלימפּלין: התרשיני, שאפשוט מעלי את מעילי?
 בליסה: כמובן. (מפקת) בעלי הפעוט. וכבה את האור
 אם רצונך בכך.
 פּרלימפּלין: (מכבה את האור. בקול מושפל) בליסה.
 בליסה: (בקול רם) מה יש, נערי?
 פּרלימפּלין: (בקול מושפל) כיבית את האור.
 בליסה: (בפינוק) ראיתי...
 פּרלימפּלין: (בקול נמוך מאד) בליסה...
 בליסה: (בקול רם) מה יש, כשפן שלי?
 פּרלימפּלין: אני מעריץ אותך!
 (שני שדונים יוצאים משני קצות הבמה ופורשים מסך אפורי. הבמה שרויה באפלולית. חלילים מחללים בקול נעימה חלומית. הללו צריכים להיות שני נערים קטנים, יושבים על גבי קונכיית הלחשן. פניהם אל הקהל).
 שדון א': כיצד העסקים בחושך?
 שדון ב': לא בנקל ולא בקושי.
 שדון א': ככה.
 שדון ב': ומה אתה מדמה בנפשך? אין לך מלאכה נעימה מאשר לחפות על חטאי זולתך.
 שדון א': ואשר הבריות מזדרים לגלותם.
 שדון ב': שאם לא תדקדק לחפות על הדברים בזהירות...
 שדון א': לא יהיו מתגלים לעולמים.
 שדון ב': ובלעדי כיסוי וגילוי זה...
 שדון א': מה היה בסופן של הבריות המסכנות?

מארקולפה: ליל ברכה של כלולות על הסניור שלי.
 פּרלימפּלין: היי שלום, מארקולפה. (מארקולפה יוצאת.
 פרלימפלין על בהונות רגליו מכונן צעדיו כלפי הדירה כנגד ומסתכל בעד הדלת) עדויה בשפע סרטיך, דומה את, בליסה. כגל. את מפילה עלי אותי פחד עצמו שחשתי בים בהיותי נעך. למן הרגע שבאת מן הכנסיה נתמלא חלל הבית רחשי מסתור רין ובכוסות נתלהטו המים מאליהם. אי! פרלימפלין לין!... איך פרלימפלין? (יוצא על בהונותיו. מר פיעה בליסה לבושה חלוקי-שנה רב מידות ומשופע סרטים צבעוניים. שעה סתור וזרועותיה השופות).
 בליסה: המשרתת הפיעה בחדר בושם של קורנית ולא של מנתה כאשר ציוותיה... (ניגשת אל המיטה) ולא פרשה את סדיני הפשתן היפים שבדי מארקולפה.
 (בוזה הרגע נשמעים צלילים ערבים של גיטאות. בליסה משכלת ידיה על חזה)
 אי! המבקשני בלב שוקק, הוא ימצאני. צמאוני לא ירוה לעולמים כשם שלא ירוה צמאון הברכות המתמלאות לאין סוף. (הנגינה נמשכת) אח! מה נפלאה, רבון העולמים, הנגינה הזאת! מה נפלאה! כנוצתן החמה של הברבורים!... אח! האם אני זו? או שמא זו הנגינה? (נותנת על גופה אדרת גדולה של קטיפה אדומה ומשוטטת בחדר. בהדום הנגינה נשמעות חמש שריקות)
 הם חמשה! (מופיע פרלימפלין)
 פּרלימפּלין: אני מפריעך?
 בליסה: היתכן?
 פּרלימפּלין: חפצך לישון?
 בליסה: לישון?
 פּרלימפּלין: הלילה צונן במקצת (משפשף בידיו. אתנחתא)
 בליסה: (בלשון חורצת) פרלימפלין.
 פּרלימפּלין: (ברעדה) מה חפצת?
 בליסה: (בקול סתמי) שם נאה הוא, פרלימפלין.
 פּרלימפּלין: נאה מזה הוא שמך, בליסה.
 בליסה: (צוחקת) או! חן, חן! (אתנחתא קצרה)
 פּרלימפּלין: רצייתי לומר לך דבר-מה.
 בליסה: ומה הדבר?
 פּרלימפּלין: גמרתי בלבי במאוחר... אבל...
 בליסה: אמור!
 פּרלימפּלין: בליסה... אהבתיך!
 בליסה: הו! קאבאלריטו... זוהי חובתך.
 פּרלימפּלין: כן?
 בליסה: כן.
 פּרלימפּלין: מדוע כן?
 בליסה: (בפינוק) כיוון שכך.

על ידו בליסה. חמש הגזזטרות פתוחות לרווחה.
בעדן בוקע נגהו הלבן של הבוקר).

פרלימפלין: (בהקיצו משנתו) בליסה, בליסה, עני לי!
בליסה: (עושה עצמה כמתעוררת) פרלימפלין שלי,
מה אתה רוצה?

פרלימפלין: הגידי מהר!

בליסה: מה עלי לומר לך? לא עת רבה אחריד
נרדמתי אני! (פרלימפלין יורד ממיטתו, מהלך
במעיל).

פרלימפלין: למה פתוהות הגזזטרות?

בליסה: כי הלילה נשבה רוח עזה מאין כמות.

פרלימפלין: למה צמודים לגזזטרות חמישה סולמות
היורדים עד הקרקע?

בליסה: משום שכך נוהגים בארצה של אמי.

פרלימפלין: ושל מי הם חמשת הסומבררוס, שאני
רואה מתחת לגזזטרות?

בליסה: (זונקת מן המיטה) של השיכורכורים העוב-
רים ושבבים, פרלימפלין אהוב-נפשי!
(פרלימפלין מביט בה ועומד משתומם).

פרלימפלין: בליסה! בליסה! ולמה לא? את מפליאה
להסביר כל דבר. אני תמים-דעים אתך. ולמה זה
לא יהא כך?

בליסה: (בנעימה של פינוק) אינני משקררת.

פרלימפלין: ואני — אהבתי מתחוקת בי מרגע לרגע!
בליסה: אני שמחה על כך.

פרלימפלין: זו פעם ראשונה לי להיות אדם מאושר,
(מתקרב אליה ומחבקה. אך בו ברגע נרתע מעליה)

בליסה: מי נשק לך? אל תשקרי, אני יודע!

בליסה: (מיטיבה את שערה) אני מאמינה, כי אתה
יודע. בעלי הקטן הוא לץ גדול! (בקול מושפל)
אתה! אתה נשקת לי!

פרלימפלין: כן, אני נשקתי לך... אבל... אילו נשק
לך עוד מישהו... אילו נשק לך מישהו אחר... את
אוהבת אותי?

בליסה: (מרימה זרועה החשופה כדי לחבקו) כן,
פרלימפלין, קטנטנטין.

פרלימפלין: אזי... מה איכפת לי! (מתבק אותה) את
בליסה?...

בליסה: (בפינוק וקול נמוך) כן! כן! כן!

פרלימפלין: ממש כאילו היה זה הלום!

בליסה: הביטה, פרלימפלין, סגור נא את הגזזטרות,
כי עוד מעט והבריות יקיצו משנתן.

פרלימפלין: מדוע? כיון ששינינו רדמנו לשובע.

(הערת המחבר במקום הזה נמתקה בירי הצנ-
זורה של הדיקטאטורה. תכנה היה שפרלימפלין מופיע
עטור קרינים מגודלות, מופרזות.)

שדון ב': (מסתכל בוילון) שלא ישתיר אפילו סדק
אחד.

שדון א': כי הסדוקות של היום הן החתומות של מחר.
(צוחקים)

שדון ב': שאם כל כך ברורים הדברים...

שדון א': מדמה לו, אדם, שאין צורך לגלותם...

שדון ב': ודווקא עצמו בערפל להוציא לאור סודות,
שכבר ידועים לו.

שדון א': ועל כן אנהנו פה, אנו השדונים!

שדון ב': ההכרת את פרלימפלין?

שדון א': הכרתיו בעודנו ילד.

שדון ב': ואת בליסה?

שדון א': הכרתיה הכר היטב. מחררה היה עולה
בושם עז כל-כך, שפעם אחת נרדמתי והתעוררתי
בין צפרני החתולים שלה. (צוחקים)

שדון ב': ענין זה היה...

שדון א': ברור כלבנה!

שדון ב': כל העולם שיער זאת.

שדון א': והרכילות היתה רצה ומגיעה לכל פנה
נסתרת.

שדון ב': לכן לא נרים לפי שעה את המסך רב-
החועלת המשמש תריס לחברה האנושית.

שדון א': לא נרים. שלא יודע דבר.

שדון ב': נפשו של פרלימפלין הקטנה והנפחדת
כאפירות זה שנתבקע, עולה כפורחת ומתנשאה
עתה למרומים. (צוחקים)

שדון א': הקהל רוחו מתקצרת עליו.

שדון ב': והצדק עמו, נלך?

שדון א': נלך. מין צינה מתוקה כבר הולפת בבשרי.
שדון ב': חמש קאמליות של כפור נפתחו עם שחר
בכתלי האלקוב.

שדון א': חמש גזזטרות על פני העיר. (קמים על
רגליהם וחובשים ברדסית-כלת גדולי-מידה)

שדון ב': דון פרלימפלין, הנגמול לך רעה אם טובה?
שדון א': טובה... יען כי אין זה הוגן להציג לעיני

הקהל את מזלו הרע של אדם טוב.

שדון ב': אמת נכון, אחי. לא הרי "ראיתי" כהרי
"שמעתי".

שדון א': מחר ידע כל העולם.

שדון ב': והוא שחפצנו.

שדון א': רכילות פירושה עולם.

שדון ב': שששקט!... (נשמעים צלילי החלילים)

שדון א': נלך באפולונית?

שדון ב': נלך נא, בן-לילית.

שדון א': כן?

שדון ב': כן.

(פורשים את המסך. פרלימפלין על מיטתו.)

מארקולפה: סניור שלי, אתה אוהב אותה יתר על המדה.

פרלימפלין: לא במידה שהיא ראויה.

מארקולפה: הנה היא באה.

פרלימפלין: לכי לך! (מארקולפה יוצאת ופרלימפלין מסתתר בפניה. נכנסת בליסה).

בליסה: אפילו לא הצלחתי לראות את פניו. כשי טיילתי בחורשה הכל הלכו אחרי. רק הוא לא הלך. ודאי עור שהום לו ונשיקתו צורבת וריח-נית כצפורן וכרכום גם יחד. לעתים יעבור תחת גוזזטרתי ובעצלתיים יניף ידו לאות ברכה, המר-עידה את חזי.

פרלימפלין: הם...

בליסה: (נפנית) הו! פחד הפלת עלי!

פרלימפלין: (מתקרב אליה בחיבה) שמתי לב, כי את מדברת אל עצמך.

בליסה: (מוטרדת) הנח לי!

פרלימפלין: רוצה את לטייל?

בליסה: לא.

פרלימפלין: רוצה את, כי נלך אל בית-היין?

בליסה: אמרתי: לא!

פרלימפלין: סלחי לי. (בעד החלון נזרקת אבן שבה כרוכה איגרת. פרלימפלין מרים אותה).

בליסה: תן לי זאת.

פרלימפלין: למה?

בליסה: מפני שהיא בשבילי.

פרלימפלין: (בלגלוג) ומי אמר לך?

בליסה: פרלימפלין! אל תקרא בה!

פרלימפלין: (בנעימה של התבדחות) מה רצונך לומר?

בליסה: (בוכה) תנה לי את האגרת!

פרלימפלין: (מתקרב) בליסה המסכנה! מאחר שאני

מבין לרוחך, הריני נותן לך את הנייר הזה, שהוא

כל כך יקר בעיניך... (בליסה נוטלת את הנייר

ומחביאה אותו בחיקה) אני תוהה על משמעותם

של דברים. ואף שנפצעתי פצע עמוק, אבין כי

חזיון-אדירים מתחולל בנפשך.

בליסה: (בעדינות) פרלימפלין!

פרלימפלין: ידעתי, כי את בוגדת בי ותוסיפי לבגוד.

בליסה: (בחוצפה) לא ידעתי גבר אחר זולת פרלימ-

פליניון שלי.

פרלימפלין: על כן חפצתי לעזור לך כמצוות כל בעל

הוגן, שאשתו אשה למופת... ראי! (סוגר את הדל-

תות וכמו מפעמת בו רוח מסתורית) אני ידעתי

הכל... מיד נתתי לנפשי דין והשבון. את צעירה

לימים ואני זקן בא בימים... מה יש לעשות! אף

על פי כן, אני יורד לסופם של דברים. (אתנחתא.

בקול מושפל) הוא עבר מכאן?

הבה ונזון עינינו באור הזריחה. אין זה מוצא חן בעיניך?

בליסה: כן, אבל... (יושבת על המיטה).

פרלימפלין: מימי לא ראיתי את זריחת החמה. (נכנסת,

צונחת בליסה על הכרים) זהו חזיון תעתועים...

הוא מזועזע את נפשי!... כלום אין זה יפה בעי-

ניך? (מתקרב למיטה) בליסה... את ישנה?

בליסה: (מתוך שינה) כן. (פרלימפלין ניגש על בהור-

נותיו ומכסה אותה בשמיכה אדומה. אור עז זהוב

נוהר מן הגוזזטרות. סיעות של צפרי-נייר חוצות

אותן בטיסתן בעוד קול פעמוני הבוקר מנסר

באזר).

דודים, דודי

נְפִצְעִי בֵּין עֵינַי,

אֶהְבֶּתִי שׁוֹתֶמֶת דָּם,

קוֹל הַזְּמִיר נָדָם.

לְכָל סִפִּין שֶׁנִּי לְהִבִּים,

אָבוֹי, אָבוֹי לְאוֹהֲבַיִם!

קוֹל הַזְּמִיר נָדָם,

אֶהְבֶּתִי שׁוֹתֶמֶת דָּם.

דודי נִשְׁפַח, דודי נִשְׁפַח —

עַל צְנֵאֵרֵי הַשְּׁלַח נַח.

דודים, דודי

בּוֹקֵה הַקֶּמֶת בְּעֵינַי...

תמונה שניה

(חדר-האוכל של פרלימפלין. הפרספקטיבות משור-

בשות שיבוש הינני. השולחן על כליו צבועים כמו

בסעודת-ערב פשוטה).

פרלימפלין: תעשי כאשר אמרתי.

מארקולפה (בוכה) אל ידאג לב אדוני.

פרלימפלין: מארקולפה, על מה את מוסיפה לבכות?

מארקולפה: על מה שאתה כבר יודע. בליל הח-

תונה נכנסו חמשה גברים דרך הגוזזטרות. חמ-

שה! נציגי חמשת גזעי הארץ, איש אירופה בעל-

זקן, אדום-עור, כושי, צהוב, ואיש אמריקה הצפון-

נית. אתה לא ידעת דבר.

פרלימפלין: אין בכך כלום.

מארקולפה: שער בנפשך, אתמול ראיתיה עם אחר.

פרלימפלין: (בענין) הכיצד?

מארקולפה: והיא לא הסתירה פנים ממני.

פרלימפלין: אולם אני מאושר, מארקולפה.

מארקולפה: סניור שלי, אתה מתמיה אותי.

פרלימפלין: מאושר עד בלי סוף. דברים הרבה למד-

תי, והעיקר: יכולני לראותם בעיני רוחי.

פרלימפלין: זה עתה עבר את פינת הרחוב.

בליסה: (בקול חנוק) אי!

פרלימפלין: הואיל וכבר זקנתני, חפצתי למסור את נפשי עליך. המעשה שעתיד אני לעשות לא עשאו איש מעולם. אבל אני עומד מחוץ לעולם ומחוץ למוסרן המגוחך של הבריות. היי שלום!

בליסה: אנה תלך?

פרלימפלין: (ליד הדלת, בגאווה) יבוא יום ותדעי הכל! יבוא יום!

(מסך)

תמונה שלישית

(גן עצי ברושים ותפוחיזהב. עם הרמת המסך באים פרלימפלין ומארקולפה לגן).

מארקולפה: הגיעה השעה?

פרלימפלין: לא, עדיין לא.

מארקולפה: אבל מה חשבת, סניור שלי?

פרלימפלין: כל מה שלא חשבתי לפני כן.

מארקולפה: (בוכה) אני אשמה!

פרלימפלין: אה! אילו ידעת מה רבה הוקרת לבי לך!

מארקולפה: לפנים הכל היה פשוט. בוקר בוקר הייתי מגישה לך קפה בחלב וענבים...

פרלימפלין: כן... הענבים! הענבים! אבל... אני עצ-

מי? דומני, כי מני אז חלפו מאה שנה. קודם

לכן לא יכולתי לתת את דעתי על אותם דברים

מופלאים שיש בעולמנו... הייתי בא ועומד לפני

שערם... ואילו עכשיו? אהבתה של בליסה פתחה

לפנינו אוצר-חמדה שלא ידעתי על קיומו... התביר

ני? אני עוצם את עיני ו...רואה כל מה שאה-

פוף לראות... דרך משל... רואה אני את אמי שעה

שבאות הפיות שבסביבה לבקר אצלה. או! את

ודאי יודעת מה מראהן של הפיות... פעוטות...

הפלא ופלא! יכולות לרקוד על אצבעי הקטנה.

מארקולפה: כן, כן, הפיות, הפיות, אבל... מה באתו

ענין?

פרלימפלין: באתו ענין! אח! (בסיפוק) מה אמרת

לאשתי?

מארקולפה: אף שאין זו מלאכת-שרותי, אמרתי לה

מה שצויית עלי לומר... שאתו עלם צעיר... יבוא

הלילה בשעה העשירית בדיוק אל הגן, עטוף,

כדרכו תמיד, באדרתו האדומה.

פרלימפלין: והיא?

מארקולפה: נדלקה כמו ציץ של גרניון, שלחה ידיה

אל לבה ועמדה ונשקה בלהט לצמותיה הפיות.

פרלימפלין: (בהתלהבות) אכן נדלקה כציץ של גר-

ניון? ומה... מה אמרה?

בליסה: שתי פעמים.

פרלימפלין: והוא רמוז לך רמזים?

בליסה: כן... אלא שהיה ברמזיו אבק של בוז... והוא אשר הכאיב לי!

פרלימפלין: אל פחד. לפני שבועיים ימים ראיתי את העלם הזה ראשונה. יכול אני לומר לך בתכלית הכנות, שיפיו הכני סנורים. מעודי לא ראיתי גבר שבו נתמוגו סגולות הגבר וסגולות היצור המעודן בדרך כל כך הרמונית. מבלי דעת למה חשבתי עליך.

בליסה: את פניו אני לא ראיתי... אבל...

פרלימפלין: אל תהיי חוששת לדבר אלי... יודע אני,

כי את אהבת את העלם... עכשיו אני הוגה לך

אהבה של אב לבתו... אני כבר התנערתי מכל

ההבלים... ככה זה...

בליסה: הוא כותב אלי אגרות.

פרלימפלין: ידעתי.

בליסה: אולם אינו מראה את פניו.

פרלימפלין: מזור.

בליסה: על כן אדמה... שהוא בז לי.

פרלימפלין: מה רבה תמיותך!

בליסה: באחת אין לפקפק: הוא אהב אותי כאשר חפצתי...

פרלימפלין: (בסקרנות) כך?

בליסה: האגרות אשר באוני מידי גברים אחרים...

ואשר לא זכיתי אותם במענה, כי שמרתי אמונים

לבעלי הפעוט, לא דיברו אלא על ארצות נפלאות,

על חלומות ועל לבבות פצועים... ואילו אגרותיו!

ראה נא...

פרלימפלין: אמרי בלא פחד!

בליסה: מדברות עלי... על גופי...

פרלימפלין: (בלטפו את זרועותיה) על גופך!

בליסה: מה בצע לי בנפשך — כותב לי הנפש חוף-

מבטחים לחלושים, לגיבורים מעוכי גבורה, ליצור

רים אכולי פגעים, הנשמות היפות, בליסה, שוכנות

על גדות המוות, מורכנות על ראשי שיבה וידיים

חירות. בליסה, לא בנפשך חשקה נפשי כי אם

בגופך המפרכס, בגופך הלבן והרך!

פרלימפלין: ומי העלם היפה?

בליסה: אין איש יודע מי הוא.

פרלימפלין: (בסקרנות) שום איש?

בליסה: את פי כל רעיותי שאלתי.

פרלימפלין: (מסתורי ונועז) ולו אמרתי לך, כי יודע

אני מי העלם?

בליסה: היתכן?

פרלימפלין: הכי. (ניגש אל הגוזזטרה) הנהו!

בליסה: (רצה) כן?

מארקולפה: היא נאנחה, ולא עוד. אבל כיצד היא נאנחה!
 פרלימפלין: אה, כן!... נאנחה כפי שלא נאנחה אשה מעולם! נכון?
 מארקולפה: אהבה מפליגה עד לטירוף.
 פרלימפלין: (ברטט) הוא הדבר! דרוש לי, כי תאהב את העלם הזה יותר משהיא אוהבת את בשרה. ואין ספק, שהיא אוהבת אותו.
 מארקולפה: (בכבי) בשמעי זאת כולי מתחלחלת. כי צד יתכן הדבר! דון פרלימפלין, כיצד יתכן? אתה, כמו ידך, נוטע בלב אשתך את הרע בכל החטאים!
 פרלימפלין: יען כי הסר-כבוד הוא דון פרלימפלין ומבקש להתבדות. הנה! הלילה יבוא אוהבה החדש, האלמוני של הסניורה שלי. מה עוד נותר לי מלבד הזמרה? (מזמר לו) דון פרלימפלין אין לו כבוד! אין לו כבוד!
 מארקולפה: להוי ידוע לך, סניור שלי, כי למן הרגע הזה הנני רואה עצמי פטורה משירותי אצלך. גם המשרות בושת-פנים להן.
 פרלימפלין: הוי מארקולפה תמימתי! מחר תהיי בת-חורין כעוף השמים! הכי נא עד מחר... ועתה לכי וקיימי את חובתך. התעשי כאשר בקשתך?
 מארקולפה: (בצאתה ובמחותה את דמעותיה) מה עוד אוכל לעשות? מה עוד?
 פרלימפלין: טוב! כי ינעם לי!
 (נשמעים קולות ערבים של סרנאדה. דון פרלימפלין פלין מסתתר מאחורי שיחי שושנים)
 בליסה: (מכפנים מזמרת)
 לְאַרְכּוֹ שֶׁל חוֹף הַנַּחַל
 בְּטָלְלִים טוֹבֵל הַלַּיְלָה
 בְּטָלְלִים טוֹבֵל הַלַּיְלָה.
 בליסה: בִּין שְׂדֵיךָ שֶׁל בְּלִיסָה
 מִתְמַדָּה פְּרָחִים נְיֻמָּה.
 קולות: מִתְמַדָּה פְּרָחִים נְיֻמָּה.
 פרלימפלין: מִתְמַדָּה פְּרָחִים נְיֻמָּה!
 בליסה: וְשִׁירֹם נְיֻמָּה הַלַּיְלָה
 עַל גְּשָׁרֵי נִיסָן וְשִׁיר לֹ.
 בליסה: עַל גְּשָׁרֵי נִיסָן וְשִׁיר לֹ.
 אֵת גּוֹפָה תַרְחֵץ בְּלִיסָה
 קולות: גְּמִי-מֵלֶה וְנִרְדִּינֹן.
 גְּמִי-מֵלֶת וְנִרְדִּינֹן.
 פרלימפלין: מִתְמַדָּה פְּרָחִים נְיֻמָּה?

בליסה: לְיֵלֶה אֲנִי-כֵּן וְקֶסֶף
 עַל גּוֹת הַדִּקְסָה נֻגָּה.
 קולות: עַל גּוֹת הַדִּקְסָה נֻגָּה.
 בליסה: כֶּסֶף שֶׁל מְרֵאוֹת וְיֻמִּים.
 אֲנִי-סוֹן צְחֹרֵר-וְנֻגָּה.
 קולות: מִתְמַדָּה פְּרָחִים נְיֻמָּה.
 (בליסה מופיעה בגן לבושת הדר. הלבנה מאירה את הבמה).
 בליסה: מה הקולות הממלאים בהרמוניה מתוקה פינה בודדה זו של הלילה? חשתי בלהט גופך ובכבוד, עלם חמודות שלי... הוי! הענפים זעים... (מופיע גבר לבוש אדרת אדומה וחוצה את הגן בהירות).
 בליסה: שקט... כאן! כאן! (הגבר רומז בידו, כי שוב ישוב) אה! כן... שובה, מהמל-נפשי! יסמין נטול שרשים פורח באויר. בגופי הבוכה יתרסקו השמים הלילה! לילה שלי, ליל מנתה ואבן-הפוך... (מופיע פרלימפלין).
 פרלימפלין: (מופתע) מה מעשיך פה?
 בליסה: אני מטיילת.
 פרלימפלין: רק זאת?
 בליסה: מטיילת בלילה הבהיר.
 פרלימפלין: (במרץ) מה עשית פה?
 בליסה: (מופתעת) וכי לא ידעת?
 פרלימפלין: איני יודע דבר.
 בליסה: אתה שלחת לי את הבשורה.
 פרלימפלין: בליסה... אכן, את מחכה לו?
 בליסה: ביתר תשוקה מאשר תמיד!
 פרלימפלין: (בעוז) מדוע?
 בליסה: כי אהבתי.
 פרלימפלין: ובכן, בוא יבוא.
 בליסה: ניחוח בשרו בוקע בעד בגדיו. אהבתי! אהבתי, פרלימפלין! נדמה לי שאני אשה אחרת!
 פרלימפלין: בזה נצחוני.
 בליסה: איזה נצחון?
 פרלימפלין: נצחוני של כוח דמיוני.
 בליסה: אמת, אתה עזרת לי שאהיה אוהבת אותו!
 פרלימפלין: כשם שאעזור לך מיד לבפוזת אותו.
 בליסה: (משתוממת) פרלימפלין, מה אתה מדבר!
 (האורלוגין מכה עשר מכות. נשמע קול הזמיר).
 פרלימפלין: השעה היעודה!
 בליסה: הוא הייב להגיע כהרף-עין.
 פרלימפלין: הוא פוסח על גדר גני.
 בליסה: עוטה אדרתו האדומה.
 פרלימפלין: (שולף פגיון) אדומה כדמו.
 בליסה: (מתזקקה בו) מה אתה אומר לעשות?

פרלימפלין: פרלימפלין הרג אותי... את, דון פרלימפלין!
פלין! זקן ירוקפנים, ננס חדל-יכות, לא יכולת ליהנות מגופה של בליסה... גופה של בליסה נועד ליריבים צעירות יותר ולשפת-גחלים... ואני לא אהבתי אלא את גופך... את גופך! אך הוא הרג אותי... הרג אותי בענף זה המשולהב אבני-חן.

בליסה: מה עשית?

פרלימפלין: (קודר) התביני? אני הוא נפשי ואת היא גופך... ביען אהבתיני כל כך, הלא תניחי לי באחר-רון רגעי, כי אמות חובק את גופך.

(בליסה מתקרבת ומחבקת אותו).

בליסה: כן... אך אי העלם? למה רימית אותי?

פרלימפלין: העלם! (עוצם את עיניו. האור על הבמה שפוי. נכנסת מארקולפה)

מארקולפה: סניורה!

בליסה: (בוכה) דון פרלימפלין מת!

מארקולפה: ידעתי! עתה נכרוך אותו בתכריך האדום, אדרת עלומי, שבה טייל תחת הגווזטרה שלו.

בליסה: (בוכה) מעודי לא חשבתי, כי הוא מסובך כל כך!

מארקולפה: שקלת בדעתך במאוחר, אני אקלע לו זר פרחים בדמות שמש של צהריים. (בליסה, מוכת-תכהון, וכמו לא מעלמא הדין).

בליסה: פרלימפלין, מה עשית, פרלימפלין?

מארקולפה: בליסה, את כבר אשה אחרת. את עוטה דמו המהולל של הסניור שלי.

בליסה: אבל מי היה הגבר הזה? מי היה?

מארקולפה: העלם היפה שלעולם לא תראי את פניו. בליסה: כן, כן, מארקולפה, אהבתי, אהבתי בכל עוז גופי ונפשי, אבל הגידי, היכן הוא העלם עם האדרת האדומה? רבון העולם, איהו?

מארקולפה: דון פרלימפלין, תנוח בשקט... האם אתה שומע את מוצא-אפייה? פרלימפלין... האם אתה שומע?

• מארקולפה: דון פרלימפלין, תנוח בשקט... האם אתה שומע את מוצא-אפייה? פרלימפלין... האם אתה שומע?

שומע?

שומע?

(מצלצלים פעמונים)

(מסך)

פרלימפלין: (מחבק אותה) בליסה, את אהבת אותו? בליסה: כן!

פרלימפלין: משום שאהבתך כה עזה, לא אובה שיעזובך עוד. ולמען יהיה האיש כולו שלך, סבר-רני שאין מעשה טוב מלנעוץ את הפגיון הזה בלבו האמיץ. הטוב בעיניך?

בליסה: חלילה, פרלימפלין, למען השם!

פרלימפלין: בהיותו מת תוכלי ללטפו במיטתך תמיד, מראהו כל כך יפה והדרור, ושוב לא תהיי חוששת שמא יחדל מאהוב אותך. הוא יאהב אותך באהר-בתם האינסופית של המתים ואני אהיה פטור מן הזוועה האפלה האופפת את גופך המפואר... (מחבק אותה) גופך שלך! שלעולם לא אוכל לפענחו!!! (בהביטו אל הגן) הביטי, הגה הוא בא. עזביני, בליסה, עזביני (יוצא בריצה).

בליסה: מארקולפה, הביאי לי את החרב התלויה בחדר-האוכל, רוצה אני להתיו את ראשו של בעל... (צועקת)

דון פרלימפלין,

נגזר הדין!

אם תהרגו

אותך אהרוג.

(מבין הענפים מגיח גבר עטוף אדרת אדומה רחבת-שוליים. הוא בא פצוע ומתנועע).

בליסה: (מחבקת אותו) מי פתח את ורידיך למען יוגד דמך אל גני? אהובי! הראה לי את פניך לו גם לכהרף-עין. אי! מי הכה אותך למוות?... מי?

פרלימפלין: (בגלותו את פניו) זה עתה נעץ בי בעלך פגיון של זמרגדים זה. (מורה על הפגיון התקוע בחזהו).

בליסה: (מבוהלת) פרלימפלין!

פרלימפלין: ברה בין השדות ולא תראיהו לנצח. רצח אותי, כי ידע שאהבתך כאשר לא אהבו אותך מעולם... פצעני וצעק: בליסה כבר יש לה נשמה! קרבי אלי. (מסתר על הספסל).

בליסה: מה? אתה באמת פצוע?

בין החוחים

יצחק שנברג

שלט שנעקר מעוגנו התגרד בכותל המהוספס, התנפנף ככנף שמוטה, ורעם אדיר מיהר להתעופף לעומתו ממרום־קנו. הגשם שירד עד כה מתון מתון התגבר בבת אחת והתחיל צולף ומצליף ומעפר בעפרות רסיסים על חלקת הכביש.

הבריות נתרדפו ברחוב וחמקו בכפיפת ראש כמקבלים עליהם את הדין. חתול קפץ במפתיע מפי חבית של אשפה צחונה. השלט חזר וטפח בכותל כמי שירד מגדולתו ועדיין אינו מוותר על פומבי שלו. העגמה ללא תכלה שנתקפלה בעולם בפרוס הגשם חזרה ונתפוגגה, וגיאות הרווחה התאבכה בכל.

מתחת לסככה של השוטר בפרשת הרחובות נתעגל כתם קרקע יבש, ושנים ניצבו בו וגבם זה אל זה: אחד בעל גוף, שמן ושקוט, ידיו בכיסיו וצוארונם זקוף וסודר מכורכם כרוך עליו, ובעינים בזהות היה מסתכל נכחו, כאילו בו במיוחד מתנכל הגשם להרטיב את קציר יומו היקר; והשני — נער שכובעו שמוט לו על ערפו, והוא שורק בשפתיו לתוך הגשם, לתוך הרוח, לתוך הרחוב הריק, וסבר־לא־איכפת לו בפניו, כאילו מניח הוא מדעת לגשם כי יעבור, בחינת משא פנים לזקן ממך.

שושנה עברה בסמוך, ידה האחת על הכיפה שבראשה והשניה צומדת את שולי אדרתה. „שלום, שושנה“, קרא אליה בעל הגוף.

„שלום, רפאל“, השיבה לו במצודה, ואגב אורחא השיחה וראתה כי פניו נפוחים ועיניו מאדמות. ודאי עבר עליו שוב ליל־נדודים באותו בית אפור שבשכונתם, בית שקירותיו מרופטים וריח מי־רגלים נודף מהם, ובחשכות הכלואה בהדריו נערכת לו לרפאל ולשכמותו הילולה בפרוטה, היינו: שתה כוס עראק, חביבי, ושאג שאגת טרף והפקרות כביכול, צבוט ירכה של אלמונית כמושה, והיא תפעו ותצרח באזניך להחניף לך ולהלותך כאילו אתה הוא שפתחת לפניך את כל העולמות התחתונים כולם. ואין כאן מעשה ילדות, ולעיצומו של הדבר — גם כא מעשה חטאה, וודאי ובודאי שאין כאן כיסופי גאולה של יחיד או מחאה נגד סדרי החברה בארץ ובעולם, כמה שנאמר בספרים; טעות יש כאן וחוסר אונים, וביחוד — בושה יש כאן, שאדם בוש להודות כי אינו יודע, המסכן, לתפור לעצמו עלה תאנה...

„לאן?“ שואל רפאל.

„הוזמנתי שוב לבוא אל המשרד.“

„יפה. אבל בואי ותחכי כאן עד יעבור גשם.“

„לא“, אמרה וטילטלה בפרעות ראשה שנתלחלחו, והוסיפה בערמומית: „אתה פיקח אתה,

תמיד תמצא לך מקום יבש לבל תירטב, ואילו אני חייבת למהר וללכת.“

„כן, כן“, השיב רפאל ושפתיו העבות ביצצו משהו בדומה לבת צחוק. אך כשעברה שושנה

ממנו והלאה נתחדק בו פתאום העוקץ שבדבריה, נסתכל בתמיהה על סביבותיו ופרץ ממקלטו אל בין סילונות הגשם והתחיל פוסע בזעף משלולית אל שלולית.

שושנה נסעה באבטובוס עד לבית גדול שכמה וכמה שלטים מתנוססים במבואו, כאותיות כבוד עלי חזה רחב: שלטי רופאים ועורכי דין, הברות ממון ולשכות סחר. היא עלתה במדרגות ונכנסה לחדר הראשון של אותו משרד; גל של חמימות עלה לקראתה מצינורות ההסקה, וריח של ניירות ישנים, של כורסאות עור ישנות, וכמדומה אף של יצר עשייה שנתיישן.

„בבקשה?“ שאל בישיבה הלבדר הצעיר, והיה מוסיף ומנקש בעפרון על שיניו.

„אמור־נא למנהל כי באה הגברת אשר הוזמנה לשעה זו.“

„ואין את רוצה להגיד את שמך?“

„אין צורך בכך. אני כבר עבדתי במשרד זה לפני חדשים אחרים.“ ולאחר שתיקה הוסיפה:

„אותך לא ראיתי אז. נראה שחדש אתה כאן.“

מתוך מורת רוח מחה הלבבר את סבר החשיבות מעל פניו וקם ממושב. „כן, רק ששה שבועות בלבד אני כאן” אמר בנעימת תוכחה, כאילו שמח הוא לאידם של המשרד ושל בעל המשרד על שלא השכילו להזקק לו ללבבר בימים שלפני כן. הוא יצא למדור האחר, והחדר נתרוקן באחת, כאילו יצאזהו המון חיים רבים. הד עמום עלה מן הרחוב שלמטה. שקט אפור ניגר מעם התמונה הדהוהה שבמסגרת זהב מתקלפת. מעבר לקיר צילצל טליפון צלצל צעיר ומתבדח משול למצילה קטנה שמתגלגלת במשובה בגרם־מעלות.

הלבבר חזר מיד ופתח לפניו את הדלת בלי לומר דבר, וכשנכנסה שושנה לחדר הסמוך ראתה יד קטנה וקמוטה שנשתלחה לקראתה בחפזה מופרזת: „אה, את? כן, ודאי, הרי הוזמנת לבוא עכשיו. באמת, כבר נמצאנו נתונים במבוכה רבה: חששנו שמא עברת בינתיים למקום אחר. שבי, בבקשה, שמח אני על שמצאנו אותך, שמח אני מאד.” ובן־רגע הוקפה קטעי צחוק ורשרושי סרק של ניירות, כעכועים ומלמולים ומבוכה של ריחוקים וקירובים הליפות. „ובכן, אין להרבות בדיבורים, מה? העבודה ידועה לך יפה, כמדומני? ואשר לשכר — מובטחני כי לא נזקק לבוררות זבל”א, חתחתההה, ומתי תתחילי? הנה, נעשה ונראה.” המנהל התעה את חיוכו המיותר אל תוך שפופרת הטליפון: „כן, כן, אותה גברת אשר אמרתי. מה? ודאי, נערה נאה היא, חתחתהה, והיא כבר בקיאה במקצת בשגעונות שלנו, חתחתהה.”

אך בקומה לצאת עמו אל המדור השלישי השגיחה בלי משים בקשת כתפיו הנפולה, כתפים רפופות מלשאת משא של העזה כלשהי ושגעונות כלשהם.

היא ירבה אל השולחן, אותו שולחן בהיר המנומש בכתמי דיו כחולה, צלקות בטלה בו וחריצי שעמום, ועדיין אותו מלחץ ישן עליו ואותה קלת למכתבים, — ירבה ובדקה בגל התיקים ואמדה עם הצצה ראשונה כי העבודה מועטת להפליא, ולאחר שעה קלה היה מונח לפניו במתוקן כל החומר אשר יידרש לה מהור לעבודתה.

בצאתה החוצה המתינה לה במבוא מכוניתו של המנהל. הוא משך בכתפו והעמיד פנים של משתתה באקראי. „האוכל להסיעך מעט? עלי, עלי. אין זו טרחה כלל, הרי גם עלי לנסוע באותו כיוון. ומה בדעתך לעשות הערב? טרם הרהרת בכך? ושלא תאמרי הן ותילווי עמי לסעודה קלה במלון תבור, מה?”

היה בכך משום נותן טעם למכסת העבודה המבוטלת שבגללה הובהלה למשרד הלזה, אך הענין כולו לא נתחזר עדיין. רגע קט צפה בזכרונה במטושטש דמותה של אשת המנהל, אשה בעלת חוטם ארוך ושיער צבוע אדמדם — וחזרה ונגוזה. בהשיבה על דברי בן־שיחתה הבחינה כי צליל קולה שלה נמוך יותר ורוה יותר מזה שלו; כל דיבור שלו היה מסתיים בנעימה דקה ומתגבתה, נעימה חלודה ועיפה שהלמה את מסכת הקמטים הדקים בצדעיו.

עליצות חסרת לב תקפה עליה בהפרדם, ובהנאה יתירה הרגישה שוב במשב הרוח הצונן בשערה הפרוע. היא החישה צעדיה ומראות הרחוב ניטשטשו לפניו ונהפכו לבליל גוונים גדוש ונטול־אופק, לרשת אחת האופפת את העין ואת האוזן ואת הנפש.

אור, אור, אור שקוף, ארץ מוצקה מתהת ושמים תכולים ממעל, הרגלים הולכות והלב הולך וההרהורים הולכים, והעולם כולו מתום, וצינורות מתוחים לפניך, רצונך תינק מן העבר, רצונך תינק מן ההווה, רק לעתיד אל תפן, שעתידי פירושו אופק, עתיד פירושו דבר שלא בא לעולם, ולכשיבוא יהא בחינת חדש ועליך להוציא מפניו משהו מן הישן, וחבל על כך, חבל. אך בלי משים נתבלט משהו לקראתה מתוך בליל הגוונים המושלם, נזדקר עד להכאיב, ובטרם היה סיפק בידה לצמצם עיניה וליאחו בו כבר חשה בחיורון שפשה בלחייה, ובחולשה שפשטה בקצות איבריה.

טור שיניים נאות הלבין לעומתה.

„לאן את ממרת כל כך בשיער פרוע?”

„הביתה.”

„הביתה? זהו המקום היחיד שאין צורך למהר שמה. אפשר ללכת לאט לאט.” מר וינר

העביר כפו בוחיחות הדעת על ראשה המדובלל.

„מוצא חן בעיניך?” אמרה שושנה ועד שכוהה עליה העמידה בו סנטר של מרדות. „ידעתי

בחוש שאפגוש אותך ופרעתי שערי במתכוין.”

„עד כדי כך? משמע, אין כל הפתעות לפניך, ומה ענין יש בהיים כאלה? וכיון שאת רואה בחוש שמא את יודעת מה עוד צפוי לך היום?“
 ובטרם הספיקה לשקול דבריה אמרה: „רואה אני בחוש כי אפגשך שנית היום.“
 אילו רצה היה יכול להשתמש בשעת כושר זו ולשאל: מתי והיכן, לפי הרגשתך? ולסיים את משחק המלים מתוך שיועידה לשעה פלונית במקום פלוני. אך הוא לא שאל כלום, אלא צחק ופטר עצמו בדברים של מה בכך, ולאחר רגע פנו איש לעברו.
 מכאן ואילך נשתבשו פסיעותיה והיתה מהלכת לאטה ומחמיצה בלא יודעים כל קפנדריה שבדרך לשכונתה. מערבולת הגוונים שמסביב שוב לא נקנתה עוד לעין ולאוזן, שכן מתחת לשמורות נתארגו מראות אחרים, קצתם ממש וקצתם דמיון, ובאוזן עלה הד מלים רחוקות, מקצתן ממש ומקצתן דמיון.

שלוש פעמים ראתה את וינר בחברת רות חברתה, שלוש פעמים ראתה כיצד נושאת זו אליו את עיניה ואת חזה, וכל הווייתה אומרת לפניו שירה אילמת, אותה שירה שהיא ספק מקהלת כוכבים ומזלות ספק כיסוי לאנקת אסיר המבקש לנתק מוסרותיו, שירה שאת מטיחה כנגדה טענת בוסר, כאותו שועל העומד לפני אשכול ענבים מודלה לגובה, שירה שאת מלגלת עליה ומבקשת לפורקה באיזמל לפרקיה ומקנאת בה קנאה עד לקהיות לבב. וכל אימת שראתה שושנה את השנים הללו בצוותא חשה כאילו נסתיימה עונה בתקופות השנה, נסתיימה עונה בחייה, נסתיימה עונה בעולם כולו.

ושוב התחיל גשם מטפטף לסירוגין. היא טרפה בכתפיה ואמרה אל עצמה: באמת, בא החורף! משל כאילו זה עתה נמצאת לה ראייה ניצחת, משל כאילו יש כאן אב-בנין לתוצאות חיים חמורות, משל כאילו חדלו שפתיה את מותקן וחדרי לבה את ההדים החרישים המהלכים שם, וכל כולה ניצבת כאילן זה, נעורה משרידי ניצה וערומה משארית הירקות, ואין לה אלא שרשים סומים היונקים במאפל נים ולא נים.

חורף, חורף, ובבית מעלים אש בתנור הנפט ושופתים עליו קומקום גדול של מים. אמנם אינו דומה תנור צנום זה לאח שאבא מספר עליה, כשהוא מפלג זקנו ומפליג בזכרונות על ימי בחוריו, אותה אח מופלאה הטעונה עצים להבער, אח שאינה מוקד של סתם, אלא מין אלהות של בית, שותף לחיים, סמל להשקפת עולם. אמת ונכון, אך גם תנור הנפט חמוד הוא ונעים, בעמדו בטבור החדר, נוהם נהימה קלה מעין הודית בטן מלאה על האיכול שהוא כשורה, והקומקום אשר עליו מפיח בחלל האויר סילון של קיטור שאין בו כלום מן המפריא ומן המדביר, אך דיו לערפל את הלב עד שהלה רוגע ומפריח מיני געגועים שאין בהם כלום מן ההיולי ומן המתכנף, אלא פטריות של מציאות הן, הפזרות וניזונות בחמימות של בית; את הולמת בפשיטות על סינר של אשת חיק, על גרב מנוקבת, על יד מלטפת הנתקלת בכ מאליה, בלא רעד ובלא להט. ולתמהונך את מוצאת פתאום בקרבך מעין מזווה של סלחנות כוללת: את סולחת לחימוץ השיגרה שמסביב, לאפרורית המבישה של אמא האפופה ריחות מטבח ואין היא מפרפרת ליחלץ מהם, לתיישנות המסכנה של אבא שהשלים עם מעמדו המדולדל ואינו שואף ואינו מוצא לעקור אפילו דירתו מזו השכונה הנידחה, שכולה עניות מנוולת ומי מדמנה ונחיתות של פרברים. ואי את בודדת בסליחות שלך; שותפים לך ילדי השכונה. הם משחקים בהמולה רבה במבוי המקורה שמנגד. מהם מלופפים בלפפות, מהם חשופי-שת ומנעלי סבא ברגליהם. מן הפתחים ומן החלונות מגעגעות האמהות וקוראות להם ליכנס הביתה. ילדים נענים מיד ולא לתר, ילדות מוצאות אמתלה להשהות עצמן קמעה; אפשר והן חשות ביתר שאת את ריחה המיוחד של האדמה שרוותה, והריח מעלה בהן בועות מלים סתומות שיש לאומרן, יש לאומרן ויהי מה; ואפשר שחלוקה של ארעי היא וכל ההבחנה אין לה שחר.

ובבתים מהבילות צלחות ומקישות הכפות, והראדיו משמיע ברמה מנגינה צבאית דשנה. הלון נפתח להצאיו וקול ילדה קורא בצהלה לתוך חלל הרחוב:

„רינה, רינה!“

בחלון מנגד צץ ראש מתולתל נרגש ולועס:

„מה — ה—ה?“

„גם אבא שלך מכה את אמא שלך?“

„לא, עונה הפה הלועס.

„אז למה אבא שלי מכה את אמא שלי?“

הרוח טורפת את המלים הרוננות וממעכת אותן בכתלים ובגדרות.

„מה—ה—ה?“

„אז—למה—אבא—שלי—“

קול תקיף וצרוד עולה מירכתי החדר: „יעל, הכנסי מהר!“ והראש הקטן נקטף בבת אחת מן החלון. הרוח דוחפת בכתף את הרהובות הצרים העומדים למחסום לה, הרוח נושבת ונופחת כחוששת שמא יתרפה מפרשו של עולם, הרוח מרשרשת בסילונות הגשם כאילו נתענפו הללו במיוחד למענה בזו השכונה הריקה מאילנות.

ואחר כך בא הלילה, בשום ורענן, השמים מיטהרים וירח טרי גדול עומד בהם כנדהם למראה המרחבים של תכלת שעליו לעבור בהם יחידי בלא תמרורי דרך. ושוב הולכת שושנה מביתה אל האבטובוס, אלא ששונה הדבר בלילה, לא זה הדרך ולא זו ההליכה; דומה כי הרגלים בועטות בכל מטרה ובוחרות להן דרך עקיפין דווקא, בה תנגפנה, למשל, באבן תלושה החומדת לה לצוק, והעינים אינן משגיחות אלא בדברים שהפריחו את גדרם ופרקו עול תכלית מעליהם, כגון אותו גזע של אילן העומד ביבשונו וועד העיר משמר, כאשר אין לה לעיר זו עתיקות אחרות, ובשעות-היום אי אתה מבחין בו באותו גזע, כי על כן דבר אין לו ולקצב הזמן המתפרט ומתחבט בהילות בין כתלי הבתים, ואילו בלילה הוא נעדר ומטיל להנאתו צל שקוף ופרוע שאין לו תבנית ואין לו דמות.

בתחנת ההמתנה ניצב הקהל בתור ארוך, נערה שאינה ניתנת מנוח לתלתלי ראשה קופצת מעל האבטובוס המתעכב בחריקה של עוית, ומשתאה כביכול לנער העומד בראש התור.

„שלום, מה שלומך?“

„מצוין, משיב הנער בהרחבה.

היא מקמטת את מצחה ומרכינה בקולה: „הגד לי, הן לא חיכית לי, חלילה, ברחוב, כפי

שנדברנו, בשעת הגשם הנורא?“

„בגשם כזה? וכי נטרפה דעתי עלי?“ הוא צוחק בשפתיו, בעיניו, בידיו, רק קולו מתמרד

ומועל בו.

והנערה כבר היא מנענעת לו ראשה ומסתכלת לצדדין. „נו, טוב, אני ממהרת, להתראות.“

„שלום,“ אומר הנער, וקהל האנשים שמאחריו מדחק בו והוא עולה. אך מסתבר כי האבטובוס הזה כבר איננו דרוש לו, והוא מענין את פניו וממלמל ופורץ לשוב ולרדת. שושנה עומדת סמוך אליו בתור, היא נזכרת ומחייכת: הרי זה אותו נער שעמד בצל הסככה בשעת הגשם וגבו אל רפאל!

הרחוב לח, הרחוב מבהיק, מכוניות מהבהבות, אורים ממצמצים בחלונות ראוות, זוגות מהלכים בשתיקה שלאחר אמירה; זוגות עוברים בקול צחוק שלפני אמירה. מחלון בית קאפה יוצאת בתמימות לעולם מנגינת כינור — ומתרסקת מיד אל תקיעות המכוניות ותרועות מוכרי עתונים. גברת קרבה לרגע אל חלון ראוות ומתקינה באספקלריה שלו את תסרוקתה המזהיבה. הלך מגובן ולבוש-בלאים נגש ותופס את מקומה ועומד שעה יתירה כנטוע במסמרים לפני העוגות שבחלון ומיני תרגימה. אותו הלך אפשר ואינו רעב כלל, ועיניו נטויות אל מיני המתיקה רק משום שהוא תולה בהם הזית ילדות שבו על מנעמי חיים וחסד של תפארת. אותה גברת אפשר ומיהרה לפרוש מן החלון לא משום שתסרוקתה מתוקנת כל צרכה, אלא משום שנזכרה בעטיו את שובע השמחות שלה שאינו שובר את הרעב ואין עמו אושר שמור לבעליו. היכן היופי והיכן הצער? שבעים פנים לכאן ושבעים פנים לכאן, והם פתופים ונתוכים זה בזה. עד שאת תרה בשקיקות אחרי זה — וזה בא ומתדפק על דלתך; עוד את נפתלת עמו לדחקו ולפכשו בין כבשי לבך, והנה הציץ הלה עליך מאחורי הקלעים בחן ובחסד וברחמים. ולכך ייקרא חיים, ובשל כך את מתעקשת לגשש בעינים פקוחות דווקא ומתיראת מפני עצימת עינים, אם כי את יודעת נאמנה שאין הבדל, כי שם במרומים, על פסגות העולם, מנשבות רוחות צוננות ואדישות, וכאן למטה — כאן למטה יש רק ציפורת נואלת הטורחת ומתיגעת לשרטט רגע את צלה השקוף על פני סוכך של מנורה...

ואף על פי כן, הנה היא ממהרת, שושנה, ליפגש עם מנהל המשרד שלה, אדם שאין לה ענין בו, אין היא מכבדת אותו אף אינה חסה עליו, ותהא מסבה ומוציאה עמו את שעותיה, יתחייך אליו ואל המלצר ואל מנורות החשמל, תחייך סתם כאילו חוב הוא אשר המין האנושי נושה בה. והמנהל יגחן אליה וישאל: מה רצונך לשתות? ויעמיד פני בטחה של בקי בהוויות העולם, ועם זאת יהא מקרטע בחשאי על כסאו ופוכר את אצבעותיו, והיא, שושנה, תשיב בתנועת ראש: כוסית של משקה פלוני, בבקשה, אף על פי שאין היא טועמת טעם לא במשקה ההוא ולא במשקאות כיוצא בזה. והמנהל יהא מספר לה בערבוביה מעשיות של עסק ומעשיות של בדיחות, והיא תסב פניה אליו ותהא זורה ציצי פרחים כביכול על דרך שיחתו, היינו הברות של אה והו למיניהן, בלא להקשיב כל עיקר, כי בשעת מעשה תהא מהרהרת ברות חברתה, המקשיבה בודאי בכל רמ"ח אבריה לדברי מילולו של מר וינר...

שושנה עלתה על עקביה הגבוהים במדרגות המסעדה של מלון תבור, ועם שהיא עולה תלתה בין שפתיה ועיניה את בת הצחוק הזורחת, זו בת הצחוק שנדרשה להעיד לפני כל באי הבית הזה, עד שיעלו בסברה כי היא, שושנה, הולכת הפעם אלי גדלות של חיים, אלי סוד של עלילת נשים, אל מסיבה נכבדת הרת עולמה הפרטי. ובעברה בין המסובים נענעה ראשה מרחוק אל המנהל שקם לקראתה מעם השולחן הסמוך לחלון.

„מה רצונך לשתות?“ שאל בגחנו אליה, העמיד פני בטחה של בקי בהוויות העולם, ועם זאת היה מקרטע על כסאו ופוכר את אצבעותיו.

והיא השיבה בתנועת ראש: „כוסית של משקה פלוני, בבקשה.“ ומיד התחיל מספר לה על המשלחת המסחרית המתעתדת לבוא מסקנדינביה ארצה, ושושנה כבר זקפה את גבות עיניה וזימנה עצמה לגלגל לפניו באה ראשון של פליאה, אלא שהוא הפסיק פתאום והעיר אגב לגימה: „גם אשתי תבוא לכאן הערב. בן-לוויה יש לה, והיא אומרת עליו כי קרוב הוא למשפחתה, אינני יודע, על כל פנים בריה מאוסה הוא. כשהוא מצטרף אלינו הריני מסתלק בלא אמתלאות יתירות, ואף על פי כן אין הוא נרמו כלל. קרוב שכזה! לדעתי, דומה הוא לקוף.“

הנה כי כן, שושנה, הנה משום מה הוזמנת הערב לכאן, ומשום כך ודאי זכית לזמן-מה בסרח העודף של העבודה במשרד. ואת השתדלי-נא לבל תיבול בת צחוק וצוארך לא ילבש עליבה; העמיד פנים כאילו אין את מבינה ולא כלום, כאילו לא איכפת לך כלום, וצחקי-צחקי בעיניך, בשפתיך, בידיך, כאותו נער שראית לפני שעה קלה בתחנת ההמתנה, ואך מן האבטובוס אל תרדי, סעי הלאה, הלאה.

וכבר הם נכנסים בפתח, אותה אשה חוטמנית ששערה צבוע אדמדם, ועמה בן-לוויהתה הדומה בכל למר וינר; כמוהו גם הוא שלושה כתמי לבנונית מבהיקים בו: חלבוני עינים, טורי שיניים, ומטפחת קטנה הסמוכה לדש המעיל.

„הביטי, האין הוא דומה לקוף?“ נחפו המנהל להטיל בליסטרה שלו.

„אינני רואה מכאן את פניו,“ אומרת שושנה וקולה צרוד.

שקט, שקט, שושנה, הנה חריטך השחור על ירך, פני אליו ופשפשי במה שאין בו, הנה הכוסית לפניך וגבעולה דק וארוך ותוכלי לחבקו באצבעותיך להסתיר את הצמרמורת שבהן; אף טיפות אחדות של משקה נותרו לך ודיין להפשיל בגללך את הראש לאחור ולתרץ בהן את הפיקה שבגרוןך; ועוד כמה וכמה עשייות נאות לפניך לעשותן עתה ולמלא בהן את הנצח המשתרע בין רגע למשנהו.

שושנה מחשה, ומר וינר אינו אומר מאומה. אפשר והוא בוש להודות כאן בהיכרות זו. אפשר ומורא בת לוותו עליו, אפשר ונקוט בעיניו כי נתפס בקלקלתו במעמדה של שושנה, ואף מפלט לא נמצא לו, בחריט, בגבעול של כוסית, בטיפין של משקה. וקשה לרחם עליו, שכן הרחמנות תהא בחינת גלימה של ילדות על כתפיו הרחבות. האשה הלזו מסתכלת בו כאילו מקנת כספה הוא. אגב, מה פרנסה יש לו למר וינר? זאת הפעם הראשונה העלתה שושנה על דעתה כי גם הוא זקוק למקור של פרנסה. מאז ראתה אותו לראשונה היה בעיניה כבן לאותו גזע אנשים אשר החיים ניתנים להם חינם, וכתונת פסים דבוקה לעורם גם בשממות ארץ של חלוצים ולשי-בחומר ומפקיעי תלמים באדמה.

מר וינר ובת לוזיתו מסבים אל שולחן אחר. האשה משקיפה משם על בעלה, בעלה סוקר את מר וינר, הלה מסתכל בשושנה, וזו תולה עיניה במברשת המועמת. העינים צועקות משולחן אל שולחן, וקולן הולך מסוף האולם ועד סופו. מר וינר הטיל מרפקיו על שולחנו, והאשה נוגעת כשרוולו נגיעת ארעי, ולא כלום, אין נשימתה נכלאת, אין אישונה מתרחבים ואין בית-חזה מתרעד. כנגד זה מתרעש בעלה וגוחן אל שושנה; לפתע פתאום חזר ונזכר את גירסת ההשאה וההדחה שנשתכחה הימנו, והוא נהפך כולו לאיל-אהבים שנודמנה לו „בחורה בטרם קיץ”: זה היטוי הראש, זה מתק השפתים, ואלה הבהובי העינים. רק הרגלים אינן נשמעות, ובקומו לרקד עמה הן נעקשות ונתקלות זו בזו ומזימות את התמורה שלמראית עין.

והערב ארוך והפה מבקש שיינתן לו רפיון מן הדיבור ומן הצחוק — ואינו מוצא, ואין תקוה כי מר וינר יקום פתאום ויאחו בזרועה, לא כדרך פודה ומציל, אלא סתם ככה, בפשיטות, כאילו אין כאן באולם אלא הם שניהם בלבד, והיא תעבור עמו כחוגגת בין השולחנות הללו, בין המנורות והאושפיון והמלצרים, ובצאתם החוצה יחדש לה שוב את „הפכים הקטנים” שבעולם הזה, כגון שמים וים וכוכבים, והיא תהא מהלכת בצדו והולכת...

היא הולכת לבדה במבואות השכונה. היא ביקשה מאת המנהל כי יסיע אותה עד לקצה הכביש בלבד, כי על כן, אמרה אל נפשה, רוצה היא למהר וליפרד הימנו; לא כי, אמרה לה נפשה, את סולדת בקרבך שמא יראה את שכונתך ואת בית מגוריך. המנהל לא טען כנגדה, אלא הודה לה מתוך פיזור הנפש על „הערב הנעים”, השהה רגע את המכונית ופנסיה פרשו לרגלי הנערה טפיטן של אורה, והיא הפסיעה בו נכחה בלי להסב פניה אפילו פעם אחת. אחר כך עטפה אותה חשכת השכונה, והלילה היה מונה לפניה דלי-דלות שלו: אסימוני רחשים וריחות וצללים. השעה היתה מאוחרת. השכונה היתה ריקה מאדם, הפנס הגלמוד שמרחוק נשבה בין גושי אפלה ונואש מאורתו, וחתולים היו משוטטים מחצר אל חצר ומשוויים מסטריין של רמייה לעסקי דרך ארץ שלהם.

שני צללים חשודים זעים במבוי חשוך. שושנה אינה מפחדת. מרצפת לו היתה כאן היתה מנקשת להם בעקביה הגבוהים נקישות נקישות, קצובות וברורות, אלא שהסימטה עדיין היא עשויה חול ופסיעותיך מתבלעות בו, ולא עוד שעליך לדלג דילוגים נלעגים מחמת השלוליות והרפש וגלי האשפה. שושנה מצמצמת עיניה ונדמה לה כי היא מבחינה בין הצללים דמות רחבה ומגושמת.

היא קוראת בקול: „רפאל?”

תחילה הוטחה בפניה שתיקה אוושנית, ואחר כך עונה משם קול כבוש מתוך מורת רוח:

„מה יש, שושנה?”

„לא כלום. ליל מנוחה.”

שוב יצא העלוב לשחק במעשי איסור ועבריינות, כתינוק המשחק במחבואים. בן כמה הוא בעל הנאה זה? בן שלושים וארבע, שלושים וחמש, לערך; יש בו כדי להרוס קיר בסמכו עליו את כתפו, ואליה, אל שושנה, הוא נושא עינים של פושט יד, של מוכה ותוהה, עינים מטלילות כביכול; בדבר עמה יישמט לו סנטרו מרוב מכאוב של מסכנות, וכל חישוקי האלם שבו חורקים ומתפקקים עד שהוא מטעים אף לה אחד מששים מאותה מצוקה ממאירה עד לאין הכיל. רפאל בן עירה של שושנה הוא, כלומר — בן עיירתו של אביה, ועד היום אין אביה סולח לה לארץ ישראל על שקיבלה וקלטה גם את יוצא חלציו של אברם-ברוך השיכור, אותו בריון בנו של בריון שהיה עוסק בשעתו בסחר בהמות ובמעשי הברחה ובגניבת גבולין, והיה מפורסם בציבור במעשים טובים שלו, בתעלולי בדחנות וב„פנינים” של עס-ארצות; ואין מסתבר לו לאביה כיצד נתגלגל התכשיט של אברם-ברוך לכאן, כיצד עמד במבחן המשרדים שבגולה הממונים על העלייה, וכיצד מלאו לבו ולא חשש להביא לכאן את ריחו, ריח עטרן וטריפות וגויות, ולהפיצו בארץ הכותל המערבי ומערת המכפלה וקבר הארץ הקדוש. ושושנה מחייכת: כמה משונה היא ידידות זו שבינה לבין רפאל, מעין תמונה של „והיה באחרית הימים”. ואם חלומות הוא חולם, — דבר שאין הדעת סובלתו, כי איכה יחדור החלום לתוך עשת הגשמיות הלזו? — ודאי שהוא רואה אותה, את שושנה, והנה היא יורדת מלמעלה ונחה על כף ידו, כפרפר צבעונין שגפיו מרטיטים, והוא מאהיל עליה בכפו השניה ומשיב עליה את הבל פיו

(המהול ריח עראק וכבב!) לבל יבולע לה מחמת רוח מצויה או צינת לילה או מקור של ינשוף בעולם...

שושנה נגשת אל פתח ביתה. היא מגרדת בשקידה את סוליות געליה במדרגה האחת המוליכה למרפסת הקודרת. המרפסת עשויה לווחים ושולחן מעוקם עומד בה וספסל רעוע סמוך אליו. מדפנות המרפסת הנמוכים עולים אל תיתורת הגג חוטי ברזל שנועדו לשמש את הצמחים הטפסנים; הצמחים לא נשתלו מעולם והחוטים דומים כמיתרי עוגב רפויים, וביניהם ערוכה מערכת סמרטוטים רטובים ומתעפשים. הבית שרוי באפלה. שושנה פונה אל הדלת על בהונות רגליה, אך אותה שעה צצה הגולגולת המשונה מעל למעקה המרפסת, מבחוץ, ומשעינה סנטרה על אחד הבלאים הרטובים.

„גו, יפה היה שם בעיר?” שואל רפאל בלחישה.

שושנה חוזרת ונגשת אל דופן המעקה ומשבצת ראשה וכתפיה בין שני חוטי ברזל.
„למה אתה מתחבר שוב עם הללו?”

„אינני יודע.”

„אינך יודע?”

„לא.” ומיד הוא מוסיף כמשתאה: „אינני רוצה לחיות.”

„מה?”

הוא מחריש, פוסח בסמוי מרגל על רגל והבוץ נרפס ונבוס תחתיו כעיסה רכה.

„לך, אתה מדבר כילד קטן.”

הגולגולת מגביהה סנטרה מעל הסמרטוט ושואלת בסקרנות: „ויש ילדים קטנים שאינם רוצים לחיות?”

שושנה מהרהרת רגע. „אינני יודעת.”

רפאל אינו מאמין למשמע אזניו. „את לא יודעת? ובית הספר שלמדת בו, וספרים שאת קוראת בהם?”

„ספרים?” אומרת שושנה אמירה כעטישה, וכדי לעקור מלבו צל גדול היא מעלה לו פסוק שנזדמן לה בספר באחד הימים: „הספרים נעשים כדי לחפש ולא למצוא בהם.”

רפאל מנענע בראשו, עוצם עיניו למחצה ומגרס בכבידות.

„גו, כן, העיקר — שהתחלת שוב לעבוד.”

„כן, התחלתי, ונדמה לי שכבר גמרתי.”

„מה פירוש?”

„כך, הוא איננו צריך לי.”

„מה פירוש? הלא אמרת שהזמין אותך למשרד?”

„הוא הזמין אותי, אבל לצורך אחר לגמרי.”

„לצורך אחר?”

„כן, לא לשם עבודה במשרד.”

„מה? ברנש כמותו? זה הפרעוש, זה האדם שכולו דייסה, זו החררה של גללים?”

ורפאל משלשל לו בחלל האויר שלשלת של מלי גידופין משולבת עברית וערבית ואידיש.

שושנה לא כיהתה בו, אלא חזרה ולחשה: „אין הוא צריך לי עוד.”

„כן, כך אתם תמיד...”

„אתם? מי זה אתם?”

רפאל הרתיע מלפניה. „אתם... כלומר, מה זה? אחד בא ועושה ככל אשר יעלה על דעתו,

אחד כזה שהוא פגירה במכנסים, ואת? את הולכת לך הביתה, ליל מנוחה, ולא כלום? מה זה?

אחד עושה והשני מקבל עליו, ולא כלום? למחות את הפה, ושקט-שקט?”

„ששש, שקט” לוחשת שושנה ונותנת אצבעה על פיה.

רפאל נאחז בידיו בדפנות המרפסת כמתעתד לעוקרם ממקומם, וזוקף בשושנה את חטמו

העבה. „רוצה את שאלך ואעשה בו מעשה?”

„מה, מה? איזה מעשה?”

„כך, מעשה קטן שבקטנים, כדי שידע, רק כדי שידע.”

„לך, אתה מדבר שטויות. אני הולכת לישון.“

„חכי עוד רגע.“

„למה אחכה?“

שוב הוא עוצם עיניו ומגרס משהו בחשאי. „מה עשה? הוא שלח ידו אליך?“
 „הוא ואשתו עורכים מלחמה ביניהם, אתה מבין? וכדי לנצח במלחמה נמלך והשתמש בי...“
 „והוא שלח ידו אליך?“

„נו, זה לא חשוב... שמע: אני נכנסת הביתה, וגם אתה לך לישון.“

„לישון? אינני רוצה לישון, מה יצא לי אם אישן?“

שושנה מגחכת בחשאי. „תישן ותחלום חלומות.“

הוא מביט עליה בתמיהה. „בשביל זה צריך לשכב לישון? חלומות אני עושה לי בעצמי.“
 „באמת? איזה מין חלומות?“

„כל מיני דברים.“

„למשל?“

„למשל, למשל... אה, לא כדאי לדבר.“

„ספר, ספר, אני רוצה לשמוע.“

„למשל... למשל, שאני הולך ברחוב, ויש הרבה אנשים ברחוב, ואני רואה צרור מונח על הכביש, צרור קטנטן כזה עטוף במטפחת ואני מתכופף להרימו ואיני יכול, אני מושך בשתי ידי ואיני יכול, אני מנסה בשיני ובכל עצמותי ואיני יכול, ואני רואה כי, ברוך השם, אין לי כוח וכל האנשים עומדים סביב ורואים כי באמת זה נכון: אין לו כוח לרפאל... נו, שטויות! את לכי שכבי לישון, ואני אלך לי...“

הוא מתעק מן המרפסת ומסתלק והולך לו בלא אמירת שלום, ומבין שני חוטי הברזל משקיפה עליו שושנה בלכתו והיא עיפה ומלאה תנומה: אפשר וישוב אל המארב שבמבוי החשוך ויאריך רוחו עד שתזדמן לו אשה המאחרת בלילה ויחטוף את חריטה מידה, ומצא בו מסרק החושש את שיניו, ממחטה מכותמת כתמי צבע של שפתיים, וחיי פרוטות במזומנים; אפשר ויעמוד שם בקרן זוית ויחלום חלומות על תשישות מופלאה שתבואנו, עד כי יקוץ בהם והלך ופרץ דוכן של גאווה ושדד תריסר קופסאות סיגריות; ואולי יעמוד ויגביה פניו כלפי הירח המאחר לצאת ויהא כופה את גופו, זה הסדן האדיר, עד שהלזו יענה אחריו בעל כרחו ויאמר שאיננו רוצה לחיות.

ועדיין היא הולכת שושנה אל משרדה. יום יום היא באה אל שולחנה, עומדת רגע ומתקינה את צוארון חולצתה, מעתיקה את גל התיקים הורודים מימין לשמאל, ואת המלחץ — משמאל לימין, מתוך טינה קלה על עקשנותה של אותה תימנית אשר זה כמה וכמה חדשים שהיא מכבדת בבקרים את המשרד ועדיין היא משבשת את מערכת הכלים. אל המנהל אין היא נקראת כלל, ובפגשו בה בהיסח הדעת הריהו נותן אצבעו בפי כותנתו, מטלטל סנטרו ומעקם את פיהו, כאילו זה עתה הקנוהו דבר שלא בא לעולם. הפקידים אינם משגיחים בה כמעט, לא הקרח הממונה על פנקסי החשבונות, המפסיק מדי פעם ממלאכתו וזוקף עיני הרהורים, ספק מצרף צירופי ספרות ספק מצותת להמון מעיו; לא אותו בחור שעפרון רכוב לו על אזנו בדרך נס, והוא חותם את שמו בכל אשר ימצא, כי על כן חתימת ידו יפה להפליא; ולא אותה אשה בעלת משקפים שבת-שחיה אומרים זיעה בין בקיץ ובין בחורף, שמלתה התחתונה מציצה למטה וישיבתה על הכיסא בפישוק ברכים. רק אותו לבלר צעיר שבמדור הראשון מעמיד פנים של פליאה מדי בואה, כאילו הוא כבר מזמן עצמו לאותה שעה חצופה בה יוכל לשוב וללבוש חשיבות ולשאול את שושנה בקול של ריחוק מעמד ונפש:

„מה בקשתך, גברתי?“

ובשובה מן המשרד מקבילה אמה את פניה בשאלה הנצחית שאינה טעונה תשובה: למה זה איחרת היום כל כך? ומיד היא מתחילה טורחת על שושנה ועורכת לה סעודתה בחיפזון, והאח הקטן שאצבעותיו מלוכלכות בדיו נושא עיניו ממחברת שיעוריו, צופה ברב ענין במולג העולה ויורד בכפה של אחותו, ומספר דרך אגב כי יואל חברו יש לו חגורה חדשה ובה קרס מיוחד

לפגיון, וכל בחור הנהיר בכבודו מן הראוי שתהא לו הגורה מעין זו; ואבא מתהלך בחדר אנה ואנה ומטיל לצדדין מבטי קפידה, קפידה של סתם, על הליכות עולם, על הדור הצעיר בימינו, על מיני סדרים אלה שבארץ, ועל — אֵי אֵי, לפנים בישראל!

ובערב היא יוצאת מן הבית ופניה העירה, נוטה מרחוב לרחוב ומפסיעה פסיעות בטוחות ביותר, לבל יחשבו חלילה הבריות כי הליכה זו כולה פנאי שבזמן ופנאי במקום ותכלית אין לה, שלא כדרך הזוגות המהלכים כבולמים את רגליהם, כאילו הליכה של סתם היא בלא מטרה ברורה. ואפשר לשוטט ככה בלא לצפות לכלום ובלא לתמוה על כלום, לא על שני הספרים הללו שאינם רוצים לסיים את יומם, ועדיין הם מדברים אחד בפה ואחד ביד; לא על המשורר הלזה, בעל הבלורית, שמובטח לו כי כוסית אחת של יי"ש עדות היא לנפש זעיר-בורגנית, ואילו שלוש כוסיות סימן הן לבוהימה; ולא על אותו עולה חדש שקאסקט מהוה על ראשו ובגדיו מקומטים, ועדיין הוא מהלך בזהירות כאילו אינו מאמין לזו האדמה שהוא דורך עליה; בלא לתמוה על אותה גברת שאינה מודה בזקנותה, והיא נכנסת לבית קפה בזקיפת כתפים, כאילו שובל ארוך של שיראין נמשך אחריה; ולא על שני הנערים הללו שאינם מודים בצעירותם ואינם יודעים כלל עד מה צעירים הם; בלא לתמוה אפילו על מר וינר המזדקר פתאום לעומתך, הוא ושלוש כתמי הלבנונית שלו.

„זה לי ימים שאני מבקש אותך.“

„כן?“

„למן אותו ערב במלון תבור.“

„כן?“

„היית יפה מאד אותו ערב.“

„לפיכך לא אמרת לי שלום, כנראה. או אולי חושש היית מפני בת-לוויתך?“

„ושמא חושש הייתי מפני בן-לוויתך?“

וכי מה היא קפיצת דרך זו, כבר אנו עומדים במערכה ומתנצצים זה עם זה? וכל אותן עלייות מפעילות משלב אל שלב, כל אותם מעברים וגישורים ודילוגים שיש עמהם נפש צומחת וסילוק מקום וזמן, כל אותם משחקי היטויים וכיסויים וגילויים — היכן הם?
„נחדל מזה.“

„את שוכחת שהחיים קצרים מאד.“

אֵי, הקשיבו, הקשיבו-נא לגרה גרורה זו! וכי איפה הן המלים המדומדמות ששרף ריחני של בראשית בודף מהן? ובקול היא אומרת: „כן, אבל אתה זוכר זאת, ברוך השם.“
„אדם מחפש ומחפש — עד מתי?“ היא לא השיבה דבר.

„ואת — כלום אין את מחפשת?“

„מה אתה רוצה לטנויע: תשובה של אמת או תשובה של שקר?“

„אין צורך בתשובה עוד. כבר השיבות על השאלה.“

היא כבשה את ראשה בקרקע ונשכה את שפתה.

„הן לא ייתכן שאדם יהא מחפש תמיד. פעם עליו גם למצוא, לא כן?“

„אינני יודעת.“

„ואני מבקש אותך זה ימים.“

„סלח, לא ידעתי.“

„חדלת, כנראה, לראות בחוש.“

„אפשר.“

אפשר, וכן אפשר להלך בצדו בלא לשאת אליו עינים גדולות כאילו היה כל גופך תלוי בהן; אפשר לדבר על דא ועל הא, על מעשים שאין לך נגיעה בהם ועל מאורעות שאין לך שליטה עליהם, ואפשר למצוא ולהעלות בת צחוק שיש בה קלסה משהו ותוחלת סקרנית — ותו לא. והוא מנחה אותך בזהירות, ואי את מבחינה אם יש בדעתו לטעות מן הרחובות ההומים מאדום, או שהוא נוטה דווקא לרחוב שהצפיפות מרובה בו. הכל פשוט בתכלית הפשטות, גם כשאת מוצאת עצמך במבוא דירתו הקטנה שבקומה השניה, ואי את תוהה על עצמך לדעת כיצד קרה הדבר שעלית אחריו במדרגות ורגליך לא כשלו בעלותן, והעין מוצאת לה שהות להבחין

בדברים ובצל דברים, ואת רואה בלא קורטוב של נוחם כי החלון אינו נשקף על אילן שפארותיו פרוצות כשער אשה שוקקת, אלא על עץ באננה בודד שטרפיו הארוכים חלודים בשוליהם; ואין כאן אורלוגין שיהא מתקתק לסירוגין ארוכים וזורק את הרגע כצורר אבן לתוך באר עמוקה וממתין להדה, אלא שעון מעורר הוא העומד על גבי השידה ומונה את רגעיו מתוך בטחון בעל-ביתי בחשבונו של עולם; ואין כאן עששית שובבה העוסקת בתעוועי יצירה על גבי הכותל, כי אם מנורה מצויצת הצופה על סביבותיה בגניבה כסרסורת לדבר עבירה. ואי את תוהה לדעת כיצד קרה הדבר שגבר זה אשר בצדך אין דבר מגיה אותו מבפנים, אין שביב נמוג בעינו כאילו היה חוזה את חזון אחריתו, אין חיורון סהרורי פושה לפתע ברקותיו ואין שפתיו קפוצות כאילו שאגה הוא כולא בהן...

וזוהי החיננה הגדולה של החיים, זוהי החיננה שבעבורה מתעטר לבבך בכל עיטוריו, ואת מטאטאת מחדריו וזכרונות של צער והזיות יקרות גם יחד, בכלל זה גם זכר האשה החוטמנית ששערה צבוע אדמדם, וזכר רות החברה החושבת בודאי כי נתחרשה ונסתמאה באשר אינה שומעת עוד את פעמיו של זה האיש ואינה רואה עוד את דמותו מתחת לחלונה? ואת עומדת אל מול העולם הסתום הזה, ואין לך תפיסה בו, ואין לך גם פחד ממנו, אך דבר אחד את יודעת: עולם זה מצמיא מאד, כים הגדול אשר הלך מתעלף גותן לשתות הימנו. ומי הוא זה שהעלה לראשונה, מתוך פה מוריר ובדיאות לב, כי יש כאן נצחון ותבוסה? ואת נחרדת פתאום: שמא אני הנוצחת דווקא, ואם כן — מה השתכרתי? ואת חושבת פתאום: מי הוא שפסק לראשונה כי החיים קצרים? אם אלה הם החיים — הלא ארוכים הם עד לאין שיעור, וממילא מתיישב הדבר בשלמה יקום אדם יום אחד ואמר: אינני רוצה לחיות... ורתת נכנס בך ואת מתחילה מחפשת כמוכת-קדחת, מחפשת בתוכך ומחוצה לך, שמא לקותא היא בך ובקרני המישוש שלך, ובשל לקותא זו נתעלם ממך סוד התפארת הגדולה, משהו טמיר שהוא עיקר העיקרים, ולאחר שנואשת מכל וכל ואת קרובה לכילוי נשמה, ואת מסמיקה כי תרגישי שדמעות עולות בעיניך, דמעות-סכלות וחוסר אונים, — אזי את אומרת במפתיע, בקול ניהר ומתרוסק:

„ראה זה, בהרת כהה יש לך כאן על הירך!“

והאיש שבצדך מרעיד את עורו כסוס אשר זבוב יטרידנו ביום שרב, ומנהם בעצלתיים:

„מה? בהרת?“

כן, בהרת בלבד, אלא שבהרת קטנה זו רוצה כי יתנו את הדעת עליה ורק עליה. וכל קושיות הכלל ושאלות היחיד נאלמות לפניה, הזכרונות ומוסר הכליות, הלוחות ושברי הלוחות, התורות והכללים והגדרים — כולם מיטשטשים ונשכחים, אין לך בעולמך אלא בהרת כהה שעל הירך, וכבר אין את מתביישת בדמעות עיניך, שהן מצעפות בדוק ספירי-כחלחל את המנורה, את השעון המעורר ואת עץ הבאננה, ואת משמיעה לעצמך רנן דמום: אני מאושרת, אני מאושרת! ומאה אספקלריות מאירות לעומתך ובהן מאה בבואות שלך, וכל אחת מהן שונה מחברתה, ונדמה לך שכל אחת מן הבבואות הללו נכונה לצאת אל גפי מרומי קרת באין כל עליה אלא חלוק של משי בלבד, ונדמה לך שאת נכונה לרדת הימה ולהלך על פני המים ברחף-רחפתיים עד אל אותו מקום שהרקייע נושק שם לאדמה. וההילולה מתחוגגת באולמי לבבך, באורים ואישות, במלוא הרעש של סימפונות ומיתרים, ואת יודעת — ואינך רוצה לדעת — כי בחשכת תחתיות כבר זוחלת תולעת סומאת, והיא מטה ראשה אילך ואילך, ותרה לה מקום בסומכות הבנין שלך לפתוח בו במלאכת הריקוב...

ואחר כך היא הולכת הביתה, והלילה שוב אינו מכיר בה; הוא מסתכל בעינים קמות ושואל: מי הנכריה הלזו שדורכת בנתיבי? בתי השכונה עומדים צפופים כסיעה של קרובים עניים על פתחו של אָבֵל, ושושנה מהלכת וראשה כבוש בקרקע, אין היא מנפנת עוד בחריטה מעשה קונדס ואינה מבקשת לנקש נקישות בעקביה; רוצה היא לחמוק למרפסת וליכנס באין רואה הביתה; מתפללת היא על מקהלת הנוחרים בחדרים שלא תיפגם ולא תיפסק; חולמת היא על השמיכה בה תתעטף ותתכרבל, ותהא דומה על עצמה כנתונה שוב בשפיר ושליה, כאילו טרם יצאה לאור העולם, כאילו עתידה היא להתחיל הכל מבראשית, ותהא נושמת-נושמת אל

תוך הכר, כאילו גם זה מעשה שבגניבה הוא. והבוקר שלמחרת לכאורה בוקר שכיח הוא, אך בתתך עיניך בעולם והנה הוא דומה לחוף ים שלאחר גיאות: כולו שיחין ונעיצין ופסולת רבה בהם, גרוטאות וצדפים ופקעיות של אצה. יום הולך ויום בא ודבר לא יארע, רק בזוטו של עולם זה, בירכתיים, מקישה מצילה קטנה, וקולה אינו נשמע אלא באזניך את, והמצילה חוזרת בלי הרף על מלים מספר: ביום פלוני בשעה חמש! כי כה אמר מר וינר בהפרדם אותו לילה: תבואי אלי ביום פלוני בשעה חמש ומזוודה קטנה עמך וניסע לבלות לילה באחת המושבות הסמוכות. בפשטות דיבר את דברו, בעודו מגיע את הגפרור אל קצה הסיגריה שבפיו, ושושנה לא ערערה על דבריו ולא מיחתה על זחיחות תפלה זו של הסיגריה, ובטרם מצאה את לבה לתהות על הענין ולמנות מספר לימים והנה היא יושבת באבטובוס, ידיה בחיקה ובמזוודה שלרגליה צרורים חפצים אחדים, בכלל זה סבון ריחני שקנתה במיוחד וכלי לבן של משי אשר הוציאה עליהם את המשכורת האחרונה שקיבלה במשרד כתום מכסת עבודתה הזמנית. בבית אמרה כי הולכת היא אל רות כדי לנסוע עמה למושבה לטיול של יום אחד, לבקר אצל אביבה רעותה המשותפת מימות בית הספר; כך אמרה ולא עפעפה בעיניה, אמרה ולא ליקקה שפתיה, ואמה היתה מנפחת אותה שעה את הפרימוס ולא הפכה ראשה אליה, אלא העירה כי מוטב לה שתלבש את הפקס התרוג לבל תאחזנה צינה בדרך. והאבטובוס מסיע אותה את שושנה עד למקום סמוך אל משרדה לשעבר, שם היא יורדת להמתין לאבטובוס אחר שיסיענה עד לקרן הרחוב אשר מר וינר גר שם. והיא עומדת בסוגר התור ומשקיפה בשויון רוח על הבית הגדול אשר משרדה שוכן בתוכו. ביום שסיימה את עבודתה נעדר המנהל „באקראי“ מן המשרד, ואת שיחת הסיום נטל על עצמו בעל הפנקסים, והיה מכעע ומבהיק את זוגיות משקפיו, והאחרים העמידו פנים כאילו נעלם מהם כל הענין ואינם יודעים כי פרידה יש כאן, ורק הלבנר הצעיר שבחדר ההמתנה הסמיק בצאתה, פתח לפניה את דלת החוץ וליווה אותה עד לגרם המעלות. היא מהרהרת בדברים כאילו ממרחקים, והיא מהרהרת במנהל ואשתו שחזרו ונתפייסו, והערב הם מתעתדים לצאת לשווייץ. ודאי יגורו שם במלון נאה על שפת אגם, הוא יתגלח פעמיים ביום והיא תחליף שמלותיה שלוש ליום, ושניהם יהיו טורחים בשארית כוחם לרדות דבש מתוכם, דבש של אמרים ומבטים ומסירות נפש; הבעל ימליץ בשעת סעודה על זום של כמהים, והרעיה תחדש לו את כינויי החיבה מלשעבר, ואחר יצאו לטייל שלובי זרוע ויהנו זה את זה בנופי הרים וביפיות השקיעה, אחר ישבו בצוותא באולם הנופש של המלון ויעלעלו בכתבי-עת מצוירים המלאים מדועות צבעונין על מנות של אושר ארוזות בחפיסות ובצנצנות, והן שוות לכל נפש, וכדי לזכות בהן אי אתה צריך אלא כסף, כסף בלבד; ובלילה, בטרם יפרשו אל חדרם, תזכיר הרעיה לבעלה בסבר של דאגה לבל ישכח להזמין לעצמו את חמת-החמין, ואחר יהיו מוטלים זה בצד זה עיפים על לא דבר, ויהיו שואלים את עצמם אם אמנם הצליחו לטוח בטיח כמה מבקיעי חייהם, ויהיו מסתכלים בחשיכה בוילאות הכבדים שעל גבי החלונות ובפיפים הזועים עליהם (מלון של שווייץ חזקה עליו שיש לו פיפים בוילאות חלוניו!), והאיש ישאל פתאום: את ישינה? והאשה תתנער ותאמר: לא, אינני ישינה, ואתה למה אינך ישן? והוא ישיב: שתיתי, כנראה, יותר מדי מן היין הלבן. והיא תחשוב בלבה: מה איכפת לי אם שתיתי יותר מדי מן היין הלבן? ובקול רך ואמהי תאמר: הזהרתי אותך, אתה שוכח כי עברו הימים ההם... והוא יהרהר בלבו: כן, עברו הימים ההם, אך מה עיקר כאן — מורא הימים שעברו, או מורא הימים הבאים? ויהא שוהה, ומהסס להושיט ידו אליה בחושך, גזירה שמא תדחנה מעליה; והיא תהא שוהה ומהססת, התהפוך גבה אליו או שמא תעלה אור במנורת השולחן ותקרא בספר המוכן עמה סיפור אהבה ומוראים. וכל אותה שעה יעמוד למראשותיהם צל שחור וינענע ראשו לכל ניד של שקר בגופם ובנפשם...

שושנה משתדלת לזכור מה שיחה שוחח עמה מר וינר בחדרו — ואינה יכולה. אין היא זוכרת אלא פקודה זו שפקד עליה: תבואי ביום פלוני בשעה חמש. מזור הדבר: שיחותיה עם רפאל, למשל, חרותות בזכרונה, ואפילו החלומות שלו זכורים לה יפה. הרי הוא חולם חלומות, בנו של אברהם-ברוך! ואילו מר וינר — כלום הוא חולם חלום לפרקים, או שמא אין לו צורך בכגון זה, שמא עשוי כל עולמו כולו פתרוני פתרונים?

אותו לילה כשחזרה מדירתו של מר וינר פגשה את רפאל והעמידה פנים כאילו אינה

רואה אותו. תחילה היה חוכך בדעתו, אחר הלך בעקבותיה והדביקה ליד מרפסת ביתה. ביקשה להקדים את פתחון פיו ואמרה: „שוב נשמעו אמש צעקות בבית ההילולה שלכם.“

„צעקות?“

„כן. מישוהו צעק שם — נורא.“

„ודאי כאב לו. מי שכואב צועק.“

„ואתה צועק לפעמים?“

„אני? אה, זה לא חשוב.“

„מה פירוש לא חשוב? אתה צועק לפעמים?“

„כן, אבל לא שומעים.“

„וכי כואב לך משהו לפעמים?“

„כואב, כשאני רוצה משהו.“

„ומה אתה רוצה?“

„אה, שטויות!“

„אולי מוטב שלא לרצות כלום?“

„זה טוב יותר?“

„אינני יודעת.“

„לא לרצות? אז מה? אז אני, למשל, מה אעשה? לא אבוא הנה, לא אחכה לך, לא אדע כל מיני דברים עליך?“

„שושנה מתרעשת ומפסעת פסיעה נוספת לעברו. „מה? איזה דברים, למשל?“

„למשל, הנה עברת עכשיו על ידי ולא ראית אותי.“

„אה, ודאי הרהרתי במיני דברים...“

„את תמיד מהרהרת במיני דברים, ובכל זאת...“

„שושנה החרישה רגע וביקשה להטות את שיחתה. „אתה יודע, רפאל, בעוד יומיים מסתיימת העבודה שלי.“

„תחדלי לעבוד?“

„כן.“

„ולא תלכי עוד בבוקר אל האבטובוס בשעה שמונה פחות עשרים?“

„וכי למה אלך?“

„אותו...אותו... הוא פיטר אותך?“

„כן.“

„לגמרי?“

„כן.“

„אם כן... אם כן... הרי תהיי זקוקה לכסף?“

„מה?“

„אין דבר... קחי. הנה עשרה שילינגים, שנים עשר שילינגים... קחי.“

„לא, לא, רפאל.“

„את צריכה ללכת לקולנוע... את צריכה לקנות לך משהו...“

„תודה, רפאל, תודה, לא אקח.“

רפאל החריש, והיא חייכה בדי עמל: „עכשיו אתה צועק בודאי, רפאל? אל תצעק, אם אתה תצעק אצעק גם אנכי ואז יתעורר אבא שלי...“

„אבא שלך?“ פניו של רפאל לבשו פתאום ערמומית מפתיעה; הוא קרץ באחת מעיניו ושיינה מקולו: „התכשיט של אברם ברוך מה הוא עושה כאן, א?“

„שושנה צחקה בחשאי. „ואני מה אגיד לך?“

„מה תגידי?“

„אינני יודעת.“

פני רפאל דעכו באחת והערמומית נמוגה כל עומת שבאה. „את לא יודעת. אני לא יודע. איש לא יודע מה להגיד...“

הוא פנה הלך לו ושוב לא ראתה אותו מאז. ועכשיו היא עומדת בסוגר התור ומשקיפה על הבית הגדול בו שוכן המשרד שלה לשעבר. לפני הבית עומדת מכונת המנהל, זו המכונת אשר הסיעה פעם אחת גם אותה, את שושנה, וקהל רב מידחק סביבה; אנשים מציצים מכל החלונות של הדיוטות השלוש, אנשים נחפזים במבוא הלוך ושוב. והנה קרב גם השוטר שבקרן הרחוב. שושנה מהססת רגע, אחר היא פורשת מן התור, שוחה ועוברת מתחת למשענת הברזל ומתערבת בקהל שמסביב למכונת. היא מתיצבת מאחרי גבם של שני גברים רחבי מידה הלבושים מעילי גשם, ומציצה על בהונות רגליה מבין כתפיהם. רפאל עומד מנגד נשען אל הקיר וידיו בכיסי מכנסיו, והשוטר שלעומתו דומה לנער עלוב וצנום שלבש מדים למשחק. השוטר שואל שאלות ורושם בפינקסו, והלבלר הצעיר, מידועה של שושנה מחדר-ההמתנה של המשרד, מפרכס כנגדו בידיו וברגליו ומספר בפעם העשירית:

„המנהל שלנו עומד לצאת עכשיו לדרך. הוא אמר לנסוע עם אשתו לשווייץ. לחופשה הם נוסעים. גם מנהל זקוק לפעמים לחופשה. והוא עלה למשרד ליפרד ולתת לנו הוראות אחרונות. אני ירדתי עמו ללוותו עד למכונת. צריך הייתי לשאול אותו משהו. והנה נגש הבחור הזה ושואל: אתה הוא מנהל המשרד? המנהל לא הספיק לפתוח פיו וזה הכה בפניו באגרוף ושבר לסת שלו. אבל אני חושב כי באמת נתכוין לסחוב את חריטה של הגברת. כך אני חושב. כי אינני זוכר שהיה לו איזה עסק אתנו, אינני זוכר. מעולם לא ראיתי אותו במשרד שלנו. אפשר משוגע הוא, מה? נו, והגברת התעלפה. היא שוכבת אצלנו למעלה. את המנהל הסיעו להדסה. עכשיו יצטרכו לדחות את הנסיעה...”

הבחור מפרכס ומספר, וחברו הפקיד, בעל החתימה הנאה, גחון על אדן החלון למעלה, יבעל הפינקסים ניצב בשער, שלולית של בת צחוק עומדת בפניו והוא מושך-מושך במכנסיו בהיסח הדעת. ורפאל מקשיב בלי נוע ובוהן בעינים מנומנמות את הנצבים עליו. הוא אינו רואה את שושנה אבל שושנה רואה אותו. הוא עשה כאשר עלה על דעתו. הן כך אמר: אלך ואעשה בו מעשה קטן למען ידע, רק למען ידע... האם אמר למנהל בשלמה ובשלמי שבר את לסתו? הוא עומד בגילוי ראש והסודר המכורפם כרוך על צוארו, גבו האדיר נשען אל הקיר, והוא בודד כל כך ומתבייש בכוחו, ובוראי אינו יודע לענות על שאלות. אם תגש שושנה אליו אפשר ויעמיד פנים כאילו אינו מכיר אותה מתמול שלשום. שומה עליה לגשת ולהניח ידה על זרועו; לומר לו בחשאי: למה עשית זאת, רפאל, הלא ביקשתי ממך... או שמא תאמר לו: רפאל, אמנם אני צעירה לימים ממה, אך אתה ילד אתה, ילד קטון. ואולי תאמר לו: רפאל, רצית להוכיח לי משהו? אני איני צריכה הוכחות. רצית להוכיח לעולם? לו לא יועילו הוכחות. והיא תעמוד בצדו והקהל יסתכל בהם בסקרנות, ובכל הראשים הללו יעלה אותו הרהור עצמו, הרהור אחד במוחות ששים, ואז... אז ישגיח רפאל במוזודה שבידה ויזקוף עליה את גבות עיניו: את נוסעת? והיא תשיב לו: אני נוסעת עם רות לטיול של יום אחד, לבקר אצל חברתנו המשותפת מימות בית הספר. היא תשמיע באזוני את הברותא הזו שהעלתה באזני אמא, אלא שבפניו תיאלץ לכבוש עיניה בקרקע, והוא ינחש, חזקה עליו על בנו של אברם ברוך כי ינחש ויריח וידע...

שושנה עומדת מאחרי גבם של שני הגברים ואינה זזה ממקומה. ריח חריף עולה ממעילי הגשם הרחבים שלפניה. אחד הגברים שולח את ידו לאחור ומתגרד בערפו, ובתוך כך מציצה שושנה בשעון שעל קנה-זרועו. היא ניתרת ממקומה: חמש פחות שבע דקות! היא תאחר לבוא, ומה תאמר לו למר וינר? היא חוזרת במרוצה אל התור, ידה האחת על הכובע שבראשה, ובשניה — המזוודה הקטנה. האבטובוס בא והיא נוסעת לדרכה ואינה הופכת ראשה להציץ בחלון.

עתה הגיעה שושנה למחוז חפצה; כאן תפנה ימינה ותיכנס לרחובו של מר וינר. עוד מעט ותראה שוב את עץ הבאננה שטרפיו חלודים בשוליהם, את השעון המעורר העומד על גבי השידה, ואת המנורה המצויצת הצופה על סביבותיה. משהו מתעלף בלבה לזכר הדברים, וברדתה מן הקרון היא מעמידה את המזוודה על גבי המדרכה ושוהה קמעה להתקין את אדרתה שנתקמטה מתוך ישיבה.

„שושנה, מה שלומך? יובל שנים לא ראיתי אותך!“

„לא?״ רות נותנת בה עינים גדולות שאין בהן כלום מן החשד ומן התוכחה, כי אם רוח נמוכה ותמיהה עלובה.

שושנה חשה מעין בהרת של שנאה שנפלה בלבה, והבהרת הולכת ומתפשטת, כלפי המעצורים שבדרכה, כלפי אנשים המתנכלים בה, כלפי ההכרח שבשקר הקטן, כלפי דיבורי הלשון האוכלים את הרגעים היקרים.

„עלי ליכנס לכאן,״ אומרת היא בחפזה ומורה בידה על בית חדש בן שלוש קומות, אשר כתליו טרם ניטחו מבחוץ.

„לכאן?״

„כן, אני... אני...״

„ולמה לך המזוודה?״

„הבאתי בה כמה בגדים למוסרם לתיקון.״

„החלפת את התופרת, כן? רוצה את שאכנס אתך?״

„לא, למה תעלי? לא כדאי. אני לא אשה שם אלא רגע אחד.״

וכבר אין בעיניה של רות לא תמיהה ולא עלבון, כי אם עמעום של תבוסה וצידוק הדין.

„טוב, ובכן, עלי ואני אחכה לך כאן.״

שושנה הפכה פניה וחמקה בין עמודי הכניסה הנמוכה. בפרוודור הנרחב הביטה כה וכה לראות אם יש לבית מוצא נוסף, ולא נמצא לה. פנתה והתחילה עולה במרוצה במדרגות המרובות; אך כשהגיעה לקומה העליונה ראתה והנה דלת הגג נעולה במנעול. עביט של טיט התנוסס כאן בריש גלי, ויד לא פיקחה עדיין את הגל של שברי מרצפות. כל דיוטה מן הדיוטות היתה עשויה דירות אחדות, אלא שנרתיקי השמות שבצדי הפתחים ריקים היו כאילו נפסלו מזוויתיהם. נסמכה שושנה אל המסעד של גרם-המעלות והציצה למטה, לתוך המכרה העמוק שלמרגלותיה. כל הדלתות שמסביב מוגפות היו ודממה עמדה מאחריהן, היוליות צלולה של בנין חדש המחכה להתחלת חיים רעננה, ואילו הבריות שייכנסו לדור בו ודאי שיביאו אתם רק המשכים בלבד, המשכים מרופטים של שיגרה עבשה. שושנה שאפה רוח, ישיבה על אחת המדרגות הצוננות ועטפה ברכיה בשולי אדרתה. הרגעים התחילו נושרים לעיניה למטה, כצורות אבן הגופלים לתוך באר עמוקה ללא הד. אם יודמן עכשיו איש לכאן מאנשי הבית אפשר ויציץ בה בעינים של פליאה, יעבור על פניה ויעלה בשתיקה במדרגות ויהפוך ראשו אליה פעם ופעמיים; או אפשר וישאל אותה: מה את מבקשת כאן, הגברת? או אז תשיב לו במנוחה: אני צריכה לחכות. וזו תשובה שאין אחריה ולא כלום; כל אדם יודע מה טיבו של ענין זה ששמו חכיון, כל אדם יודע שעליו לסור מלפני המחכה לבל ייהפך חציצה לעיניו. ורותי ודאי שלא תעלה על דעתה לשאול את האיש למעונה של אותה תופרת מדומה; היא תעמוד בחוץ ותמתין באירך רוח, ואם תקצר נפשה ותכנס לבנין פנימה תעמוד תוהו ונבוכה בין הדלתות המוגפות ונרתיקי השמות הריקים כתינוקת שנתעתה לבין אילנות של יער עבות.

עיפות ירדה עליה על שושנה וטיבעה באחת את כל ההרהורים והחישובים והרגשות. כמשקיפה מן הצד ראתה את עצמה ואת רותי ואת האדם הלזה, שלושה אנשים המחכים לבדד. כמה זמן הם מחכים בעולם?

ובהיותה יושבת קפואה ומגומדת נדמה לה כי אזנה קולטת לראשונה את המית היס מרחוק, כאילו היה הרקיע מאווש בשובלי אפקיו, וההמיה היתה גדושה ורוויה, המיה מבליעה ומטשטשת ומוחה ואין בלטה, ולשמעה נדמה היה כי כל מותרי החיים אינם אלא מערכת צדפים זערוויים על שפת ים גדול.

רות נופלת על צואריה פתאום, כאילו הגיחה מן המארב.
 „רותי!“ אומרת שושנה. היא בולעת את רוקה אחת ושתים ומוסיפה: „שלומי טוב, ואת מה?“ והיא מחייכת מגבוה, כאשה מבוגרת שפגשה תינוקת בת מכרים שנשתכחו מלבה. מה היא עושה כאן רות? האם באקראי עברה ברחוב הזה, או שמא היא סובבת כאן שעות על שעות ומצפה לראות את מר וינר?

„הביטו עליה! מה את שותקת? ספרי, מה מעשיך?“ רות מטרפת בכל איבריה, כאילו נפצעה פצע אנוש ואינה יודעת היכן, ועיניה בולשות-בולשות בעיני שושנה, כמפתחות הסובבים במעולים לא להם.

„מה אספר? אי את יודעת מעשים שלי?“ שושנה מסתכלת ברות ומשתאה לעצמה שאין היא מסמיקה עד לצפרני רגליה, ואין היא מחווירה עד לשרשי שערותיה. היא שומעת את היבבה בצחוקה של רות ואינה חשה כל זיע של רחמים. עד כה לא שאלה את מר וינר מה לו ולרות; וכי מה חשיבות יש בכך? ואשר לשאלה: מה לרות ולו — על כך אין לה צורך בתשובות.
 „דברי, דברי, שוש! ספרי משהו. מה את עושה?“
 „אינני עושה כלום.“

„נו, טוב.“ אומרת רות וצוחקת. „אם אינך יודעת להשיב על שאלה מסובכת, הגידי לי דבר פשוט מזה: מה עושה היום אדם בעולם?“
 „מה עושה היום אדם בעולם? מה עושה בכל דור ודור: פותר שאלות גדולות ונכבדות ותועה ומתלבט בסבך היום-יום.“

רות פוקחת עיניה הגדולות ומיבבת בהתלהבות:
 „הו, נכון, שוש, כל כך נכון!“

זו רותי וכך דרכה; כל ימיה היתה נוטה למליצה. וזו היתה אחת החינות שלה עוד בבית הספר, וכל הימים נעים היה להלך עמה, לכת נערות שתיים, ולדבר גבוהה גבוהה, ליענות לכל אמרה מאבירה היוצאת מפיה ולדמות מתוך כך כי את אחת מדרי הדיוטה השניה בעולם, הדיוטה העליונה. אלא שעתה עוברים הרגעים היקרים. רגע אחר רגע. מר וינר ודאי מתהלך בחדרו בקוצר רוח ומוחט סיגריה אחר סיגריה במאפרת הנחושת הגדולה. מה תאמר לו, כי אחרה לבוא בשל מעשה רפאל או בשל פטפוטי מליצה של רותי? שלא בטובתה היא שוחה ונוטלת את מזוודתה בידה.

„הוי, מה זה, שוש? מזוודה בידך?“ קוראת רות כמתפלצת למראה.

„וכי מה? מה הבהלה, רותי?“

„את אומרת לנסוע לאיזה מקום?“

„וכי להיכן אסע?“

„רגע אחד חשבתי שמא את נוסעת אל אביבה למושבה.“

„לפתע פתאום?“

„הו, היודעת את? אין זה רעיון רע כלל. אילו נסעת שמה הייתי נוסעת אתך. כך, סתם,

בלי הכנות יתירות.“

„שטויות, אינני נוסעת.“ פסקה שושנה בקול צרוד.

„כן, כן.“ אמרה רותי ודעכה בן-רגע, „שטויות. את אינך רוצה לנסוע, ואני אינני

יכולה לנסוע. עלי להשאר כאן.“

„אני יודעת, אני יודעת.“

וכבר צפה לחלוחית מבהיקה בעיניה של רות, ושפתיה הרועדות ברי שהן מזמנות עצמן להגות את שמו המפורש של אותו אדם, אותו אדם המתהלך בודאי בקוצר רוח בחדרו, ואולי כבר נתיאש ונעלב והלך לו.

„היודעת את מה?“ חוזרת רות ומפרפסת לעומתה. „נפגש הלילה אחרי ארוחת הערב,

נלך ונשב באיזה בית קפה, ואני אספר לך דברים. את תוכלי לשתוק, שוש, כל הזמן, ורק אני אדבר. טוב?“

„הלילה? לא, אני עסוקה, הלילה לא אוכל.“ אומרת שושנה ומטלטלת ראשה יותר מדי,

יותר מדי.

האדם בשירתו של וולט ויטמן

ש. הלקיץ

עוד אחת בישותו האישית והפיוטית. אף כאן אחת מן ה„סתירות“ שבויטמן למראית-עין: מצד אחד הוא רואה את המשורר כיחיד „שלם בתוכו“ ומן הצד האחר, בטוח הוא ש„האחרים טובים כמוהו“, כמשורר. אלא שהסתירה אינה אלא למראית-העין בלבד, שכן ויטמן עצמו מיישב אותה במרוכז בדבריו בהקדמתו, כדרך שהוא מיישב אותה במפולש בכללות שירתו: המשורר אינו אלא מגלה לאדם מה שהוא, האדם, נושא בתוכו כמשורר ממש, אלא שאינו יודע בכך, עד שבא המשורר ומעמידו על כך. „עוד מעט“, אומר ויטמן, „ולא יהיו עוד כוהנים בעולם: גזע חדש של משוררים-נביאים יקח את מקומם, וכל אדם יהיה הוא עצמו כוהנו“. הוא, ויטמן, כבר הוא אותו משורר-נביא. היודע את ערך האדם באשר גם הוא משורר-נביא, ולו גם בכוח בלבד לעת עתה. ערך האדם העיקרי הוא, שאף הוא כמשורר-הנביא קולט את העולם המופלא, עשוי לקלוט אותו, על מנת לתרגמו ללשון-חיים „מוסר-רית“, „רוחנית“, על מנת להאיר עיני עולם, להודיע להוייה הקוסמית, מה ערכה ומה תכליתה. מצד אחד, ערך ותכלית אלה — שוב על דרך הכפילות הנצחית שבויטמן — אמנם מעורים הם בכל רגע של הוייה, כשהוא לעצמו וללא קשר אל שלפניו ואל שלאחריו; ואילו מן הצד האחר, כל עצמם — הטעם שטועם ברגע האדם בעל-ההכרה הרוחנית, המוסרית-החברתית ברגע-ההוייה. לו, לאדם בעל ההכרה, ציפה הקוסמוס בהתפתחותו האורגנית ולו מצפה כל פרט מציאותי. במקום ובזמן, שמשבץ אותו האדם לתוך הכרתו המוסר-רית-החברתית.

כי אם יש פירוש מתקבל על הדעת להנחתו של ויטמן, שהשירה הובתה להתוות את ה„נתיב“ בין המציאות לבין הנשמה, הרי פירוש זה מסתמן בהירות-יתר בראייתו זו של המשורר באדם כמשיג בהכרתו את תפארת הווייה עד לאדם ועד בכלל וכקובע את דרך הווייה מן האדם כיחיד והלאה. על נקלה מוצא הקורא בויטמן את ה„נתיב“ הזה במידה שהוא מראה את האדם כחלק מן הטבע הקוסמי, או אפילו כחוליה האחרונה, המושלמת ביותר, שבהשתלשלות הבירוקוסמית. אבל „נתיב“ ויטמני זה לא לפי שום תורה אורגניסטית-איבולוציונית בלבד הוא עולה: יש והוא נוטה לקראת הערצת האדם בעל-ההכרה לפי תפיסתו של ההומאניזם הרנסנסי, זה הנלחם, לכאורה, באנתרופוצנטריזם האסכולסטי ואף-על-פי-כן הוא אף

עוד בהקדמה למהדורה הראשונה של „עלי עשב“ מדבר ויטמן על המשורר, שתפקידו האחד הוא האהבה ליש הגשמי — לעולם של עובדות ועצמים. מבחינת הטכניקה האמנותית נראה ויטמן גם בהשקפתו זאת כמבשר את תנועת האימגיוזם בספרות: לא זו בלבד ששירתו סוללת את הדרך לפני אותה התנועה בשימוש החרוז החפשי ובחופש הגמור שהיא נוהגת לגבי בחירת נושאה בכל שהיא מוצאת אותה בעולם-היש, אלא שהיא תובעת דרך הבעה ממשית, בציאור תית, שכל עצמה רצף ציורים בהירים, מדויקים ולא-מקושטים. אף על פי כן אין לראות בויטמן את אבי האימגיוזם — ולא כל שכן שאין לראותו כמשורר ריאליסטן במובנה המצומצם של המונח — הואיל ושירתו לעולם אינה מוותרת על הצד ה„רוחני“ שביהוייה. בה באותה הקדמה מעיר ויטמן על המשורר שאין תפקידו להטיף „מוסר“ או להשתמש במוסר הלכה למעשה. אלא שהמשורר „יודע את הנשמה“ — וממילא הוא יודע את הכפילות הנאות שב„נשמה“, ואת כוחה לאחד את הכפילות, להכיל בקרבה את ה„גשמי“ ואת ה„רוחני“ יחד. המשורר „יודע את הנשמה“ וממילא הוא יודע את ריבוי-האפשרויות בקליטת העולם ומכאן הסתירות והניגודים ההגיוניים המרובים, שאדם עשוי לגלות בשירת ויטמן, אם הוא בא לנסח את חש-בון-עולמה ניסוח הגיוני פילוסופי מופשט: טרנס-צנדנטאליזם וחמרנות, אתיאזים ואמונה באלהים, קדור-שת הגוף וקדושת הנשמה, אינדיבידואליזם קיצוני ודימוקרטיזם קיצוני, פאטריוטיזם לוקאלי או אמרי-קני-כללי ובינלאומיות וקוסמופוליטיות, חיים ברגע החולף והימשכות תדיר אל העבר מזה ואל מרחקי-העתיד מזה. ניגודים אלה כולם מותרים, כולם מובנים, במידה שהנשמה האחת מכילה אותם, מסוגלת לחיותם. הנשמה היא כללותן של אפשרויות-קליטה מרובות ומ-נוגדות אלה, והואיל והיא כללותן היא גם המכוונת אותן לקראת הסוד המאחד אותן, המפליס להן דרך בנפש האדם לקראת תפיסת עולם זה שכולו טוב ויופי. קליטת העולם כפרוטרוט של יש אינה אלא צעד ראשון לקראת איחודו של עולם בנפש האדם, השואף אל הטוב ואל היופי — אל העולם השלם. ממילא נעשה האדם היסוד הפיוטי-האינטלקטואלי השני, הפועל בשירת ויטמן מראשיתה ועד סופה. אהבתו לאדם, אמונתו בתפקידו של זה כמפליס דרך לשאיפת הווייה הקוס-מית להכרה עצמית מכוונת, בולטת כתכונה מכריעה

אף משהופיע כפי שהופיע והגיע לידי הכרה בכל „ההכנות“ הגדולות לקראתו מראשית עולם. התהליך האבולוציוני עדיין עושה את דרכו הלאה. אותו פרק מ„שירת עצמי“, שמתוכו הובאה הפיסקה הקודמת, מתחיל מפיסקה אחרת האומרת, שהאדם-המשורר, העומד וחסונה נשמתו, יודע ויודע שאף הוא אינו התכלית הנכספת האחרונה, המוחלטת במעשה-הבראשית זה, שכולו אינסופי. אדרבה והיפוכו של דבר — עדיין הדרך נמשכת, אף תימשך לעד:

נצלנו עד היום סריליוני תרפים וקייצים —
לשנם עוד סריליונים מקלאה, וסריליונים מקלאה לאלה.

עשר ורב תליפות הביאו לנו תלדות,
עשר ורב תליפות תביאנה לנו לדות אחרות. — — —
אני שיא המפעלות נקעלה, ותוכי רצוף עמידות — תבואאנינה.

רגלי מתנפלות בגרם גרמי המפעלות —
עם כל צער תבילי-תבילין של הורות, ותבילי-תבילין
גדולות מאלה בינות למפעלות;

כל שממחת עבר עברתי כדת וכדיו, ונדון אני עולה ועולה.

„ועדיין אני עולה ועולה“ — לאן? דומה: שירת ויטמן אינה משיבה תשובה ברורה על השאלה הזאת, הואיל ואינה שואלת את עצמה את השאלה מדעת ובהכרה. אלא שכללות שירתו, המדברת מראשיתה ועד סופה על „נצח“ זה שבהתהוותו, שלפניו „אין מעצור ואי-אפשר שיהיה מעצור“ רואה את האדם „עולה ועולה“ מבחינה אנושית, אישית וחברתית, ולא מבחינה קוסמית-ביולוגית, טבעית גרידא. משעלה האדם על במת ההתהוות, הרי הוא „עולה ועולה“ על דעת עצמו, ולא על דעת הטבע הקוסמי — עלייתו עדיין בתוך תחומי ההשתלשלות הטבעית היא, אלא שהיא פוסקת להיות עיוורת, נדחפת סתם בכוחם של „החיים, הכבירים ביצר, בדופק ובכוח“, „עלייה“ זו נעשית מעתה בעלת-הכרה, מתקדמת ומתרחבת ומת-עמקת מתוך תפיסה בתפקידה הקוסמי. מבחינה אישית-פרטית אחת עתידה „עלייה“ זו להתגלות לכל אדם בשאיפתו לחיות את רגע-חיינו בעיצומו, לחבוק את מפלאות-היש כולם, עד כדי להתמוג בכללותם על דרך הדביקות הדתית, זו „דביקות הנשמה“ באלהים, שכבר עמדנו עליה בשירת ויטמן. ואילו מבחינה אישית-פרטית שניה, הרי עלייה זו מתפרשת אצלו כשאיפתו של כל אדם באשר הוא אדם להשלמה האנושית-החברתית, — באהבת הזולת, במלחמה לצדק ולשויון, בתהליכים ההיסטוריים.

וכאן ההסבר ל„פרדוכס“ זה מורגש יפה יפה בוויטמן:

לעתים קרובות נראה המשורר חוגג את גדולת האדם

סוגד לפניו במידה שעדיין הוא רואה באדם את בחיר-היצורים, בעל הזכות והחובה המיוחדות למשול בעולם בחכמתו — לחשל בחכמתו את גורלו הוא בעולם, על כל פנים. אפשר, יותר משמקלס ויטמן את האדם כמדרגה העליונה לחלוטין בהשתלשלות-העולם, הרי הוא מקלס אותו דוקא משום ש„מדרגה עליונה“ זו שאינה עליונה לחלוטין, שעליה עדיין לשאוף ולהגיע אל ה„עליונות“ בכוחותיה שלה ההכרחיים. דומה: עיקר כבודו של האדם בעיניו — שאיפת האדם למר-צוא פשר להתהוות-העבר בתביעתו זו שהוא תובע מעצמו לכוון את דרך ההתהוות לעתיד. עיקר כבודו — משאת-נפשו אל הטוב ואל היופי אשר עוד לא הושגו, אשר לעולם לא יושגו, והרדיפה בהכרה אחריהם היא היא תכלית ההשתלשלות הברי-קוסמית, שלא את ראי-שיתה ולא את קצה-דרכה עשוי שיראה האדם ברור. כפילות ויטמנית שוב. יודע הוא לשיר בדבקות את דרך ההשתלשלות הטבעית עד לאדם, כאילו מלכתחית לה לא נתכוונה זו כי אם אל בחיר-יצוריה, האדם: תרחק ממחת ארצה את האין הראשון העצום, אדע כי הייתי גם שם:

לא-נראה אף תמיד חפיתי, לשנתי שנתי משך הערפל בלו,
האחוז תרומת-הדממה,

הארקתי רוחי, אף בל הנקתי בפחמן המפריח.

מן רב לפסתי לפף היטב — נצתי נצחים.

פבירות היו תהנות לקראתי,

נאמנות ואומרות חנה הנרועות סמכוני.

מתוריי-תקופות השיטו צריסתי במצבנה, חותרים וחותרים
קשטיים טובי-לב;

לפנות מקום לי נטו תפוקים הצדה במעצלותיהם —
שלחו השפעות לשים צין של העתיד להכילני.

טרם לאמי לךתי, הורות הנחוני בדרך;

עברי לא פגר מעולם, לא הנה דבר אטרהו.

למענו תהלקנה הערפליתי כדי גלגל בתלל,

נצרמו שוכבות האדמה, ממשכות ואשיות, למען מצמד לו,

דשאים פבירים פרנסוהו.

מפלצות-הסאוראיים נשאוהו פבימיתן ונזירות

הניחיהו תחקיו.

כלל כל תפחות עבר בהם צבודת-קבע להשלימני ולהנחני —
עקשו, תוף ורבע אמות הללו, אני עומד וחסונה נשמתי.

(שירת עצמי, עמ' 94)

אלא ש„עבודת-קבע“ זו, שעבדו כל הכוחות הקוס-מיים בתהליך האבולוציוני, לבעבור העמיד אותו, את האדם-המשורר, עדיין לא הגיעה לידי גמר מלאכתה

דיבידואליזם קיצוני, של אגוצנטריזם מצומצם תמיד בתוך תחומי אישיותו הפיזית שלו: כל מה שויטמן מאמיר בחייו האישיים שלו, בחיי נשמתו, כפי שהוא רגיל לקרוא להם לאלה, לעולם הוא תופס אותו לא כקניינו שלו הפרטי, אלא כנחלת הרבים — סגולות־רוחו הוא סגולות־רוחם הם, רגישותו רגישותם, כוח התפעלותו כוח התפעלותם. לכאורה, אין לך שיר „אגוצנטרי” מפואימה זו שלו, „שירת עצמי”, הפותחת באותה הכרזה לא־תדע־בושת: „אני מקלס את עצמי ואני שר את עצמי” — כולה הימנון, לכאורה, ל„וולט ויטמן, מין קוסמוס”. אך מי קורא ויראה פואימה זו כ„אנוכיות” באמת, כסגורה בתוך מעגל הישות האי־שית עצמה? קודם כל, יש לזכור את רחבותה של הישות „האישית” עצמה, כפי שהיא מתגלית כאן, את תחומיה הכבירים כתחומי הבריאה כולה, ואפילו אתה אומר שישות אישית זאת כל עצמה ויטמן, מבקר אחד*) מנתח את „שירת עצמי” לחלקיה השונים, כדי לקבוע את המבנה ההגייוני של הפואימה, ומותר לנו להשתמש בתכנית־בנינה של זו, לראות מה עצומה הישות „האישית” שאינה נערצה אלא במידה שכל עצמה קליטת היש העולמי מזה וההתמוגגות בו מזה:

1. הסעיפים 1—18: הישות האישית; חדירת־הגומ־לין המסתורית בין הישות האישית ובין כלל כל החיים והחיות;
2. הסעיפים 19—25: הגדרת הישות האישית; ההזדהות עם עלובי־החיים ועיבור־צורתה; ערכה הסופי של הישות האישית — נמנע ואינו ניתן; הדר־ממה; סוף המחצית הראשונה (של הפואימה);
3. הסעיפים 26—38: החיים השופעים על הישות האישית ואחר כך חדירת־הגומלין ההשתלשלותית בניהם לבינה;
4. הסעיפים 39—41: האדם העליון;
5. הסעיפים 42—52: שאלות־החיים הגדולות — הדת, האמונה, האלהים, המות; האלמות והאושר, הנקבעים על דרך־המסתורין.

יתן על כן: ישות אישית זו שב„שירת עצמי”, לא זו בלבד שממדיה ממדי עולם ומלווא, אלא שיותר משהיא נזקקת אף בממדיה אלה אל מערכות־הטבע, הקודמות לאדם, הרי היא נזקקת וחזרת ונזקקת אל החייה האנושית — אל האדם עצמו. אכן מפליא גילוי זה שאתה מגלה בו־יטמן מתוך קריאה רצופה בו: הוא שכמה מבקריו רואים בו מעין משרור קורא את הנפש תמיד ליציאה אל המרחקים המבודדים, המופרשים מן הישוב, המובדלים מן האדם — אין יסוד „הטבע”

כגדולת היחיד בלבד ובו באותו זמן הוא רואה את עיקר ערכו במהותו החברתית, הכולתיות בתכלית. לא ב„שירת הדרך הרחבה”, בלבד הוא שר את תפארת האדם היוצא תמיד למסעיו מתוך הפקרת ערכיו ה„חברתיים” ולשם יחוד נפשו והתכללותה בהווייה הקוסמית. ואף על פי כן מעטים אצלו השירים, שבהם אינו מתגלה הנושא מרצון בעול החיים החברתיים ויסורי ריהם הגדולים, — ולא דוקא באלה משיריו שבהם הוא מלמד את האדם מצוות חברתיות, שהזמן גרמן, כגון אותם המוקדשים למלחמת־האזרחים באמריקה (במדור „תפף התופים”), ובשירים מעין „אל מהפכן אירופי בתבוסתו”, „הוי, כוכב צרפת”, הפרדוקס אינו פרדוקס כלל, הואיל ואהבת ויטמן לאדם, הערצתו לאדם, קודמת אצלו גם להערצת הטבע הקוסמי גם להערצת הרעיון החברתי, כשהוא לעצמו. כן אהבתו והערצתו לאדם קודמת לאלה, הואיל והוא, האדם, נושא בתוכו את הכוח לחיות את הרגשת־הכללות העולמית בשני פניה יחד — הביר־קוסמי והחברתי — וממילא הוא קודם להרגשת־כללות זו בשני פניה אלה.

יכול המשרור פעם לפנות אל האדם בקריאה „אנר־כיסית” גמורה, מעין זו שהוא משמיע באזניו ב„שירת הדרך הפתוחה” עם שהוא קורא לו להשליך אחרי גוו את כל המקשר אותו אל עברו ואל סביבתו ולצאת למסעותיו עם המשרור, ויכול הוא — לעומת זאת — לזהות את כללות שירתו כשירת המרד החברתי־המדיני כפי שהוא מזהה אותה בשירו „אל מהפכן אירופי בתבוסתו”, ויכול הוא לקרוא לאדם, שילך אחר יו, בשם שני הרעיונות המנוגדים האלה יחד, הואיל והאדם נושא אותם בעיניו לא כניגודים, כי אם כש־לימות אחת, זו שלמות החייה האנושית בעיצומה, המסרבת להכיר בנוסחאות ובהגדרות מופשטות לטיב מהותם של החיים.

אָנוּ רואים פְּאֵלֵהִים אֶת פְּתִיב־הַקֶּלֶשׁ וְאֶת הַחֲתוּת — לא אָמַר, פִּי לֹא אֱלֵהִים הֵם:

אָמַר אָנִי, פִּי מְתוֹקֶךָ צָמְחוּ כָּל אֵלֵה, וְעֵדוֹן עֲשׂוּיִים הֵם שְׂיִצְמָחוּ מִתּוֹקֶךָ;

לא הֵם הַחֲתוּנִים אֶת הַחַיִּים, אֲמָהּ הוּא הַחֲתוּן אֶת הַחַיִּים — עֲלִים לֹא מְשַׁשְׁגִּים מִן הַעֲצִים, וְעֲצִים מִן הָאֲדָמָה, יוֹמֵר מְשַׁמְשְׁגִּים אֵלֶה מִתּוֹקֶךָ.

(שירה למשלחי היה, 8)

המפתיע ביותר והמערור ביותר בשירת ויטמן הוא אולי יסוד־הערצה זה לאדם, לאדם סתם, ולא דוקא לאדם העליון, המתגלם לעיניו בדמותו של המשרור, לפי תפיסתם של כמה מן החוקרים. אפשר, אין טעות גדולה בהכנת שירתו מזו הרואה בה גילויים של אי־

* קרל פ. שטרֹק, (על פי ספרו של גיי ווילסון אלן; Walt Whitman Handbook עמוד 115).

והערצת-האדם שבו עדיין עולות בקנה אחד. שכן לעולם אינו שוכח, שגדולת שירתו יונקת לא רק מן ההכרה באחדותה הגמורה של ההויה, הכרה זו שפיר-נסה הרבה משוררים לפניו, כי אם גם מן הידיעה שהכרה זו היא המפרנסת את האדם באשר הוא אדם, היא ההופכת כל אדם למשורר. אפשרויות ההויה האנושית בנשמתו של כל יחיד, כגון אותן האפשרויות בנשמתו של המשורר, לעולם אין אתה דולה אותן עד תומן. כללותן של אלה היא „שיר חידה“ זה שבהויה, אשר לו מוקדשת שירתו — ובכללותם זו שותפים שוים הם, הוא חוזר אל המוטיב הזה בכל מתיקתו הנוגה:

אַתְּ הַמְתַּחֵמֵק מִן הַשִּׁירָה הַזֹּאת וּמִקֵּל שִׁירָה,

בְּלִי תַשְׁמַעְנִי אֵינִי שֹׁנְנָה מִלֵּל. בְּלִי תַצְוֶנִי עֵין בְּהִירָה מִלֵּל,

אוּ מִחַ תְּרִיף מִלֵּל,

לֹא תוֹרָה וְלֹא תְהִלָּה, לֹא אֲשֶׁר וְלֹא עֲשֶׂר,

וְהַדּוֹפֵק בְּקֵל זֹאת בְּלִי אִישׁ וְאִישׁ וְתַחֲסִים בְּלִי הֶרֶף בְּמִלּוֹא הַעוֹלָם
אֲשֶׁר לְעוֹלָם גִּרְדָּפָהוּ, אֲנִי וְאַתָּה וְהַלֵּל, וְלְעוֹלָם לְעוֹלָם מִמֶּנּוּ יִתְעַלֵּם
בְּלִי וּבְקֵל זֹאת סוּר, הָאֲמִתִּי שֶׁבְּאֲמִתִּי — וּמִקָּסֶם קָנֹב,

בְּלֹא מְחִיר, מְבַטֵּחַ לֵלֵל, וְעַם זֹאת לְעוֹלָם אֵין אִישׁ בְּצִלּוֹ,

אֲשֶׁר פְּנִינִים לְשָׁוֵא וּבְקִשׁוֹ לְחַתּוּ בְּחַרְזוֹס, הַהִיסְטוֹרִיּוֹנִים בְּפִרְזוֹהוּ,

אֲשֶׁר מַעוֹלָם לֹא פִסְלוּ עוֹד פִּסְלֵי, וְלֹא צִירוּ צִיר.

אֲשֶׁר מַעוֹלָם לֹא זָמְרוּ זָמֵר, וְלֹא בָּטְאוּ מַעוֹלָם נֶאֱמָן אוּ שְׁתָּקֵן —

פֹּה בְּיוֹם לוֹ אֲשַׁנֵּעַ וְאוֹשִׁינֶנּוּ לְמַעַן שִׁירִי.

(„שיר חידה“)

ב.

אכן הצד המקורי ביותר שבשירת ויטמן מבחינה חברתית הוא זה המעניק לכל אדם ואדם, לכל „אתה“ פלוני, אותה „דיות לא-תדל“, שבדרך כלל נוטל אותה משורר אינדיבידואליסטן כולה לעצמו, נכנס לתוכה כלתוך רשות-יחיד שלו בלבד. צד זה שביצירתו הוא המחייב את המכיר אותה בכללותה להבחין הבחנה מהותית בין האינדיבידואליזם שבה לבין הפרסונליזם שבה. שנים אלה כלל וכל אינם שקולים זה כנגד זה בשירת ויטמן: כל הסתירות, שמטעמים החוקרים בין האנוכיות שבה לבין הזולתיות הדימוקרטית שבה, מתבטלות בעצם משאתה נותן דעתך על העובדה שהאינדיבידואליזם הויטמני רובו ככולו אינו אישי-לירי, נתון נתון לנפשו שלו, אלא שכל עצמו אנושי-כללי — טיב מהותה של נפש האדם סתם והיוצר. באחד משיריו המאוחרים עדיין האדם סתם, שנשמת המשורר אינה אלא מעין בנין-אב לה. בדרך הסתכלות זו מתמעט כל כך הטעם הפרסונלי שבשירתו — התמעטות כמותית ואיכותית יחד — שהקורא נפתע וחוזר לרושם בלתי-צפוי זה, מרעיש לגבי כל משורר לירי באשר הוא, ולגבי משורר כויטמן, המטעים בלי הרף את האגוצנטריות שבו

פועל בשיריו על פי רוב כערך בפני עצמו. מועטים אצלו „שירי-טבע“ טהורים, הואיל ורובם ככולם הא-דם — ולא דוקא המשורר עצמו — חודר לתוכם מאילו. כדאי לבדוק אף את „שירת עצמי“ מבחינה זו: גם הפואימה הזאת, החובקת זרועות-עולם ממש, אין האדם בנושא עיקרי פוסק כמעט לפעול בשום פרק מפר-קיה. ואין הכוונה להזדהות המשורר עם עלובי-החיים בלבד; הכוונה היא להזדהות רחבה הרבה יותר בין המשורר לבין האדם בכל אשר הוא יוצא בנדודיו ברחבי הקוסמוס לקראת אותה „חדירת-הגומלין המס-תורית“ בין ישותו שלו לבין „כלל כל החיים והי-חויות“. אם עובדה זו, משהיא מתגלית לך, מדהימה אותך ב„עלי עשב“ בכלל, הרי היא מדהימה יותר כשאתה עומד עליה ב„שירת עצמי“, שכולה קודש, לכאורה, לנפש המשורר בלבד: אף כאן האדם רודף אחרי המשורר בכרך ובכפר, בנדודיו לאורך החופים ועל פני הפרריות, במטעי-הכותן בדרום ובציד-התנין על פני הימים הקפואים בצפון. ואף כאן אין האדם בעיניו עוד „מערכה“ אחת גרידא במערכות הטבע — מערכת המדבר, —הנוספת על שלש הקודמות לה: הדו-מם, הצומח והחי. האדם הוא עיקר וכל השאר מקבל הארתו ממנו. באדם, בבשר-ודם סתם, מסתכמת גם ב„שירת עצמי“ יראת התרוממות של המשורר בפני החיים כגון באותו פוסק פרוגרמתי שלו בפרק של „שירה למשלח-הייד“: סך-הכל של יראת-התרוממות כלה נחבר לי בכך, תהיה מי שתהיה, ובבני-אדם סתם, בכל אשר הם במקום ובזמן, הוא רואה גם בפואימה זו את היסוד ה„אלוהי“ בעל ההכרה, שבפניו כאילו מתבטלת ממילא שאר ההויה כולה, כלשונו הפרואגרמטית שוב בכמה משיריו, בקטע זה, למשל:

אֲתָם, אֲנִישֵׁי-הַעֲבוֹדָה וְיִשְׁרֵי-הַכּוֹדֵךְ בְּאַרְצוֹת-הַבְּרִית הָאֵלֹהִי.

תִּיכֶם אֲתָם לְכֶם, אֱלֹהֵיכֶם וְרַב־הַפֶּת.

וְקֵל הַשָּׁר מִפְּנֵי דְרָךְ לְאֲנָשִׁים וְלְנָשִׁים שְׂמֵחֹתְכֶם.

(שירה למשלחי היד, פרק 6)

רחוק, רחוק הוא לחלוטין מתפארת-המליצה, כשהוא מדבר גם ב„שירת עצמי“ על חייהם של אלה באותה לשון שבה הוא מדבר על חייו שלו, שאף הם בעיניו לעתים קרובות „אלהיים ורבי-הכוח“. הוא והם — היינו הך, לפי תפיסתו, בתכלית הפשיטות. תפיסת-העולם האֵכסטאטית, זו האחת שבה חי המשורר את כללות-החוייה העולמית, ואף על פי שהוא שרוי תמיד בתוך מסגרת ישותו האישית, לעולם היא תפיסת-עולמם „של כל בני-האדם בכל הדורות ובכל האר-צות“. ולא שמקוריותו ויחידיותו מתעלמות מעיניו, אלא שמקורי הוא עצמו בעיניו כוחו זה בלבד להביע מה שלא ידע משורר להביע לפניו. עצם מקוריותו

כרחך אתה מבקש אותו במשהו „אירציונלי“, מעורה יותר בנפש המשורר מטבע ברייתה — בתכונת האינדיבידואליות המיוחדת שלו, זה הרחוק לפי טיב מהותו הסגולי מן ה„אני“ המצומצם, הפרטי לחלוטין וכל עצמו ישות האדם באשר הוא כפרט.

דוגמה אחת להסתברותן של הנחות אלה אתה מוצא בשיר המצויין „מתוך הערש עד אין קץ תנוע“, קינה נרעשה זו על מות נפש אהובה, שתוכה רצוף חוייה אישית עמוקה ללא כל ספק, ואף על פי שהמשורר מלביש אותה לבושים של זכרון-ילדות באבלו של „זכר-העוף“ על בת-זוגו, משנעלמה זו לפתע-פתאום, בעוד „השנים יחד“ מקננים על החוף בסביבות ביתו של „הילד“ בפומנוק. שיר זה עשיר כל כך בתכנון ובצורתו, שאין אדם יודע מה מצודד כאן את נפשו קודם — המוסקליות המרעושה שלו, ציוריותו השפועה וכבושת-הגוונים, או אלגיות עמוקה זו שבו, כלות-נפש זו המופלאה, שדומה: אינך מוצא עוד דוגמתה בשירת ויטמן כי אם ב„עת הלילך תוך החצר פרח“. על כל פנים, דבר אחד ברור: בשיר זה מגיע ויטמן לידי הבעת יגון נסער, שכולו אומר נסיון-חיים אישי מר כמות, מר עד בקש נפשו למות — כל השיר כולו כאילו חותר מתחילתו לקראת אותה גאולה מן הכאב הנעכר, שהמשורר אינו מוצאה כי אם במלה אחת: „המות, המות, המות, המות“ — שלחשה הים בליל-שמורים אחד משלו שם על החוף בפומנוק. אף על פי כן אין החוקרים יודעים, מה טיבה של אותה חוייה משכלת, שנתרחשה בתולדות המשורר בין 1856 לבין 1860, כפי הנראה — אינם יודעים מי היתה הנפש האהובה והאהבתה, ששכול המשורר בתוך השנים האלה. אפילו אמורי הולוביי, אחד מבני-הסמך הגדולים באחרוני חוקרי ויטמן, כאילו מתיאש מראש מכל נסיון לענות על שאלות-יסוד כגון אלה וכל עצמו כמנחש ואינו מנחש, כשהוא מתעכב על השיר הנדון ומהרהר בקול: „האם מתה (על המשורר) הנפש האהובה לו? בודאי שמתה עליו אינו נפש אהובה והוא לא יכול למצוא נחמה כי אם בשיר“. הווה אומר: כמה שנודעזע המשורר זעזוע אישי לפי תכניו של השיר, עדיין הצד האבטוביוגרפי שבו סתום ביותר, מלכתחילה, ומה שחשוב לעניננו למעלה מזה: הצד האבטוביוגרפי שבשיר סתום היה אף בנוסחתו הראשונה וקודם שחלו בה ידי ויטמן העורך.

מהפכה נתארעה בחיי המשורר לרגל האסון האישי — כל יחסו אל המות כאילו נשתנה מתוך כך. זה לא כבר כאילו כפר במות, הואיל וגם בו ראה „לא תוהו“, כי אם „צורה“, „תכנית“, וממילא „אושר“ שבתפיסת ה„נצח“:

על אחת כמה וכמה. „אני“ ענקוני זה שבו „אני“ דימוקרטי הוא בעיניו שלו — מצוי גם בו גם בכל אדם בשר ודם סתם. האינדיבידואליזם, המסתמל בו שופע ושפוע כל כך, אתה יכול לזקפו עם המשורר יחד לא על חשבוננו שלו בלבד, כי אם על חשבון כל „איש ואשה“ שבעולם אף הם, הואיל ואף הם בעיני יצור רים נפלאים כמוהו ממש, הואיל ובכוח לפחות שקולות אפשרויות-חיים כשלו, כשל וולט ויטמן המ-שורר. מתוך כך, בעיקרו של דבר, מתמעט בשירתו עד כדי הפתעה היסוד הפרסונלי שבה, האישי בתכ-לית, זה המספר על עצבוניה וששוניה של נשמת היוצר כמיוחדים לה יחוד אבטוביוגרפי מסוייג, אֶכְסֶ-כלוסיבי. האנושי-הכללי שבו נוטה על פי רוב לבלוע ולהבליע את האישי-הפרטי שבו.

בתחומי המסה הזאת אי-אפשר להתעמק בשאלת העריכה וההגהה, שערך ויטמן והגיה את שיריו מדי פעם, כדי להרחיק מהם, לפי דעת החוקרים, כל יסוד אישי-פרסונלי וכדי להעלותם למעלת שירה אנושית-כללית בתכלית. אף על פי כן יש לציין דברים אחדים שאין החוקרים עומדים עליהם, עם שהם מתעכבים על השאלה הזאת. שירים אישיים בתכלית, פרסונליים-אבטוביוגרפיים, לא נכתבו מלכתחילה בידי ויטמן במספר ניכר בתוך כלל שיריו אלה — ומלכת-חילה הם מסוג המעטים בשירתו, כגון „מתוך הערש עד אין קץ תנוע“* וכגון כמה מדבריו במחזורים „בני אדם“ ו„קנה-בושם“. יתר על כן: התיקונים והשינויים, שהכניס בשיריו כדי למחות מתוכם את עקבות היסוד האישי-האבטוביוגרפי, על פי רוב נר-אים קלי-עורך בתכלית ורק על דרך הפלפול יכול החוקר ללמוד מהם מה שהוא לומד בנוגע למאמציו של המשורר להכליל את הפרטי שבהם. ואחרון אחר-רון עיקר: השירים האבטוביוגרפיים לחלוטין ב„עלי עשב“ — וזה העיקר לעניננו — לא נשתנה אופיים האישי כלל וכלל על אף כל מאמציו של העורך והמגיה, והם בולטים עד היום ביחידותם הפרטית הלי-רית, נכון יותר: האלגית, שכן בהם, בהם בלבד כמעט, נאטם קול-ענות-גבורה זה, הרווח ברוב שיריו ועולה מתוכם קול-ענות-חלושה — קול האהבה ביגונה ובשכולה ובגעועיה על המוח כמפלט לה ממשאה הכבד, ואם אך צודקות הערות אלה על שאלת הערי-כה ביצירת ויטמן, הרי שאת ההסבר להעדר היסוד הפרסונלי בה אין לבקש במאמציו הרציונאליים, המ-חושבים, של המשורר לטשטשו בכוונת מכוון, ועל

* נדפס, בתרגומו של ש. הלקין, ב„מולד“ חוב'

אָנִי מוֹשֶׁה אֶחָד מֵאֲחֵי יִשְׂרָאֵל עַד לְדָבָרָה, הַנְּשִׂים:
 לֹא אוֹכֵל טְרֵפוֹת מִן, הַיֵּטֵב אֵיטֵב עִמָּכֶן;
 אָנִי לְמַעַן וְאֶמֶן לְמַעַן, וְלֹא לְמַעַן בְּלִבְדִּי, כִּי אִם לְמַעַן אַחֵרִים
 גַּם זֹלָתְנוּ

לוֹשִׁים בְּכֶן, נְמִים שְׁנָתָם גְּבִירִים וּפְנִינִים גְּדוֹלִים יוֹתֵר,
 מְאֵנִים הֵם לְהַקִּיץ לְמַצֵּעַ קֵל גְּבֵר זֹלָתִי.

אף על פי כן קורא אתה את המחזור על כל נוש-
 איו השונים, ומתגלה לך להפתעתך, שיש בו משהו
 מן התכניתיות החברתית, המרחיקה גם אותו, ולפע-
 מים בעצם יקוד הרגע הארוטי שבו — מן האישי-
 האבטוביוגרפי, מן הפרסונלי בתכלית. מתגברת במח-
 זור הזה מעין מגמה כללית להכריז על החופש ביחס
 לחיי-המין — מן הדיבור הגלוי בעניני „צניעות“
 ועד הצורך במלחמה בכל אותם שקרים מוסכמים,
 כביכול, הכרוכים בבנייתם של חיי האהבה בחברה.
 ומסתמנת בטורים האלה גם מעין השקפה פילוסופית
 בזיקתו של המשורר עצמו אל מצוה ראשונה זו של
 פרייה ורבייה: „גזע אדם חדש“ הלא מבקש
 ויטמן גם במחזור האישי הזה — רצונו להקיץ נרד-
 מים, להעמיד דור של „גבורים ופייטנים גדולים
 יותר“, מעמעם על זעקת יצרו, כשהוא לעצמו. מכאן
 הדברים בקטע, המובא לעיל, ובכמה משירי-האהבה
 האחרים שלו, לא על כיופים לאשה אחת, אלא על
 צורך ב„נשים“ — דרך סיטונאות תכניתית לפרנסת
 הרעיון החברתי, האנושי-הכללי, ומכאן אף עובדה
 נלעגה זו, שבעצם רתחת יצרו אינו שוכח שהוא והג-
 שים הרבות האלמוניות נמשכים משיכת-גומלין לא
 לצורך עצמם בלבד, „כי אם למען אחרים גם זולתנו“,
 הלא הם דורות-העתיד, שעדיין הם „לוטים“ בתוך
 הנשים, „נמים שנתם“ ואף „מאנים להקיץ למגע כל
 גבר“ זולתו. היסוד העיוני-החברתי מתגלה מאליו
 מתוך קריאה ב„בני-אדם“ לאין כל צורך כמעט
 להוכיחו.

ואפילו במחזור „קנה-בושם“, שהיסוד האישי המ-
 צומצם, המסוייג בתוך תחומים אבטוביוגרפיים מסויי-
 מים, ולו גם נעלמים מן העין, בולט בו ביותר, אין
 ויטמן משתחרר שחרור גמור מנטייתו להלביש את
 האישי שבו לבושים אנושיים-כלליים יותר. חלק זה
 ביצירתו, עם כל הבלטת הפרסונאלי שבו, הרי הוא
 מן הסתומים ביותר בעיני החוקרים. הצד האבטור-
 ביוגרפי שבו, בעצם, בתכניו הממשיים כל כך, לכ-
 אורה, מתחמק מתפיסת החוקרים, עד כדי להפוך את כל
 המחזור כולו לאחד מפרקי ויטמן השנויים בחקר תולדו-
 תיו במחלוקת גדולה יותר משאר יצירתו. האומנם
 נותן המחזור פה לתכונות ההומוסקסואליות של המ-
 שורר, עם שהוא יוצא „המשעולים לא דרכה בהם רגל“

הַתְּרָאוּ, הִיא אַחֵי וְאֲחֵי יִשְׂרָאֵל ?

לֹא תִהְיֶה אוֹ מְנַת — צִיָּרָה לֹשׁ פֶּאֶן, יְחִיד, תְּכִנִּית, חֲיִי-הַנְּפִצָּח הֵם אֵלֶּה —
 הָאֶשֶׁר הוּא זֶה.

(„שירת עצמי“, 50)

ואילו יגון האהבה השכולה מוליד את השורות,
 המדברות על המות כעל הגאולה האחת האפשרית,
 המפלט האחד, ההרגשה בתוהו שבחיים, הרגשה זו
 העתידה לרדוף אותו כל ימי-חיו:

הוּ, אָנִי אָנִי, הַעֲרִירִי, בְּקֶשֶׁב, עַד עוֹלָם לֹא אֶחְדָּל עוֹר לְהַמְשִׁיךְ
 עַד עוֹלָם לֹא אֶמְלֵט עוֹר, עַד עוֹלָם — הַתְּחִידוֹת הָאֵלֶּה,
 עַד עוֹלָם הַנְּשָׁקוֹת הָאֵלֶּה שֶׁצָּאֵהֶנָּה אֵין-גְּמוּל-לָהּ לֹא תִעֲבָרְנָה מִקֶּרְבִּי
 („מתוך הערש עד אין קץ תנוע“)

נתעררו יסודות עולמו של המשורר מתוך חוייה
 אמולה אישית זו — שנתרחשה בשנות גבורתו של
 המשורר, לפי המשוער, ואף על פי כן תכניה האי-
 שיים-העובדתיים נעדרים לחלוטין. עד שהחוקרים
 מנסים ללמוד מה שהם רוצים ללמוד מן העריכה
 המועטת, שערך ויטמן גם את השיר הזה, הם מעלי-
 מים עינם מן העובדה היסודית, האומרת שאף בני-
 סוחר הראשון, קודם לכל „עריכה“ כלשהי, נעדר בו
 הצד האישי-האבטוביוגרפי בטירתו. לא על עצמו ועל
 נפש אהבת אותו סיפר המשורר מלכתחילה, כי אם
 על „השנים יחד“ בצורה אליגורית כמעט, בצורת
 זוג צפרים „אורחים באים מאלבמה“, ולא את שכולו
 הוא, במות עליו הנפש האהובה לו, סיפר מלכתחילה,
 כי אם את שכולו של אותו זכר-העוף הערירי על
 ההוף בלילה תחת הירח, השוחח תחתיו, כל השיר
 כולו מתחילת כתיבתו אומר: לא סיבות רציונליות
 הן המניעות את המשורר להעלים את צערו האישי.
 משהו אירציונלי הוא הפועל כאן כבכללות שירתו,
 מין בושת-פנים מעורה בנפש בפני כל נסיון להביע
 רגש אישי-לחלוטין, מצומצם בתוך תחומי הישות
 הפרסונלית ועשוי להסגיר מתוכו את אפשרות השות-
 פות בינו לבין הזולת בחוייה הנדונה. נכון כמעט
 לומר: אף באלגיה אבטוביוגרפית כגון „מתוך הערש
 עד אין קץ תנוע“ שאף הפרסונליזם הויטמני למעין
 התפשרות עם האינדיבידואליזם כלל-האנושי שבו.
 והוא הדין בשיריו הארוטיים של ויטמן, ואפילו
 בכמה מאלה, הכלולים בשני המחזורים: „בני אדם“
 ו„קנה-בושם“. אין כל ספק, שיציר-האהבה הסובייק-
 טיבי האישי-לחלוטין הוא המפעם את השירים, המ-
 כונסים גם במחזור „בני אדם“, אף אלה רובם ככולם,
 אם בגלוי-יותר ואם בכיסוי-יותר, לא בשם פילוסופיה
 של אהבה מדבריים, כי אם בשמה של שועת-הדמים
 האישית המתגברת, המגיעה לידי הבעה חשופה בק-
 טע מתוך „אשה לי מחכה“, לדוגמה:

ואותה אותה תכניתיות חברתית מראים לך החוקרים
מבוטאה ב„קנה-בושם“ בצורה מפורשת רבה יותר,
מנוסחת ניסוח פרוגרמטי לחלוטין, כגון בשיר קטן
זה שבמחזור:

שְׁמַעְתִּי, מְקַטְרָגִים אוֹתִי שְׂאֵנִי מְבַקֵּשׁ לְהַרוֹס מוֹסְדֵי-דוֹר.
אֶבֶל לְאַמְתּוֹ שֶׁל דָּבָר אֵינִי עוֹמֵד לִימִין מוֹסְדִים וְלֹא נִגְדָם,
(אֶכֶן מִה לִי וְלֵאלֹהֶיךָ אוֹ מִה לִי וְלְהִרְיֻסָתְךָ?)
אֵין זֹאת כִּי אִם הֶקֶם אֶקִים בְּמִנְהַסָּא וּבְקֵל עֵיר וְעִיר
בְּאַרְצוֹת-הַבְּרִית הָאֵלֶּה, בְּפָנִים הַבְּשֵׁת וְלַחֹף הַיָּם,
וּבְשָׂדוֹת וּבְיַעֲרִים, וְעַל פְּנֵי כָל אֲנִי גְדוֹלָה וְקִטְנָה נוֹגֶסֶת בְּפָנִים,
לֵאלֹהֵי בְנֵי-יָם אוֹ תַקְנוֹת אוֹ נְאֻמִּים אוֹ דִין וְיִדְבָּרִים בְּלִשְׁתֵּם,
אֵת הַמוֹסֵד לְאַהֲבַת-הַרְעִים בְּיַקְרָה.

אהבת „הרעים“, בלשון רבים דוקא, וכל עצמה
„מוסד“ — „המוסד לאהבת-רעים ביקרא. ואפילו אתה
אומר, ששיר זה גם הוא מצפין בתוכו כמה וכמה
צלילי-התנצלות רוחשים בלב המשורר ובמחיצת המִ-
קטרגים עליו משום יצריו האנומליים, אף הצד השני
שבשאלה עדיין צריך שיהיה ברור לך: לא זו בלבד
שויטמן „מצפין“ מה שהוא מצפין, אלא שהצפנה זו
עדיין הופכת את החוייה האישית ל„מוסד“, לנחלת
הרבים, זה הכלל: האינדיבידואליזם הויטמני — רשות
הרבים הוא; כל אחד יכול לזכות בו ובשכמותו, האינ-
דיבידואליזם נוטה לעולם לבלוע ולהבליע אף את הפר-
סונליזם הלירי שבו, הואיל ואינדיבידואליזם זה, לפי עצם
טבעו, דימוקרטי הוא: כולו אומר אהבה רבה לאדם,
אמונה שלמה — ולוא גם תמימה — בכוחות-הנפש
שבאדם סתם.

ג.

וכשם שאין סתירה מהותית בין האינדיבידואליזם
של ויטמן עצמו לבין זכאותו האינדיבידואליסטית של
כל אדם, העומד לפניו בכל אשר הוא במקום ובזמן,
כך אין סתירה בין הערצת-הייחוד ביצירתו לבין הט-
פת-הדימוקרטיה שבה. רעיון הדימוקרטיה בשירתו
אף הוא מגיע לידי התלהבות דתית כמעט, הואיל
וזכותו המוחלטת של כל יחיד להכרה בערכו כמגלה
תמיד את עושר ההוייה מבראשית, מחדש, היא המקנה
בנפשו אותה הזכות גם ליחיד זולתו, שאף הוא כמותו
נולד מחדש בכל רגע-חיים בעל משמעות אמיתית.
נבחרותו, יחידיותו, של האדם מבחינה גשמית ורוח-
נית כלל אינה סותרת את נטייתו הטבעית להכיר
בנבחרותו וביחידיותו של זולתו. אדרבא, הנבחרות
האנושית — פרטית וכללית היא בבת-אחת בכל
נפש בעלת-הכרה וממילא היא נעשית חוק-החיים,
האנושי ביותר, בשירת ויטמן. כל אדם מרכז העולם
הוא בה במידה שהוא מכיר בגדולה זו, ששמה חיים

לְסַפֵּר סוֹד לִילוּתִי וְנָמִי,
לְפָאָר וְלְרוֹמֵם אֵת הַצִּבְרָה בְּרַעְיִים?

הזה הוא ההסבר ל„סוד“ הימים והלילות, המחייב
את היציאה ב„משעולים לא דרכה בהם רגל“, המוליד
את העצב הגדול ואת כיסופי-המות, המפעמים שוב
את שירתו במחזור זה, עד כדי להבקיע מתוכה צלילי-
יאוש מרים כגון ב„עשבת חזי המבושמת“? או שמה
מחזור זה, שנכתב אף הוא בשנות המשבר המשוער
בחייו, 1860—1866, שוב אינו אלא הבעה מתחפשת
לאותה „אהבה אינ-גמול-לה“, אמולה וכשרה לחלו-
טין, הרומזת ב„מתוך הערש עד אין קץ תנוע“?
אהבה שכולה ודווייה, ואף על פי כן „טהורה“ וכש-
רה לכל הדעות, הלא קולה הוא נשמע בוכה באותו
שיר קטן „פכו נטפים“, שכולו זב דם ממש, ובשירים
רבים ובחלקי-שירים אחרים באותו מחזור כגון בשיר
רות אלה, המובאות מתוך „עשבת חזי המבושמת“:

הִי, עֲלִים בְּדִי-אִיְרָה! הִי, צִי-צִי-דָמִי! הַרְשֵׁת נִגְמַת לְכֶם בְּנֵה
לְטַפֵּר עַל פִּי: בְּרַקְקֶם אֶתֶם עַל אֲדוֹת הַלֵּב אֲשֶׁר מִתְחַמְקֶם
הוּ, לֹא יִדְעָתִי, מִה מְשַׁמְעֶכֶם אֶתֶם שֵׁם מִתַּחַת: לֹא הָאֶשֶׁר אֶתֶם —
יֵשׁ וְיֵשׁ אֲשֶׁר מְרִים אֶתֶם מִקְּל אוֹכֵל שְׂאֵת, צוֹרְבִים אֶתֶם וְדוֹקְרִים אוֹתִי.

על כרחך אתה אומר: שירים אלה גם הם, עם כל
הנרגש-האיש שבהם, עדיין מפליאים אותך בתכונה
ויטמנית מעורה זו, ברתיעתו מטבע ברייתו מפני
המבע הפרסונלי, המובהק בתכלית. ולא ייפלא, שיש
חוקרים התופסים גם את המחזור הזה תפיסה חבר-
תית-תכניתית חלוטה ומוחלטת: „הצורך ברעים“, —
אומרים מפרשים אלה — כל עצמו הצורך הויטמני
ב„רעים גדולים“ בוני החברה הדימוקרטית החדשה.
בטוחים הם כל כך בפירושים זה, שהם נוטים לכפות
אותו אף על השיר הקטן הנכאב, „פכו נטפים“,
הנראה רחוק ומרוחק ממגמה עיונית מופשטת. האהבה
האישית נעשית, אף כאן נעשית מתוך כך אהבת-האדם,
אהבה שכולה „תכנית“ לתיקון החברה. ואם בשיר
כגון „עשבת חזי המבושמת“ אתה מוצא את יגון-
האהבה מוליך את המשורר אל הגעגועים על המות
הפודה, הרי בו באותו שיר אתה מוצא אותו מכריו
באזני הרבים ולטובת הרבים הכרוה אופטימית לגמרי,
נושאת בשורה חברתית מעודדת כל כך בשם האהבה
ל„רחבי ארצות-הברית“, שהיא שמה „את המות
לרונה“:

אָמַר אִמַר אֵת אֲשֶׁר אִמַי לְאִמַר בְּשִׁלְעִצְמוֹ,

שְׁמַע אֲשַׁמֵּעַ בַּק אֵת עֲצָמִי וְאֵת רַעִי, לֹא עוֹד אוֹסִיף מִת קוֹל

כִּי אִם קוֹל קְרִיאָתְךָ,

הַעֵר אֲעִיר בּוֹ הַדִּים גְּנִי-אֲלֵמֹת בְּרַחֲבֵי אַרְצוֹת-הַבְּרִית,

הִיא אֲהִיה מוֹפֵת לְאוֹהֲבָיִם, לְמַעַן וְלְבִשׁוֹ צוֹרֵת-קֶבֶע וְיִצוֹן-קֶבֶע

בְּרַחֲבֵי אַרְצוֹת-הַבְּרִית,

בְּפִי נִאֲמָרוּ הַבְּרִיִים אֲשֶׁר יִשְׁמִיו אֵת הַסִּמָּת לְרַנְנָה.

בשירת ויטמן. הוא ורק הוא היסוד הבטוח בעיניו להכרה מצד היחיד בזכותם של הרבים לאושר שבשויון החברתי הגמור, שב"דימוקרטיה" על כל טובות-ההנאה שבה, כגשמיות כרוחניות. סתירה מדרגה מה זו בין האינדיבידואליזם לבין הדימוקרטיה שבשירתו — ויטמן עצמו מבלית אותה בפתח ספרו, בשתי השורות הראשונות של השיר הראשון במחזור ה"הקדשות" של יצירתו המכונסת:

אַתְּ שָׁהוּא לְעִצְמוֹ אֲנִי שָׁר, אַתְּ אָדָם פְּשׁוּט וְנִבְדָּל,
אַף הוֹגָה זֹו מְלָה וְיִמְלִיקְרִיטִי, זֹו מְלָה: EN-MASSE

שכן מתישבת הסתירה בשלוש השורות האחרונות שלאותו שיר-פתיחה:

אַתְּ הַתִּיִּים הַפְּצִירִים פְּצִיר, בְּרִפְק וּבְפֶת,
הַצּוֹהֲלִים, לְפַעֲלָה תְּפַשִּׁית־מִקְל־חֶשֶׁשׁ יָצְרוּ לְפִי תְּחָקִים הַגְּאֲלִיִּים —
אַתְּ הָאָדָם הַתְּדִישׁ אֲנִי שָׁר.

כלומר: האדם, "האדם החדש" שאותו עתיד ויטמן לשיר בכל יצירתו הענפה, הוא כללותם של "החיים הכבירים ביצר, בדפק ובכח", אלה ש"לפי החוקים האלרי-היים" לא נוצרו מתחילתם אלא לשם "פעולה חפית-מכלל-חפש". שתיים שהן אחת אתה שומע כאן: כוחות כבירים אלה פועלים בתהליך הקוסמי, במערת-כות-ההווייה השונות, וממילא גם בטיב-מהותו ואפילו זה "עורר", נטול הכרה כשאר מערכות-ההווייה; וכרות את אלה נערצים ביחוד, "ביצר, בדופק ובכוח" שבי-הם, עם שהללו מתגלים בנפש-האדם בפרט, הואיל וזו לא די שהיא נפעלת על פיהם, אלא שהיא מרגישה ומכירה בהם. נקבעת כאן אותה משווייה קיימת בכל שירתו של ויטמן בין כללות-החיים — כללות-החיים האנושית על כל פנים — ובין האדם הנושא אותה בתוכו, בהכרתו ובהרגשתו שלו האישית. מבר-חינה זו אין הבדל בין אדם לאדם: המשווייה חלה על כל בן המין האנושי כולו. הסתירה מסתלקת ממי-לא: המשורר, השר, את שהוא לעצמו, את אדם פשוט ונבדל, על כרחו שיהיה גם "הוגה זו מלה דימוקרטיה", האומרה כלל האדם, "En-Masse".

אמנם שיר פרוגרמתי קטן זה מופיע לראשונה רק במהדורה הרביעית של "עלי-עשב", זו שיצאה בשנת 1867. אבל כבר ב"את הגוף החשמלי אשירה", פואימה זו שנדפסה במהדורה הראשונה של "עלי-עשב", אתה מוצא אותה ההרגשה וההכרה שבה, וממילא אתה מוצא אף כאן את התפעלות המשורר לכלל האדם, לרבים שוב:

לֶשׁ מִשָּׁהוּ קְצָמִיָּה קְסָמוֹף לְבָרִים וְלְנָשִׁים וּבְהֶסְטָה קְהָם, וּבְפָנֶעַ
וּבְרִיִּים שְׁנָהָם, וּמִשָּׁהוּ זֶה נִמְתָּרִים יְתָרָה בּוֹ לְנִשְׁמָה:
הַלְּ עוֹשָׂה נִמְתָּרִים לְנִשְׁמָה, אֲגַל אֵלֶּה נִמְתָּרִים יְתָרָה בּוֹ לְנִשְׁמָה.

בעולם, וממילא בגדולה שבכל אדם זולתו בעולם, שאף הוא כמוהו מרכזה-ההווייה הוא:

צִירֵי צִירִים תְּבוֹרוֹתֵיהֶם הִרְחִישוּת וְאֵת הַדְּמוּת הַמְּרַקְזִית קְכָלָן,
מִעַם רֵאשׁ הַדְּמוּת הַמְּרַקְזִית מִתְּפַשֶּׁטֶת הַלֵּת הָאוֹר הַמְּוִהֵיב —
וְאֵלוֹ אֲנִי מְצִיר רֵאשִׁים לְרַקְבּוֹת וְלֹא אֲצִיר אֶחָד קְהָם
לְלֹא הַלֵּת אוֹרוֹ הַמְּוִהֵיב:
קְמַעֲשָׂה נְדִי מִתּוֹךְ מוֹת קָל אִישׁ וְאִשָּׁה תִּירוֹם הַהֵלֶה,
תְּסַפָּה בְּנִגְהָה עַד עוֹלָם.

אפשר, קריסוד זה בשירת ויטמן הוא שייבצר מאדם בן-זמננו להבינו כמות שהוא, כפשוטו הפשטני, ללא נסיון לפרש אותו כסמליות פיוטית בלבד וללא סלק אותו באפסיד כסנטימנטליות הומניסטית. את ההבדל הגדול בין דרכו כ"צייר-האדם" לבין דרכם של ציירים אחרים רואה ויטמן בכל שירתו כולה בזה, שאצלו אין "דמות מרכזית" בתמונת החבורות האנור-שיות "הרחשות". אכן הוא הוא הצייר של התמונה בעלת-הרקע-הרחב, שהמוני המונים של בני-אדם "רחור-שים" ממלאים אותה. מי עוד בשירת-העולם ידמה לו במאמציו המורגשים ברבים כל כך משיריו, כגדולים כקטנים, לאכלס אותם בני-אדם רבים ושונים, עוסי-קים בכל מקצוע ובכל משלח-יד, נתונים בכל מיני מצבים ויציבים, נתוחות ומנוחות, תנועות ותנודות? והכל מתוך שאיפת-קבע זו לחבוק לא רק זרועות-עולם, קוסמיות וקוסמולוגיות, כי אם גם "אנשים ונשים" סתם בהמוניהם ולמיניהם הרבים והשונים ובבת אחת דוקא, כדי לטעום ולהטעים את טעם הרי-בוי הממשי, והשוני הממשי שבהם. ומכאן עיקר הדגשת תפקידו כ"צייר" בקטע המובא לעיל: סתם תמונת-הרבים — לעולם אתה מוצא בה את הדמות המרכזית, שכל הרבים המקיפים אותה אינם אלא בטלים לגביה, בטלים באור "ההלה" האלוהית, הזר-רמת סביב לראשה של זו; ואילו תמונת-הרבים אצלו — לעולם אינך מוצא בה דמות אחת מרכזית מוקפת דמויות רבות, שהן בטלות במציאותה של זו, אלא שכל אחת מהן מרכזית, כל אחת מהן "אלוהית". ודוק: אם אמנם הוא מצייר "ראשים לרבבות" כמר-כזיים וכאלוהיים, הרי אין ההבחנה במרכזיותם ובאלו-היותם היצונית כלל. אדרבא: "הלת אורו המוהיב" של כל אחד מאלה פנימית היא לגבי כל אדם. זו זורמת "מתוך מוח כל איש ואשה", ואין המשורר עשוי שיעלים עיניו ממה שעיניו רואות.

וכדאי לחזור על מה שכבר נרמז כאן: אינדיבי-דואליזם אנושי זה, הנראה בקיצוניותו כמתקרב להש-קפת-עולם חברתית שפולה אנארכיסטית באפשרויות פירושיה, הוא היסוד לתפיסה החברתית הדימוקרטי

שָׁמָא אָחַד הוּא מִן הַמְהַגְרִים קְהוּלֵי-הַפְּרָצוּף, שְׁרָדוּ זֶה עִתָּה
 עַל הַרְצִיף?
 כֵּל אָחַד מְקוּמוֹ מְכִירוֹ, כֵּאֵן וּבְכָל אֲשֶׁר הוּא בְּשָׁנָה עִם הָאֲמִידִים,
 בְּשָׁנָה עִמָּךְ אִתָּךְ.
 כֵּל אָחַד וּמְקוּמוֹ, כֵּל אַחַת וּמְקוּמָהּ, בְּעֵלְהֶ-בֶסֶף.
 הַכֵּל עֵלְהֶ-בֶסֶף הִיא,
 הַעוֹלָם כֵּלּוֹ עֵלְהֶ-בֶסֶף הִיא מִתּוֹךְ תְּנוּעָה מְדוּנָה וְכִלְיֵלֶת-הַשְּׁלֵמִית).
 (שֵׁם, שֵׁם)

אבל שהכרה זו בערך הקדושה שבאדם אינו זכות גרידא ליחיד בעל הערך הזה: אף חובה כרוכה בה, בעצם בזכות שבה — חובת השיתוף הגמור של הזולת „בחתיכה הראויה להתכבד“ דוקא שבחיים. בטוח ויטמן כל כך בערכם השווה של כל המשתפים עצמם ממילא, ואפילו שלא מדעת, באותה „עליהבסך“ מתוך תנועה מדודה וכלילת־השלמות שהיא חיי העור לם כולו; בטוח הוא כל כך בשיוון הטבעי, המעורה, שבין אדם לאדם, עד שבו באותו פרק הוא מפרש שכרו של שיוון זה ה„מיטפיסי“ על דרך הפשטות הדימוקרטית לחלוטין:

וְכִי אִתָּה עֲצִמָךְ, הַיּוֹדֵעַ כֵּל כֵּף שְׂאֵתָה קִרְבָּא בּוֹר לְפָחוֹת שְׂפָפְחוּתִים?
 וְכִי סְבוֹר אִתָּה: אִתָּה הַזְכָּאִי בְחַתִּיכָה הָרְאוּיָה לְהִתְפַּבֵּד.
 וְלֹא זֶה אִוּוֹ זֶה זָכָאִים בְּחַתִּיכָה הָרְאוּיָה לְהִתְפַּבֵּד.
 וְכִי סְבוֹר אִתָּה: לְכֵד הַתְּלַבֵּד הַחֲמֵר יַחַד מִתּוֹךְ צִיפּוֹ הַמְּמַסְמֵם,
 וְהַקְרָקֵעַ הַגָּה עַל פְּנֵי הַשֵּׁטַח, וְהַפְּנִים זֶרְמִים, וְהַדְשָׁאָה דוֹשָׂאֵת
 לְשִׁמְךָ בְּלִבְד וְלֹא לְשֵׁם זֶה אִוּוֹ?

קבועה ועומדת בשירתו תפיסה זו בדימוקרטיה, המתבססת על ההכרה בערך היחיד כמהות פילוסופית עליונה, על הזכות ועל החובה שבמהות זו ביחסיה אל זולתה. אותה תפיסה אתה מוצא בשירי ויטמן הראשונים — ב„שירת־העוגה“, ב„שירת הגרזן“, ב„שירה למשלח־היד“ ואין מן הצורך לומר ב„שירת עצמי“ — ואתה חוזר ומוצא אותה בשירים ההולכים ומתוספים בכל מהדורה חדשה של שיריו. ולעולם היא מתפרשת בשירתו למעשה מבחינה חברתית־אזרחית ובפרט כשהיא מצטרפת ממילא לתפיסתו בתפקידה הרורחני של אמריקה, נכון יותר: בת עוד תן של ארצות הברית בהתפתחות הרעיון הדימוקרטי.

ואין כל תימה שהתפעלות זו לכלל האדם באותה פואימה מגיעה לידי תפיסת הקדושה ממש שבסתם „גבר“ ובסתם „אשה“. בשורות קודחות מתאר כאן המשורר את „צלם האשה“ גם ביקוד האהבה האישית שבו גם לפי ערכו האנושי־הכללי:

זֶה צֵלֶם הָאִשָּׁה:
 הִלָּה אֱלֹהֵת נוֹשְׁמַת מִתּוֹכוֹ מִכֵּף רַגְלָהּ וְעַד רֹאשׁ;
 מְשִׁיכָה טוֹרְפֹת, לֹא־תִכְחַשׁ, הִיא מוֹשֶׁקֶף אוֹתִי;
 נִמְשָׁקֶף אֲנִי בְהֶבְל־פִּי, כֹּאֲלוֹ אִד חַדְל־יִשָּׁע בְּלִבְד הַיִּיחִי,
 הַכֵּל נוֹפֵל הַצֵּדָה בְּלִמִּי אִם אֲנִי וְהוּא —
 סְפָרִים, אֲמָנוּת, הִדָּת, הַיָּזוּן, הַאֲדָמָה הַנְּרָאִית וְהַמִּיֻצָּקָה,
 וְכֵל שְׁהִיָּה צְיָאִי בְּגוֹ-עֲוֹן אוֹ יָרְאָא בְּגִיָּה-גֵּם, הַכֵּל אֶכֶל מַעֲשָׂה;
 הָרִי זֶה הַעֲבָר — אַחַר כֵּף נוֹלֵד הַיָּלֵד מִן הָאִשָּׁה,
 אָדָם נוֹלֵד מִן הָאִשָּׁה;
 הָרִי זֶה מְקוּוֹה הַלְוָה, הָרִי זֶה הַמְנוּג כֵּל קָטָן וְגָדוֹל, וְהַמּוֹצָא שִׁיב־
 אֵל תְּבוֹשָׁנָה, הַנְּשָׂיִם, וְכִוְתָן — תּוֹכָה רְצוּף כֵּל הַשָּׂאָר,
 וְהִיא פְּטִיר כֵּל הַשָּׂאָר:
 אִמָּן שְׂעָרֵי הַיָּפִי, וְאִמָּן שְׂעָרֵי הַנְּשָׁמָה.
 אֵת כֵּל הַסְּגוּלוֹת תִּאָּצֵר הָאִשָּׁה וְהִיא הַמְחַסְמֶת אוֹתָן — — —

וכשמופיע הגבר בה באותה פואימה, הרי הוא שוב היחיד וכללות־הכל בבת אחת:

הַגִּבֵּר גֵּם הוּא לֹא פָחוֹת הַנְּפָקָה הוּא וְלֹא יוֹתֵר, גֵּם הוּא
 בְּמְקוּמוֹ הַהוּוֹ:
 כֵּל כֵּל הַמְאָרִים אִף הוּא, הַפְּעֵלָה הוּא וְהַכֵּחַ;
 תְּפָרַחַת הַעוֹלָם הַנוֹדֵעַ בְּקִרְבּוֹ; — — —
 סְעוּרִים וְגִדּוּלִים שְׂבִיצָרִים, הַעֲנֵג הַעֲלִיּוֹן, הַצֵּצֵר הַקִּיצוּנִי,
 כֵּלֵם נְאִיב וְנְאִים לוֹ; — — —
 הַדַּעַת נְאָה וְנָאָה לוֹ, חֲתָמָה עֲלָיו תְּמִיד, הַכֵּל הוּא בּוֹחֵן בְּחִיגַת עֲצִמּוֹ:
 תְּהִי מִה שְׂמֵתָהּ הַבְּדִיקָה, יִהְיֶה מִה שְׂהִיּוֹ הָיָם וְהַשֵּׁיט — כֵּאֵן בְּלִבְד
 סוּף סוּף הוּא אוֹמֵד מְעַמְקִים,
 (הִיכָן שׁוֹב הוּא אוֹמֵד מְעַמְקִים אֵלָּא כֵּאֵן בְּלִבְדֵּךְ?)

ומכאן ואילך הכללתו של רעיון הקדושה, האנושית, ללא הבדל מין — תפיסת הנעלה שבכל אדם, יסוד זה שלעולם הוא חד־פעמי ונצחי כאחד:
 גּוֹשׁוֹ שֶׁל הַגִּבֵּר קְדוֹשׁ וְגוֹפָה שֶׁל הָאִשָּׁה קְדוֹשׁ:
 יִהְיֶה מִי שְׂהִיָּה, זֶה קְדוֹשׁ הוּא — שְׁמָא פָחוֹת שְׂפָפְחוּתִים הוּא
 בְּחִבְרִית הַעֲמִלִים?

בעטיו של משורר

ישעיה רבינוביץ

יום אחד באתי „אל המנוחה ואל הנחלה“. נענתה לי המהפכה והתקינה לי מעמד של קורייר ב„סובנארחוז“*) שבנייני המנזר „שלושת הקדושים“ הוחרמו לרשותו. וכן התחלתי מתרוצץ במבוכים-מבוכים של מסדרונות, שהנה דומים הם עליך. נפתחים לתוך אורו של יום-קיץ נרדם על שפתו של דניפר הנהר, והנה הם נאטמים שבעתיים, מתכנפים זה אל תוך זה ונבלעים זה בזה מתוך בולמוס של גילוי-זכיון שלעולם אין אתה עומד על טיבו וקשה לך לאמץ לו שם ותואר. במסדרונות האלה היו כל הדברים זורמים אל משהו מסוים, משהו שמבפנים לתאים הסגורים הוא מצוי ועומד, חולש בעינו החבוייה-השתוממה על הכל, על הכל. עין זו היא אשר מבזיקה היתה את מספרי בטבלה הדבוקה אל משקוף הכניסה של המסדרון הראשי. רגע-רגע היתה מחרידה אותי, מחללת כל כיסופי מנוחה והתמד שבי ומטלטלת אותי לתוך אותו בולמוס של גילוי-זכיון. נקלע הייתי מתא לתא וממסדרון למסדרון, עד שהייתי מתמסר כולי לסיט של ניירות, לשכות, קומות, פקודות. אחי, שמקובל מאד היה על המהפכה וזכותו היא שהגנה על צעדי בימים ההם, סמך ידו עלי באחד הימים ואמר לי בביטחה:

„הרי! שליחה של המהפכה נעשית“.

עוד כיום תוהה אני על תמימות זו שלי בימים ההם. מכיוון שזכיתי ושליחה של המהפכה נעשית, הרי לא ייתכן שאת עינה לא תשים עלי כלל וכלל. אולי דימיתיה אז אם גדולה, ועומת-עפעפים מבחון ומקרה הרחמים הרבים מפנים — ומאד מאד יצאה נפשי למבטה של אם אשר בכנפיו תכפר על הבדידות המלווה את הליכותי מעודי ועד היום. אלא שבינתיים לא הייתי אלא מספר. רגע-רגע יתבוק מספרי המחושל בטבלה על משקוף הכניסה: סימן הוא לי להשמע לתא זה או משנהו. שם בתא יושב אחד וגדול, ממונה מטעמה של המהפכה, ודברים לי מפיו בגזירתה של המהפכה. אולם ככל שהייתי בהול מתא לתא ומפקיד לפקיד, ממלא כל מיני שליחויות, מעביר כל מיני פקודות — לעולם לא היתה עינו של אחד, של יחיד, נתלית בישותי, מכירה בהווייתי. העינים האלו שמבפנים לתאים, תדיר הן מרותקות אל תוכי-תוכן, ורק פנים הן מעמידות שקוראות הן את הכתוב בניירות שאני מגיש להן; ויד זו המושטת לקבלה, לחתימה, לשילוח, שלא על דעת בעליה היא עושה. חזקה עליו על פקיד גבוה ולא גבוה, הייתי בוקר-בוקר משגן לעצמי, שאף את פרצופך לא יכיר ושום דמות לא יערוך לך. וכן הייתי יוצא ונכנס, יוצא ונכנס, מקבל את המוטל עלי — ושוהה עוד רגע כמימרא. זכורני: משהו רציתי לומר, ושבעתיים מזה לשמוע משהו שהוא מכוון אלי לגופי, ולא אל הנייר הנמצא בכפי. עכשיו אני הולך ומחייך לנפשי: מעין תשוקה אחזתני אז להביע ברכת-שלום פשוטה, איזה דבר פשוט שהיה תוסס אז בלבי, לאיש היושב ממולי. אז אולי היתה איוו שאלה מפעפת בקרבי, שאלה שפתרונה מוכן ומזומן על השפה, לו רק תפתח אותה שפה. אולם לא אמירת-שלום שלי ולא הבעת-שאלה שלי הגיעו לידי קיומן. לפי שמעל גבי השולחן והניירות הנערמים עליו היתה עין אחת מנותקת כלשהו, פוגעת בי בהבהוב-תמיהה קהה-אפור. לא יכולתי לעמוד בפני תמיהה זו, ותיכף-ומיד הייתי מסתלק לשליחותי.

ופרקים, בעיצומו של יום-קיץ רווה צהרים משולהבים, היתה מין ליאות נחתת על צומת הבניינים במנזרי „שלושת הקדושים“. היתה אז הדממה ניגרת מקומה לקומה ב„סובנארחוז“, מתפשטת בטורי התאים הכובשים נשימתם בתוכם ונתלית ברחבי החצרות הנשקפות למדרונו של ההר. שעה זו הייתי מתהלך לבדי במבוכי המסדרונות, ללא שליחות וללא „תכלית“, קולט את האלם הרובץ על גלי ניירות ועל מכוונת-כתיבה העוטפות שממון מאולת אצבעות דקות-עייפות, אצבעות שאין הן באות מאי-שם ולא-י-שם אינן הולכות. תוהה הייתי תוך שהות שלווה שלי על רחשי התאים שתדיר הם סוגרים על עצמם, ואילו עכשיו, בעומק דממתם הם נראים לי גלויים

*) מועצת המשק הלאומי ברוסיה הסובייטית.

כל כך, מחרישים בגלוי ללא אותה משמעות סודית שלהם המתחוללת מחיקה של המהפכה. סופי שאני יורד במדרגות הבניינים, חלקן מאפלות מצלם של כתלי-מנזר מקומרים, חלקן מוזהרות מחסרו של שמש צהרים. בשעה זהרית-קופאת זו הייתי מבחין לפרקים בנוזר אחד ומשנהו כשהם מניחים טרופי-צעדים מאיזה תא-סתר שבמקום, עושים קפנדריה מבוהלה ונמלטים שוב פנימה כהמלט חיה קטנטונת, פראית וחרדה, שחלו בה עינים זרות. אולם לעתים קרובות הייתי יוצא עד השער הפתוח אל המדרון התלול של רחוב „שלושת הקדושים“ הצופה על פני הדניפר. צונח הייתי אז על ספסלו של הזקיף הממונה על השמירה בשער ומליט את כולי במרגוע צהריו של יום קיץ.

מסתכל הייתי אז בחללו של עולם הסתכלות „סבילה לחלוטין“. בתחתית ההר, מעבר לכמה רחובות הגובלים ב„שלושת הקדושים“, זורם הדניפר לאטו וקולו לא יישמע. ובמעלה ההר היה הכרך הגדול מעפיל אל איזה העלם מהפכני הרוחש בהוויות הנצחית שלו ותובע את כל ההוויה לעצמו. להעלם זה היה הכרך הגדול מקדיש את המונו ואת תנועתו ואת כל חרדת החיים-המוות שבקרביו. ואילו בעיצומי צהרים של יום קיץ היה מתהווה רגע מאד מופלא, אשר בו היה סאונה של עיר משתכך לפתע פתאום. אז היו החוצות מתכנפים בקשב עתיק משלהם, כולם לבם עשוי אפרכסת לישותה של הדממה הגדולה אשר בה יתהלך לו הדניפר לאטו לרגלי פסלו של וולאדי-מיר הקדוש. כסות הקשב, יחד עם שרב צהרים, היתה נחה גם על ה„סובנארחו“ שעל גבעת „שלושת הקדושים“, ומשרה על הזקיף הממונה על השמירה בשער מעין רפיון שניגר היה מאישוני עיניו אל גופו, מפיג את המתיחות משריריו ונמתח אף על רובהו שבכפו. ויש שאותו זקיף היה נכנע כולו גם להרף-עין של תנומה — וניתן מיד לחרדה כניחם על חטאו. תוך יקיצה זו היה מבחין בי, מתקרב תוך רשלנות ויושב שעה קלה לצדי דמום ומהורהר.

ויש שהיה פותח גם בשיחה. ראשיתה כתמיח, למקוטעין, ללא כל כוונה מיוחדת וטעם מסוים. אני לא הייתי תמה על זה כלל. פרקים היו דבריו מגיעים אלי כבאים מעבר לחיץ דק ושקיף, ופרקים הייתי קולטם קליטת-ראיה בלבד, כקורים אלה השטים בחלל בשלהי קיץ. אכן, לראשונה היו דבריו מתדפקים דפיקה אטומה בלבד עלי ועל לבי. אדם, הייתי אומר אז לנפשי, אדם מעין זה גזירה עליו שישתוק רובו של יום. ועכשיו, ברגעים אלה השרויים מעבר לגדרי מרות ומשמעת, עשויים דבריו שיהיו נושרים מאליהם כנשוך עלי האילנות בתנודת ניס-ולא-נים שלהם. ואולם יום אחד התנערתי למשמע התביעה שהיתה מחדירה את דבריו, תביעה שהלכה וגברה תוך איזו משמע-תמהליכותיה-של-המהפכה שעד עכשיו לא נגעה בי. עובדה זו היתה מטרת את דוק השלווה והדממה בימי-קיץ הללו, כאילו תנודות-סופה חרפיות משכבר שוב נתחרדו בלבבי, ולא ידעתי את נפשי. משום-מה נמצאתי דבוק בשכנות זו שנתהוותה ביני לבין הזקיף. אם שהשגיה הלה בזיקתי זו אלי, או שכוון מצא לנפשו בדיבורו — — שיחו התחיל מהלך תכופות, עד שנמצא מתעלף בצביון של וידוי שאליו אולי לא נתכוון כלל וכלל, וידוי זה ראשיתו עצור ומנומנם וסופו משתפך בברד מרי ובהלמות זעם שהיו מלכדים שוב את שריריו של הזקיף ומהדקים את כפו לרובהו.

יראתי קצת את „סגנונו“ של שכני זה — ובכל זאת ביקשתי את קירבתו. אולי משום שאחד-יחיד היה שהשגיה בי, ואחד-יחיד היה שהיה זקוק לי. מין אהדה שמקורה לא ידעתי היתה נעורה בלבי עם נמומו. קטעי מראות, רמזי רעיונות היו חגים, כביכול, בדיבורו מסביב לאיזה דבר אחד, גדול וחשוב ונדחק מנבכיו העכוויים. הללו רגע היו ניתנים לו בביוזק של הבהרה, ונרתעים שוב הימנו; פולשים על לבו בתעלומת ההבנה הכבירה, ונעלמים שוב ומסתתמים במעמקיו. חש הייתי במין מכאוב המחלחל בקרבו, מכאוב הצמאון לאיזה מבוע הרוחש בדיבורו ולידי גילום מספיק אינו בא לעולם.

יום אחד נתקרב, ישב על ידי ועיניו מישרות למדרונו של הרחוב. שלא כדרכו מאז התחיל

פתאום מגלגל בברירות שהפתיעה אותי לא מעט:

„תעלא בעידניה סגיד ליה.״ אומר אני לך — גם אני „חיוקיים“ שלם נעשיתי. עולה בן-אדם.

המהפכה היא המעלה אותו. אדם עומד תחתיו — — ירחים ושנים עומד הוא כך. ככה: עומד

(*) השועל בזמנו (היינו, כשהשלטון בידו) — השתחה לו (המ).

ושמור, בן-נעוֹת־המרדות. ימים עמוד, לילות עמוד. שמור על פתחו של שער. הרוצה להכנס אל תוך רשותה של המהפכה, לזכותו שאל. זכותו כלפי המהפכה מהי? מי הנכנס, ומי היוצא. מי המהפכה? מי הנכנס? מי היוצא? פקודה היא, וחסל. בלום פיך ועשה את המוטל על בן-אדם לעשות. לסוף השגיחה גם בי, הכלבה הגדולה. מן הפשפש שבשער עליה, אמרה לי, אל הקומה השלישית עליה, ציוותה עלי. קומה אחת. קומה שתיים, קומה שלש. ושם שוכנת כבוד היא גופה. בכבודה ובעצמה. יושבת פנימה וחושבת. יושבת פנימה ורואה. הכל היא רואה, והכל היא שומעת. אמא-מהפכה. אה, אחא, על מפתנה אעמוד ואת משכנה אשמור."

כמפלל לנפשו היה אותה שעה — על איזו תמורה מופלאה המתרחשת למענוֹ-אך-למענו, בעוד לבו לא ניבא לו. ובדיבורו היתה מתרקמת מין השתייכות שעוררה אל חיוניות אשר בו ורוממתו אל אשר עד כה לא ידעהו. הוא גופו, אף הוא תמיהה גדולה היתה לו בנפשו על הצטללות זו שנתפעמה במחשבתו ועל הברירות שחלה בדיבורו:

"דיבוק של דיבור נכנס בי" חייך: "יקחני ככור שטן". אחר נמתח דוק של שתיקה על כולו כשהוא הולך ומתמסר להרהורים שקדרותם הטילה מצלה בחריצי־פרצופו העמוקים. עווית־דקה מן־הדקה הרטיטה באצבעות ידיו שביתר־עוֹו היו אז מהדקות את קנהו של הרובה המעמד אל בין ברכיו. רגע אף השמיט את ראשו הכבד ואת מצחו הדביק לרובהו — אחר נשאם שוב, ובעיניו הכחולות־הירקקות החלחל משהו שהיה תוסס ובוקע מעבר לצלילות המחשבה וברירות הדיבור שזה עכשיו נשתמעו לו. ישוב הייתי כל אותה שעה לצדו, נבהל מן התערובת הנפשית של שכני, מאיזו שעטנז קדום המפעפע בדמיו של ידיד חדש זה שלי ומטיל מן האימים בשתיקתו. הוא גופו, נראה, שתיקתו היתה הולכת ומכבידה עליו מאד, עד שהתקין מאמץ לעצמו ושוב סולל היה נתיבות לדיבורו:

"אל תראני שבכך אני. שותק אדם כל ימיו. טוב, דבר. אל בול־עץ זה אשר בידי דבר. אל האבנים ואל הטרשים דבר. נגרר בן אדם אחרי המחרשה, את ראשו גופו הוא חורש באדמה, את פיו הוא הופך עם הרגבים. אלא שהלב צווה, צורת. ככלב לעומת הירח. אולי בטן תפוח־כפון היא המשוועת. לפת־לחם, לגרגיר של מלח. ואולי סתם, ככה. סתם: מייבבת לה, ימח שמה, על לא־דבר, לבל־יחוק. אדם משלנו השדים והמזיקים מקננים בקרביו. יום אחד הוא מתחיל מיילל. כחתול שזנה אל לילית יילל בלילות אורר־ייום."

הפנה אלי את פרצופו פנייה שלמה, ועיניו הכחולות־הירקקות נחו על פני לתומן, כביכול. לא היתה בהן שום ארשת מסוימה: לא תביעה ולא קבלת־דין, ואילו תומתן זו דווקא זעזעתני. דומות היו עיניו עלי כאילו מעבר להן, בפנים פרצופו של הלה, טמונים המארבים שאי־מתי יזנקו ממחבואם. לפתע התחלתי מתיירא קצת משכני הזקיף ונרתע קצת ממושבי על ידו. והוא, חש־ולא־חש בי, והתום שבעיניו הלך הלוך והתכנף בסדק הצר בין עפעפיו שמידבקים היו באיזה חזון המתגלגל בדיבורו. ניטל כל ניגון מן המלל שלו שנזרם עכשיו במין פשטות קדמונית הקוראת לאימות שיהלכו על פני אדמות:

"עורה, אמרו, העם! התנער! טוב, התנער העם. בפאתי הכפר כבר בוערת הקמה. מאדירי היער עולה השלהבת. נפול יפול הכל. נפול יפול. אה, מהפכה. טוב שמהפכה. שלך שלי, שלי שלך. לא שלי, לא שלך — בפאתי העולם דולקות מדורות. בוא נא, אחי רחימאי, בוא קנה־רובה שלי. רע טוב אתה לי: נצא לטייל ברחבותו של עולם. הילולה גדולה עכשיו לאדם. הילולה לו וחינגה לו. עולם הותר, דמו מותר. והדיבור — על השפה ניתן דיבור לבן־אדם גם משלנו. דבר דבר, דבר, כירות הרובה, כן ידבר הפה. והרגלים כסופה. כסופת שלג הפולשת על יום־קיץ משולהב. והרי טוב שאין כלום: לא לחם, לא מלח, לא בשר, לא סוכר. גם אשה לחיק אין. טוב מאד שאין. ברוך השם. ירחם השם — — —"

לפתע נדהם ושסע את מילולו, חש בפריצת גדרים ובעבירה שעבר. ודאי חושד היה בי שמא אקלקל לו את מעמדו החדש על, מפתנה של המהפכה. ואולי גם נתחרט על סיום הבלהות שעל ידו נפתה פיו ללבבו ואמר מה שאמר:

"החוליאן אשר בי" נתעטף בתחינה מתאפקת: נזדקר שוב בחרטומו המגועל. באבי אביהם של שדים — אחרת היתה כוונתי. אדם רוצה לומר משהו בטוב־טעם, בשכל, והרי יבוא השטן ובוהש לו דייסה בלבו ומעלה את הסרחון על שפתיו."

נמוג הדוק מן הכחול הירוק שבעיניו — — ושוב היינו שרויים באותה קירבה רגילה שבינינו. סבורני: נתנדף כל חשדו שמה אלך ואבאיש ריחו לפני הפקידות. נהפוך הוא: עכשיו מתמסר היה למין אָמון כלפי והתחיל משוחח באותם עניינים שגם לבי תפוס היה להם בימים ההם. וחוזק מזה, משהו היה מהדהד עכשיו בדיבורו, משהו קרוב לי וזכור לי אי־משם, שאותה שעה מעורפל היה. עשיתי אזני אפרכסת להווייה זו שלו, שלפני רגע היתה זונה אחרי האומות ההיליות ועכשיו היא מצטללת בגירסת־המחשבה האנושית:

„סובנארחוז“ פלט במרירות מזוגת היתול: „מועצת המשק העממי. מגרסים את השיניים בחצץ של דיבורים — — סובנארחוז. אמור: ניר, שדה, לחם, אמור לעם, ומלבוש וגג לראשו הרצוץ. ואולי גם טיפה של ייִשׁ ללבו הדווי. והם — — בניירות. שמות שטניים הם מאווים להם — סובנא־קום. את גרונך תקעקע. באלה, בניירות, ירפאו. כותבים. אינטליגנטים, רחמנא ליצלן. כותבים להם. יצאה לה המדינה וכותבת. בא אדם מן הישוב: כך וכך — למחרשה אני זקוק, לזריעה אני מצפה. והם — בניירות. שואלים, אלה ואלה שואלים. אלה ואלה בודקים. אל מעיהם של מעיד יכנסו. וסוף־כל־סוף יקחו מאתך את הכל: תפוח־אדמה אחרון יקחו. החידוש הוא שהעם יוצא אל היערות?“

קם וכיוון כמה מצעדיו אל השער. שעת הצהררים נתקרבה לקצה. התנועה חלה שוב במקום. נחפו וחזר למושבי והחיש בדיבורו כאילו חס על שהות זו שלו שהיא מתמעטת והולכת, ובנפשו הוא להוציא את אשר בלבו:

„כותבים, אומר אני לך. העולם יוצא לשמד, הבית מתמוטט על ספו ועל עמודיו, החיה נמלטת מן הכלוב — — והם, לא־כלום. מה איכפת להם שאדם את תבשילו יקדיח? ובלבד שמצדיע תעמוד לפניהם. ככה, לפני שולחנו תעמוד, והוא, כקיסר מצורע של אמא־רוסיה, אף באמירת שלום לא יחונן אותך. ואני טוען: הלא גם אצלנו המהפכה, גם אצל העם הפשוט. והוא — — לא. ממש כמו בורגנים. בבושת אמם! לא מלח ולא סוכר — — ואף לא אמירת שלום מהוגנת של בן אדם. רק על מכונות־כתיבה דופקים יומם וליל — — הם והנערות החמודות, כלבות־השעשועים שלהם. ואין בני־אדם נענים. והרי העם יוצא מכליו ונמלט אל היערות.“

גחן אלי והכתיר כפות ידיו על אזני הימנית, כשפי רובהו נוגע קצת בתנוך אזני השמאלית, והשמיע לי חציו לועג וחציו רציני:

„אלמלא פרחת היית, אחד מאותם השמיניגלטים, היית גם אתה יוצא אל העם, מתהלך בין אנשים, קשוב לדבריהם. הרי לך. אני, עמידה אחרונה היא לי פה בפתח השער; ואתה כעכבר תוסיף ותתרוצץ בין המקום שמטואב היה לפניך ומנוול הוא כיום. אני מחר אני עולה אל השלישית, אל המהפכה עצמה. על מפתנה אעמוד ובפניה אציץ. ואולי טעות היא ביד. ייתכן, בן אדם שכמוני אף קרוא וכתוב לא ידע, ואתה, אכן מוטב שפרקים תהא מתהלך בין העם. אם תרצה, יהודון שכמותך, אביאך ביום הראשון הבא אל בית־אבא אשר בכפר. אל בין הבחורים תשב. אז תפתח גם אתה, אתונו של בלעם שכמותך, את פיך ואחרינו תענה — —“

על אֶפֶס, בירדני, אָנְתוּ

אֶש־עוֹלָם הַנָּה הַפְּתוּה —

חמק ממני ונעלם אל מעבר לשער.

ב

למחרתו של בוקר שוב לא ראיתיו בפתח השער, כי הועלה פנימה לשרת על מפתנה של הפקידות העליונה. אותו יום נוהג הייתי לעמוד רגע ולומר לנפשי: ראה כמה סעד ללבך היה ברנש בן־אכרים גלמי זה, שבמרילבו היה דוקא פונה אליך ובשעות צהררים היה מוצא בקירבתך דוקא מבוע לנפשו העמוסה. עכשיו נסתלק גם הוא. עבר לצדה של המהפכה — — ואתה שבעתיים הודחת. בושת. בעצמותי היתה מנסרת אותה בדידות אפורה־אמלה שלא הופגה אף על ידי מירת יתר של טרדות וטלטולים שקיבלתי על עצמי כל אותו יום. עשיתי עצמי נחפה, עולה במרוצה מקומה לקומה, ועובר במהירות מופרזה על פני הזקיף. ניצב היה כולו מרוכז, מקודש, כביכול, לתפקידו תוך השראה שאת שחרה לא ידעתי. מחריש היה — — ורובהו דומה מתלווה גם הוא לדממתו המהבהבת בריקמת כחול־וירוק שבעיניו. רק חיוך דק־מן־הדק היה מתרפרף מפרצופו

הנוקשה לקראתי. חיוך זה היה פוגע בי עד מאד ומשרה עלי מן השכול שננעץ בי עם כל הליכותי באותם הימים והלילות.

לימים „נזכרה המהפכה” גם בי והעלתני לאותה קומה שלישית. אי־שם נישאה עין מעל גבי ניירות והשיגחה בי, אי־משם נזדקפה אצבע ורמזה עלי. עליתי בדרגות האימון שהפקידות נתנה בי ונמסרו לידי שליחויות־חוץ חשובות. תיקי־עודות ומיסמכים שבידי היו משווים על לבי מין תחושת־יוחסין, מין הרגשת־שייכות שכפליאה כבירה היתה אופפת את הווייתי, ופרקים גם מציפה אותי עד לידי מכאוב. ראה, הייתי אומר אז לנפשי, עד כמה היית מטפל באותה בדידות שלך שבאמת הנה עניין שלא היה ולא נברא. ראה, הייתי הופך והופך באלה געגועים שהיו מתגודדים עלי בעיצומה של עבודתי, כמה גדולים רחמיה של זו שאנו קוראים לה המהפכה, והיא אם גדולה היא ועינה תלויה תדיר על גבך. נער הייתי, ולליטופה של אם רחמניה הייתי זקוק מאד־מאד.

מאד רחקו ממני הימים ההם. מסתכל אני בהם כהסתכל איש במראה התלויה מול מראה, ופרוודור־לפנים־מפרוודור מתגלים אותם דברים. אכן, לואט אני לאטי, הלא גם כיום עשוי אדם שיהא ניתן לאותו משחק של בדידות־ושייכות; וימים ישנם, וישנם לילות כאלה שבהם יתפלל אדם לטיפה זעירה אחת של נחמה, למבט אחד של הבנה — והללו דיים כדי שיפיגו מועקת־עולמים שבנפשו ויציפו אותו בפליאת השייכות והיוחסין. אכן, לוחש אני לעטי בשעה זו, בשלהי יום־קיץ רווה עמל, עם התכנף אפקים בשקיעת משמעות אחרונה לקיומו של יום, הייתי מתדפק גם עכשיו, כאז, על דלתו של אחד, קומיסר וגדול — מתדפק הייתי ללא טעם מסויים ולא כוונה מחושבת, כי אם אך ורק לשם אמירה סתמית: ערב טוב, חבר. אלא שגם עכשיו נזלפת מלבי לעטי מעין קינה על אותה שעת תחנון רחוקה, בה ישב החבר הקומיסר כפוף על גבי שולחנו וקדקדו עוטה נגוהות אחרונים של שקיעת יום־קיץ. כפוף היה החבר הקומיסר על ניירותיו — ואת עיניו לא נשא. רק אי־שם, תוך הצללים שהיו מתכנסים על מטות שפתיו, מתפש היה משהו, ספק חיוך, ספק גלגול: לילה טוב — חבר.

עני ואביון עמדתי אז על פתחו של אותו חדר. מה־לי פה ומי־לי פה מלפני, מעבר לספה של המהפכה? מה רכוש לי בה, ומה חשבונות לי כלפיה? ומאחורי — איזו ריקנות איומה נמתחה לי מאחורי הכל הלך ונסתפג בה; בית־אבא. דיוקנם של אנשים, צורות דברים, הדי מאורעות ואף תנודות־נפש אלו שאנו רגילים לכנותן חווייה — כולם התחילו נבלעים באיזה אפס שנתלה על גבי, נטל את הממשות מצעדי ושיבש את אורחותי. עד היום נעלם ממני, כיצד הגעתי אז לקרן־זווית שלי בחדרו של אחי.

אותו ערב הייתי משנן ללבי: לשוב הביתה, לשוב ולהתכנף בשמונו של בית־אבא. חדרו של אחי שרוי היה רובו באפלולית, כולו מתקדש לעבי הדממה החורגת מתוכי־תוכו. רק מקצת מה ממנו היה עוד נגוע נגוהות שאי־שם היו מרתתים בשיפולי הרקיע, ורמזו מה מהם עוד רפרף על בוהק הפסנתר הגדול ששקוע היה באלמו בין כותל לכותל. ישוב הייתי מבודד על אדן החלון ומטפח אותה אימרה תפלה שלי — לשוב הביתה — לשוב הביתה — ורגע קליל נחו עיני אחרי רפרוף הנגוהות האחרונים על בוהק הפסנתר: הבחנתי באיזה ספר דקיק שהיה מונח שם. ודאי היה זה מוטל שם כמה וכמה ימים. ואולי גם שבועות. אלא שאני לא השגחתי בו עד עכשיו כלל וכלל. תפוש הייתי למהפכה, לשליחויות שלי, לזקיף ולחשבונותיו וללבטיו, לעליה שלי גופי בדרגות של קומה שלישית — ולא נתפניתי לספר דמום אחד המונח לו על בוהק של פסנתר. ואילו עכשיו שיצאתי ריקם מכל וכל, הרי לא איכפת לי אם גם כמה צעדים אשרך, ללא שאול מדוע ולמה, בערביתו של החדר, אף אגש ואסתכל בפסנתר ובבוהק זה שלו — אולי גם אבדוק בספר זה המונח לו שם לבדו, וכן לא איכפת לי אם לא. מסלסל הייתי בסבילות זו שלי ומאמצה ללבי, כאילו מנוחה ונחלה היא לי — ונחא־הנה ידי בספר הקטן. וכן התחלתי קורא זו פעם ראשונה ב„שנים־עשר” לאלכסנדר בלוק.

כיצד יעמוד אדם מעבר לגבולין בנפשו ויעיד על החליפות ועל התמורות אשר בו, ויהיו הללו תמורות וחליפות אשר מכבר? מנסה אני „לתפוס” אותו רגע מופלא שאזלת־יד ואוטם־רצון מזה וגילווי־חזון והתפעמות־חיים מזה שימשו בו בערבוביה. זכור לי היטב: מהלך הייתי ב„שנים־עשר”, מהלך עם הווייה של ערות מגבירה וגאה, צועד בהדורי המקצב ובחתחתי החרו, נרעש

ונפחד מרוחות תזונית המתהוות מפתחת שערים שרק עכשיו נתגלו לי. עמדה אז אשמורת ערבית עמוקה, ונעצרה נשימתו של כרך. ומבעד לזקזכרון של ארגמן שנמוג ברוך כפורים אחרונים של השקיעה, מהלכת היתה בת־קול רוממה, רבת התבונה וגדולת הברירות ורוות הממשות, בת־קול שהפחדים ניטלו הימנה והגעגועים הופנו מתוכה. מספרת היא בביטחה הנאצלת מלבו הכביר של המשורר ללבו הכביר של הקורא:

Черный вечер,	שחור הערב,
Белый снег.	לבן קפור.
Ветер, Ветер.	רוח, רוח!
На ногах не стоит человек.	על רגליו לא יפון אָנוּשׁ.

רזיילי, רזיילי. ככל שנעניתי למקצב הסער המתחולל בשירת־מהפכה זו, כן הלך ונתברר לי קולו של המשורר גופו. דמותו של המשורר דומה היתה עלי הולכת ומבקיעה משחור הערב, פוסעת בביטחה על השלג המסוער, כשהיא מכנפת בשוליה את הרוחות שהגיוחו מגדריו של עולם. בסירוגי רגעים יתעכב בדרכו ויקלוט אל קרבו את בליל השאָגות החותרות אליו מן המרחקים המושלגים. האפקים הסתומים בשחורו של ליל מתבזקים בלהבות עולות־ויורדות. אולם אזנו של המשורר כרויה אל משהו מופלא המתרחש לפני־ולפנים מן הלילה. מתוך הקשב הזה תוצק הברירות אל קולו, והיא מחפה ומכפרת על הסופה ועל המערבולת ועל הלהבות המתלקחות בעולם שעמדיו מתמוטטים. הופך אני עכשיו באותה חדוות־פלאים שאחזה בי אותו ערב עם קריאה ראשונה זו בשירתו של בלוק: ראשיתה אמנם אולי במשב ההיוליות המגרשת חרוז וחרוז יבעלייתה של אותה התלהבות פרימיטיבית של

על אפק, ביר־זוי, אָפּקני
— אש־עולם הזה הפחני —

אולם עד היום לא נסתלק ממני הד צעדו של המשורר גופו המתלווה להולם צעדיהם של השנים־עשר. הללו בלבב הרוחות שחרגו ממסגרותיהם הם מהלכים, שירת־הרס אצורה בעוצם מבטם, נבואת־חורבן רקומה בעוז צעדם ומחול המהפכה שהותרו סייגיה משתולל סביבם, ואילו בתוכי תוכם הם גם נישאים על ידי ערות כבירה למשהו חיוני ומתודש ומבשר על החיים, משהו המתרחש מעבר להסתערות ההיולית. בסתר הייתי מתגאה קצת על העובדה שיש בידי לחדור, מבעד לכל ההילולה הדימונית שב„שנים־עשר“, אל נעימת הדממה אשר בה; נעימת יצירה דומה, כביכול, לזו שהיה אבא דולה מפרשת־יצירה של „בראשית“ או משירת „אקדמות“.

אולי משום כך הלך אותו עסק ביש שלי — אותה עכירות־נפש בשל אמירת־שלום שלא נתקבלה כראוי על ידי החבר הקומיסר — ונשתכח מלבי. כלומר: לא זה שנתעלם ונמחק מזכרוני, כי אם חשיבותו כמופת לבדידות שאין לה תקנה, כסימן מובהק לתלישותי הנואשה — חשיבות זו הלכה וניטשטשה וקיבלה צביון של אפיזודה ארעית כביכול: מפיה של שירת בלוק הועמדתי על ספה של ריאליות נהדרה וכבירה, ריאליות שגם אני, בנה של אחת מעיירות ישראל שימשו ספורים היו ונשימתן הלכה ונתכווצה — גם אני חלק ונחלה לו בה. וזאת היא המהפכה. היטב היה ידוע לי אף אז, עד כמה „ספרותית“ ורחוקה היא חווייה זו שלי מעולם העשייה. אולם כך נתגלגלו לי דברים מנעורי, ואולי גם מימי ילדותי, ועד היום.

ג

יום אחד נתלווה אלי הזקיף בשליחותי, הוא ורובהו על שכמו. הדברים שבתיקי ודאי זקוקים היו לשמירה מעולה, ומינו את הזקיף על גבי. בשעה נוטה אל הערביים יצאנו שנינו במורד הגבעה של „שלושת הקדושים“. כשירדנו עדיין היו הזוהרים נטויים לאורך מדרון הרחוב. ואילו בצומת הבניינים של ה„סובנארחוז“ כבר הוטלו הצללים, ושעת־מנחה נתלתה על האפקים בכרך הגדול. שעה ארוכה הלכנו שנינו בלי הגה. הזקיף הלך בטוחות על צדי: ודאי ידוע היה לו להיכן פניו מועדות, וכן חצינו את הרחוב, שבתחתית הגבעה היא יורד אל הדינפר, ועלינו במעלה הפצ'רסק.

תדיר נמנעתי, ככל יכלתי, מהכנס ללבו של פרוור זה. מרתת הייתי בפני איזו מזימה קודרת ורעה שפצ'רסק מטפחת תמיד בקרבה. ימים רבים לאחר המהפכה היו שמועות מהלכות שבאמת לא הוצאו „העצמות הקדושות“ של אבות הכנסיה מן המערות העתיקות — והמוני המונים

של ציילנים היו נוהרים שמה, בסתר ובגלוי, מכל קצותיה של „רוסיה הקדושה“. בחברותיה של פצ'רסק — במבוכי ארמונות שחולל הדרם ורוחות נושבות בהם במפולש מבעד לשמשות מנופצות ודלתות תלויות בנס — עוד היתה מהלכת רוחה של „המאה השחורה“ שמלפנים. אמנם זה מכבר נאטמו קולות הפעמונים בבתי-היראה, קולות שהיו מגלגלים בעתה באווירו של הכרך, מתנבאים על רחשיה של הכמורה השחורה, מרתיחים כל מיני מאוויים סתומים בדמיו של ההמון החשוך, ומכריזים רעות על יהודים ועל אפיקורסים ועל מורדים-במלכות ועל פועלים המתלחשים בחרכי הכרך וקושרים קשר של תביעות ושבתות. מין אימה עתיקה-עבשה מוטלת היתה בקפאונה באווירתה של פצ'רסק, שקועה בחריצי פרצופים של גברים דלוחי-עינים שתמיד היו נראים מתחמקים בהילוכם ממהו שרואה ובלתי נראה הוא, ושכל עת ובכל שעה מוכן ומזומן הוא לפלוש עליהם מן המארב. אימה זו כעכביש היתה מחפשת על שפתים מהודקות שעל עלמות, שכביכול הדירו עצמן מן הדיבור, אלא שהדיבור מלפנים קפא בעיניהן בבוהק שהנפש סולדת מאיזו טומאה תכליתית אשר בו. אדם מהלך בתחומה של פצ'רסק עם הצהרים, דומה על עצמו בודד ומבודד בדממת השממון, ועם כל זה חוש יחוש בעינים הננעצות מן המארב בצעדיו, קלוט יקלוט מין רחש-לחש הזוחל במעונות האטומים ובסימטות הסתומות. נשימתה המסואבת של פצ'רסק היא זו, פצ'רסק הפרבוסלאבית-הקיסרית ופצ'רסק החוליגנית של שנות מהפכה ומלחמת אזרחים. בלבה של פצ'רסק זו קבעה לה המהפכה מעון חשוב מאד. מבואותיהם של אצילים „מחוסלים“ עדיין עמדו מוכתרי אילנות סבוכים, מהוררים, כביכול, על יחוס-אבות שירד פלאים. במבואות אלה הוחרמו ללא רעש וללא עסק גדול כמה וכמה בניינים... מני אז היו מגיחות שמועות מרחוב אחד אל משנהו על הסימטאות שמרתפיהן עמוקים הם מאד וכתליהם עבים ואין קולו של אדם, אף אם ריקעים יבקיע, נשמע בעדם; ששמה יש ויש שנכנסים ושוב אין יוצאים, נשאלים ואין שואלים, נראים ואינם רואים. משוחחים היו בהנמכת קול על דממת אשמורות שלעתים קרובות היא מופרת שעות-על-שעות מטרטורם של מנועים, והוא המחפה על קולות-יריה עמומים שלפרקים יגונבו לאזנם של עוברים ושבים. לאחד הבתים בסימטאות האלה עלינו, אני ושכני-מלפנים הזקיף, בשליחותנו מרחוב „שלושת הקדושים“.

החמה הנמיכה מאד וצמרות האילנות כבר נתעטפו ביחודן לשעת מנחה מאוחרת. באפקי המערב נזדווגו תכלת וארגמן בחרדת-צפיה אחרונה שניתכה על גבעת „שלושת הקדושים“ ועל צומת המנזרים שעליה. הזקיף ואני כבר היינו בראשה של פצ'רסק, ואף דיבור אחד לא החלפנו בינינו. טובי-טוב, אמרתי אני אז ללבי, שהשעה מאוחרת מאד והעניינים באותן סימטאות כבר יגעים, ונוכל להיפטר משם בעוד זה-הי-שמש אחרונים נוגעים בבכת-העין עם החזירה במדרונה של פצ'רסק, ואכן, לאחר דקות מספר נתפנינו לחזור ולרדת. ברם, משנצנצו הערביים בעינו של הזקיף, פנה אלי, ותוך כדי תמיהה על עצמו לאט לי:

„שם אצלנו סגרו כבר. נשב פה לרגע כלפי השקיעה. נפוש שעה קלה“.

ניחת על אבן מאבני המדרון הפנוי אל גבעת „שלושת הקדושים“, ואני ישבתי שעל אחד או שנים למטה הימנו, מחציתי אפוף צללים ומשתאה על זהורית-הערב האדומה שעדיין היתה מהבהבת באישוניו הכחולים-ירוקים. והוא, אם שהשיגח בי ואם לא, מישר היה מבטו אל המערב ובחרכי פרצופו פיעפע חיוך שניגה היה מחריצי שפתיו אל הזהורית המרפרפת בין עפעפיו: „אמא שלי“, התחיל ממלל חרישית, והיה קולו רובץ על גבי רבדי-חוייה רחוקים, כביכול, שלא ממין הדממה של אותה שעת-ערביים: „אמא שלי, עין זעומה היתה לה. ולדותיה כגוררי כלבים היו עוטרם עליה. ושדיה מצומקים היו, ריקים. ואבא — חופר היה באדמה ושותק. כור שעורים דימה להצפין מעינה הרעה של הרשות, שק תפוחי אדמה אמר להברית מאפס של פקידים רשעים. חופר היה ושותק. וסוף-סוף באו, כלבי הדמים, באו ולקחו. גם את תפוחי האדמה גם את השעורים. אחד, קמוץ-שפתים, בא, עין שטנית העיף הנה והנה, ומצא הכל. אף לברכת שלום של אבא לא נענה. לא אמר כלום. כגון מה אתכם ומה שלום האדם והבהמה, וכיוצא בזה. המהפכה שלחנתי, אמר. כך צויתתי, אמר. עמד אבא ונתן לו הכל. חופר היה באדמה ושותק ונותן, ואמא, עינה נודעמה יותר ויותר — והחרישה גם היא. אלא משפנה הקומיסר ללכת, חבט לו אבא במעדר על קדקדו. נפל הקומיסר מתבוסס בדמיו, ואבא יצא לו אל היער. בלילה ההוא הודלקו מדורות והעיירה שמעבר ליער עלתה באש. ובבוקר כיתרו את הכפר שלנו והועלה גם הוא באש. מה קרה

לאמא, חי נפשי אם אדע. ולדותיה וודאי נתפזרו להם לכל ארכה ורחבה של אמא רוסיה".
 היה דיבורו קולח בביטחה מונוטונית שלא הסכנתי לה בשיחו של הזקיף. ניתן שיקול
 ובניין למחשבו שתדיר היה פורץ זיקוקין־זיקוקין של מבווע כמעט־פרימיטיבי. ואילו עד שאני
 הופך בפליאה זו, התחלתי נענה לאיזו משמעות שהיתה מתקפלת ומתגשמת בדבריו ודומה זכורה
 עלי מאילו מרחקים מושלגים וטרופי סופות. החשיכה הלכה ונתעבתה, ופרצופו של הזקיף היה
 לו אז גון קרקעי, מעין רגב־אדמה חרוש שחריציו הולכים ומתמססים עם החשיכה. אלא שדיבורו
 התחיל מחלחל ורותח מבפנים, ואז היתה המונוטונית שבדבריו מתנבאת על משהו הכבוש
 בעצמות והמוליך את החרון הקדמון ברהטי הדמים. אכן, חרון זה כבר התחיל חורג ממסגרותיו:
 „ודאי רוחשים להם שם, שורצים, ילדי השטן, במערותיה של הארץ הגדולה, מזי־רעב
 ומסואבי וזהמה. בנדיטים, ימח שם. אולי גם בפצ־רסק מזונבה זו רוחשים וסכין בכפם. אין
 המהפכה נראית להם, ממזרים שכאלה. נשמעים לפריצים לשעבר חשופי־שת הם מתהלכים
 עכשיו בחוצותיה של המהפכה, זוחלים מטונפים במערות של אמא־רוסיה. אה, יום אחד עוד נעלה
 עליהם: ממזרים שכמותכם, מוקיעי ערוות אמם, בוא־ונצא למהפכה! קום, נטפח לו לבן־אדם
 על אחוריו, קום והבק את רובך, כחבק וואַנְקָה את קאטְקָה שלו, וצא בן־כלבה. מחוריה של
 האדמה. צא ועלה, לסימטאותיה של פצ־רסק עלה!“
 נתגלגל המילול מפרצופו ומחרכי המונוטונית שבו היה מילולו מידרדר במיקצב של עולה־

יורד:

„המהפכה, אחא. היכן היא? לך ורדוף אחריה, אחרי זונה הפכפכת זו, והיא תדיר תתחמק
 לה מידוך. אה, בבית־אבא היו מספרים על סופות שלג ועל סערות ושריפות שיצאו לטייל
 במרחביו של עולם. ימים היו, ימי החדווה הגדולה, והמהפכה היתה מחוללת עם בני־האדם. עכשיו
 הם מתחבאים במרתפים אטומים, ובלילות הם יורים במוחם של שרצים מסכנים וחשופי־שת
 מצורעים. מפחדים, מאורה של שמש מתיירים. אם לירות, ירו! צאו וירו! בעיצומה של שמש,
 בגבהי צהרים!“

„וגם אותי לקחו לשם. על פתחו של משתיך בקיר העמידוני וציוו עלי: שמור! את־מי
 שמור? את־מה שמור? את הנזירים העכברים המכרסמים בזהמתה של פצ־רסק שמור? את
 הקיסרים החדשים, בני הזימה, שמור? אותך, טיפס ויהודוני חס־דמים, שמור? הלשם זה נטשתי
 את אמא שלי והדרתי הנאה מהילולות־מדורות בעיירותיהם של יהודים מקוללים?“
 נדם. ישוב היה עוד על אותו אבן, ואני למטה הימנו. בדממה שנתלתה בינינו עצור היה
 משהו מן הסכנה העלולה להתרחש מעצמה לפתע פתאום... עד היום אין טיבה של סכנה זו מחוור
 לי כל צרכו: אם באמת פחדתי שמא יושיט ידי הזקיף את רובהו ובקת יוריד פעם על ראשי
 ולא יוסיף; או נתון הייתי לאותם רחשים זרים ומאיימים ונטולי שחר כל־אימת שהייתי מזדמן
 בשליחותי עם „החברים מן העם“ שאי־משם מאפקים מסוערים הבהיקו הנה. בכחול שבעיניהם
 היה מבצבץ הבהק המבעית באיזו חווייה סתומה שאף לבעלה אינה נהירה כלל וכלל. אותו רגע
 חשתי שעלי לומר משהו אשר יעצור את הסכנה, משהו אשר במשקלתו תלויים חיי. ולפתע שלחתי
 כלפי הלה שיושב על גבי מין אמירה שאי־משם נפלה מעצמה לתוך פי ללא חישוב:
 „תקשיב לזה. יש בכיסי מה: ספר קטן. כתב בן־אדם אחד, משורר, על המהפכה. תקשיב.“
 קראתי לפניו את „שנים־עשר“ לבלוק. כל שיירי אורה שעוד תועים היו בעולם־השקיעה
 מסחט הייתי, כדי להביא קריאה זו שלי לידי גמר, וקולי היה דומה עלי מהלך מאליו ללא
 נטילת רשות וללא ראייה קודמת לקריאה. דמותו של הזקיף היתה מסתפגת באופל שכל אותה
 שעה היה עוטף את הגבעה ואופף את שנינו. תוך קריאה זו שלי לא הבחנתי בשכני שכמה רגעים
 היה כבר עומד על גבי ותוהה עלי ועל מעשה זה שלי. עם גמר הקריאה חשתי בנגיעה קלה
 שלו בשכמי:

„קומה, רחימאי, ונלך“ — אמר. נסתלקה המונוטונית המאיימת מדיבורו ואפסו הרחשים
 הזרים שלה. והיה עכשיו קולו מהלך הרישי, ובעבי הערבית טובל היה, בכל זאת, במין חדווה
 חדשה הנובעת ממעמקיו:
 „בן־כלבה שכמותו. מעמיד פנים של משורר, ואילו באמת אחד משלנו הוא. חרון ומנגן.
 אולי גם תלתלים לו לראשו, מסלסל בפרצופו ושיכמה הוא עוטף. ואותי לא ירמה: חוליאגאן.
 בן־אדם משלנו. תן לו עסק עם קאטְקָה ויעשה כדבעי.“

פרץ בצחוק, והיה הולך ומדרדר בו כל אותה שעה שלנו במדרון הפצ'רסק:
 „בן־בנם של אשמדאי ולילית, אומר אני לך. קאט'קה, הוא אומר, עם וואנקה מטיילת.
 רמאי בן כזבאי שכמותו. מאחוריה של קאט'קה יסתתר. ידועים הדברים, אחא. ידועים. ראשונה
 יחבק את רובה זה שלו: אה, אה, פתחו המרתפים! מנוול שכמותו! ערייתה של אמא־רוסיה יצאה
 לטייל בעולם, ובלילות של סופה הדליק מדורות, אה, המדורות! לא עץ מיער, לא עץ מיער.
 מדורות גדולות. כרכים דולקים באפקים! ולאורן של הדליקות את ערוותה של קאט'קה יגלה.
 „אכן, משורר. מספר היטב, אל נכון. ערב אפל. שלג לבן. אמת בחיי! שומע אתה: על
 רגלים לא יכון בן־אדם. אמת! אמת! התקשיב כמה תתחולל הסופה של בן־הכלבה? יודע לנגן
 ולספר היטב, תוך כדי ניגון — ממש כמו שעושים לפרקים אנשים משלנו. ודאי לו שראה מה
 שראה. גם שמע מה שמע. אה, אחא רחימאי, שירה זו כסס־רפואה היא ללבו הדווי של אדם. אה,
 הניגון אשר בה. הדמים, רחימאי, דמיו של אדם לניגון הם זקוקים. ניגון שיתנשב כרוחות
 המתגודדות בסערות־השלג בערבותיה של הארץ:

על אפק, בירזי, אַנְתֶּנו
 אֶשְׁעוֹלֶם הַגָּה הַפֶּתֶנו —

הנה־כִּי־כֵן כיצד עושים. כך עושים מהפכה. יודע הממזר מהפכה מהי. ודיבור יש לו בפיו!
 אבי שבשמים, כיצד ישים בן־אדם בדיבורו המעופש את הנפש ואת הדמים? וקאט'קה עם וואנקה
 מטיילת.”

לפתע נסתלק צחוקו. והיתה רצינות חרישית מתרקמת בשיחו, נדלית מאיזה מקור־בינה
 צלול וממלאת את דיבורו:

„ראה, כמה מרחם הוא את קאט'קה שלנו. נפלה המיסכנה, כי כדור פלח את לבבה. כתמי
 דמה מאדימים בשלג הלבן. אה, אבא רחים שלי, שמעת כיצד קמה דממה משמספר בן־אדם זה
 על קאט'קה? התשמע את קול הבכי של קאט'קה תוך סופות השלג והמהפכה? ומיהו הבוכה? הוא,
 משורר זה שלך, או וואנקה? ואולי גם אני גם אתה בקינה זו שלנו? אה, טפשים, ממזרי
 המהפכה! הגיפו שערים, הוא אומר! זהו! זהו! פתחו המרתפים! זהו! העם יצא ממחבואיו!
 „אומר אני לך: עפר לפיו של העם הזה. המון. ערב־רב סובא ומסתאב. חיה שיצאה מן
 הסוגר. שאל נא אותו: לאן תלך לך עכשיו, בן נידה שכמותך, שעל קאט'קה באת בעיצומה של
 מהפכה? לאן תבוא כשיכלה סבאך? על קיאך תשב ועל צואתך תקונן? תאמר נא לי: משורר זה
 שלך, מה שמו כי אדע?”

„לו הייתי גם אני בין שנים־העשר, לו הייתי גם אני ביניהם! שומע אתה כיצד צועדים
 בני־אדם בסופה, בין יריות מארבים, בתוך השתוללות חוליגאנים, ימח שמם? צועדים, יודעים
 להיכן הולכים. איפה המהפכה יודעים. שומעים הכל. רואים הכל. יודעים הכל. אראה בנחמה
 אם לא ידעו גם אבא שלי ואמא שלי. שומע אתה כיצד צעדי אנשים משתיקים את הסופה עצמה,
 בולמים דמיו של ההמון הפרוע, מכבים דליקות באפקי הרקיע? בטוחני, אילו היו מספרים ביניהם,
 היו משוחחים, ככה, דברים אחדים, על קאט'קה, אה, קאט'קה, אחות שלי, אחות קטנה שלי.
 ולולא הסופה, ודאי היתה להם ברכת־השלום על שפתם. לא כאותו קיסר מטונף שעל מפתנו אני
 עומד בסובנארחו. ולא כבני־כלבה אלה בסימטאות פצ'רסק שיורים בגבו של אדם במרתפים
 אטומים אשר שם העטלפים. אם לירות, ירו בגלוי, כלפי השמים. צאו, אמרו שלום לבני אדם,
 צעדו כאותם שנים־עשר. צאו וספרו להם לאנשים להיכן הולכים, מה עושים — נלך כולנו, נעשה
 כולנו.

„מחר, אומר אני לך, אשכים אל הסובנארחו. חבר קומיסר, אומר, נפשי יוצאת הביתה, אל
 הקמה ואל תפוחי האדמה נפשי יוצאת. חבר קומיסר, אומר, אל המהפכה אני יוצא. צמא לבי,
 אומר, לאבא־אמא שלי. מחר אחבוט בקת־רובה שלי על קדקדו של חבר קומיסר כחבוט אבא
 בקדקדו — — אם לא יתנני לכת, החזיר, הה, אלי, ישו המשיח ושלוחים שנים־עשר: חוליגאן זה
 שוב בדמים שלי הוא מתעורר.”

צחק קצרות. ירדנו למטה. הדניפר מנצנץ היה אז בנצנוץ לילי שלו. רגע ונעלם הזקוף
 מעיני. אני נסחפתי בהמוניותיה של ערבית בכרך — — והוא, נראה, לא עמד בפני הגעגועים
 לבית אבא, נטל רשות לעצמו וחזר. אולי בעטיו של משורר.

לתולדות התרחבותה של מדינת יהודה

בן-ציון לוריא

לבירור חלוקת המשניות הללו למוקדם ולמאוחר תסייע בידנו לשון המשנה עצמה, הקובעת לגבי שלש המנחות העיקריות: סולת, שמן ויין — אלפא ושניה לה. חלוקה זו מראה, כי המקומות השייכים לתקופה מלפני הרחבת הגבולות עליידי הכובשים הגדולים, יוחנן כהן גדול וינאי המלך, הם „אלפא“; האחרים, שנתוספו על המדינה כפרי נצחיותיהם של המלכים הללו, הם שניים. ההבדלה בין אלפא לבין השניים לא באה לציין את טיב המנחה אלא את סדר קדושתו או הערך של זכות המקום להביא מתנובתו לבית המקדש. יש בידנו בריית האומרת זאת בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים: „בתחילה כשהיו מביאים נס־כים מיהודה, לא היה ייבא של יהודה מחמיץ עד שנותנין לתוכן שעורים“ (פסחים מ”ב ע”ב). גם מכאן למדים אנו על שתי תקופות: בתחילה, כמו בראשונה או אלפא, המנחות באו מיהודה ואחרי־כך, או שניה לה, גם ממקומות אחרים בגליל ובעבר־הירדן. החלוקה לאלפא ושניים לה תהא:

המנחה	אלפא	שניים לה
סולת	מכמס	חפרים בבקעה
	מוזניחה	
		העומר ושתי הלחם בקעת בית מקלה גגות צריפין
יין	קרותים	בקעת עין סוכר
	הטולים	בית רימה
		בית לבן בהר
שמן	תקועה	כפר סגנה בבקעה
		רגב בעבר הירדן
		גוש חלב בגליל
אילים		מואב
עגלים		שרון
כבשים		מדבר חברון
גוזלות		הר המלך
מלח		סדום
תכלת		(מפרץ עכו) מן החלזון

כשאנו באים לבחון כל מקום ומקום בפני עצמו, מה זכותו ומשום מה נבחר רק הוא למלא שליחות זו שבקדושה, אין בשינוי הסבר. למרבה המבוכה באה המשנה ומוסיפה: אין מביאין את המנחה לא מבית הזבלים ולא מבית השלחים ולא מבית אילן. נמצא שהמנחה באה משדה שאין לו יתרונות טבעיים או

מעשרים מקומות בארץ הובאה ההספקה לצרכי המקדש והמזבח. סולת הובאה ממכמס, מוזניחה, חפרים או עפרים מבקעה; העומר ושתי הלחם הובאו מבקעת בית מקלה של נחל קדרון, גגות צריפין ובקעת עין סוכר; יין — מקרותים, הטולים, בית רימה ובית לבן בהר וכפר סגנה בבקעה; שמן — מתקועה, רגב בעבר הירדן וגוש חלב בגליל; אילים — ממואב; עגלים — מהשרון; כבשים — מהמדבר (חברון); גוזלות — מהר המלך; מלח — מסדום; תכלת — מן החלזון (מפרץ עכו). מהו זמנן של המשניות (מנחות ח') שמהן אנו שואבים פרטים אלה?

אף עיון ראשון ברשימה מלמדנו כי שמות מקור מות רבים לא יכלו להכלל בתוכה אלא לאחר מלחמות הכיבוש של החשמונאים. לדוגמה: בשעת המצור על רגב שבעבר־הירדן מת אלכסנדר ינאי, לפיכך אפשר היה לקבוע הלכה על שמנה הטוב כמנחה לבית המקדש רק מימי שלומציון המלכה ואילך (76 לפני הספירה). ארץ מואב, מקום האילים הראויים למנחה, סופחה ליהודה אחרי שינאי המלך הכה בערבים ולקח מידם את הגלעד ואת מואב (מלח' א', ד', ג'; קדמ' י"ג, י"ג, ה'). מלח סדומית וכבשים ממדבר חברון אפשר היה להביא רק אחרי שיוחנן כהן גדול כבש את אדום ואת בירתה חברון ואילך את האדומים להתגייר. הר המלך — שם חדש זה להר יהודה הוא מזמנו של ינאי המלך. העגלים משרון אף הם יכלו לבוא רק לאחר נצחונותיו של מלך זה בחוף־הים וכיבוש מגדל שרשן ודאר וכל יתר ערי החוף. בית רימה ובית לבן בהר אפרים סופחו ליהודה לאחר סיפוחן של שלוש הנפות: עפרים, לד ורמתים, כי שתי נקודות אלו מהוות המשך לכיבוש של יהודה משמרון. לעומת שורה זו של מקומות שזכו כי תנובתם תובא כמנחה לבית־המקדש ונכללו בתחומי יהודה על ידי יוחנן כהן גדול וינאי המלך, נוכל לערוך רשימה שניה של מקומות שהיו בתחומי המדינה דורות רבים קודם לכן, כמו תקוע (ביהודה!) מכמס ומוזניחה. אולם גם אלה לא היו בתחומי מדינת יהודה בימי נחמיה¹, פרט לבקעת בית מקלה של נחל קדרון, כי מצותו של העומר לבוא ממקום קרוב לירושלים.

(1) על תחומי המדינה בימי נחמיה ר' מאמרי: גבול יהודה ושומרון בימי בית שני („מולד“, אלול תש”ח, כרך א', חוברת 6).

לא מנחל אשכל, ולא מענב שבדרומה של יהודה ולא מבית הכרם הסמוכה לירושלים או מגופנא. השוכנת על דרך שכם — אסיכי שמותיהם מעידים על כרמיהם המשובחים. אף לא מסביבות יוטה, אשתמע, חרבת סוסייה וחרבת עזיז שמדרום-מזרח לחברון — מקומות המצטיינים עד היום בכרמי גפנים. את היין הביאו דוקא מבית רימה ובית לבן — מקומות שאין לכרמייהם כל יתרון.

לפי תפיסת אבותינו יש קשר בין המקום לבין המאורעות שאירעו בו. במקרה אסון או מפלה מקלל העם את מקום המעשה. כאילו הוא שותף וגורם לאסון; „הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליכם“ מקלל דוד בקינתו את מקום מפלת שאול, ו„הארץ הנפשה תחת ישיבה“ צועק ישעיהו. כאילו לא האנשים בלבד אשמים בחטאייהם, אשם גם המקום שבו היה דבר החטא⁽²⁾. לא די לנביא שהחוטאים יבואו על ענשם. ביום הדין ישפוך ה' את זעמו על כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים ועל כל אלוני הבשן; ועל כל ההרים הרמים, ועל כל הגבעות הנשאות וכו'. כי לפי תפיסת הנביא שותפים הם למעשי המגונים של האדם וחייביים בעונש. אותו קשר נוצר בין המקום שבו אירע נס לישראל, נצחון גדול, בלתי-משוער, לבין העם — ואת העם מייצג בית-המקדש. לפנים, כשתפיסתם הדתית של ישראל נבדלה רק במעט מתפיסתם של הגויים נהגו בשמחותיהם ובנצחונותיהם ככל הגויים; לאחר נצחון דוד על גלית נאמר: „ויקח דוד את ראש הפלשתי ויביאהו לירושלים ואת כליו שם באהל“ (שמואל א' י"ז נ"ד). זהו שללו וזוהי תפארתו של הגיבור עצמו. על מנחת תודה לאלהים שזיכהו בנצחון זה נאמר, כי חרב גלית הפלשתי „הנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד“ של המקדש בנב (שם, כ"א י'). במידת-מה נתעלה המושג של מנחה בנצחונותיו הבאים של דוד: הכסף והזהב אשר נשא מכל הגויים, מאדום וממואב ומבני עמון ומפלשתים ומעמלק, ונחור שת רבה שלקח מטבחת ומכון ערי הדדעור הקדיש המלך דוד לה'; בזה בנה שלמה את כלי בית המקדש (דברי-הימים א' י"ח). זה היה הנהוג אצל כל העמים, אולם כשתפיסת היהודים על מנחה לה' עלתה לדרגה מוסרית גבוהה יותר, לא יכלה עוד חרב האויב להיות מנחה לאלהים. יחס היהדות אל הברזל ואל שפיכת דמים נקבע הרבה דורות קודם בית שני, אבל עתה נהפך לקנין הכללי; בדורות שבראש העם עמדו אנשי כנסת הגדולה והסנהדרין לא היה מקום למנחה כזאת. נצחון יהודה המכבי על ניקנור ליד בית-חורון היה הגדול והחשוב בנצחונותיו, ומסופר כי „את ראש“

(2) על הקשר בין האסון שארע לעם ומקומו ר' מאמרי: מבית מדרשם של קנאים.

מלאכותיים ואף לא חסרונות, לא השבתת הקרקע עלידי זיבול, לא מים יתרים והשקאה מסודרת ולא צל מרובה. שדה סתם, ככל השדות. המשנה לא בחרה במקומות מיוחדים בפירותם כמו בקעת יריחו ועמק גינוסר, המבשילים את פירותיהם ומקנים להם טעם טוב בזכות אקלימם המיוחד ושפעת מימיהם. היא בחרה במכמס, מזוניחה ופריים, שאין להם כל סגור לות מיוחדות. היתרון היחידי של השדה שתבואתו הוקדשה למזבח היה בדרך העיבוד: „נרה שנה רא-שונה ובשניה זורעה“, כלומר מפלה אותה ומניחה שנה אחת בור, ובשניה היא מיטיבה להניב את תנור בתה. אולם יתרון זה קיים בכל מקום; כל שדה, שלא יעובד ולא ינוצל שנה אחת, יתן בשניה יבול טוב יותר מאשר חלקה המעובדת ומנוצלת במשך כל השנים ללא הפסק. לדוגמה נבחן מה טעם בבחירת מכמס אלפא לסולת.

שדות מכמס משתרעים על רמה נרחבת מצפון וממערב רב לכפר, בגובה של 700 מטר בערך והם יורדים ומשתפלים במדרון קל לצד דרום-מזרח. מידת הגשמים המצויים שם היא בממוצע 500—600 מ"מ, אדמתם — כזו המצויה ברוב הארץ. שדות אלה אינם שונים במאומה ממאות שדות אחרים. הנוכל לשער, שבידי אנשי מכמס היה זן מיוחד של חיטה, שנתנה סולת משובחת? לא. ואם נניח, שאמנם היה בידיהם זן כזה — הרי אין זה סוד שאפשר לשמור עליו; כל עובר-אורח יכול לקטוף מלילות ולגדל מקץ שנה זן זה של חיטה בשדותיו בכל מקום בארץ, ולא זו בלבד. האם היו ראשי העם נותנים ידם למוימה כזאת ומקדשים את הסוד הזה בשעה שאפשר להפיץ את הזן המשובח לטובת העם כולו? כי אינו דומה „סוד החיטה“ לסוד הקטורת, שנשמר בבית אבטינס בלבד. אותו הקושי בשמירת „הסוד“ קיים גם לגבי הגפן ועץ הזית; יכול אדם לגזום יחורים בכרם של המקום שזכה להיות „אלפא“ ליין או לשמן ולשתלם בכרמו שלו בקצה הארץ. אפשר גם להגביט את הגפן המשובחת מגזיה ואת הזית מחצניו ולטפח כרם שתהיינה לו אותן התכונות המזכות אותו לשלוח את תנובתו ולתבוע את הזכות הזאת. לו היה הטעם לבחירת המקום רק טיב היבול, ודאי היו רבים קופצים על כך והיו קובעים אז סדר של חליפין — פעם מביא מקום זה ופעם מקום אחר.

מסתבר, שלא רק טיב היבול הוא הגורם הקובע, מהו האלפא. היה עוד טעם לדבר, ולכן אנו מוצאים שהביאו את הסולת ממכמס, מזוניחה ועפרים ולא מארבאל, שחיטתה משובחת היתה, עד כי אמרי: סאה ארבילית מוציאה סאה סולת, סאה קמה, סאה קיבר, סאה מורסן (ירוש' פאה פ"ז ה"ג); את היין

פלשתים וסרניהם; ארץ פלשתים היתה נפה בפחנת עבר-הנהר, ובראשה אשדוד, שעל שמה נקראה הנפה הנרחבת כולה — מעזה בדרום עד סמוך ללוד בצפון, כל חוף הים וארץ השפלה עד להר יהודה. ככותים בצפון והאדומים בדרום, כן העמיקו האשדודים לתדור אל נחלת יהודה. „וירשו בית יעקב את מורשיהם... והשפלה את פלשתים“ (עובדיה י"ט) — זהו החזון שראה לפניו הנביא, כי לא די בזה שאנשי השפלה ישובו ויחזיקו בנחלת אבותיהם בשפלה. בעתיד ירשו גם את פלשתים, זו הארץ שהשתלטה עליהם. האשדודים השתתפו עם הערבים, העמונים והכותים במזר מות נגד נחמיה ובנין חומת ירושלים (נחמיה ד' י"א), והפחה היהודי נלחם באלה שהושיבו נשים אשדודיות ובניהם „חצ' מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית“ (שם י"ג, כ"ד-כ"ה). בפנים היתה השפעתם רבה ומזיקה; בנישואי-תערובת עם האשדודים ראה נחמיה את סכנת ההתבוללות, ובקבלת לשונם — סכנה לביטול היהדות ותורתה. המלחמה בניצני הת-בוללות זו היתה פשוטה: „ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרם“ וכו'. בודאי עבר זמן רב עד שבטלה השפעת האשדודים בפנים ואפשר היה לקדש עליהם מלחמה, אולם אין ספק שהמלחמה היתה ממר שכת עד ששחררה ארץ המריבה, ונראה שהדבר נסתים לפני מלחמות המכבים, כי הם נלחמו רק על גור, שהיתה בידי הסורים, ולא מדרום לה.

בארץ המריבה, מדרום לגור, שוכנת זנוח, הידועה כעיר בשפלה, בנחלת יהודה (יהושע ט"ו ל"ז). אם כי בני זנוח לא נזכרו בין שבי הגולה, ידוע שהם נמנו עם שבט יהודה והשתתפו בבניין חומת ירושלים (נחמיה ג' י"ז; י"א ל'). מזהים אותה עם חרבת זנוע, 6 ק"מ מדרום להר-טוב, שדות זנוח משתרעים בודי נגיל, כ-350 מ' מעל פני הים וכמות הגשמים השנתית כאן היא 500—600 מ"מ. אין באדמתה כל דבר מיוחד וכמוה אלפי חלקות בין הרי יהודה וגבעות השפלה. אפשר לגדל כאן חיטה טובה, ביחוד בחלקה מטופלת יפה, אבל אין למקום זה יתרונות מיוחדים מידי הטבע. מה איפוא הקנה לזנוח זכות זו שהיא אלפא לסולת? הנצחון על האשדודים.

סביבה זו רוויה זכרונות מעבר רחוק; סמוך לכאן, בעמק האלה, בין שוכה לבין עוקה, באפס דמים, נצח דוד את גלית הפלשתי; במקל-רועים וחמשה חלוקי נחל נצח את הענק, אשר „גבהו שש אמות וורת. וכובע נחושת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש ומשקל השריון חמשת אלפים שקלים נחשת. ומצחת נחשת על רגליו וכידון נחושת בין כתפיו, וחץ חניתו כמנור ארגים ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל ונשא הצגה הולך לפניו“ (שמואל

ניקנור כרתו ואת ימינו אשר שלח בגאון ויביאום ויתלום על יד ירושלים“. לא הביאום העירה, כי תועבה היא. מנחה התואמת את דת ישראל ויוצרת קשר עם מקום המאורע, שהעם רוצה לקיים זכרו וכבודו לנצח, הוא הבאת פרי תנובתו שי לאלהים ולמקדשו בירושלים.

זהו הרעיון היסודי הטבוע במשניות שלפנינו. מראשית ימי בית שני אירעו בחיי העם מאורעות גדולים — מיגור האויב, ביצור העיר, טיהור המקדש, נצחונות או מניעת סכנות. את אלה הנציח העם במגיד לת תענית. הוא קידש את הימים הללו בין ימות השנה, ומדי שנה בשנה היה חוזר ומשנן את תולדות המאורע של אותו יום שנתקדש, ובזכרונותיו אלה עודד את עצמו וחיוק את רוחו. זוהי ההיסטוריה בזמן. היתה גם היסטוריה של מקום; וכשם שרוח העם קידשה ימים בשנה, כן קידשה מקומות מסויימים בארץ בזכות מעשים גדולים והעניקה להם זכות-יתר להביא את המנחה לבית-המקדש.

סקירה מפורטת על כל מקום ומקום מבין עשרים המקומות הנזכרים במשנתנו תראה אם אמנם צודקה הנחה זו.

כאמור, אין למכמס יתרונות טבעיים. זכותה ההיסטורית מהי? אף על פי שבני מכמס נמנים עם שבי הגולה, לא היתה העיר בתחומי המדינה של נחמיה כי אם תחת שלטון שומרון. אין בידנו פרטים על כיבושה, אולם ממהלך הקרבות של המכבים בסבי-בה זו מתברר שמכמס היתה בזמנם בגבולותיה המ-דיניים של יהודה. היא העיר הראשונה שנקרעה מארץ הכותים ונספחה ליהודה. עיר זו כבר שימשה פעם מבחן לכוחו הלוחם של העם; הנס שהיה כאן, כאשר יונתן ונושאי-כליו עלו מן הנחל, בין סנה ובוצץ, והביאו מבוכה במחנה פלשתים שחנו במכמס וגרמו לראשית תבוסתו, נשמר בלב העם וחיוק את אמונתו בנצחון על הכותים. לכבוד נצחון זה נקבעה ההלכה: מכמס, אלפא לסולת³.

מכמס שבהרי יהודה יורדים אנו אל זנוח שבשפלה, שאף היא אלפא לסולת, וכפי שנראה להלן — זכתה לכך עוד לפני מלחמות השחרור של המכבים, עם התנערותה וראשית תקומתה של מדינת יהודה. בימי שיבת ציון לא היתה עוד עצמאות לערי

3) עוד מאורע חשוב קשור במכמס, שאף הוא יכול לשמש גורם למתן זכות יתר לעיר זו: אחרי צאתו של בקחדס את הארץ ישב יונתן במכמס. מכאן שפט את העם וביער את הרשעים (חשמונאים א' ט' ע"ג), אלה אוהדי השלטון הסורי והתרבות ההלניסטית. לעיר זו, שהגנה עליו בעת צרה ושימשה לו משנה לירושלים, העניק את הזכות, שהיא כביטוי להכרת תודה.

מחלקת כל אחת משלוש הארצות — יהודה, הגליל ועבר-הירדן — לפי המבנה הטופוגרפי והיא מונה בהם חלקים אלה (שביעית ט' ב'): ביהודה — ההר השפלה והעמק בגליל — גליל עליון, גליל תחתון והעמק, עמק החוף מקביל לעמק יזרעאל. סתם בקעה בלשון המשנה הוא בניגוד להר. רק חמש פעמים נזכרות במשנה בקעות מסוימות ואלו הן: בקעת בית נטופה, הגדולה בבקעות, ארכה ממזרח למערב 14 ק"מ ורחבה מצפון לדרום — $3\frac{1}{2}$ ק"מ; בקעת בית הכרם בגליל — ארכה ממזרח למערב 4 ק"מ ורחבה 1 ק"מ; בקעת כפר סגנה (סכנין) — ארכה ממזרח למערב 5 ק"מ ורחבה ממזרח $2\frac{1}{2}$ ק"מ והיא הולכת וצרה מערבה, ובקרבת הכפר סכנין רחבה אינו מגיע אף לק"מ אחד. בקעת עין סוכר — ארכה מצפון לדרום 5 ק"מ ורחבה 1 ק"מ. מארבע אלו נוכל ללמוד על החמישית — בקעת חפרים, אף היא מישור קטן מוקף הרים, והיא נקראת כיום סהל טיבה, 3—4 ק"מ מדרום-מזרח לשפרעם, בדרך היורדת לנצרת. בקעה טיפוסית שארכה כ-2 ק"מ ורחבה 1 ק"מ. חרבת טיבה שוכנת על גבעה ברום של 200 מ' מעל פני הים והעמק לרגליה, נמוכה ממנה כ-50 מטר. השם טיבה קשור גם לבאר שליד החורבה, בירא-טיבה, ולמעין הנובע בלב הבקעה, עין א-טיבה. השם המופיע כאן ארבע פעמים מעיד על ישוב מורש, שהבאר, המעיין והעמק כולו היו בתחומי. חברי המשלחת האנגלית לחקירת הארץ, שביקרו כאן בשנות השמונים, מצאו כי בניגוד לסביבה המיוערת והמונוחח בקעה זו מעובדת ומגדלת חיטה (P.E.F. Mem. I, p. 262). הם מציינים את החורבה כמקום חשוב בעבר, שעמד על הדרך העתיקה משפרעם לצפורי. מלבד שקתות עתיקות המונחות על-ידי המעיין וחורבות בתי העיר מצאו כאן עמודים ובסיסים כפולים מן הסוג המצוי בפירות האולם המרכזי של בתי-כנסיות בגליל, ולדעתם היה כאן לפנים בית-כנסת (H. H. Kitchener, P.E.F. Qu. St. 1878, p. 124). 600—700 מ"מ של גשמים מרוים את אדמת הבקעה, וכבר נאמר שהיא מגדלת חיטה נאה ומכאן נובעת האימרה: תבן אתה מכניס לעפרים (שמות רבה פ"ט ז'). אולם, זכותה המיוחדת לשמש מקור למנחת הסולת לבית-המקדש — מניין לה?

באגרת המלך דמטריוס אל עם היהודים נאמר בין השאר: „ואת עכו ואת (הארץ) הבאה אליה נתתי מתנה לבית-המקדש אשר בירושלים להוצאה הנחוצה במקדש“ (חשמונאים א' י' ל"ט). עכו היתה עיר של נכרים, אבל בתחומיה המזרחיים היה ישוב עברי; אלה ודאי שמחו לזכות זו, שמסיהם לא ישמשו את מלכי אנטיוכיה כיהאם את בית-המקדש בירושלים,

א, י"ז ד"ז). כמו בימי שאל כן גם עתה היה העם בראשית אירגונו, ומלחמתו היתה במלומדי מלחמה אשר הציקו לשבי-ציון שנים רבות. הנצחון במקום זה פתח את הדרך לשחרור השפלה מידי הפולשים הפלשתיים, ועל כן הפכוהו ליוס-טוב וחגגו בזנוח את שיבתה למדינת יהודה והעניקו לה את הזכות שתנובת שדותיה יהיו אלפא לסולת ויובאו כמנחה לבית-המקדש בירושלים.

אין בידינו ידיעה ברורה על פרטי המאורע ועל זמנו. בסוף תקופת פרס פעלו בארץ השפלה כוחות רבים: בצפון צמצמו הפיניקים את נחלת הפלשתיים, לבל יקום להם מתחרה בסחר הים ובקשר עם אור-חות ערב. השלטון המרכזי בשושן תמך בשאיפתם זו של הפיניקים. מן הדרום עלו האדומים ותפסו את שפלת הדרום ושדותיהם הגיעו עד סמוך לאשדוד, ומן המזרח החל פועל כוח חדש, עולה — זו יהודה המתנערת והתובעת נחלתה. וכאשר עלה בידי יהודה להחזיר את הגוליה, קשרה אותה אליה בכל הנימים הלאומיות והדתיות שברשותה.

נדלג עתה על פני ארץ רבה ומונוח שבשפלת יהודה נגיע אל הגליל, כי בארץ זו מחפשים חוקרי ארץ-ישראל את חפרים או עפרים בבקעה, שהיא שניה לסולת. אולברייט מוצא אותה בכפר טיבה, מצפון לתל יוסף. הוא הולך לשיטתו של קלרמן-גנו, שלפיה כל טיבה בערבית היא גלגול של עפרה או עפרים, כיון שהמלה עפרה מזכירה את עפרית שהר ראתה בערבית שד או מויק, ועל כן הסיבה לטובה — טיבה. יתכן שטיבה זו היא חפרים שבנחלת יששכר (יהושע י"ט י"ט), אבל אין לזהותה עם חפרים בבקעה שבמשנתנו, כי טיבה יושבת על הרמה היבשה שמעל לעמק חרוד. בריחוק של 7 ק"מ ממקום שאפ-שר לכנותו בשם עמק. דלמן וקליין מזהים את עפרים עם חרבת אל-פריה, שעל אחת הגבעות בשולי עמק יזרעאל⁴. אל נכון, בין חרבת פריה לעמק מבדיל רכס של הר, והחורבה רחוקה מקצה עמק יזרעאל כארבעה ק"מ בדרך הנדי שלרגליה. מטעם זה בלבד אי-אפשר לקרוא לה חפרים בבקעה. ובכלל, אין לחפש את חפרים בעמק יזרעאל, כי לשון המשנה מבחינה בין בקעה לבין עמק; בקעה היא מישור קטן מוקף הרים, ואילו עמק הוא ארץ רחבת ידים; המשנה

4 קליין מבסס את הויהוי על דברי אבסביוס, הקורא לחפרים שביהושע י"ט, י"ט עפרייא, והיא 6 מיל מצפון ללגיון. המרחק בין לגיון לחרבת פריה הוא משהו פחות מ-6 מיל, אבל אין היא שוכנת מצפון לו. המרחק בין לגיון לחרבת טיבה, הנזכרת לחלו, הוא כ-16 מיל. אולם לא דבר זה קובע, כי אבסביוס אינו מקור נקי מכל דופי. ולעניננו: כוונתו לעיר שביהושע ולא לזו שעליה דנה המשנה.

למאתיים שנה, פרי מאבקו של הישוב העברי בע"ממים מסביב ובשלטון הפיניקיה-הסורי שישב ביפו. לאור המקורות שבידינו על היחסים בין יהודה לשומרון בימי בית שני לא יקשה להסביר מדוע זכתה בקעת עין סוכר, המשתרעת לרגלי הר גריזים, להביא פעם מתנובתה את לחם-הפנים.

עשרים ואחד בכסלו נקרא במגילת תענית יום הר-גריזים. ידוע מהתולדה השומרונית, כי המלך היי-הודי שמעון רדף את השומרונים, מנע מהם לחגוג את חגיגה ואף לקרוא בתורה לפי מסורתם. המלך שמעון הוא, כנראה, הכהן הגדול שמעון הצדיק, שיש לייחס לו את כיבוש ארץ שומרון עד הר גריזים ואשר לזכרו נקבע יום הר-גריזים. זו היתה תקופה קצרה של של-טון יהודי בשכם. בהבאת לחם-הפנים מבקעת עין סוכר ניתן ביטוי לנצחון. וכאשר הביאו מנחה זו לבית-המקדש שרו שירת-ההילה חדש:

אלהים דבר בקדשו
אחלקה שכם
אעלה
ועמק סכות אמדד.

ומניין היו מביאים את היין? קרותים והטולים אלפא ליין שניה להן בית רימה ובית לבן בהר וכפר סגנה בבקעה. (מנחות ח' ו').

מן המקורות הנוספים בניין זה שבתוספתא והי-ירושלמי הוכיח קליין, כי בראשונה היתה אספקת היין לבית-המקדש מדרומה של יהודה, שנקרא בימי בית שני גם בשם אדום. אולם בבואו לזהות את המ-קומות שהם אלפא ליין הוא סיטה מהנחת-ייסוד זו ומחפש את קרותים (ולפי הנוסח שהוא מעדיף — קרוחים) בסביבת סיל קרחי, הוא נחל זרד. אמנם, הע-מק אשר בשפכו של נחל זה ומורדות הרי גבל שלד-רומו מפורסמים בפוריותם, ובמיוחד נשתבחו בגפניהם (כתובות ק"ב ע"א). אבל איזור זה אינו שייך ליהודה אלא למואב או לשעיר, ארץ שבה משלו בימי בית שני הנבטים והיא לא נכבשה בידי יהודה ולא צורפה ליהודה אף לא לזמן קצר. עיקר שבחו של עמק זה הוא בשדות השקיא שלו, אולם המשנה קובעת שאין מביאין מנחות מבית השלחין.

„כל הארצות היו כשרות אלא מכאן היו מביאין“, סתמה ולא אמרה המשנה מדוע מכאן דוקא. נוכל להסי-ביר את הבחירה הזאת מנקודת-מבט שלנו, שלפיה המקומות הם קרתי-קרותרים ותחת-ההטולים, שני ישרי-בים בדרך מבית גוברין לאשקלון, והם חוליה נכבדה בשרשרת המאורעות שהתזוירו את שפלת החוף לתחר-מי מדינת יהודה.

כאמור, החזיקו בשפלת החוף ושלטו בה כוחות יריבים. כאן ישבה אוכלוסיה יהודית בצד האוכלוסיה

ויתכן ששלחו את מסייהם לא במטבעות אלא בצורתם הטבעית, מבחר תנובת אדמתם. ידוע שבסביבה זו נלחם ינאי המלך את מלחמותיו בשליטי עכו ובצבאות הסורים, אבל פרטי נצחונותיו ותהפוכות גורלו הצבאי כאן לא נחרתו בזכרון העם. אין בידנו איפוא אחיזה לערכה הצבאי המיוחד של עפרים בבקעה ואין לנו הסבר למעמדה על יסוד מעשה לאומי רב-חשיבות. תחום עכו נקרא מעל יהודה על-ידי פומפיוס בשנת 63 לפנה"ס, כאשר שליט רומי הקיף את ארץ יהודה ערים אוטונומיות אויבות לישראל. אולם כבר בשנת 44 לפנה"ס הוחזר תחום עכו ליהודה על-ידי יוליוס קיסר (קדמ' י"ד י', ו'). יתכן שזכותו הראשונה עמדה לו כאשר הוחזר ליהודה וקבעו זכר לדורות שבקעה זו, המשתבחת בחיטתה, מביאה סולת מנחה לבית-המקדש.

מצנת העומר לבוא מן הקרוב, מבקעת בית מקלה של נחל קדרון. לא ביכר הקרוב לירושלים מביאין אותו מכל מקום. מעשה שבא מגנות⁵ צריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר (מ. מנחות י' ב'. תוס' מנחות י', הוצ' צוק (21) 528).

מה טיבו של מעשה זה, ובזכות מה העלתה צרי-פין את העומר לירושלים? הגמרה (מנחות ס"ד ע"ב) מייחסת את המעשה לזמן שצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה והיה הורקנוס מבחון ואריסטובלוס בפנים בית-המקדש. החיילות החריבו את התבואה שבסמוך לירושלים ולא ידעו מניין להביא את העומר. בא חרש והראה סימנים ופירשו אותם שהכוונה לגנות צריפין. ועוד הראה סימנים ופירשו אותם שלחם-הפנים יובא מבקעת עין-סוכר. ערכה של אגדה זו היא בעיקר בגילוי יחסו של העם אל בית חשמונאי, עד אשר חרש נאלץ לתקן את אשר הם עיוותו בסדר הקרבנות. וידוע מה ערכו של חרש לגבי דת ודין. להבהרת השאלה שלפנינו לא תועיל אגדה זו ולא-כלום. צריפין (היום סרפנד אל-עמר) היא סמוכה ללוד, ולעומת ירושלים היא מקדימה להבשיל את תבואתה. יתכן שהזכות להביא את העומר, שהיתה לה רק פעם אחת בלבד, ניתנה לה כאשר סיפח יונתן את נפת לוד למדינת יהודה. מעשה זה בא לחזק את הקשר בין הנפה החדשה ובין ירושלים ובית-המקדש. סיפוח שלוש הנפות לוד, רמתים ועפרים אושר סופית על-ידי דמטריוס בשנת 145 לפנה"ס. שמה היה זה יונתן שראה בסיפוח נצחון דיפלומטי חשוב וחגג אותו לפי רוח ישראל — הביא את העומר מן הנפה החדשה. משנה חשיבות יודע למאורע בעינינו, אם נזכור, שאין זה אלא סיומה של פרשה ארוכה שנמשכה קרוב 5) גנות ולא גגות, וכבר עמדו על כך חוקרי אר"י ותקנו מתוך השואת המקורות.

הפך לרוב שליט. הוא חגג את נצחונו, וישביו הותי־קים, שנגאלו משיעבודם לנכרים, הביאו מנחה לה־ממיטב יינם לבית־המקדש — אות וזכר לגאולתם. לא נחלקו חוקרי ארץ־ישראל על בית רימה ובית לבן שבהר. בית רימה שמרה על שמה עד היום — זהו הכפר הערבי בית רימה, 17 ק"מ מצפון־מערב לרמאללה; בית לבן שמה נשתנה רק מעט, זוהי לובן, השוכנת על מורדו המזרחי של ג'בל מוסייב, ממערב לדרך העולה מרמאללה לשכם. שני הישובים החדשים בנויים על יסודותיהם של יישובים עתיקים.

אף־על־פי שהזיהוי בטוח, השאלה למה בחרו בהן במקומה עומדת. כיום אין בבית רימה גפנים. הכפר שוכן על גבעה; הוא מוקף שדות תבואה וכרמי זיתים. האדמה כאן חירות־לבנה. באדמה כזו הגפנים מיטיבות לגדול ויין ענביהם משובח. אולם, האין עוד מקומות שאדמתם חירות, כזו של בית רימה, והם מגדלים גפנים נאות והם קרובים לירושלים יותר מבית רימה? ואדמתה של לובן אין בה כל תכונה מיוחדת, כמוה כסביבתה, ועתה היא מכוסה כרמים יפים לרוב. אלא שמעמדה האסטרטגי טוב, כי היא שוכנת בפתחו של ודי־עלי, והמחזיק בה חולש על הדרך העולה לשכם. נראה, איפוא, שבית רימה ובית לבן — כמכמס שהיא אלפא לסולת — תחנות הן בדרך כיבושי יהודה בגבולות ארץ הכותים. כאן פתח יוחנן כהן גדול את מסע הכיבוש בשומרון עד שהגיע להר גריזים, ובזכות נצחונותיו קידש את המקומות הללו והעניק להן את הזכות — שניה ליון.

כפר סגנה בבקעה היא כפר סכנין התלמודית וכ־יום הכפר הערבי סכנין, מצפון לבקעת בית נטופה. לרגלי הכפר מתחילה בקעת סכנין, השוכנת 200 מ' מעל פני הים והיא מוקפת הרים העולים עליהם עד 150 מ'. בבקעה שדות תבואה ומטעים ועל מורדות ההרים חורש פראי, שהוא ירוק ועסיסי גם בסופו של הקיץ. בעבר נשתבחה בקעה זו בפירותיה, וביחוד בתאנים המתוקות שלה (ספרי דברים ש"ז). לדברי הפסוק, "וינגקו דבש מסלע" מוסיף המדרש: "כגון סכני וחברותיה". ודאי היו שם גם כרמי גפן לרוב. אולם הזכות שניתנה לה, ודאי לא משום שלא היו כגפנים שלה ליון הטוב, אלא שבימי יוחנן כהן גדול או ינאי המלך, שנלחמו בסביבה זו לשחרור הגליל מעול זרים, מילאה תפקיד צבאי חשוב, וכאן אירע אורע מכריע בחיי הארץ — שאין אנו יודעים פרטיו ליום. יתכן שיהודי כפר סגנה זכו לכך משום שהיו הראשונים שהעמיקו להתישב באיזור זה המאוכלס זרים, וכאשר נגאל על־ידי בית חשמונאי נעשה יום־טוב למקום.

בראשונה נהגו להביא את מנחת השמן, ככל שאר

הנכרית, אלה הפלשתים והפיניקים, שקיבלו ברצון את התרבות ההלניסטית, והאדומים, שהתפשטו לכאן מצד הרי חברון. באוכלוסייה מעורבת כזאת לא יתכן שקט מדיני; בסופו של דבר גובר היסוד האחד על השאר ומשתלט עליהם. הפעם גברה ידם של היהודים, שנתמכו בידי המדינה העולה יהודה בראשית ימי המ־כבים. בידנו מקורות עשירים המתארים את תהליך הכיבוש הזה.

הכיבוש התחיל מצד צפון. יהודה המכבי רדף את צבא גרגיאס מסביבות אמאוס. עד גזר ועד שדות אדום ואשדוד ויבנה (חשמונאים א' ד. ט"ו). ויונתן אחיו כבש את אשדוד והכניע את אשקלון (שם: פ"ד פ"ו). ואם אפשר לטעון, כי לא היו כיבושים אלה אלא כיבושי־ארעי בסערת מלחמה וכי ישוב עברי לא היה בערי פלשתים אלו, מעידה המתנה שקיבל יונתן מאלכסנדר המלך — "את עקרון ואת כל גבולה לנח־לה" (שם, שם, פ"ט) שהיה זה סיפוחו של החבל ליהוד־דה; וזאת גם הוכחה כי היה כאן ישוב עברי מעורה באדמתו. פרשת הכיבוש בשפלת החוף משתקפת יפה במשא־ומתן בין אתנביוס, שליחו של אנטיוכוס המלך, ובין שמעון. הסורי טוען, כי זאת טריטוריה שלו, ערי ממלכתו, והוא תובע את החזרתן ואת תשלום המסים שנגבו מתושביהן על־ידי שליטי יהודה. ואילו שמעון עונה: לא ארץ נכריה לקחנו ולא ברכוש נכרים מש־לנו, כי אם בנחלת אבותינו אשר בידי אויבינו בעת מן העתים בלא משפט נכבשה. ואנחנו כאשר היתה לנו עת השיבנו את נחלת אבותינו (שם, ט"ו ל"ג). המשא־ומתן לא נסתיים בטוב, ומלך סוריה בא ליבנה, ויחל להרגיז את העם ולנחל ביהודה ולקחת את העם בשבי ולהרגו. ויבן את קדרון (היום קטרה הסמוכה לגדרה) וינח שם סוס וחיל למען ישדו בצאתם את דרכי יהודה) (שם, מ"מ"א). יוחנן הורקנוס, בנו של שמעון, נלחם כאן בסורים והנחיל להם מפלה קשה. את כיבוש השפלה השלים ינאי המלך. מרכז הכובד היה כאן בעזה, שהיתה עשירה ובצורה. ינאי בודד אותה תחילה והקיפה סביב, בראשונה כבש את רפיה מדרום ואחר־כך מנע ממנה גישה אל הים על־ידי כי־בוש אנתידון, ולאחר מצור שנמשך שנה שלימה הכ־ניעה והחריבה.

ממלחמות יוחנן בן שמעון על יבנה וקדרון ועד לכיבוש עזה עברו כארבעים שנה. בינתיים נכבשה אדומים בהר חברון ומראשה בשפלה ונחרבה מלכות אדום. על־ידי כך צורפו שדות אדום — מרחבי השפלה — ליהודה. פרטים על מהלך הכיבוש הזה אינם בידי־נו. משנה זו באה למלא בשורת הכיבושים שתי נקר־דות־ביניים — קרותים והטולים. כמשך ארבעים שנה טוהרה השפלה; המיעוט היהודי באוכלוסייה חנכרית

בקחידס והצוררים מבפנים הציקו מאד. נוסף על זה היה בימים ההם רעב גדול. בקחידס מינה מושלי הארץ מן הרשעים, והם, יחד עם הצבא הסורי, רדפו את החסידים, שהתלקטו סביב יונתן ושמעון — שרידי משפחת מתתיהו החשמונאי. שני האחים והעם אשר אתם נסו למדבר תקוע וחזו על מי באר אספר. מקום מקלטם נודע לבקחידס והוא הפנה את קלגסיו נגדם. אותה שעה בגדו בהם בני נביות; אף־על־פי־כן ניצ־לו. כיצד קרה הדבר — אין המקורות מספרים. אולם יש להניח שכאן אירע להם נס, ואת זכרו של נצחון זה, שבו גברו המעטים והנרדפים על הרבים והשלי־טים, נשמר בלבם. וכאשר הגיע יונתן לשלטון, ומפליט נרדף נהפך לכהן גדול וראש חבר היהודים, זכר את תקוע והעניק לה זכות זו — אלפא לשמן.

רגב — היום רג'יב, מצפון לסלט, על נדי רג'יב — היתה עיר בצורה ואלכסנדר ינאי נאלץ לשים עליה מצור זמן רב, ורק לאחר מותו נפלה בידי חייליו (קדמ' י"ג, ט"ו, ה'). מסע החזרה של המלכה שלומציון מן המערכה, כשהוטל עליה להשלים עם הפרושים ולשמור על כבוד בעלה לבל תחולל גייתה, היה מסובך מאד ורק ברוב תבונתה עמדה במבחן. נראה שגם ה־כה זו, כי רגב שניה היא לשמן המנחה לבית־המקדש, תחילתה במסע זה. לינאי, שבימי חייו הפרידה תהום עמוקה בינו לבין העם, נערכה הליוייה מלכותית. מאור רעות הימים ההם השתקפו גם בבית־המקדש; שלומ־ציון הביאה מנחה ממקום הנצחון, ממיטב תבונתה של רגב, על־ידי כך קידשה את העיר שצורפה למלכותה והקימה יד בקדשי האומה למקום שהיה קשור בפטי־רת בעלה.

תשבחות לאין שיעור משבחת האגדה את שמה של גוש־חלב, ואפילו רובן פרי הדמיון, נודה, כי היה זה המקום המשובח ביותר בריבויים ובטיבם של כרמי זית, ולא זו בלבד, גידול עצי הזית בסביבת גוש־חלב הוא מעולה מכחינת התנאים הטבעיים של המ־קום; אין כאן בית השלחים וכנראה גם לא בית הזב־לים, כי חלק זה של הגליל העליון הוא ארץ זית־שמן שאין לו מתחרה בכל הארצות במדינה. לפי טיב המנ־חה ודאי שראויה היא גוש־חלב להיות אלפא לשמן, ואם המשנה קבעה אותה רק שלישיית במעלה — עלינו לבקש את הסיבה לא בטיב אלא בסיבות אחרות.

פרשת שחרור הגליל מידי הפולשים הזרים סתומה יותר מפרשת האדומים בדרום יהודה והכותים מצפון לה. שני עממים הרחיבו את גבולם על חשבון יהודה החרבה ופלושו וחדרו לגליל. הפיניקים־הסורים מערי החוף, מעכו, צרפת וצור השתררו על הגליל המערבי ומדינת כלקיס חדרה מבקעת הלבנון אל מרכזו של הגליל העליון. בשעתו ציוו אמנם שלטונות פרס על

המנחות, מכל מקום, ולכן אומרת המשנה: „כל האר־צות היו כשרות“ (מנחות ח' ג'), אבל ברבות הימים נמצאו מקומות ששמנם היה עדיף והיו מביאים מהכ דוקא, וקבעו: תקועה אלפא לשמן. אבא שאול אומר: שניה לה רגב בעבר הירדן. ר' אליעזר בן יעקב אומר: שלישיית לה גוש־חלב בגליל.

רגב וגוש־חלב מקומות ידועים הם ואין חולקים על זהותם, אבל ביחס לתקוע מחולקות הדעות כבר אצל חז"ל, אם הכוונה לתקוע שביהודה או לתקוע שבגליל. אכן, תקוע הגלילית מפורסמת היא בשמנה, אבל גם בתנאים הטבעיים של תקוע שביהודה אפשר לגדל כרמי זיתים; אדמתה טובה וגשמייה אינם מוע־טים. אילו היתה כוונת המשנה לתקוע שבגליל, היתה מפרשת זאת, כשם שפירשה עפרים בבקעה, להבדיל מעפרים אחרת, שהיא בהר. ואפילו נניח שהכוונה לתקוע שבגליל, המרחק בין זו לגוש־חלב הוא רק ששה ק"מ, התנאים הטבעיים שווים ואין כל סיבה ששמנה של תקוע ייחשב אלפא והשמן מגוש־חלב — מדרגה שלישיית. וכבר קבעה המשנה: „שביהודה נאמנים על טהרת יין ושמן כל ימות השנה“ (חגיגה ג', ד'). בויכוח בשאלה זו שואלת הגמרה: והגליל לא? וריש לקיש נותן טעם לכך: „מפני שרצועה של כותים מפסקת ביניהן“ (חגיגה כ"ה ע"א, ירושלמי חגיגה פ"ג, ה"ד. ור' ש. ליברמן: תיקוני ירושלים, תרביץ ב', א', ע' 110).⁶

ברור איפוא, שכל זמן שהכותים הפסיקו בין יהודה והגליל והיו נוגשים בעולי הרגל, אי־אפשר היה להב־טיח את השמן בטהרתו ועל־כן לא היו מביאים שמן למזבח מן הגליל. כך היה המצב עד החשמונאים. עוד בימי חילופי השלטון התלמיי בסילווקי עשו הכותים שמות ביהודה. יוסף בן מתתיהו אומר: „השומרונים, שמצבם טוב היה, הכבירו בעת ההיא את ידם על היהודים בהחריבם את שדותיהם ובקחתם את תוש־ביהם בשבי“ (קדמוניות י"ב, ד', א'). הכותים דוכאו על ידי יוחנן כהן גדול, ועד לאותו זמן באה, כנראה, אספקת השמן למזבח בעיקר מתקוע שביהודה. אחרי מות יהודה המכבי באו ימים קשים לישראל.

6 קליין (הגליל ע' 21) משתדל להוכיח כי המשנה מכוונת לתקוע שבגליל, שהיא בנחלת אשר ומפורסמת היתה בשמנה הטוב. הוא מסתמך על דברי אחד מגאוניי בבל המסביר את שמות ימי חנוכה בטעם שצריך היה ללכת למקור השמן, לתקוע שבג־ליל, מהלך ארבעה ימים לשם וארבעה ימים בחזרה. אך אין בדברי הגאון מבבל כדי לסתור את דברי האמוראים הארצי־סוראליים, שכן הם מטיבים להכיר את הארץ וקרובים יותר לזמן בה נשתה הלכה זו. 7 תודתי למר ע. שוחט שהעיר את תשומת לבי לפסקא זו.

להחזיק בארץ זו נקטו יוחנן וינאי שיטה ליהד את התושבים או לגרשם מן הארץ. כך עשו באדום וכן נהגו במואב. יש סבורים כי מלכי בית חשמונאי הביאו לשם מתישבים מיהודה (יעבץ, תולדות ישראל, ד' ע' 171), כי ברור שבהגנת השלטון התקיף בירושלים היתה התישבות כזאת אפשרית ובטוחה. אולי ראה הכובש צורך להעניק זכות זו לאנשי מואב כדי לקרר במ לבית המקדש בירושלים ולקשור אותם אל עבודת הקודש בתפקיד חשוב.

עגלים משרון: מראש העין, מקור הירקון, ועד לרגלי הכרמל משתרע העמק שנשתבח במרעהו הטוב ושמו מעיד עליו כי מאז ומעולם היה מרבץ לעדרי צאן ובקר. עשיר במים הוא השרון, כמו היום כן גם לפניו — היו כאן ביצות שעל גדותיהן נמצאו שדות המרעה המשובחים. בתקופה הפרסית היתה השרון נחלת הצידונים, וכאשר נכבשה הארץ ע"י אלכסנדר מוקדון ויורשיו שלטו בה. נוצרו כאן ערים חפ-שיות, שנכללו בברית עשר הערים. ינאי המלך החזיר את השרון לתחומי המדינה. בשם נחל אלכ-סנדר, הזורם דרך עמק חפר, רואים כמה מחוקרי ארץ-ישראל זכר לשמו של הכובש. מגדל שרשן, שבמקומה בנה הורדוס את קיסרי, ודאר — הערים של הטרין וזאילוס — נכבשו על ידו לאחר ששילם 400 ככר כסף לתלמי לתורוס לבל יפריע לו בכיבוש (קדמוניות י"ג, י"ב, ד).

יש להניח, שלזכר כיבושיו אלה בשדה שרון הביא ממיטב הבקר שבו נשתבחה ארץ זו מנחה לבית-המקדש דש בירושלים.

כבשים ממדבר חברון: שחרורו של חדרום מידי הפולש האדומי היתה משאת נפשה העיקרית של יהודה מימי שבי ציון. ביטוי תקיף לכך ניתן בדבריהם של יחזקאל ועובדיה⁹. ככל הצהרותיו של דריוש, לא בוצעה גם זו שנמסרה בידי זרובבל, אשר לפיה על בני-אדום לעזוב את מקומות היהודים אשר נאחזו בהם (עזרא החיצוני, בתרגומו של כהנא ע' תקצ"א), ורק לאחר מאבק ממושך ובלתי-פוסק, שנמד שך למן זימים הראשונים של שיבת ציון ועד לביסוס מדינת החשמונאים, כשלוש מאות שנה, עלתה בידי יוחנן כהן גדול למגר את אדום שביהודה. הוא כבש את עריה מראשה, חברון, ואדורים והכריח את האדור-מים להתגייר או לעזוב את הארץ. רוב הישוב האדומי נכנע והתגיר.

אזור חברון, אף על-פי שהוא קרוב לנגב, פורה הוא. בסביבת חברון ואדורים עולים יפה מטעי גפנים

9) ניתוח מקיף על הרקע הטריטוריאלי לחיכור כים בין יהודה ואדום ר' במאמרי: בית צור, גלילות במולדת ע"ע 63-84.

יושבי בקעת הלבנון לעזוב את מקומות מושבותיהם של היהודים אשר תפסו, אבל הפקודה לא יצאה לפועל. ולא היתה ברירה אלא לדחוק את רגלי הפולשים בחיי יום יום. הדבר נעשה בהדרגה ובעקשנות. עודפי האוכלוסיה הכפרית מיהודה והגליל ועולים מבלל השתקעו כאן בניגוד לרצון הסורים, והיו קטטות ומריבות על כל שטח-הפקר. היו גם מלחמות בקנה-מידה גדול, ביחוד כשגברו מלכי בית חשמונאי על הצבא הסורי ולאחר שהכניעו את הכותים ופינו דרך ישרה מיהודה לגליל. על אחת המלחמות הללו, שהיתה על בית זבדאי, לרגלי ההר זבוד דגלילא (היום ג'בל ג'רמק) נשתמר זכר מטושטש במגילת תענית ("ו' אדר")⁸. נצחנו של ינאי המלך על הפולשים ממדינת כלקיס היה לרגלי ההר, בכרמי הזיתים של גוש-חלב. לאחר נצחון זה הובאה מנחת השמן של גוש חלב לבית-המקדש בירושלים.

אילים ממואב: כמה עשרות שנים לפני חורבן בית ראשון חדלה מואב מהתקיים. שבטי ערב, נבטים ושבטים אחרים, כבשו אותה, ומדינת-ספר זו נבלעה על-ידיהם, תושביה ותרבותה כאחד. מרכז הנבטים היה בסלע אדום, הזמן מטויים היה עבר-הירדן המזרחי עד דמשק תחת שלטונם. ישוב עברי היה בעי-קר בצפונה של מואב, ומרכזה הטיירה של בני טוביה-צור. עם יהודה נמנתה עדה זו מבחינה לאומית-דתית, אולם אדמתם לא נכללה בתחומי מדינת יהודה. כמיעוט בתוך אוכלוסיה זרה חיו כאן; השליטים היו הנבטים או הערבים. בימי יונתן נחשבו אלה כידידי בית חש-מונאי, ואליהם שלח את יוחנן אחיו להפקיד בידיהם את רכושו בשעה שבקחידס רדף אחריו במדבר תקוע (חשמונאים א' ט' ל"ה).

הידידות עם הנבטים נמשכה כל עוד מלכות בית חשמונאי היתה מצומצמת, אבל משגברה על מלכי אג-טיוכיה בכוחה ובתבונתה המדינית החלה להרחיב את גבולותיה גם על חשבון הגזילה במזרח. יוחנן כהן גדול כבש את מידבא ואת סמגא והמקומות הסמוכים להם (קדמוניות י"ג, ט', א'). מלחמה זו לא פסקה גם לאחר מותו, כי בסוף ימיו של ינאי המלך היו בתחומי יהודה הערים המואביות חשבון, מידבא, למבה, חירונים, צוער, גבל, אתונה, עגלים, דבלתים ורבת מואב. כל הערים הללו הן מצפון לנחל זרד. את הת-קנה "אילים ממואב" ודאי לא יכלו להתקין לפני יוחנן כהן גדול, וליתר בטחון — נקבע את הזמן למן ינאי המלך. התקנה הזאת קשורה עם הכיבוש וכנראה לכבוד הכיבוש התקנה.

כאמור, הישוב היהודי במואב היה מועט, וכדי

8) ר' פרטים במאמרי: זבוד דגלילא, גלילות במולדת ע' 133.

ישראל שהמלה שלו כה טהור ויפה כמו גבישי המלח הגדולים של הר סדום. אין גם ספק ביחס לזמן שאפי" שר היה לקבוע הלכה זו. יוחנן כהן גדול הכניע את אדום וכבש את ארצם כולה. לכבוד נצחונותיו באדום קבע הלכה זו.

תכלת של חלזון באה מפרץ עכו. לאורך חוף ים התיכון של ארצנו התפתח רק במפרץ עכו גידול החלזון, שממנו היו מכינים את צבע התכלת המפורסם. מן הדורות המאוחרים ידועים ישובי יהודים שעסקו בהפקת הצבע מן החלזון ויתכן שהיו קיימים גם בדורות שבית-המקדש היה קיים.

במקרה דנן אין מקום לשאלה של בחירת מקום והעדפתו על משנהו, כי אין לחוף עכו מתחרה בגידול החלזון, ולא נבקש איפוא סיבה היסטורית לקביעת הלכה זו.

בשאיפותיהם המדיניות של שבי ציון אין זכר לגבולות ארץ ההבטחה — „מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת“. סיסמתו של העם החוזר למולדת היא „וירשו בית יעקב את מורשיהם“ (עובדיה י"ט) — רק השבת הגולה ותו לא. כי במשך שנות הגלות העמיקו השכנים לחדור ולהשתלט על הארץ; דרומה של יהודה וכל הנגב נתפסו על ידי האדומים; האש"דודים השתלטו על שפלת החוף; הפיניקים התישבו בשרון ובגליל המערבי; הסורים ובני מדינת כלקיס חדרו לגליל העליון ולמישורי הגולן; הנבטים ושבטי ערב כבשו את הר שעיר, רמות מואב וארץ בני עמון. בתולדות בית שני תופס המאבק עם העממים הללו מקום בראש, כי לא נבקל גורשו. כ־300 שנים נמשך הדבר. בדרך זו של שחרור הארץ היו פרקים מזוהרים של עליות ונצחונות, שלא נרשמו בקורות דברי הימים. העם הנציח אותם בהגיגותיו ובטכסים בבית המקדש. במשניות במנחות ח' זכר להגים אלה, אות לנצחונות, שאם נבוא לסכם אותם, תצטייר לנו ההיסטוריה הטריטוריאלית של יהודה עד לשחרורה:

התחנות במלחמה בכותים הן: מכמס, לוד, צרייפין, בית רימה, בית לבן ובקעת עין סוכר. בשחרור השפלה ידועים השלבים: זנוח, הטולים וקריתים.

ממלחמות בפיניקיים: השרון והפרים בבקעה. בשחרור הגליל מן הסורים: כפר סגנה וגוש-חלב. הנבטים הוכו ברגב וברמות מואב. האדומים — בהר חברון והר המלך ובסביבת הר-

סדום.

בזה ערכן של המשניות במנחות ח'. הן מחזירות לנו אבידה היסטורית חשובה, פרקים נעלמים ומזוהרים בתולדות ארצנו.

ושאר עצי פרי. בשדות אשתמוע גדלה חיטה משובחת, ואף המדבר ממוצה ליוטה יש בו מרעה שאין דומה לו במדבר יהודה כולו. הערבים בני הכפרים יטה ואשתמוע ואחרים מכנים מרעה זה בשם מיוחד — „אספרה“. בעונת האספרה הם יוצאים עם עדריהם למדבר ורועים שם את הצאן; הם חוזרים לבתיהם רק כאשר מתחילות רוחות-הקדים לנשב וליבש את המרעה. באספרה מבריא הצאן ושופע חלב. בזה נשתבח מדבר חברון ואת כבשיו השמנות הביא המנצח לבית-המקדש. פרי נצחון ואות-תודה ואף קשר בין חבל-ארץ שכל-כך הרבה סבל העם ונלחם עליו עד שהחזירו לעצמו.

גזלות מהר המלך: רבים מבין חוקרי ארץ-ישראל עסקו בשאלה מהו הר המלך¹⁰. השם נזכר הרבה בספרות התלמודית ובנסיבות שונות ואי-אפשר לזהותו באופן שיתאים לכל המקומות שהוא נזכר בהם: יש שהכוונה לחלק אחד מהר יהודה ויש שהכוונה לחלק אחר, מרוחק ממנו, ויש שברור כי הכוונה להר אפרים. מתקבלת איפוא הנחתו של ש. קליין, כי השם ניתן בראשונה למקום מסויים ואחר-כך התרחב המושג והקיף שטחים גדולים יותר. המושג הראשון קשור עם מלכי בית חשמונאי, ואתו עלינו להגדיר. נראה שבשם הר המלך נקראו בראשונה האשדות המערביים של הר חברון לארץ-הגבעות של בית גוברין. כאן היו מרוכזים נכסי המלכים יוחנן הורקנוס וינאי, כי אחר זות רבות היו להם. הכהנים מבני יהויריב לא היו עתירי נכסים במולדתם במודעים; רק לאחר שהגיעו לשלטון וניצחו את אויביהם הפקיעו לעצמם את רכוש שם ואדמתם. ביהודה לא יכלו לרכוש בדרך זו נכסים חוץ מבדרום, שהיה בידי האדומים ונישלום או שיעבודם ולקחו מהם את מיטב אחוזותיהם. בסביבה זו היו עשרות אחוזותיו של ינאי המלך, שהאגדה אומרת עליהן: „ששים רבוא עיירות היו לו לינאי המלך בהר המלך“. בין אלו מוזכרה האגדה את כפר ביש, כפר שיחלים וכפר דכרייא. שלשתם סמוכים לבית-גוברין. בסביבה זו הירבו לגדל יונים, וראיה לכך מן המציאות הארכיאולוגיות הוא הקולומבאריום הגדול מדרום לבית-גוברין שיכול להכיל מאות רבות של יונים. מכאן שאין זו חובבות אלא ענף עיקרי במשק, שהעסיק ידים רבות ויכול לספק את הצורך בגוזלות בבית-המקדש בירושלים. נראה שבזה עסקו אריסי המלך, וזכות זו ניתנה להם ממנו.

מלח סדום: הטעם ברור — אין מקום בארץ-

10) המחקרים האחרונים: י. פרס בירושלים לזכר לונץ ע"ע כ"ה—כ"ח; ש. קליין, תרביץ א', א', ע"ע 136—144.

כיצד חוקרים בפיוטי הגניזה

מנחת זולאי

(ה) מצב החומר. בארון ב' כתבי יד שלמים, וההחומר בדרך כלל במצב טוב ושלם, ואילו ארון א' כולו קטעים וקרעים, ורובו מטושטש. הבדלים אלה מחייבים שינוי גישה והכנה לכל אחד משני המדורות, והם טובעים חותמם על העבודה וקובעים אופיים של העובדים.

הגישה

גישה נכונה לפיוטי הגניזה מותנית בהכרת מהותם וערכם. שירת ימי הביניים בעיקרה דתית, שירת בית הכנסת, הפיוט. צונץ היה הקרטוגראף הראשון של עולם הפיוט. גדלו של אותו עולם היה בימיו כגודל הארץ לפני בוא קולומבוס. רוב משורריו, ילידי אירופה הם; אף ב"אוצרו" של דוידזון עדיין מכריעה אירופה. עם גילוי הגניזה נתגלה היקפו המלא של עולם הפיוט, ונמצאת ארץ ישראל במרכזו. אלא שערך לם זה נהרס ברעידת אדמה קשה ושבירי הריסותיו נקלעו למרחקים. הרוצה לעמוד על צורתו המקורית, עליו לאסוף את השברים והצורות מכל מקומות פזוריהם, לישוב וללמוד איך לצרפם, ולהתקין ריקונת סטרוקציה של הבניינים המקוריים.

חוקרי הפיוט שלפני יסוד המכון לא הספיקו להכיר את החומר שבגניזה על בוריו; לא הספיקו לישוב ולצרף קטע לקטע ושיר לשיר, להרחיק קרובים שנתקרבו בטעות ולקרב רחוקים שנתרחקו בזרוע. הם באו ומצאו תלי חרבות, ובתרמילם כלים נושנים שאינם ראויים למלאכה; ידיעות וקטגוריות וקני מידות מימי צונץ, שהיו עשויים לשעתם ולא היו כשרים לתפקידם החדש. צא ובדוק בחומר שנתפרסם במאספים וכתבי־עת שונים בתמישים השנים שלפני יסוד המכון, ותמצא שבעיקרם לא ננקו החוקרים אלא לעניינים שמצאו להם מבחינת־מה נקודת אחיזה במערכת הידיעות של הדורות הקודמים. אלמלא גילה ש"ר את שמו של ינאי, ועשאו נושא למחקר, לא היה דוידזון מגלה את "מתוזר ינאי", ולא היה המכון פותח את הקרי הגניזה בכינוסם של פיוטי ינאי. קטע אנונימי, או סתם פייטן שאינו ידוע ממקום אחר, לא משך את הלבבות, ופיוטי הדותה, למשל, זה הפייטן הקדמון, החי בעולמם של כ"ד משמרות כהונה שהיו בביהמ"ק, ספק אם היו זוכים לפירסום, אלמלא נתגלו לבית מדרשו של קאהלי, שמצא בהם ענין מביחנת ניקודם העליון (עיין בידעות המכון ה' קיא. וכן ב"מולד", חוב' 23-24).

הנכנס לחדר המכון לחקר השירה העברית נתקל מבטו מצד ימין בשני ארונות פתוחים, שוי קומה ושני תוכן, הראשון מלא תיקי־קרטון חומים שוי מידות ותאומי צורה, והשני מלא ספרים מכורכים, שוני פורמאט ושוני היקף. הראשון הוא מדור הגניזה, הכולל צילומיהם של ארבעת אלפים שרידי כתבי יד, מתוך אחת־עשרה ספריות שונות שבעולם, ומקור כולם גניזת קאהיר; והשני כולל צילומי כתבי־יד שמ"חן לגניזה, השמורים בעשרים וחמש ספריות, מספריות אירופה המפורסמות. כאן, בארון ב', מחזור נירנברג המפורסם משנת צ"א (1331), מחזור וורמיזא משנת ל"ב (1272), פירושים שונים לפיוטי המחזור מן המאה ה"ג, כגון ערוגת הבושם לר' אברהם בן עזריאל מזקני ביהם, ופירושי רבינו אפרים מבונא, והרבה כיוצא בהם; בסך הכל כמאה כתבי־יד שלמים, וכמאה וחמישים חלקים נבחרים. אליהם מצטרפים כשבעים וחמישה כתבי־יד אוריגינאליים מתוך אספו הפרטי של מר שוקן, השמורים בארון ברזל שבחדר הסמוך; הללו הם קובצי שירים ותפילות ומחזורים מכל המנהגים, בתוספת מנהג אס"ם (שוקן 14), מחזור קודפן (שוקן 22) שהוא אוצר בלום של פיוטים מכל התקופות; בתוכם גם תיק של 23 קטעי גניזה אורייגינאליים.

זהו ארכיון השירה והפיוט של המכון.

מה בין ארון א' לארון ב'?

בשביל מי שאינו יודע "גניזה" מהי, אציין חמש בחינות להערכת החומר הכלול בשני המדורות הללו: (א) קדמות החומר. הגניזה כוללת בעיקרה יצירות מתקופת האלף הראשון שלאחר החורבן, ואילו החומר שבמדור ב' ברובו מתקופת האלף השני הוא. (ב) קדמות המקורות. כ"י מן המאה השלוש־עשרה נמנה במדור ב' עם הקדומים ביותר, ואילו בגניזה הרי זה מקור מאוחר, שרוב כתבי הגניזה הם מן המאה העשירית והתשיעית.

(ג) מזרח ומערב. ארון א' מייצג בעיקרו את היהדות המזרחית (בתקופה שבה ישב רוב עמנו במזרח), ארון ב' — את היהדות המערבית (את שיש בו מן המזרח, כגון תימן וצפון אפריקה, שייך לתקופות מאוחרות).

(ד) ידיעת החומר. החומר שבארון ב' רשום ברובו בספרי צונץ ואחרים, וידוע ברב או במעט, ואילו ארון א' ברובו, "טררא אינקוגניטא".

דים בו. יצירה רבת היקף זו, לכשנלמד להבין את לשונה, עשויה לשמש חומר מצוין לבחינת היהדות על כל ערכיה וזרמיה הרוחניים, ולריקונסטרוקציה של הנוסח המקורי של כלל היצירה הספרותית באותה תקופה.

כיצד משתלמים על החומר

כל אימת שהצצתי על ארכיון הגניזה של המכון, סבור הייתי לשמוע קול יוצא מבין הדפים, קול מר כית ותובע, קובל ומאשים. מה היו אומות העולם עושות אילו מצאו גניזה כזאת משלהן? ודאי היו מקימות אקדמיה מיוחדת לבדיקת החומר ולהוצאתו לאור. אצלנו כתבו מאמרים נלהבים על הגניזה ואוצרותיה וחלמו על הוצאת קורפוס של החומר כולו, והנה עברו חמישים שנה מיום שיצא טבעה של הגניזה בעולם, ומהו המצב? החומר מפוזר בעולם כולו, החכמים מטפלים בו לא במשותף ומתוך מיצוי כלל כל המקורות, אלא באקראי, איש איש לעצמו ועל דעת עצמו, מפרסמים קטעים ושברים ומרבים בהשערי רות ומעלים אבק רב בשעה שיעקר החומר גזוז אי-שם באוקספורד או בקמבריג' או בלנינגרד ובשאר מקומות פיזוריה של הגניזה. מעטים מאד החכמים ששאפו לשלמות והגיעו למידה מרובה של מיצוי המ-קורות. אך גם הם ודאי שהיו מצליחים יותר ומוצי-אים דברים מתוקנים יותר, אילו עבדו במשותף ובמי-אורגן, מתוך ריכוז החומר כולו במקום אחד. אכן, לא נוסדה האקדמיה המבוקשת לחקר הגניזה כולה, ורק ענף אחד מענפי הספרות הגנוזה, ענף השירה והפיוט, זכה לבית-מרכז השואף לליכוד החומר המ-פוזר, לשם בדיקה של מיצוי.

הבדיקות שנעשו במכון בעשור הראשון לקיומו היו על כרחן מצומצמות בתחום המחקרים שעמדו על הפרק ושגמרו-מלאכתן נקבע ליום פלוני. עם פרוץ המלחמה העולמית נעקרה המטרה הקרובה, וממילא נתפנתה השעה לבדיקה מדוקדקת של החומר כולו. השאלה העיקרית היתה: כיצד משתלמים על החומר? הנה אני נוטל בידי קטע מקטעי הגניזה ומוצא בו פיוט המתחיל: „אתה נטעת גפן שורקה“. איך אדע אם יש עוד מקורות אחרים לפיוט זה בין 4000 קטעי הגניזה שבמכון? לכאורה יש להתקין תחילה מפתח לראשי הפיוטים שבכל הקטעים, כדרך שעשה דויד-זון ב„אוצר השירה והפיוט“ לגבי מקורות שבדפוס, וכדרך שעשו חברי במכון לגבי שאר כתבי היד. אלא שמיד הוברר שמפתח כזה בשביל קטעי הגניזה יהא בו חסר מרובה על היש, שהרי הדברים אמורים בחומר שנתרסק ונתקטע בדרכים שונות, ורוב הפיו-טים תחילתם חסרה, ראשם בקטע שבלונדון וסופם בקטע שבניו-יורק, לשם מפתח ההתחלות יש למצוא

משבאתי במגע עם פיוטי הגניזה הוברר לי שיש להתחיל מבראשית. לא פייטן פלוני ומשורר אלמוני ראויים לטיפול, אלא כלל כל היצירה הפיוטית טעונה בדיקה ובחינה-מחדש לאור החומר שבגניזה. לשם כך יש לברר מהותו של כל קטע וקטע ולשואוף לסיכום ולסך-הכל. כשאתה פותח את הקטלוג של גניזת אוכספורד, או אותו של דרופסי קוליג', אתה מוצא ששמונים עד תשעים אחוז מן החומר שרוי בצל האנונימיות. מה פירושו של דבר? כלום הדברים אמורים ביצירות אנונימיות מעיקרן? ודאי לא. אלא מצב החומר גרם. מחבר קטלוג בפילדלפיה אינו יכול, ואינו חייב לדעת, מה נמצא באוכספורד ובקמבריג' ובלנינגרד ובשאר מקומות פוזריהם של קטעי הגניזה. לא כן החוקר. ראשית-כל-מחקר בפיוטי הגניזה צריכה להיות צירוף הקטעים השייכים לכתב-יד אחד או ליצירה אחת. המטרה הראשונה צריכה להיות ריקונסטרוקציה של הקטעים והפחתת האנונימיות עד קצה גבול האפשרות. לשם כך יש לרכז את החומר כולו במקום אחד, ולהפוך בו ולגלגל בו שנים על שנים מתוך אהבה ומסירות. ומתוך אמונה תמימה שעבודה זו עבודת-קודש היא ואין קץ ואין שיעור לערכה. חוקר המקדים את שאלת הערך לידיעת החומר, אין כאן מקומו. רוב הקטעים כשלעצמם אין להם כל ערך; ערכם בצירופם, בהשלמתם ההדדית.

ועוד מלה כלפי האסתיטיקן. מי שבא וקנה-מידה של שירה לבד בידו, פטר עצמו מלכתחילה מעבודת מחקר בפיוטי הגניזה. גישה אסתטית גרידא, יש בה משום מיעוט דמותה של ספרות הפיוט, משום צמצום תחומיה וקיצוץ פניה מרובי-הצדדים. ספרות הפיוט, כפי שהיא מתגלית בגניזה, מקיפה את כלל כל החיים, ופניה שונים ומגוונים כפני החיים עצמם. תקופת יצירת הפיוט היא תקופת האלף הראשון שלאחר החורבן, היא תקופת הגבורה של היצירה הרוחנית שלאחר התנ"ך; זוהי תקופת התלמוד והגאונים שטב-עה את קלסתר פניה של היהדות בכל התפוצות ולכל הדורות. ירושתה הרוחנית של אותה תקופה כבירה לא נשתמרה בידנו אלא למקוטעין ובמשורבש. לאחר עיבור צורה וגלגולי גולה. ביחוד נתקפחה היצירה הארצישראלית, שבחלקה נדחתה ובחלקה נטמעה ביצירה הבלית. תולדות חיי עמנו במרכז הארצישרא-לי, מימי חתימת התלמוד הירושלמי ועד תקופת מסעי הצלב, עדיין לא נכתבו, ולא ייכתבו כראוי כל עוד לא נגאל ולא נתפרש החומר העצום שבגניזה, שחלקו הארצישראלי הגדול ביותר והמונונה ביותר הוא הפיוט. פיוטי הגניזה שרובם נתחברו במחציתו השנית של האלף האמור, משולים ליס, שכל פלגי היצירה של רוח האומה משתפכים לתוכו, וכל מאורעות החיים מהד-

תחת ירך בכל עת ובכל שעה, ומטרידים דעתך ומעכ-
בים ומפריעים. יש לאספס ולסלקם הציידה, לפנות דרך
ולמעט את הצפיפות בגנינגל זה של פיוטי מאות פיי-
טנים, שנתרסקו ונתערבבו ונשתלבו זה בתוך זה וזה
על גבי זה. ודאי, פירושו של כינוס זה הוא: בדיקת
הגניזה כולה, ובירורם וזיהוים של שאר כל השרידים
האנונימיים. אך הוא הדין בשאר כל הפייטנים; כל
פייטן שאתה נזקק אליו מחייב בדיקת החומר כולו,
מחייב הכרת החומר כולו.

כינוסם של פיוטי סולימן נמשך רוב שנות המל-
חמה העולמית. מושגמה מטיב העבודה אפשר לקבל
מתוך המספרים הבאים:

פיוטיו לשבעות (שרידי שמונה קרובות) מלוקטים
מתוך 70 כתבייד; פיוטיו ליום כיפור (שרידי חמשה
יוצרות, שלוש קרובות ו"עבודה" אחת ודאית ושתיים
מסופקות) — מתוך 60 כ"י; שתי קרובות לפסח —
מתוך 50 כ"י; יוצרות לפרשיות התורה — מתוך
73 כ"י; סוכות ושאר עניינים — מתוך 14 כ"י;
מסופקים — מתוך 25 כ"י.

לשם השוואה יש לזכור ש"פיוטי יניי" נזלקטו
בשעתם מתוך 157 כ"י בלבד.

תוך כדי טיפול בפיוטי סולימן מצאו תיקונם עש-
רות פייטנים אחרים. נתלקטו ונאספו פיוטי ר'
שמואל השלישי בן הושענא, חבר הסנהדרין הירושל-
מית בסוף המאה העשירית (כ-400 פיוטים מתוך 170
כ"י), רוב פיוטי ר' יוסף אבן אביתור (כמה מאות)
ובתוכם מחזור של יוצרות לכל שבתות השנה, פיוטי
יוסי בן יוסי ותקופתו, פיוטי רב טעדיה גאון שנתגלו
במכון לאחר הופעת סידורו, ומאות פיוטים לפייטנים
אחרים, ראשונים ואחרונים. במסגרת של "פיוטים על
סדר פרשיות" הכוללים קרובות ושבעות, יוצרות ומ'
ערבות, ומהווים כ-40% מכל פיוטי הגניזה שבמכון,
נאספו כל השבעות ורוב רובם של היוצרות והקרר-
בות. נוסף עליהם אוסף גדול של פיוטים לחנוכה,
לראשי חדשים, לתפילת טל וגשם ועניינים אחרים.
חבל שלא עמדו לרשותי אלא שתי ידיים וראש
אחד. לא אחת הרהרתי: מי יתן לי שנים שלושה
בחורים כלבי, ואני מקבל עלי לרוקן את הגניזה
מפיוטיה ולהעמיד לרשות המדע ולרשות הציבור
קורפוס של טכסטים, העשוי להצמיד אליו את עיני
המחקר לעשרות שנים, ולשמש גורם של הפראה
והחיאה למדעי היהדות, שפניהם חיורים כל כך חסרי
דם. אך למי אפנה והשעה, שעת מלחמה ואינה כשרה
להצעות ממין זה; דיי, הייתי מתנחם, שניתן לי לער-
בוד ללא הפרעה.

שאלה אחרת שעדיין לא נפתרה היא: כמה פייט-
נים בגניזה? מנין עראי, לפי החומר שבמכון, העלה

תחילה את עצם ההתחלות, ולשם כך יש להשתמש
בתחבולות מתחבולות שונות. יש להתקין מפתחות
לסוגי הפיוטים (יוצרות, קרובות, סליחות וכדומה),
לימים שבשבילם נתחברו (פסח, שבועות, סוכות,
ושאר ימים מצויינים), לפסוקי תנ"ך המשמשים להם
מסגרת, לחרוזים (בחרוז מבריח), ולתבות חוזרות.
בייחוד חשוב המפתח לתבות חוזרות, שכמחצית הפיו-
טים יש בהם איזו תיבה חוזרת או פזמון חוזר. הגה
למשל קטע של שמונה עשרה ל"ז בתמוז, כמוכח
מתוכו ומן התיבות, "בצום הרביעי" החוזרות בכל
פיסקא ופיסקא במקום מסויים; מי המחבר? והיכן
תשלום הפיוט? אתה בולש ומחפש אחר אקרוסטיכון,
אך מצב הקטע אינו עשוי להביאך למטרה; מיד אתה
בודק במפתח התיבות החוזרות ומוצא עשרה מקורות
רשומים באותו פתק הרומז לתיבות "בצום הרביעי",
ויוברר לך שתחילת הפיוט הוא "אז מאז שבר ביום
זה הוקרא" ומחברו: שלמה החבר בירבי יהודה (כנר-
אה הגאון הירושלמי שנפטר ב'1051) החתום בשמונה
עשרה פיסקותיו של הפיוט, אות אות לפיסקה.

כינוסי פיוטים

זיהוי קטעים אנונימיים, כל כמה שיש בו כש-
לעצמו מן התועלת למדע ומשום סיפוק לחוקר, אינו
מטרה סופית. חקר הפיוט פירושו חישוף מהותה של
היצירה הפיוטית, מתוך מיצוי כלל כל הבעיות המקור-
פלות בה. לשם כך דרושים ראשית כל טכסטים
שלמים ומתוקנים. מכאן תפקידו וגורלו של מי שנטפל
לחקר פיוטי הגניזה. עליו להכין תחילה את הטכסטים
שהוא אומר לחקר. פירושו של דבר: ליקוט צרורות
ושברים לשם ריקונסטרוקציה של בניינים הרוסים.
ברי שאדם אחד בלבד לעולם לא יגיע לעצם המטרה;
שקימום הריסותיהם של אלפי פיוטים עשוי למוץ את
לשדו ולהעסיקו כל ימיו. ולא עוד אלא שסכנת הפור-
מאליזם מרחפת על מעשיו; שמטבען של פעולות הרי-
קונסטרוקציה שהן מטות את הדעת בראש וראשונה
על הצורה החיצונית. ההכרה שאין לטפל ביצירת
פייטן אחד אלא מתוך הכרת יצירותיהם של שאר כל
הפייטנים העמידתני בפני תפקיד פנטאסטי שאין להע-
לותו על הדעת. האומנם אשב ואעתיק את כל פיוטי
הגניזה שבארכיון המכון? ועדיין אין כאן אלא כמה-
צית החומר כולו; סוף סוף כמה אספיק?

הרהורים כאלה וכיוצא באלה יש שבאו ביעף
ובמעומעם ונעלמו. יצר הסקרנות עשה את שלו ובו-
למוס הפיענוח וההעתקה לא הרפה ממני כל שנות
המלחמה העולמית.

בראש וראשונה נולד ההכרח לאסוף את פיוטי
ר' שלמה סולימן; ולא משום שפיוטיו חשובים משל
אחרים, אלא משום שהם מרובים מהם ומתגלגלים

עם מלת „חן“ באות ס. ג) ט"ש H 8/50, מאות ס ואילך].

אָפּטח פּה בְּרִנָּן / אָסלֵל לְקָם פּה
 בְּשִׁפְתֵי רִנָּנוֹת / גִּדְלֵל אָתָּן לְמִלְכָּה
 גְּדִלּוֹ אָשָׁן / בְּקִהֵל וְעֵנָה
 דְּבָרֵי אָמוּנָה / וְהוּא לְעוֹלָם מְלָךְ
 הָלֵא הוּא בְּנוֹתָן / מַעֲנָה לְשׁוֹן
 וְלִקְלֵ אָשָׁר יִחְפּוֹק / יִטָּה לֵב מְלָךְ
 זְכָרוֹ לְדוֹר דוֹר / שְׁנוֹתָיו לְאוֹרָךְ יְמֵי ס
 חֵי הוּא לְעוֹלָם / וְאֵין כְּנַגְדּוֹ מְלָךְ
 טַעַם אָמְתִיק לֹ / בְּחִיָּה וְגִרּוֹן
 יְהִיָּה לְשׁוֹנֵי צָדֵק / תְּהִלּוֹת מְלָךְ
 קָל שְׂפָאֹתֵי וְתִדְרֵי קָרְבִי
 לְשֵׁם קְדוֹשׁ אֱהַלֵל / כִּי הוּא לְעוֹלָם מְלָךְ
 מַעֲנָה אָשָׁאֵלָה מִנּוֹ / וְיֵא מֵאֵל אַחַר
 בְּקִשִּׁי יִשׁוּבֵךְ בְּנַחַח / לְגַבֵּל לְמִלְכָּה
 שְׁפָתֵי תַבְעֵנָה / חֵן וְתַחֲנִיּוּמִים
 עֲנוֹת שִׁיחַ בְּפִי / בְּסוֹד נֹעַם מְלָךְ
 פְּעֻלּוֹ אָשָׁן / בְּפֶה וּבְלִשׁוֹן
 צָדֵקוֹ אָגִיד / כִּי הוּא לְבָדוֹ מְלָךְ
 קָרְבִי וְקִלְיוֹתֵי / אֲמִיר בְּגִיעֵי
 רִנָּן יְחַמֵּי / כִּי אֵין זִילְתּוֹ מְלָךְ
 שִׁיר תְּחַשׂ אָשָׁר / לְיוֹצֵר בְּרָאשִׁית
 תְּהִלָּה אָמְתִיק לֹ / כִּי מִמֶּנּוּ מַעֲנָה לְשׁוֹן.

על המדוברת

אותם ימים לא ידעתי שעה של קורת רוח כשעת ההתייחדות עם שרידי יצירותיהם של פייטני הגניזה. כל קטע הסיעני לעולם אחר ומילאני ציפיה ומתיחות: מה יתגלה כאן? פייטן חדש, או רעיון חדש? חידוש לשוני, או איזה רמז היסטורי? אל אלוהים! מלים אלה שאני קורא עכשיו מתוך הקטע שבידי, כמה שנים עברו מיום שיצאו ראשונה מפני המחבר? ודאי. אין כאן כתב יתדות; מכל מקום זה אלף שנים לא הגו אותן שפתי אנוש. האומנם אין קריאתי עושה רושם בעולמו של הקב"ה? האין משהו מהויתו הקדומה של המחבר זע אישם למקרא שפתי? ושמה אותם קולות קדומים עדיין מרחפים בחללו של עולם כקרני אור של כוכבים שנעלמו...
 הנה אני קורא:

סַעֲזֵי מִבֵּית עֲשׂוֹת סָבָה בְּהַר הַבֵּית.

מה פירושו? האין רגלי הפייטן עומדות בהר הבית? אימתי היה הדבר? האין סמוכין לכך בשאר הפיוטים? ושוב מתחילה הפיכה בקטעי הגניזה, והרי חרוזים כיוצא בו:

בְּאֵמִי לְהַתְּדוֹת בְּשַׁעַר תְּצַרְתְּוִי

כשלוש מאות שמות. ואף-על-פי שספק אם ימצאו עוד עשרה פייטנים שלא הגיע משהו מיצירתם אל המכון, הרי יש עוד הרבה חומר אנונימי. לאידיך, לא כל מי שחיבר פעם איזה פיוט לעת-מצוא נקרא פייטן. אם נעמיד אפוא את מספר הפייטנים הוותיקים, ששרידי יצירתם נשתמרו בגניזה, על מאה וחמישים עד מאתיים, יהא זה אומדן זהיר ולא רחוק ביותר מן האמת. הללו חיו בארצות המזרח, וקצתם בספרד, בין המאה הששית והשלוש-עשרה. כינוס פיוטיהם חייב להיות מן המטרות הראשונות של המדע העברי. הנסיונות שנעשו במכון לחקר השירה העברית, הכשירו את הקרקע לכך ומ-חייבים למעשים בקנה-מידה גדול. יש לצרף למכון כמה כוחות צעירים על מנת שיתחנכו ויתמחו בעבודה זו, שאינה נלמדת בשום בית ספר ובשום אוניברסיטה; ויש לבדוק את החומר שעדיין לא הגיע למכון, והמרו-כו בעיקרו באנגליה, רוסיה ואמריקה. כינוס שיטתי לא יוכל לוותר על כך, שכל קטע שמחוץ למכון, יש בו משום השלמה ומילואים ומשום תיקון הנוסח למה שמצוי במכון.

ורואה אני לסיים את הפרק בפיוט מתקופת יוסי בן יוסי. פייטן זה, שלפי המוסכם (דעה שעדיין טעונה ביסוס מדעי) קדם לכל הפייטנים הידועים בשמם, ולפי זה חי בערך במאה החמישית, אינו אלא סמל של סגנון מסוים, שבו כתובים הפיוטים המיוחסים לו במקורות שונים. עשרות פיוטים אחרים, שאין עליהם מסורת בעלים, כתובים אף הם באותו סגנון, ואין כל טעם הגיוני להפריד בינם לבין הראשונים. הבא לכנס את פיוטי יוסי בן יוסי, על כ: חו יאסוף גם את כל האנונימים הכתובים בסגנונו, ויראה בכולם (לאחר הבחנה מדוקדקת) פרי תקופה אחת, תקופת יוסי בן יוסי.

הנה קטע המיוחס בכתב-יד ליוסי בן יוסי (מוצרי

(P: 219) :

רשות אחר ליוסי בר' יוסי

אָפּטח שְׁפָתֵי / לְכוּרָא גִיב שְׁפָתֵי
 בְּרִנָּן אָסלֵלְנוֹ / בְּרוֹב תְּשִׁיחֹת
 גַּם בְּפִי אֲרוּמָם / לְמִי שָׁם פּה
 דְּבָרֵי רִנָּנוֹת / לְנֶאֱמָה בְּתִהְיוֹת
 הָלֵא לְשׁוֹנֵי מְלָל / לְנוֹתָן מַעֲנָה לְשׁוֹן
 וּמִי יַעֲצוֹרְנִי [פֶּתַח / לְלַמֵּד לֹ תוֹרוֹת
 וְמִירוֹת אָשׁוּרֵר / לְמִלְכָּה בְּגִרּוֹנִי
 חֲנוּן סוֹלֵחַ וּמְכַפֵּר

(ע"כ בכ"י)

וכנגדו הנה רשות לסדר מלכיות שאין עליו מסורת בעלים:

[מקורות: א) ט"ש H 2/61, לפני „אהלה“ ליוסי בן יוסי. ב) פרנקפורט דמיין, גניזה סי' 113, נפסק

אָר:

נמָצָא חַן הַיּוֹם בְּעֵינֶיךָ / בְּעֵמּוּדֵי בְשָׁעֵי מְעוֹנֶיךָ
בְּשָׁעֵי מְעוֹנֶיךָ סְדָרְנוּ תַּפְלָה / הַמְצִיאֵנוּ סְלִיחָה
וּמְחִילָה.

אָר:

עֲנֵנוּ בְּיוֹם קְרָאֵנוּ בְּשָׁעֵי אֵלִים
וּמְבֹאָא בָּם בְּקָדָם אֱלֹהֵי עוֹלָם.

והרבה כיוצא בהם. הרי כאן פיוטים המחוברים לקרקע; שלא כשאר כל חבריהם הנראים כמרחפים באויר, מעבר למקום וזמן, ונטולי כל בית אחיזה. וראה זה פלא: אותו בית המעיד על המתפללים שסודרים תפילה בשטרי מעון, היינו, בשערי הר הבית, אינו אלא קטע מפיוט הנמצא גם בדפוס (דוידזוך, אוצר השירה והפיוט, א. 7759), אך מה שונה נוסח הדפוס מנוסח הגניזה:

נמָצָא חַן בְּעֵינֶיךָ / רֹכֵב שָׁמַי מְעוֹנֶיךָ
סְלִיחָה הַמְצִיאֵנוּ וּמְחִילָה / חֶסֶד וְרַחֲמִים וְחַמְלָה.

מה גרם לשינויים אלה? ברי, מציאות אחרת. פיוט שנדפס ב„מחזור רומניא“, שוב אין אומריו עומ־דים בשערי הר הבית, ואין „סודרים“ שם את תפילתם. מכאן מתבקעים ויוצאים כמה רעיונות ואילופים, בחי־נת אפרוחי הכרה חדשה, ונפתח פתח לכמה מחקרים חדשים (ראה „סיני“ כרך יו, עמ' רפת—רצט).

והנה קטע אחר (כ"י קמברג' Add. 3600 דף 8):

עוֹבְדִים צְרִי עֲרֵב / עֲלֶץ בָּם יָרֵב / עֲמוּסֵי דִבְי
חֹרֵב / רֵוָה טְלָלִי טָל
עוֹשֵׂי בְּאֲדָמָה / עֹבְדֵי הָאֲדָמָה / עֲלֶצְתָּ (ב) נְעֻמָּה /
בְּעַת שְׁרוֹ טָל

ולהלן:

פּוֹעֲלִים בְּגָעִים / פֶּאֶר לְצוֹר מְגִיעִים / פּוֹנִים
וְנִרְבָּעִים / עַל רִבְּץ טָל
צְחָלוּ אֶפְרַיִם / צֹאן לְבָשׁוּ קְרִים / צְמַחִים נִפְרִים /
מְדַבְּרִים בְּטָל

האין כאן שירת איכרים ופועלים השבים בערב מעבודתם?

ומה טיבו של קטע זה, המנוקד ומפוסק לפסוקים ומזוין בכל טעמי המקרא כפרק מפרקי תנ"ך?

אל תנהג עֲצִלּוֹת בְּעֲצֻמָּה
גַם בְּדָרְךָ כְּסִילִים אַל תְּהִי הוֹלֵךְ.

אַזְרִנָּא כְּגִבְרַת תְּלַצְיָה

הַאֲזִינָה לְמַעַל וְאַל תִּסְקַן בָּהֶם.

שְׁמַרְם בְּבֵת עֵינֶיךָ

וְאִזּוּ בְּכָל מַעֲשֵׂיךָ תִּפְּלִיחַ.

קטע מבן סירא? לא, הקדמה לתרי"ג מצוות בסג' נון משלי, כמוכח מהמשכו:

בְּטָרְם כָּל דְּבָרֵי דַע בְּנִשְׁטָאָה
פִּי לֹשׁ אֱלֹהֵי בּוֹרָא כָּל אֱלֹהֵי וּמְצִיאָם.
הוּא יְיָ אֱלֹהֵיךָ הַמַּעֲלֶה מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
הַמְּנַחֵלְךָ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן
הַבוֹחֵר בְּךָ מִבֵּין כָּל הָעַמִּים
הַמְּנַחֵלְךָ אֶת הַחֹרֶה
לְמַעַן הָקִים שְׁבוּעָתוֹ אֶת אֲבוֹתֶיךָ.
וַיְהִי, אֲהָב אֹתוֹ, יְרָא מִמֶּנּוּ, קִדַּשׁ שְׁמוֹ.
גַּם שָׁמַע אֶל הַנְּבִיא הַמְדַבֵּר בְּשֵׁמוֹ
אֶף אִם נְבוֹאָתוֹ מְחֹק וּכְמִשְׁפָּט.
(וכו')

מקורו ט"ש H 3/59, דף אחד, מלא הערות בשוליו ובין השיטין, ותרגום ערבי לקצת מן הפסוקים. אפשר שהמחבר הוא אחד מחכמי קירואן, שכפי שה־עיד עליהם רס"ג היו בהם שחיברו ספרים בדרך המקרא; ואפשר שהוא מאוחר יותר. מכל מקום לפנינו שריד מסוג ספרי החכמה שנתחברו בחוגם של פורסי־טים וקלאסיציסטים שלא הודו בסגנון הפייטנים, ונשאו עיניהם למשלי שלמה ולמשלי בן סירא. לאותו חוג שייכים כנראה גם שני הפסוקים דל־קמין:

1. קָקַץ צָצַל בְּיָדָהּ מִנּוּם גְּרֵשׁ כְּנָב בְּן חֶסֶף חֶסֶא.
2. אֲתָה גֹחִי צוֹר מִכְּפָן כָּל זַעַם סָף קְדָשָׁה נִפְץ (*).

שניהם נמצאים בזה אחר זה בשני מקורות שונים ורמוזים במקור שלישי. אני קורא ומהרהר, מה טיבם, ופתאום מתייצבות לעיני, בכל אחד משני הפסוקים, עשרים ושתיים אותיות הא"ב וחמש אותיות כמנפ"ץ! האם שימשו פסוקים אלה לתלמידי בית הספר, לשם לימוד הכתב?

והרי קוריוזים אחר:

תַּעֲזֵן וְתֵאמַר לְאֵל יְדוֹ נְטוּיָה
אֲתָה אֱלֹהִים וְלָךְ הַהוֹנֶיָה
שְׁמוֹ יְיָ בִּיהִיֶדְךָ
אֱלֹהָא שְׁמָה תְּרַגְמִיָּא
כִּרָא כִרָא בִּפְרִסִיא
סִלו סִלו בַּלְנוּבִיָה
שְׂמָא שְׂמָא בַּלְסַאמְרִיָה
יְגִישׁ יְגִישׁ בַּלְחַתִּיָה
תּוּי תּוּי נַלְבַּנְדִּיקִיא
תַּחַא תַּחַא בַּלְכַאסְכִּיא
וַאצְטַפִּאוּ אַצְטַפִּאוּ בַּלְאֲרַמְנִיא
יּוּד יּוּד בַּלְאֲלַאנִיָה
אַגְמִירְתוּ (אַגְמִירְתוּ) בַּלְאֲגוֹרְזִיא

(* יתכן שיש לנקד: כַּל (פִּלְתָה) זַעַם סָף קְדָשָׁה נִפְץ (השוה זכר' א יב; דניאל יב ז).

מטנתא מטנתא באלרומיא
קיריס קיריס באללמניא
בגדא בגדא באלאפרנגיה.

אימתי אספיק? הן יש וקריאת דף אחד אוכלת יום תמים. הריכוז הדרוש לפיענוחו של כתב מטושטש, או להשלמת טכסט לקוי, יש בו מן החתירה כלפי נשמת המחבר, ומתהליך ההתקרבות עד כדי מגע הנשמות... רק מתוך ריכוז נפשי כזה יש לו לחוקר תקוה לכוון לדעתו של המחבר, ולהימלט מתיקונים מגוחכים.

“ השוואת המקורות מראה ששניהם משובשים, ועל כל פנים אין בידי להכריע בין שיבושי מעתיקים לטעויות המחבר. הנה נוסח הקטע בכ”י האמור (כמה שמות לא נכפלו, ואחרים נשמטו לגמרי):

מלך עולם אדון כל הבריה / לך התהלה ולך
ההודיה / שמו יי בעבריה (?) / אלהא שמה תרגו
מיה / שמיה קרים (קרי: קיריס) בטרוסטיה (?) /
כדא בפרסיה / סלו סלו באלוביה (!) / יגש יש (!)
בחתיה / שומא בכותיה (?) / בררו (!) באלבנ
דקיה (!) / אלהא שמו בערביה. (עד כאן בכ”י).
אשר לזיהוי הלשונות והארצות, עלי להניח את
הדבר למומחים ללשונות המזרח. רובן פירש לי מר
ש. מ. שטרן, ואלו הן:

כדא Khudo בפרסית; אלנוביא, כנראה
תוי, תיאוס; אלבנדקיה, ויניציא; אלכאסכיא,
Nubia בסודאן; יגיש, כנראה ברברית: יחוס;
שבט בקאוקאז; אצטפאז Asterazad בארמנית;
Yazd באיראנית; אללאניא, גם כן בקאור
קאז; מטנתא יונית Mauthentes (מושל);
אלרומיא, ביזאנטיה; בגדא, כנראה סלאווית (bog)
ואלאפרנגיה (צרפת), כנראה כינוי לאירופה כולה.

זהו קטע מפיוט שתחילתו חסרה, ונדפס בספרו של מאן, היהודים במצרים וכו' ח”ב 106. מתוך קטע שבגניזה. מאן לא פירשו ואינו יודע מי חיברו. כשגיע צילומו למכון התחלתי תוהה על קנקנו. בקטע זה מובא שמו של הקב”ה בארבע-עשרה לשונות. ברי שמחברו לא ישב ובדק במילונים; אף אין להעלות על הדעת ששלט בכל הלשונות הללו. אבל מסתבר שהיה מעורב עם הבריות וישב באיו עיר מרכזית של סוזורים מכל הארצות, או שהיו לו עסקים בארצות שונות, והיה שואל מפי התושבים לשמו של הקב”ה. מכל מקום אישיות מעניינת, וכדאי להכיר את שמו. לא ארכו הימים והשאלה נפתרה: זהו סופו של הפיוט „ספר וספר וסיפור הם ספורות“ שבכ”י קמבריג’ 1080. O^r תיבה א סי’ 8, ומחברו ר’ טהלאן ראש כלה שעמד בראש הקהילה הבבלית שבפוטסטאט (קהיר העתיקה) בראש המאה האחת-עשרה, והיה מן האישים הפעילים והמפורסמים ביותר שבדורו.

הגדולה בכל חוויות המחקר היא חוויית השפע שעברתני כל אימת שעמדתי לבדוק את החומר מחדש. דעה כאן משהו מהרגשת מי שעומד על שפת האוקיינוס ואומר לחצותו בשחייה. עשרת אלפים דפי גניזה.

רשימות

אלמנות וגרושות נמצאו בשלוש הערים פחות מ-86,000 נשים שהגדירו את עצמן עקרות-בית. אם נניח, שבין האלמנות והגרושות כפול אחוז הנשים שאינן עקרות-בית בלבד, היינו הנשים העובדות והתלויות בבניהן, הרי מגיע אחוז עקרות-הבית בין הנשואות ל-75 עד 80 למאה. כחמישית או לכל היותר כרביע מן הנשים הנשואות עוסקות איפוא בעבודה מפרנסת מחוץ למשק-ביתן. בין הרווקות עולה, כמובן, מספר העובדות במידה ניכרת. ואכן בין כ-22,000 הרווקות בנות 17 ומעלה עובדות כ-19,000 או קרוב לשני שלישים. יש לחזור ולהדגיש כי רובן המכריע של רווקות אלו הן בנות 17 עד 25, ולא מעטות מהן עודן לומדות; אחוז הבנות המבוגרות הבטלות מעבודה בבתי-הוריהן קטן למדי. בגיל 16 שנה, למשל, שהוא הגיל הגבוה ביותר אשר עליו פורסמו פרטים אלה, נתחלקו האחוזים בין הצעירות הלומדות, העובדות והבטלות בערך כך: לפחות 37% לומדות, כ-47% עובדות ולא יותר מ-16% בטלות. מפליא האחוז הגבוה של נערות אלו העוסקות בעבודה. יתכן שזו תוצאה מתנאי-הזמן המיוחדים, ימי מלחמת השחרור. אפשר שאחוז הנשים המבוגרות יותר, רווקות כנשואות, העובדות עבודה מפרנסת מחוץ למשק-ביתן, מושפע במידה ניכרת על ידי תנאים אלה: בימים כתיקנם מספר הנשים העובדות הוא בודאי קטן יותר מאשר בימי מלחמה. כן מעניינים הנתונים על עבודת הבנות הצעירות יותר. מכל הבנות שלמטה מגיל 14 עבדו, בתקופת רישום התושבים, כ-150, ובין הבנות בגיל 14 עד 15 הגיע מספר העובדות ל-1200 בקירוב, כ-20 אחוז מכלל הבנות בגיל זה.

אין הלשכה הסטטיסטית מפרסמת את המקצועות שבהם עבדו בנות צעירות אלו. אולם אין ספק בדבר שרובן ככולן היו עוזרות-בית. לעומת זאת מתברר מן הנתונים שלרשותנו, כי קבוצת המקצועות החשובה ביותר להעסקת נשים מכל הגילים היא הפקידות. קרוב ל-9000 נשים, שהן כ-22% מכלל הנשים העובדות בשלוש הערים, עסקו בעת רישום התושבים בעבודה משרדית. אולם יש לציין שגם בין הגברים תופס סוג זה של מקצועות מקום נכבד מאד והוא מגיע ל-14 אחוז מכלל הגברים העובדים. פירוש

מעמדה החברתי של האשה בערי ישראל

ה. מיוזם

השאפה לשוויון חברתי ולשיחרורה הכלכלי של האשה טבועה ברעיון הציוני מראשיתו והיתה תמיד אחת ממטרותיה של תנועת-הפועלים העברית. אולם לעתים רחוקות מוצאים אנו ידיעות סטטיסטיות על היקף עבודת האשה בארץ, על סוגי העבודה שבהם היא עוסקה ועל מעמדה בחברה. כפי שמצאנו בפיר-סומיה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שהוציאה לאור סיכומים ראשונים לרישום התושבים בחשון תש"ט. על אף הליקויים הרבים שבנתונים אלה, הן מסאת המועד הבלתי-מתאים למחקר שכזה (רישום התושבים נעשה, כידוע, בימי מלחמת-השחרור) והן מבחינת שיטת איבודו של החומר (לעת-עתה נתפרסמו רק מספרים המבוססים על עשירית מתושבי שלוש הערים הגדולות) — יש בהם עניין רב להבהרת מצבה של האשה, וכבר אפשר להסיק מהם מסקנות ברורות ורבות-משקל על מעמדה הסוציאלי של האשה בישראל.

המספרים מלמדים שמבין כ-200,000 נשים, נערות וילדות שנרשמו ב-8 בנובמבר 1948 כתושבות ירושלים, תל-אביב וחיפה (ובכללן חיילות ששירתו או בצבא ונרשמו במשלטים ובמחנות אי-ישם בארץ כתושבותיהן הקבועות של שלוש הערים), היו כמעט מחציתן נשואות. 42% רווקות, כ-8% אלמנות וקצת למעלה מאחוז גרושות. אולם כיון שכמעט שליש מהן ילדות ונערות בנות 17 ומטה, פירוש הדבר, שרובן המכריע של הנשים נשואות הן: בין הנשים מבנות 17 ומעלה מגיע אחוז הנשואות ל-70 למאה, ואחוזן של הרווקות ל-16 בלבד; ובין אלו הרוב הן צעירות — בגיל 17 עד 25. בגילים הגבוהים ביותר — מבנות 60 ומעלה — יורד אחוז הרווקות עד למטה משניים למאה; היינו, רק שתים מכל מאה נשים מגיעות לזיק-נה בלי להנשא. מכאן המסקנה שכמעט כל אשה בארץ נישאת לאיש; או, כיון שמיעוט הרווקות בגיל הזיקנה מעיד על הנוהג בימים עברו — שבעבר, מכל מקום, היתה כמעט כל אשה נישאת לאיש, במוקדם או במאוחר.

לעומת כ-95,000 נשים נשואות, וקרוב ל-20,000

צועית-למחצה, בעבודה אחראית. הנהלתית או אחרת (כגון מנהלות מוסדות ומפעלים, מנהלות עבודה, רופאות, מורות וגננות וכו') אינו קטן באופן יחסי: לא פחות מ-14% מן הנשים העובדות ציינו כמשלח-ידן אחד המקצועות הנמנים עם סוג זה והמקנים לבעליו בדרך-כלל מעמד נכבד למדי בחברה. מספר הגברים העובדים במקצועות אלה עולה פי שלושה על מספר הנשים, אולם באופן יחסי אין ההבדל גדול כליכך: אחוז הגברים העוסקים במקצועות מיוחדים אלה אינו עולה על 15% מכלל הגברים העובדים. ראוי לציון מיוחד מיעוט הנשים שהן חברות בקואופרטיבים יצרניים, קואופרטיבים לתחבורה וכדור מה. יתכן שהסיבה נעוצה במיעוטן של הנשים העוסקות במקצועות שבהן קיים נוהג של אירגון קואופרטיבי, כגון נהגות. מכל מקום, רק מעט יותר ממחצית האחוז מן הנשים העובדות נמנות עם מפעלים קואופרטיביים, ואף שגם בין הגברים האתונומוך למדי — כ-2%, הרי הוא עולה במידה ניכרת על זה של הנשים.

בין תושבי שלוש הערים הגדולות נעדדים, כמובן, החקלאים והחקלאיות. וידוע, שלא רק מבחינה זו שונה לגמרי מעמדה החברתי של האשה במושבה, במושב או בקיבוץ. הלשכה לסטאטיסטיקה לא פירסמה עדיין פרטים על הישובים הכפריים, שאפשר להשוותם למספרים המקבילים בשלוש הערים הגדולות. אולם אין ספק שהמספרים הנקובים משקפים יפה את מעמדה הכלכלי-הסוציאלי של האשה העירונית, ויש בהם לא רק כדי לציין את המצב הקיים, אלא גם כדי להתוות דרכים לתיקונו ולשיפורו של המצב. ישמשו נתונים אלה יסוד להשוואה לשאר חלקי הישוב, ולצורך תמונה מקפת של מעמד האשה בישראל. לגבי האשה העירונית מעידים המספרים שלרשותנו, כי רב מספר הנשים שהגיעו למעמד של אי-תלות כלכלית. אולם רב עוד יותר מספר הנשים שאינן משתתפות השתתפות פעילה במאמץ הכלכלי של הישוב, או שהשתתפותן לא זכתה להערכה הראויה. עוד ארוכה הדרך להגשמת מטרתן של התנועה הציונית ושל תנועת הפועלים העברית: שוויון כלכלי וחברתי מלא לאשה, שהוא תנאי קודם לשוויונה המשפטי והאזרחי.

הדבר, שהנשים הן כשליש מכל הפקידים, בעוד שהן פחות מרביע מכלל ציבור העובדים.

יש עניין מיוחד בעובדה, שמספר הנשים העוסקות ב"שירותים" — מורות וגננות, רופאות ואחיות, עובדות סוציאליות וכו' — עולה במקצת על מספר הנשים העוסקות במקצועות "המסורתיים" של האשה, היינו השירותים "האישיים", כגון עזרות-בית, עובדות בענף ההארכה, במכבסות, במספרות וכו'. מספר הנשים בשירותים הציבוריים שווה כמעט למספר העובדות בפקידות. אף הן 22% מכלל הנשים העובדות; ואילו מספר העובדות ב"שירותים האישיים" מגיע ל-20% בלבד. אולם יש לזכור, כי בעוד שמספר הגברים ב"שירותים הציבוריים" ער לה במידה ניכרת על מספר הנשים, הנשים הן רוב מוחלט ב"שירותים האישיים". יתר על כן, יש להניח, שבין הנשים אשר לא ציינו כל מקצוע בשאלון הרישום שלהן, צריכות רבות להמנות עם עובדות "השירותים האישיים".

רב מספר הנשים העובדות במקצועות התעשייה והמלאכה, בעיקר, כמובן, בתפירה. קבוצת מקצועות זו כוללת כ-21% מכלל הנשים העובדות; אך מספר הגברים העוסקים במקצועות אלה עולה, כמובן, פי כמה על מספר הנשים. מיעוט בולט עוד יותר הן הנשים במקצועות המסחריים, שבהם עוסקות, לפי רישום התושבים, רק 6% מן הנשים העובדות כנגד 13% מן הגברים. הבדל זה הוא בודאי תוצאה מן העובדה, שרוב העוסקים במקצועות אלה הם חנוונים זעירים; ואצלם נחשבת האשה כעקרת-בית, אפילו היא עומדת רוב שעות היום עם בעלה בחנות, בעוד שהבעל נחשב למפרנס המשפחה.

דבר זה בולט עוד יותר בנתונים על המעמד הכלכלי: בעוד שבין הגברים העובדים 28% הם עצמאיים, היינו מעבידים, בעלי-מלאכה, חנוונים או אנשי-עסק בלתי-תלויים, מגיע אחוז הנשים העצמאיות מבחינה זו ל-8% בלבד. לעומת זאת רב באופן יחסי מספר הנשים והנערות העובדות בעסק של ראש-משפחתן: בין כל הנשים העובדות מגיע אחוז העובדות אצל ראש-המשפחה ל-3% בערך, לעומתן פחות ממחצית אחד בין הגברים. מספר הנשים העובדות בעבודה מקצועית ומק-

ספרים

אזנים לתלמוד

י. א. זיידמן

אנציקלופדיה תלמודית לענייני הלכה, בעריכת הרב מאיר בר־אילן (ברלין) ז"ל והרב שלמה יוסף זיין. כרך ראשון: א — אכסנאי; כרך שני: אל־חקרי — בוגרת; כרך שלישי: בואק — בני־קטורה. הוצאת אנציקלופדיה תלמודית / ירושלים. (בסיוע מוסד הרב קוק).

„למד־דעת את־העם ואזן וחקר“ (קהלת י"ב ט')

— רב נחמן אמר: לחרשה של קנים, שלא היה אדם יכול ליכנס לתוכה, שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה טועה. מה עשה פיקח אחד? נטל את המגל, כיסח ונכנס, כיסח ונכנס; נכנס דרך הכיסוח ויצא דרך הכיסוח — התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך הכיסוח (שיר השירים רבה א'). התלמוד — היינו חלקו ההלכי — הוא פירוש והרחבה לדינים שבתורה שבכתב, בין שנמסרו בקבלה איש מפי איש, או שהוסקו מכוח סברה, בעזרת „שלש עשרה מדות“ (כגון קל וחומר, גורה שוה, היקש וכיו"ב או בדרך אסמכתא על הכתוב. טבעו של אותו חומר פרשני־הלכי, שיהא הולך ומתרבה במרוצת הדורות, ובהתאם לצרכיו של כל דור ודור, וטבעי הדבר שבכל שעת מיפנה ומשבר ייעשו נסיונות של עריכה וכינוס לספרות ההלכה. נסיונות כאלו היו סידור המשנה ועריכתה בידי רבי יהודה הנשיא, חתימת התלמוד בימי רב אשי ורבינא וכתבת משנה־תורה להרמב"ם. והנה מימות הרמב"ם ומיום חיבור ה„שולחן ערוך“ לר' יוסף קארו נתרבה שוב החומר ההלכי, שפע שאלות ותשובות, וכן נערם חומר עיוני חדש בביאורי ההלכות, שרשיהן וסעיפיהן. זה־כבר הורגש איפוא הצורך באזנים לתלמוד — בספר שיכנס וירכז, בצורה חדישה, את החומר העשיר הזה, לתלמידי־חכמים ולהדיוטות כאחד. אכן עם התחדשות המדינה הישראלית יש באנציקלופדיה תלמודית משום ענין לכל אדם משכיל בישראל, המבקש לעמוד על השקפת התלמוד בענין משפטי או הלכי המשמש נושא לדיונים ולביאורים. וזכות גדולה זו נתגלגלה על־ידי הרב מאיר בר־אילן (ברלין) המנוח, שיגה את הרעיון, ונטל את העול על עצמו ועל חבריו.

הסופר התלמודי הנודע הרב ש. י. זיין, בעזרת חבר חכמים ולמדנים מגיעים הם לשיא חדש בעבודות הכי נוס של הספרות התלמודית.

הידושה של האנציקלופדיה שלפנינו אינו רק בהיקף, בריכוז ובמיצוי — אלא אף בשיטה: בעוד שהרמב"ם והשולחן ערוך מביאים רק את מסקנות התלמוד, הלכה למעשה, הרי ניתנים באנציקלופדיה אף עיקרי הדעות, וההסברים העיוניים. המעיין רואה לפניו את כל שלשלת ההתפתחות מראשית ההלכה ועד התגלמותה בימינו. ועוד חידוש הנובע מעצם טבעה של אנציקלופדיה: בעוד שהעבודות הקודמות (המשנה ו„משנה תורה“) נתקיים סדר של עניינים, הרי כאן סידרו הערכים לפי סדר האלף־בית, — ואין ספק כי שיטה זו תקל על השימוש. אמנם קלות זו נקנית במחיר של פיזור ופיצול רב; ואולם המעונן יין לעמוד על עניין מסויים ושלם, יעזור ב„מפתח לעניינים כללים שונים שנוכרו“. בימינו אי אפשר שלא להזכיר את הערך המרובה, הנודע באנציקלופדיה התלמודית מבהינת תחיתתה הגמורה של לשוננו, דיוקה וגיוונה. בניגוד ללשון המקרא, שהיא ברובה לשון מליצה נשגבה, לשון שירה ופיוט, הרי לשון התלמוד (בחלקה העברי מדובר) היא לשון הממש והמצוי־אות: יש כאן עושר של מונחים והגדרות לדברים רי־אליים, שימוש הזמנים ברור ושקוף. ומה רב עושר הביטויים, וצירופי הלשון כאן! והרי הטרמינולוגיה העברית למשא־ומתן וויכוח, מקורה בתלמוד. אולם לשון התלמוד בלולה בארמית, וכבר הרמב"ם העתיק שפע ניבים ארמיים לעברית. היתה בכך משום הכרעה בלשון לצד העברית בכוונה תחילה: „וכן ראיתי שלא אחברו (ספר „משנה תורה“) בלשון ספרי הנבואה. לפי שהלשון ההוא קצר בידינו מחשלים עניני הדינים בו; וכן לא אחברו בלשון התלמוד (ארמית), לפי שלא יבינוהו מאנשי אומנתו, כי אם יחידים; ומלות ממנו זרות וקשות אפילו לבקאים בתלמוד, אבל אחברו בלשון המשנה כדי שיקל זה לרוב“ (מן ההקדמה ל„ספר המצוות“).

וכן עשו אף עורכיה של האנציקלופדיה התלמודית. ברכום את כל החומר המנומר והמפורז, ובהרצותם אותו — לא בצורת ציטטות מקובצות, אלא בדרך הרצאה חיה, בסגנון עברי בהיר, מוסבר ומנומק, ובתרגום את המלים והמשפטים הארמיים לעברית

לחברו, על ידי דיבור" בא ההסבר :
 „כשם שיש אונאה במקח וממכר, כך יש אונאה בדברים, שלא יאמר אדם לחברו דברים שיכעיסוהו ויבהילוהו ולא יוכל לעמוד מפני שיתבייש מהם, שנאמר : ולא תונו איש את עמיתו... כיצד, אם היה בעל תשובה, אל יאמר לו : זכור מעשיך הראשונים. היה בן גרים, אל יאמר לו : זכור מעשי אבותיך... היו יסורים או חלאים באים עליו, אל יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב : הלא יראתך כסלתך תקותך ותם דרכיך וכו', וכך אם היו חמרים מבקשים תבואה, אל יאמר להם : לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה, ויודע בו שלא מכר תבואה מעולם, אלא שמתכוון להתל דרך בזיון בהמוכר או בחמרים...”

ובהמשך אותו הערך נאמר :
 „גדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שזה ניתן להישבון, וזה אינו ניתן להישבון, וזה בממונו זה בגופו... ולעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו, מתוך שדמעתה מצויה, אונאתה קרובה. ובכלל האיסור שלא להכאיב את הבריות בשום דבר ולא לביישם... ואפילו בקטנים ראוי להזהר שלא להכאיבם בדברים יותר מדאי.”

כיוצא באלו אתה מוצא בכרך הראשון את הער"כים : אהבת השם, אהבת הגר ואהבת ישראל. בכרך השני בולט ביותר הערך הגדול „ארץ ישראל” (בתור ספת מפה), המתחלק לכמה פרקים, כגון : גבולות הארץ, הכיבוש, חלוקת הארץ לשבטים, עולי מצרים ועולי בבל, הרחבת הגבולות. קדושת הארץ ומצוותיה, מצוות התלויות בארץ. מצוות ישוב בארץ-ישראל ; טבעה של הארץ ושבתה. שבעת המינים שבהם נשתבחה ארץ-ישראל. כן נמצא באותו כרך, ערך רבי מידות „אשה”. בכרך השלישי מעוררים תשומת-לב הערכים : בית-דין, בית-דין הגדול. בית-הכנסת (מהור"ת), בניינו, שימוש, קדושתו ועניינים כיוצא בהם), בית-המדרש, בית-המקדש ועוד ועוד.

הרבה ערכים נתלו להם מפות, תרשימים או יצורים. כך למשל, אתה מוצא בכרך השני בערך „אפוד” ארבעה ציורים של האפוד (האפוד מלפניו, האפוד מאחוריו ; לשיטת רש"י ולשיטת רשב"ם). וכן מצויה כאן תכנית מפורשת של בית המקדש, המכילה מ"ט דברים (החל ב„סורג” וגמור ב„שערי העזרה”). תמוה הדבר, שבספר כביר-ערך מעין זה אין ההגהה כתיקנה, והקורא נכשל בטעויות-דפוס וחילופי-שורות.

מיסוד המשנה והרמב"ם — חזרו והכריעו אף הם לצד העברית.

נביא בזה כמה ערכים לדוגמה, שימחישו את שיטת ההרצאה ולשונה כאחת. תחילה מובא הערך, כגון „אונאה” (באותיות גדולות), אחר-כך באה הגדרת הערך באיתיות מיוחדות, ועניינה : „הונאת אדם את חברו במשא ומתן, בין מצד המוכר, שמכר ביותר משווי ; בין מצד הלוקח, שלקח בפחות משווי”. ומכאן ואילך בא פירוט הענין לסעיפיו ולראשי-פרקיו :

„איסור הונאה”. אסור למוכר או לקונה להור"ת את את חברו, וכי תמכר ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו, ובאונאת ממון הכתוב מדבר, בין שנתאנה הלוקח ובין שנתאנה המוכר, ולא יאמר שמא שוה כך וכך במקום פלוני או שמא לזמן פלוני ישוה כך, כי אין במקח וממכר אלא מקומו ושעתו... והמאנה עובר ב„לא תעשה” ונמנה במנין הלאוין, ואינו לוקה, מפני שניתן להישבון, שהרי הוא חייב לשלם ולהחזיר את האונאה” וכו'.

הרי ערך, שיש בו מן האקטולאיות בשעה זו. כוונתנו לספסרות.

אוצרי פירות. (האוגרים פירות, למכרם אחר כך בשעת היוקר”).

ואחרי ההגדרה בא ההסבר :

„דברים שיש בהם חיי נפש, כגון יינות שמנים וסלתות, אסור לאצור בארץ ישראל. והוא הדין לכל שאר דברים שהם מאכל אדם... ואפילו בעיר שרובו עכו"ם אסור לאצור, וכן בכל מקום שרובו ישראל, אפילו בחוף לארץ, שהרי מגיע מדבר זה צער ליש"ראל. והאוצרים דינם כמלויים ברבית, שעוברים על מצות עשה של „והי אחיך עמך”... וכו' וכו'.

והרי ערך, המאיר דעת ההלכה בענין ההתאבדות : „אדם... נפשו נפש האדם אינה קנינו, אלא קנין הקב"ה, שנאמר „הנפשות לי הנה” (יחזקאל י"ח ד'), ולכן אין הורגים ואין מלקים אדם על-פי הודאת עצמו... ומטעם זה אסור לחבול את חברו אפילו הוא נותן לו רשות להכותו, כי אין לאדם רשות על גופו כלל.”

כמה ערכים אתה מוצא בהם מאותו „גיבוש” שדיבר בו ביאליק ב„הלכה ואגדה” — גיבושם של רעיונות אגדה, ושל המוסר הישראלי המקורי. אונאת דברים. לאחר ההגדרה (צער, שאדם גורם

ישראל והקומוניזם

ז. לקויר

ישראל והקומוניזם מאת ד"ר
יחיאל הלפרן. הוצאת מפלגת פועלי
ארץ-ישראל, תל-אביב תשי"א.

נוכח ריבוי ההתענינות אצלנו בקומוניזם בכללו ובבעמדתו כלפי הציונות וישראל, תמוה הדבר, מה מועט החומר העומד לרשות הקהל המבקש ידיעות מפורטות ושיטתיות בתחומים אלה. לפיכך משנה חשיבות להופעת ספרו של יחיאל הלפרן, שהוא כראשית נסיון מקיף לסכם את פרשת היחסים בין הקומוניזם הבין-לאומי לבין התנועה הלאומית של העם היהודי. חבל שלא קדמו לספר הזה מחקרים בעלי אופי ספציפי — בתולדות הקומוניזם בארץ-ישראל, דרך משל. אך כיון שמלאכה זו לא נעשתה, ראה המ-חבר הכרח לעצמו לרכוז בשמונה פרקים שמונה פר-שיות, שמן הדין היה להקדיש לכל אחת מהן מחקר מיוחד. קושי זה טבוע בנושא עצמו, שהרי אין לעמוד על „ישראל והקומוניזם“ מבלי לנגוע לא רק בהת-פתחות הקומאינטרן, אלא במתרחש בברית-המועצות בשלושים השנים האחרונות, כשם שאי אפשר לנגוע בפרשת בירויביג'אן בלי להזכיר את המדיניות הלא-ר-מית של המשטר בכלכלה.

ויש עוד קושי מתודולוגי: הכותב על הקומוניזם נתקל בברירה, לכתוב על הקומוניזם (כלומר לתאר אתו) או להתווכח עמו. הדרך האחרונה היתה הדרך המקובלת בתנועת הפועלים, ובכלל זה בתנועת הפוע-לים היהודית, כיון שכל מי שכתב על הנושאים האלה סבר, שזוהי הדרך הבדוקה לשכנע את הקורא. בינתיים הלכו ופחתו היסודות הראציונאליים בהשקפה הקומר-ניסטית וגברו בה היסודות האיראציונאליים, המיסטיים והדתיים, ובתקופתנו ספק רב הוא אם בהרבה מקרים עדיין יש סיכוי כלשהו לויכוח על בסיס ראציונאלי עם בעלי השקפת-עולם קומוניסטית. כיום משולים הדברים יותר לריב בין דארוויניסט המוכיח לנוצרי או ליהודי אדוק את אמתות תורת האוולוציה. קרוב לוודאי שברוב זה תהיה ידו של הדארוויניסט (המתקוק) על העליונה אך השפעה לא תהיה לנימוקיו על איש-שיחו, שאמונתו אינה מתבססת על יסוד מדעי. אכן הקומוניסט נבדל מאיש-הדת בזה, שהוא טוען כי גם לרשותו עומדת שיטה מדעית — „האמתית ואין בל-תה“. אמת היא שגם במסגרת השקפותיו עדיין יש גורמים ראציונאליים, אלא שעיקר תפקידם של אלו הוא להוכיח הנחות איראציונאליות על דרך התבונה. בעיה זו, שאלת הגישה לקומוניזם, נראית לנו

חשובה ביותר, שהרי הויכוחים המסורתיים הפכו ברור-בם לויכוחי סרק. ראוי להדגיש איפוא, כי בחלק הרא-שון של ספרו לא הלך יחיאל הלפרן בדרך זו, אלא הסתפק בתיאור אובייקטיבי, שלפי עניות דעתנו הוא גם משכנע יותר משיטת „הויכוח“ שבה הוא הולך בחלק השני של ספרו. מבחינה פסיכולוגית היה ענין רב, למשל, בתגובתו של „קול העם“ על הופעת „ישראל והקומוניזם“. בארבעה מאמרים ארוכים הש-תמט המבקר הקומוניסטי מכל ויכוח עניני עם מה שכתוב בספר הזה באמת, אלא השתמש בהודמנות זו על מנת לפרסם ברבים אחת מן התערובות המסור-תיות של ציטאטות ופירושהו, שכל הזדמנות אחרת היתה יפה לה, ולא דווקא שעת הופעת הספר הזה. תגובה זו היתה אופינית למדי, לפי שהוכיחה, מה קלושים הסיכויים להשפיע בנימוקים ראציונאליים על אנשים שהשקפת-עולמם ממלאה בחייהם תפקיד של מיתוס דתי. לעומת זאת, רבים הם הנוטים לקומוניזם אך עדיין לא הסתגרו לחלוטין בפני כל הנמקה הג-יונית „מן החוץ“, ודווקא הללו נוחים יותר להשתכנע מתיאור אובייקטיבי הנמנע מפולמוס.

תיאור התפתחותו של המשטר הסובייטי והמדיניות הקומוניסטית הוא דבר שבערכה, וקשה בודאי למצוא שני אנשים בעולם שהערכתם תהיה שווה בכל הנק-רות. רבים — זולת הקומוניסטים עצמם, כמובן — יסכימו להערכת הלפרן בקיום כלליים, אם כי בכמה וכמה ענינים יתעורר בודאי חילוקי דעות יסודיים. כך, נדמה, לא בא על סיפוקו תיאור אופיו החדש של המשטר הסובייטי בשנת 1951, הדומה למשטר של שנת 1921 מצד סיסמותיו וחיצוניותו, אך לא מצד תוכנו. המחבר מזכיר אמנם את כל „הויתורים“ שה-מנהיגים הקומוניסטים נאלצו לוותר, אך אינו מבליט די הצורך, כי בנקודה מסויימת — אם לנקוט לשון מארכסיסטית — הופכת הכמות לאיכות. עדיין אנו קרובים מדי למתרחש, ואין לקבוע אם המפנה היסודי בהתפתחות המשטר חל בשנות השלושים למשל, או במלחמת-העולם השניה, אך קשה לחלוק על עצם התמורה היסודית.

דברים אלה אמורים ביחוד בתיאור המדיניות הלא-ר-מית של הממשלה הסובייטית. כאן נדמה שדעות המ-חבר מבוססות, פחות או יותר, על הכרזותיהם הרש-תיות של המנהיגים הסובייטיים, בעוד שהעובדות אשר נודעו לנו — וביחוד בתריסר השנים האחרונות — עומדות בניגוד מוחלט להנחות אלו. הכוונה היא, קודם כל, להנחה, שלגבי כל שאר המיעוטים הלכה הממשלה הסובייטית בקו של עידוד ההתפתחות הלאומית, יצרה אזורים חד-לאומים מובהקים וכדומה, ואילו רק היה-ר-דים הוצאו מכלל זה. דעה זו שהיא רווחת בתוכנו

השאלה היהודית אינה שאלה עקרונית לקומוניזם. יש להניח, כי סטאלין עצמו ושאר המנהיגים הסובייטיים הרגישו שהגדרותיהם שהגדירו לפני ארבעים שנה היו בלתי נכונות בהחלט, אך כיוון שהשאלה מורכבת מדי ולא בעלת חשיבות יתרה בעיניהם, לא ראו צורך לתקן את השקפותיהם גם תיקון רשמי, היינו לפתח קו מפלגה חדש בשאלה היהודית. מסתבר יותר ויותר, כי המנהיגים הסובייטיים נתיאשו מלמצוא פתרון „מארכסיסטי-לניניסטי” לשאלה היהודית, אך נראה שעדיין הם סבורים כי אפשר לנסות בפתרונה גם ללא הצדקה תיאורטית. (אפשר לטעון בדרך כלל, שהמנהיגים הקומוניסטיים לא צדקו ברוב נבואותיהם, ושפרר פסור בורגני כאוסטריאלו ראה את הנולד בדיוק גדול לאין ערוך מהם, אולם הבחינה המכרעת בשבילם היא, כי הם — או ליתר דיוק, חלקם — נשארו בשל־טון, ומי זוכר את אוסטריאלוב?) אם אפשר להשווה את גורל העם היהודי עם גורל העם הארמני, למשל, הרי יש מקום לומר מנקודת ראות סובייטית, כי היהודים לא האירו להם המזל, שכן הטריטוריה שלהם הוא מחוץ לתחום ברית-המועצות, בעוד שהתנועה הלאומית הארמנית זכתה ויש לה מרכז לאומי בתוך תחומה. בשלב מסוים הרשו השלטונות הסובייטיים את ההגירה לארמניה, לא כדי „לפתח את התרבות הארמנית” אלא כדי לזכות ביתרון מדיני מבחינת הלחץ על תורכיה. ואפיני הדבר, כי לאחר שנתברר שאין סיכוי בעתיד הקרוב, כי תורכיה תוותר על חלק מה־טריטוריה שלה לטובת ברית המועצות נפסקה ה„עליה” לארמניה.

אשר לחייהם של היהודים בברית-המועצות, הרי המקורות העומדים לרשותנו קלושים כל־כך, שיש להיזקק לתיאוריות שונות כדי להסביר, דרך משל, תופעה כהתגברות האנטישמיות אחרי גמר מלחמת העולם השנייה. הסכרת המחבר על ההתחרות בתוך השכבה המנהלת והאינטליגנציה הטכנית (ע' 72) היא משכנעת בדרך כלל, ובכל זאת ספק אם יש בה משום הסבר ממצה של האנטישמיות החדשה, המתגלה בזמן האחרון, למשל בשתי עובדות המזדקרות מן העתונות הסובייטית: ריבוי מקרי הגירוש בנישואי-תערובת, והוצאת פקידים יהודים ממשרדים ממשלתיים מסויי־מים.

מצויות בספר כמה אי־דיוקים, שמן הראוי לתקנם אם תבוא מהדורה חדשה: הקוסמופוליטיזם בעיני המנהיגים הסובייטיים אינו „מסווה”, אלא אידיאולוגיה של ההון הפינאנסי (ע' 45); התקנות החדשות בדבר דמי החינוך בברית-המועצות פורסמו בשנת 1940 ולא בשנות השלושים; איחוד „לאחדות העבודה” עם „השומר הצעיר” היה בשנת 1947 ולא ב־1946 (ע

שוב אין לה על מה שתסמוך. אין הבדל יסודי בין גישת השלטונות הסובייטיים ליהודים לבין הגישה למיעוטים אחרים. המטרה היסודית של השלטון הסובייטי היא הטמיעה וההתבוללות, וזה על אף כל ההיזנות, שההתבוללות היא כביכול „מדיניות אנטי מפלגתית” וכו'. (עיין למשל, בכתבי סטאלין, כרך י"א). היהודים הם אמנם החטיבה שהרחיקה לכת מא־חרים בדרך ההתבוללות ולפיכך אין המנהיגים הקומוניסטיים רואים כל צורך בנסיגה מן התהליך הזה, בעוד שעידוד הטמיעה לגבי מיעוטים אחרים נעשה בצורה זהירה ובקצב איטי יותר. אולם על עצם המגמה היסודית הזאת של עידוד ההתבוללות, דומה, אין לחלוק. באותו ויכוח על השאלה הלאומית לפני ארבעים שנה, הדין היה עם רוזה לוכסמבורג ולא עם לנין. אם גם באופן רשמי מוגשמת תורת לנין, הרי למעשה הולכת ונמשכת ההתבוללות, ומאחר שתרבות סובייטית (וגם שפה סובייטית) אינה בנמצא, נעלה הוא מכל ספק, כי הטמיעה היא בכיוון התרבות הרוסית הגדולה. יש להודות כי תהליך זה מורגש ביחוד, ומתנהל בקצב מהיר יותר, בשלוש השנים האחרונות, ואף על פי כן, תמוה הדבר, כי יחיאל הלפרן מתעלם מהתפתחות זו כמעט לחלוטין. „הדאגה להתפתחות המלאה של התרבויות הלאומיות השונות” — סיסמה זו ניטלה ממנה כל חשיבות ממשית, שהרי תכנן של תרבויות אלו אינו לאומי או סוציאליסטי אלא רוסי, והרפובליקות השונות אין להן כל השפעה מדינית וכלכלית, ובלי הפסק נמשך זרם מכוון של מהגרים, בני עמים אחרים, לתוך הרפובליקות הללו. אחוז הטורקמנים, הקזאכים והאוזבקים ברפובליקות שלהם שוב אינו עולה על 50% עקב הגירת רוסיים, אוקראינים, יהודים וכו' לאזורים אלה במסגרת הגירה מתוכננת. לפי מיטב ידיעתנו אין אחיזה לדברי המחבר (ע' 144) כי אחרי מלחמת העולם השנייה... „דמויות היסטוריות שהיו סמל לריכוז ועריצות בעיני העמים הלא־רוסים אינן תופסות עוד מקום בראש או נעלמות לגמרי.” והרי הדבר האופייני להתפתחות בשנים האחרונות הוא, שלא היה אף מקרה אחד ממין זה, בעוד שהגיבורים הלאומיים של המיעוטים „טוהרו” בסיטונות, כיון שנתגלה כי התנגדו להשתלטות המשטר הצאריסטי — היינו, הרוסי — במאה השמונה־עשרה או התשע־עשרה. בדברי סטאלין על חקר הלשון שנתפרסמו לפני למעלה משנה באה המגמה החדשה לידי ביטוי בולט: סטאלין עצמו תיקן את דעותיו הקודמות, שהביע בוועידת המפלגה ה־17, כשהתנבא ליצירת „שפה עולמית” המורכבת מיסודות כמה שפות. עתה רמו בגלוי, שלא תהיה כל שפה עולמית חדשה, אלא הלשון הרוסית היא שתנצח בקנה־מידה עולמי.

באותו ספר ביקש המחבר הקומוניסטי להוכיח, כי העם היהודי נידון לכליה מקץ שנים ספורות בכל מקום, ובראש וראשונה בארץ ישראל — היינו, בכל מקום זולת ברית-המועצות, שם נכנסים היהודים לתקופה חדשה של התחדשות לאומית. באינו ביטחה נכתבו הדברים ההם! לוחות סטאטיסטיים מפורטים, וכל המנגנון המדעי של המארכסיזם-לניניזם, ומיליון יהודים בבירור-ביג'אן — והקורא באותם הדברים כיום, או נזכר בהם, שוב אינו יודע, אם עליו לצחוק או לבכות. וקרוב לשער כי כך תעלה לו למי שיזכה לקרוא בעוד עשרים שנה את נאומי מנהיגי הקומוניסטים בישראל דהיום.

ספרים שנתקבלו

אחר. הספר מוגש ליצחק גרינבוים במלאת לו שבעים. בידי ההסתדרות הציונית ומוסד ביאליק, בהתנחל עם מאת אברהם גרנות (הקרו הקיימת

לישראל עלידי „דביר“, תשי״א).

במלאת ששים לד״ר א. גרנות החליטה הנהלת הקרן הקיימת להוציא „מתוך ספריו של חתן-היובל, שרבים מהם כבר אולו מן השוק, את המאמרים היסודיים על התורה והמעשה של מפעלנו, שערכם המחירי וההסברתי עוד יעמוד להם ימים רבים“. הספר רובו ככולו מוקדש לביורור בעיות המדיניות הקרקעית שלנו ותפקידה המרכזי של הקרן הקיימת בהגשמת המדיניות הזאת. בפתח הספר — מאמר ביוגרפי מאת ברוך שוחטמן ופרק הערכה מאת נ. אגמון (ביסטריצ'קי). בסוף הספר ביבליוגרפיה של מאמרי המחבר בשפות שונות המחזיקה עשרים עמוד.

שמות הספרים העברים לפי סוגיהם השונים, תכונתם ותעודתם מאת מנחם מענדל זלאטקי. (הוצאת המחבר, דפוס דילאשו ׀ ניאסטלא, ניישאטל, שוייץ). מחקר מקיף בטעמי שמות הספרים העברים. המ׳ חבר, הידוע לקוראי „מולד“ ממאמרו „החברה החדשה“, שאית נצה ישראל' וה. נ. ביאליק׳ בחוברת 27, רואה את תעודת חיבורו בגילוי הסיבות שהניעו את המחברים העברים לתת לספריהם שמות שאינם מתאימים לתוכנם. שלא כבתקופה הראשונה שבה היו השמות פשוטים; בהגדרת הזמן שבו נתהווה שינוי זה; וכן בבירור דרכם של מחברים לרמוז בשמות ספריהם לענינים שאינם שייכים לתוכנם. הספר רצוף מאות דוגמאות.

שירי האני העני מאת אברהם חלפי (הוצאת הקיבוץ המאוחד תשי״א).

ספר שיש בו לא מעט שירים יפים ומלאים, שיפתיעו רבים בבגרותם.

207) : הפלישה לחבל הרור נעשתה עלידי צרפת בלבדה ולא על ידי בנות הברית (ע' 101) וכדומה. אך טעויות אלו ושכמותן, ואף ההנחות המוטעות על המדיניות הלאומית של ברית-המועצות, אינן גורעות מערכו של הספר. אין זה מחקר היסטורי הדן בענין שהוא נחלת העבר, אלא ספר העוסק בשאלה מדינית חיונית ומרכזית של חיינו. ערכו כסיכום-ביניים אינו בחריצת משפט סופי אלא כנסיון מוצלח לעורר מחשבה וויכוח.

לפני עשרים שנה בדיוק פורסם ספר אחר בנושא זה שעורר בשעתו רעש רב. כונתנו לשקיעת היהדות״ (Untergang des Judentums) לאוטף הלר.

האדם והטבע מאת אהרן דוד גורדון (הספריה הציונית על יד הנהלת ההסתדרות הציונית ירושלים תשי״א).

זהו ספר שני מכתבי א. ד. גורדון — הספר הראשון „האומה והעובדים“ לא יצא עדיין — במהדורה חדשה, בת שלושה ספרים וערוכה מחדש בידי ש. ה. ברגמן ואליעזר שוחט. פרקי הספר: האדם והטבע; הנצה והרגע; לבירור רעיוננו מיסודו; הערכת עצמינו; בירור ההבדל בין היהדות והנצרות; הלכות דעות ומלחמת דעות; ממכתביו הפרטיים של מתישב ועובד בארץ-ישראל. דרך סידורו ועריכתו של הספר, וביחוד של המאמר הגדול „האדם והטבע“, עשויה להקל על הבנת מחשבתו של א. ד. גורדון, שדרכי הבעתו אינן מסייעות, כידוע, לקרב את הקורא. הרבה יסתייע הקורא במבוא רבי-הענין והמעמיק של פרופ' ש. ה. ברגמן, שניתן בפתח הספר. חבל שהעורכים לא ראו לצרף הקדמה קצרה לבאר דרך עבודתם בסידור הדברים.

דור כמבכה מאת יצחק גרינבוים (בהוצאת הנהלת ההסתדרות הציונית ומוסד ביאליק).

הקורא ימצא כאן הד לכמה מעניני היסוד במלחמותיה של הציונות במשך יובל שנים כמעט ויעמוד אגב כך על תגי דיוקנו של אדם לוחם ומנהיג ישראלי. הספר, שהוא קובץ מאמרים שנדפסו במקומות וזמנים שונים, פותח בפרעות קישינוב ומשבר אוגנדה, והציונות דן בבעיות בין שתי המלחמות ומסיים בבירור בעיות המאבק והחלוקה עד לידתה של מדינת ישראל. פרק מענין ואופייני, קובע ברכה בפני עצמו, מוקדש לתהליך „ההתחלנות“ בישראל (תרגום בלתי מוצלח למושג „סיקולאריזציה“, שמוטב היה להניחו במקורו, או לתרגם „חילול“, המשמש שימוש מיותר לצורך

הטמאים, מאת מולק ראי אנאנד. סיפור. תרגום מאנגלית י. אלטשולר (הוצאת הקיבוץ המאוחד 1951). סיפור המקרב את הקורא העברי לנוף שאינו ידוע לו כלל, הוא הרקע החברתי וחיי הנפש של שכבת הטמאים בהודו. 'לילות ססגרון'. קורות יון אחד. מאת ד'יון (כך! — ועל העטיפה דהן!) גופל מוקרדווי. מאנגלית ירוחם לוריא. ציורים ג. רוונטל (הוצאת מ. ניומן, תל-אביב תשי"ז).

ספר נחמד לנוער בתרגום נאה. לקסיקון פוליטי, מאת שאול גורדון. ספרית מס למדע פופולרי. ספר 38 (הוצאת ראובן מס, ירושלים, תשי"א).

ספר שחסרונו מורגש והיה עשוי להועיל אלמלא השטחיות וחוסר הדיוק המחשבתי והלשוני הבולטים בכל פינה. דוגמה לסגנון: „אבסולוטזם = מישטר של מימשל השולט במדינה שלטון בלתי מוגבל". בתעתיק המונחים הלועזיים ערבוביה גמורה. מלון למונחי הפוליטיקה. מאת ח. ה. בן שרון. הוצ. מ. ניומן, ת"א תשי"ז.

נסיון צנוע מן „הלכסיקון הפוליטי", אך עולה עליו בחוסר דיוק ובחוסר עריכה ובשיבושי תרגום ודפוס. משום-מה סומך עליו פרופ' ח. י. רות את ידיו ואין דעתו מתקררת עד שמביע משאלתו כי „נוכה בעזרתו, ובעזרת מהדורותיו הבאות, להבנה ממשית של מה שקורה בעולם..."

Jew-hate as a sociological Problem by Peretz F. Bernstein. Philosophical Library N. Y.

תרגום אנגלי של הספר המענין על האנטישמיות. שנכתב גרמנית בידי פ. ברנשטיין לפני כ"ח שנה ויצא בהוצאת „יידישער פראג" בברלין לפני כ"ה שנה. במהדורה האנגלית פוגמת ההתעלמות הגמורה מכל מה שנתחדש בסוציולוגיה ובפסיכולוגיה הקיביר ציית במשך רבע מאה שנה. המחבר הסתפק בהוספת „סוף-דבר" לספרו הישן שבו הוא אומר: „אשר לפתרון הבעיה היהודית העולמית בהתאם להשקפה הציורנית, הרי רק המשך ההתפתחות יוכיח אם המדינה החדשה תוכל למלא את התפקיד המכריע שתלו ביציירתה מלכתחלה".

בשולי החוברת

מאמרו של ש. הלקין הוא פרק ממבואו הגדול „עלי עשב" מאת וולט ויטמן שבתרגומו, היצא לאור בקרוב ב„ספרית פועלים". „בעטיו של משורר" נסמך ל„שנים עשר" לאלכסנדר בלוק. הפואמה כולה נדפסה בשעתו בילקוט שירת רוסיה שבעריכת א. שלונסקי ול. גולדברג („ספרית פועלים"). מאותו תרגום שאובות השורות האחדות שהובאו בסיפור-המעשה של ישעיה רבינוביץ.

בית הפין מאת ד. קמחי (מוסד ביאליק ירושלים 1951).

פרקים מפרשת חיייה, לפני יובל שנים, של משפחה ירושלמית ותיקה, ספרדית-אשכנזית, שחן האב חופף עליה ושלטון האם מקיימה — ומאבדה; פרקים, שתוכנם רצוף סיפור אהבה מרעיש-לב וטראגי, שנצטרף לו בשוליו סיפור-הרפתקה בלתי משכנע מצד החוויה והדמות. הספר כולו ערוך בטעם ונקרא בהעלם אחד — דבר בלתי מבוטל בסיפור עברי — אלא הסר הוא כמה טפחים למעלת יצירה שלימה, שאינה מרתקת בלבד, אלא גם מרווה.

עייירתי מוטילי מאת חיים צ'מרינסקי (ר' מרדכיילי). (הוצאת „דביר", ספרית „דביר לעם").

חידוש מהדורה נאה לסידורה, שכונתה להוציא ספרים מובחרים במקור ובתרגום שיש בהם כדי לחזק את הקשר שבין הדורות ולהאיר את עברנו הקרוב והרחוק. ציור עיירה יהודית בפולסיה על יהודיה וגוייה, פרנסיה ופשוטי עמה, שנכתב בלב אהוב. בארץ האגדית הכשופה, שבע שנות חיים בכרית המועצות, מאת משה גרוסמן. חלק א' תרגום א. בן-מאיר; חלק ב' תרגום י. חגיו (הוצאת נ. טברסקי, תל-אביב 1951).

קורות סופר יהודי מפולין שנתגלגל בשנות המלחמה לגולי פליט ברוסיה הסוביטית. הדברים מסופרים סיפור עניני, בלי לזית הנמקה יתרה ובלי עיטורים „ספרותיים", המקלקלים שורת כל רפורטאז. הקורא מתרשם מן התיאור הכן ומלווה את המחבר על דרך יסוריו, שתחלתה אמונה תמימה במשטר הסוביטי וסופה פכחון הגובל ביאוש.

התרגום אינו נקי משיבושים. „עויתי הקיבה" (ע' 175); „אולי יחדל כבר (לבי) לפעום ויפטיק, ויפטיק לעד" (423); „הקריא לפניהם את הספר (433) הן דוגמות מעטות. תרגומי השירים עלובים ביותר. על הסף רומן בל"ה פרקים מאת א. ס. טורגניב. תרגום ח. ש. בן-אברם. (הוצאת הקיבוץ המאוחד תשי"א).

הרומן הנודע, שלחו לא נס. על רוסיה הטרומ-מהפכנית של שנות הששים בתרגום עברי טוב. לספר מצורפת מרבית מסתו של נ. א. דוברוליובוב על טורגניב ועל רקע הספר.

לממשלת ישראל
לעולים במדינת ישראל
לציבור הפועלים בישראל
לצבא ההגנה לישראל
לדור הצעיר בישראל
לתנועה החלוצית ולשליחינו בתפוצות
לחברי מפלגת פועלי ארץ ישראל

תהא שנת תשי"ב

שנת שלום לעולם ולישראל
שנת ביצור המדינה
שנת המשך לקיבוץ גלויות
שנת תנופה חלוצית להפרחת
השממה לקליטת העלייה
והשרשה במולדת

מרכז מפלגת פועלי ארץ ישראל

לצבור העובדים בארץ, לכל אזרחי המדינה ולבני עמנו בעולם, לכנסת
ולממשלה, לצבא ההגנה לישראל ולנוער, לידידי ההסתדרות בתפוצות

ברבת ההסתדרות לשנה החדשה

תשי"ב — למעשי יצירה ובנין; לקבוץ גלויות ומיזוגן; לשמירת אחדותה וכוחה
של ההסתדרות; להעמקת תכנה החלוצי; לשנת שלום לעולם ובטחון לישראל

הועד הפועל

ההסתדרות הכללית של העובדים העברים

לשנת תשי"ב

אנו מברכים

תהא זו שנה של חיסול הגלויות
ועמידה כלכלית והגנה איתנה
ומלאה הארץ בנין ויצירה

סולל בונה

ומפעליו

את עם ישראל לתפוצותיו, מדינת ישראל
וממשלתה, ציבור הפועלים והסתדרותו
והועד הפועל המכהן בה על כל מוסדותיו,
אגודיו ותאיו העוסקים במלאכת הקודש
של קימום עם, בנין מולדת וקיבוץ גלויות,
את כל פועלינו, עובדינו ולקוחותינו, הם
ומשפחותיהם ואת צבא ההגנה לישראל
אשר בצל כנפיו תחסה הכבודה הזאת
ועינו לטושה לאויב

"דפוס, אחרות"

תל-אביב, רח' לבונטין 5, טלפון 3644

מברך את ידידיו
ואת כל ציבור הפועלים

בשנת קליטת המונים
בנין וביסוס

עבודה אמנותית בכריכת עוד ובד
להוצאות ספרים וספרי בנקים

ל. בוצ'בר בע"מ

תל-אביב, רחוב מזא"ה 58, טלפון 3268

בית כריכה מכני לספרים ולפנקסים

ה צ י נ ק ו ג ר פ י ה ה א ר צ י ש ר א ל י ת

אנודה שחופית בע"מ

תל-אביב, רחוב לילינבלום 114

מברכת את לקוחותיה וידידיה

בשנת שלום וברכה

שנה טובה ומבורכת
שנת שלום ובין
למדינת ישראל ולעם ישראל

בית דפוס

אפרים סטרוד ובניו

תל-אביב

רח' הגר"א 1 טלפ. 3627

ברכת
ה' אלהינו

*

בנק הפועלים
בערבון סוגבל

שפע ברכות
על הארץ,
על האדם
ועל כל יגיע כפיים
ועצת שלום במחנה

מרכז קופת חולים

לציבור העובדים בארץ
לכל אזרחי המדינה
לצבא ההגנה לישראל

ברכת
לשנה טובה

ההסתדרות הכללית
של העובדים העברים בא"י

**לשכת המס
המרכזית**

לממשלת ישראל
לצבא ההגנה לישראל
להסתדרות הכללית
לכל לקוחותינו וידידינו
ולישוב כולו

שנת בטחון, בנין ויצירה

אוצר החייל בע"מ

תל-אביב, רחוב הר סיני 2, טל. 4443

למדינת ישראל, לוועד הפועל של
ההסתדרות ולכל ציבור הפועלים
למרכז הקואופרציה ומוסדותיו
ולכל עובדינו וחברינו ומשפחותיהם

ברכת שנה טובה, שנת בנין,

יצירה וביסוס המדינה

הארגז בע"מ

תעשית מרכבים לנוסעים וכו', רהיטי פלדה
למשרדים, תיבות אריזה, צריפים ונגרות בנין,
שותף לחברה לתעשית מקררים חשמליים
„אמקור“ בע"מ.

חברת „ניר“

בערכון מובל

*

מברכת

את הישוב העברי בארץ ובתפוצות

בשנה טובה ומבורכת

בשנת עליה וביצור מדינתנו

ומארצות קבצם : ממזרח
וממערב, מצפון ומים...
וידריכם בדרך ישרה
ללכת אל עיר ומושב
(תהילים ק"ז)

ברכתנו לשנת תשי"ב
שנת ביסוס המדינה
שנת שכלול התחברה

אגד

(א.ש.ד.)

מפעלי „יכין-חקל“

בשנת תשי"א

- (1) עיבוד מטעי הדר
 - (2) גידול ירקות, משתלות
 - (3) משלוח פרי
 - (4) תוצרת לואי מפרי הדר ושמורי ירקות
 - (5) התישבות חקלאית
- „יכין“ — התישבות עממית — מארגן
ומקים ישובים חקלאיים לבעלי אמצעים
עצמאיים, בשטח כללי של 20,000 דונם
אדמות קרן הקיימת שנמסרו למטרה זו.
מכשיר 10,000 דונם לנטיעת פרדסים
חדשים בשנת 1952.

המשרד הראשי:

תל-אביב, רח' לילינבלום 48, ת.ד. 332,
טלפונים: 4158/4365.

חברת „כיצור“

בערבון מוגבל

מברכת
את עם ישראל
בארץ ובגולה

בשנה טובה

שנת קיבוץ גלויות
וביסוס המדינה

הזון העתיד
פעם בלב החלוצים
שהקימו עיר ב-1906
במפץ הפה הזומם.
ביה"ד לשמן וסבון
ובשם „עתיד“ קראוהו.
מהתחלה צנועה זו
צמח „שמן“ – כיום
מפעל התעשייה הגדול
והמשוכלל וכימינו
במזרח הקרוב

„שמן“

חלוק התעשייה
בישראל

שמד

צים

חברת השיט הישראלית בע"מ
סוכנים כלליים:

שהם

שרותי הים בע"מ

מרכז הקואופרציה
קופת הקואופרטיבים
חברת „נוע“

מברכים את ציבור העובדים
ואת כל אזרחי המדינה

בשנת שלום, שגשוג והתבססות מדינת
ישראל, התפתחות התנועה הקואופרטיבית
בארץ והאדרת כוחה של הסתדרות העובדים

חיים ירושלמי בע"מ

מפעלי א"י לחבלים וטקסטילים בע"מ
תעשה ומסחר בחבלים, חוטים ובדים

מברכים את כל לקוחותיהם וידידיהם

הבאים אתם בקשרים

בשנה טובה ומוצלחת

תל-אביב, רחוב לוינסקי 81, טלפון 2947

מוציאים לפועל עבודות חפירה, מילוי,
יישור, הספקת חמרי בנין, כבישי קורק, חפירת מרתפים על ידי טרקטורים,
מחפרים, קומפרסורים, מכונות ועגלות

השאלת קומפרסורים

דבר השבוע

שבועון עממי מצויר

משקף בצילום וציור, בשיר וסיפור את
החיים והיצירה במולדת.

מדורות קבועים: —

סקירות מדיניות על קורות השבוע, ספרות,
אמנות, שירים וביקורת, ספורט, פינת
צחוק, תשבץ, חידות ושחמט.

„דבר השבוע“ צועד בראש השבועונים
המצויירים בארץ והוא הנפוץ ביותר בארץ
ובגולה.

„דבר השבוע“ הוא הבמה הטובה ביותר,
לפרסום אילוסטרציה יפה.

מערכת השבועון עוזרת בעצה ובהדרכה
לכל מבקש פרסום נאה.

שפע תמונות וציורים.

מתקבלות חתימות למשלוח לחוץ-לארץ.

המשביר המרכזי

חברה קואופרטיבית להספקה של
העובדים העברים בארץ-ישראל

המשרד הראשי:

תל-אביב, בנין המשביר, דרך סלמה
ת. ד. 130 טל. 16—6011

סניפים:

חיפה — ת. ד. 295 טלפון 4271
ירושלים — ת. ד. 438 טלפון 3954

חברות עזר

המשביר המרכזי

(כספים והשקעות) חברה בע"מ

קרן לקואופרציה צרכנית בע"מ

המשביר לצרכן בע"מ

עם עובד

רחוב אלנבי 113, טלפון 66742

גוסטב לנדאוואר

הקריאה לסוציאליזם; המהפכה

תרגום: ישראל כהן

בכרך אחד ניתנים בזה שני ספריו החשובים ביותר של ג. לנדאוואר, אשר בהם מקור פלח כל משנתו החברתית והחינוכית.

„הקריאה לסוציאליזם” כתובה בלשון יוקדת, שהיא מדעית ופיוטית חליפות. עם הטפתו

הנלהבת למהפכה הסוציאליט מוכיח המחבר שהסוציאליזם יכול להתגשם בכל עת ובכל מקום שבני האדם ירצו בו ולא יתגשם לעולם אם יסמכו על מין תהליך שיביאנו „מאלי”.

ספר „המהפכה” הוא שיר שבא ליצר המרדני השוכן באדם ואינו מניח לו לקפוא על שמריו ולהשלים עם עריצות וכבלים.

בספר 218 עמ'. המחיר: 1.750 ל"י, למנויים — 1.400 ל"י.

להשיג בכל סניפי „עם עובד” ובתי מסחר לספרים.

הוצאת „דביר” תל-אביב

ספרים חדשים שיצאו לאור בתשי"א

י. ל. פרץ: כתבים: אבן ואבן יו"ט לוינסקי: ספר המועדים, ד': סוכות

אהרן קמינקא: מחקרים בתלמוד

פרופ' י. קלוזנר: ביאליק ושירת חייו

משה סמילנסקי: רחובות

ד"ר א. גרנות: בהתנחל עם

י. למדן: מסדה

(מהדורה אלבומית מצויירת)

א. ריגר: תולדות הזמן החדש

אריסטופאנס: קומדיות

(תרגום זילברשלג)

יוסף הגר: בחינות היסטוריות

יהודה קרני: בימה קטנה

א. ראובני: סיפורים

מאיר מוהר: עין בעין

יצחק עוגן: שמים אחרים

רוזה וול: עלילות רות ויוחנן

בספרית „דביר” לעם:

י. ל. פרץ: מסיפורי העם / אברהם מאפו:

אהבת ציון / מרים ש"ך: אשר אתם התהלכתי /

יצחק בן-אשר: רב סעדיה גאון / אריסטופאנס:

צפרים (תרגום זילברשלג) ש. מלצר: שירות

עם בלדות / אריסטופאנס: פלוטוס (תרגום

זילברשלג) / אשר ברש: סיפורים נבחרים /

חיים צ'מרנינסקי: עיירתי מוטילי

הוצאת הספרים של מפלגת פועלי ארץ-ישראל

תל-אביב, רחוב יהודה הלוי 40, ת. ד. 2831, טלפון 26569

ספרים חדשים

חזון ודרך מאת ד. בן-גוריון הופיעה מהדורה שניה

הספר — בשני כרכים המחזיקים 700 עמוד — מכיל את דברי ראש הממשלה למן ערב הבחירות לכנסת הראשונה ועד הימים האחרונים. הספר מאיר את עיקרי השאלות שבהן מתחבטת מדינתנו והוא כעין דברי-הימים לתקופת חיינו האחרונה.

מחיר שני הכרכים 3.250 ל"י.

עולמות במאבק — קובץ

פרשיות מענייני התקופה. במסות, במאמרים ובקטעי-ספרים שלוקטו מתוך מיטב הספרות הפוליטית, משתקף רקע המלחמה הקרה הנטושה לעינינו בין איתני עולם.

מחיר הספר 1.250 ל"י.

הקונה את הספר בחדשים ספטמבר ואוקטובר יקבל במחיר זה גם את הספר „ברומו של עולם”, קובץ פרשיות מענייני התקופה.

כתבי ב. כצנלסון

12 כרכים (עם החוברת „אמרות”).

המחיר 18.550 ל"י.

במערכת מאת ד. בן-גוריון

חמשה כרכים מחירים — 6 ל"י.

המחיר 200 פרוטה.

נחמן סירקין ומשנתו מאת דב ליפוב

יצאה לאור מהדורה השניה של הספר

ירושלים דליטא בשואה ובמרי מאת ד"ר מ. דבורזצקי

מחירו 2.250 ל"י.

את הספרים אפשר להשיג בהוצאתנו ובכל בתי המסחר לספרים.